

การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน
อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

โดย

นางสาววิชชุดา เขียวเกตุ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต
ภาควิชาการพัฒนาชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน
อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

โดย

นางสาววิชชุดา เขียวเกตุ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต
ภาควิชาการพัฒนาชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

SELF-MANAGEMENT OF THE COMMUNITY MARKET:
A CASE STUDY OF KLONGDAEN FLOATING MARKET,
RANOD DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE

BY

MISS WITCHUDA KEAWKET

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE
IN COMMUNITY DEVELOPMENT
DEPARTMENT COMMUNITY DEVELOPMENT
FACULTY OF SOCIAL ADMINISTRATION
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2016
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

นางสาววิชชุดา เขียวเกตุ

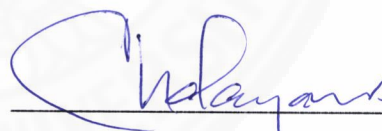
เรื่อง

การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน
อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต

เมื่อ วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2560

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(อาจารย์ ดร. อัจฉรต์ ชลายนนาวิน)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อาจารย์ ดร. สิริยา รัตน์ช่วย)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ศาสตราจารย์ ดร. โกวิทย์ พวงงาม)

คณบดี

(ศาสตราจารย์ ดร. โกวิทย์ พวงงาม)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา
ชื่อผู้เขียน	นางสาววิชชุดา เขียวเกตุ
ชื่อปริญญา	พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	การพัฒนาชุมชน สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	อาจารย์ ดร. สิริยา รัตนช่วย
ปีการศึกษา	2559

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการฟื้นฟูของตลาดริมน้ำคลองแดน กลไกและกระบวนการจัดการตนเองและศึกษาการจัดการตลาดชุมชนภายใต้ทุนชุมชน กรณีศึกษาตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ เครื่องมือการสัมภาษณ์เชิงลึก เครื่องมือทางมานุษยวิทยา การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่าตลาดริมน้ำคลองแดนได้พลิกฟื้นขึ้นมาใหม่อีกครั้งด้วยกลุ่มเล็ก ๆ ในชุมชน ใช้กระบวนการทำงานร่วมกันที่เรียกว่า “วซร” ชุมชนเรียนรู้ร่วมกันผ่านเครื่องมืองานวิจัยชุมชน เริ่มจากการฟื้นฟูวัดคลองแดนสู่ชุมชน และขยายผลต่อยอดมาสู่ฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดนให้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมของชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การจัดการตนเองของตลาดริมน้ำเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นจากชุมชน โดยมีกระบวนการเริ่มจาก 1) การรวมกลุ่ม 2) แพนและข้อมูลชุมชน 3) การขับเคลื่อนแพน และ 4) การบูรณาการแพน การจัดการตนเองที่เกิดขึ้นภายในตลาดริมน้ำคลองแดนนั้น กลไกที่เข้ามามีบทบาทและสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่ 1) บุคคลในชุมชน 2) เครือข่ายภาคี และ 3) ทุนชุมชน

ชุมชนคลองแดนมีทุนของชุมชนถือเป็นฐานสำคัญที่นำไปสู่การจัดการในทุก ๆ ด้านของชุมชน ทั้ง ทุนวัฒนธรรม ทุน มนุษย์ ทุนความรู้ภูมิปัญญาและทุนธรรมชาติ ด้วยความเข้าใจในชุมชนตนเอง จึงได้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน เกิดการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จนทำให้เกิดการจัดการทุนชุมชน นำมาสู่การบูรณาการเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: การจัดการตนเอง,ตลาดชุมชน,ทุนชุมชน,ฟื้นฟูชุมชน

Thesis Title	SELF-MANAGEMENT OF THE COMMUNITY MARKET: A CASE STUDY OF KLONGDAEN FLOATING MARKET, RANOD DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE
Author	Miss Witchuda Keawket
Degree	Master of Science in Community Development
Department/Faculty/University	Community Development Social Administration Thammasat University
Thesis Advisor	Sirirat Rattanachuay, Ph.D.
Academic Year	2016

ABSTRACT

This research purposed to study the revitalization of Klongdaen Floating Market in its process and strategy of self-management and to study the self-management of the community market: a case study of Klongdaen Floating Market, Ronod District, Songkhla Province. This is a qualitative research. The in-depth study was applied as the tool including anthropological tools which are participatory and non-participatory observations. Regarding the study, Klongdaen Floating Market has been recovered by the process of people in community calling them “Wachara”. The community collaborated to learn through the community research tools starting from revitalization of Klongdaen Temple to the community and expand the project to Klongdaen Floating Market where they provide the space for community activities, economic activities, social and cultural activities. The processes of self-management of the community market begin as follows: 1) Grouping; 2) Plan and information; 3) Propel the plan; and 4) Integrated planning, process of self-management of Klongdaen Floating Market. The strategy having the role and major supports included 1) members of the community; 2) association networks; and 3) Community capital

Klongdaen Floating Market has the community’s capitals as the foundation to manage every aspect of the community such as cultural capital,

human capital, wisdom capital, and natural capital. With the self-understanding of the community, we can see that its proficiency and participatory learning that led to self-management of the community and to the integrity, resulting in benefits to the community in economy, society, culture and environment.

Keywords: Self-management, community market, Community capital, revitalization of community

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สามารถเดินมาถึงเป้าหมายโดยประสบความสำเร็จในการดำเนินการศึกษาได้นั้น ผู้ศึกษาต้องขอขอบพระคุณบุคคลหลายท่านที่เป็นส่วนสำคัญของการศึกษาในครั้งนี้ บุคคลที่มีพระคุณอย่างยิ่งในการสร้างแรงผลักดัน สร้างแรงกำลังใจ ให้การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ลุล่วงไปด้วยดีนั้น คือ ดร. สิริยา รัตนช่วย ในฐานะที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำปรึกษาชี้แนะแนวทางกำลังใจ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ และเติมเต็มให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์ ซึ่งผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. โกวิท พวงงาม ในฐานะที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม และในฐานะอาจารย์ที่ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ด้านการงานด้านการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ด้านการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น ที่เป็นองค์ความรู้ให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจและนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ได้ครบถ้วน ดร. อัจฉรา ชลาชนานาวิน ในฐานะประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และในฐานะอาจารย์ที่มอบความรู้และคำแนะนำวิทยานิพนธ์อย่างดีเสมอมา ตลอดจน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง อาจารย์ธรรรงค์ จันโต และคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชา บ่มเพาะจนสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในงานวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณผู้มีส่วนให้ข้อมูลทั้งหมดในนามชุมชนคลองแดน อำเภอกระโศก จังหวัดสงขลา และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะ คุณน้ำอภิชาติ คุณน้ำอุบล เหมือนทอง คุณปากานดา ทิพย์จันทร์ คุณลุงเกรียงไกร อนันตพงศ์ คุณลุงสมเกียรติ หนูเนียม ลุงสายัณห์ สาคร ที่ได้ให้เมตตาแก่ผู้ศึกษาเป็นเสมือนลูกหลานคนหนึ่งของชุมชนคลองแดน

ขอขอบพระคุณครอบครัวพ่อ แม่ ญาติพี่น้องของผู้ศึกษา และปรัชญา มณีอ่อน ที่เป็นส่วนสำคัญ ที่เป็นกำลังใจคอยเสริมหนุนให้กำลังใจ คอยสนับสนุนในการศึกษามาโดยตลอด ตลอดจนขอขอบคุณกำลังใจจากมิตรแท้ที่อยู่เคียงข้างผู้ศึกษาโดยตลอด คือ ธันวา สุดตรง กมลทิพย์ ไชยคช วิชาวัลย์ สุวรรณ หัสชัย จันทศรี พี่ที่เคารพและมิตรภาพความผูกพันจากพี่ ๆ เพื่อน ๆ พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต รุ่น 10 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แห่งนี้ ที่ร่วมผ่านเรื่องราวมากมายมาด้วยกัน และคอยเติมเต็มกำลังใจให้แก่กันและกัน ด้วยความรักรักความหวังเฝ้าย

สุดท้ายขอขอบคุณความเมตตากรุณา ความช่วยเหลือ และตลอดจนโอกาสที่มอบผู้ศึกษา คือ อาจารย์ณัฐภาพงศ์ อาจารย์กัลยาภัทร์ อภิโชติเดชาสกุล แห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ที่เป็นมากกว่าครู กรุณาสนับสนุนทุนการศึกษา ตลอดจนการชี้แนะนำประเด็นการศึกษาในครั้งนี้ พร้อมทั้งกำลังใจมาโดยเสมอ ที่ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเล่าเรียนและจัดทำวิทยานิพนธ์ไปได้ด้วยดี

นางสาววิษุตา เขียวเกตุ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(4)
สารบัญตาราง	(9)
สารบัญภาพ	(10)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามในการศึกษา	12
1.3 ประเด็นในการวิเคราะห์	12
1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	13
1.5 นิยามเฉพาะ	13
1.6 ขอบเขตการศึกษา	14
1.6.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา	14
1.6.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา	14
1.6.3 ขอบเขตด้านพื้นที่และผู้ให้ข้อมูลหลัก	14
1.7 ประโยชน์ที่ได้รับ	15
บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
2.1 แนวคิดการฟื้นฟูชุมชน	16
2.1.1 ความหมายของการฟื้นฟูชุมชน	17
2.1.2 สาเหตุที่ทำให้เกิดการฟื้นฟูชุมชน	19

	(6)
2.1.3 รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูชุมชน	19
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับตลาดชุมชน	21
2.2.1 ความหมายของตลาด	21
2.2.2 ความหมายชุมชน	24
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการตนเอง	26
2.3.1 ความหมายการจัดการตนเอง	27
2.3.2 หลักการของชุมชนจัดการตนเอง	28
2.3.3 กระบวนการจัดการตนเอง	28
2.3.4 กลไกหลักการจัดการตนเอง	33
2.3.5 แนวทางการจัดการตนเองของชุมชน	36
2.4 แนวคิดที่เกี่ยวกับทุนชุมชน	39
2.4.1 ความหมายของทุนชุมชน	39
2.4.2 ประเภททุนชุมชน	40
2.4.3 การจัดการทุนชุมชน	42
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	43
2.5.1 กลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชน	43
2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการตนเอง	49
2.5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวกับประเด็นทุนชุมชน	52
2.5.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตลาดริมน้ำคลองแดน	55
2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	58
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	61
3.1 วิธีการศึกษา	61
3.2 พื้นที่ในการศึกษา	62
3.3 ประเด็นในการศึกษา	63
3.4 หน่วยในการวิเคราะห์	64
3.5 ผู้ให้ข้อมูลหลัก	64
3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	65
3.6.1 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)	65
3.6.2 การสังเกต	65

	(7)
3.6.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)	65
3.6.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Nonparticipant Observation)	66
3.6.3 การสัมภาษณ์สัมภาษณ์เชิงลึก	66
3.6.4 เครื่องมือทางมานุษยวิทยา	66
3.7 วิธีการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูล	67
3.7.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	67
3.7.1.1 ข้อมูลเอกสาร	67
3.7.1.2 ข้อมูลจากการภาคสนาม	67
3.7.2 การวิเคราะห์ข้อมูล	68
3.7.3 การนำเสนอข้อมูล	68
บทที่ 4 ผลการวิจัยและอภิปรายผล	71
4.1 บริบททั่วไปของชุมชนคลองแดนและตลาดริมน้ำคลองแดน	71
4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนคลองแดน	71
4.2 พัฒนาการและการฟื้นฟูของตลาดริมน้ำคลองแดน	77
4.2.1 พัฒนาการของตลาดริมน้ำคลองแดน	77
4.2.1.1 ยุครุ่งเรือง ศูนย์กลางการค้าขาย (ประมาณช่วง พ.ศ. 2406-2516)	77
4.2.1.2 ยุคซบเซา ตลาดซบเซาผู้คนรือย้ายถิ่นฐาน (พ.ศ. 2528-2544)	79
4.2.1.3 ยุคฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปะพื้นถิ่นผ่านงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ร่วมกับชุมชน (พ.ศ. 2545-2552)	81
4.2.1.4 ยุคปัจจุบัน ตลาดริมน้ำคลองแดน แหล่งท่องเที่ยวมรดก ทางวัฒนธรรม (พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน)	83
4.2.2 การฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน	88
4.2.2.1 ปัจจัยสาเหตุของการรวมตัวในการฟื้นฟูชุมชน	88
4.2.2.2 รูปแบบการฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน	89
4.3 กลไกสนับสนุนการจัดการตนเองและกระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน	106
4.3.1 กลไกการสนับสนุนการจัดการตลาดชุมชน	107
4.3.1.1 บุคคลในชุมชน	107
4.3.1.2 ภาวศึเครือข่าย	111
4.3.1.3 ทุนชุมชน	115
4.3.2 กระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน: ตลาดริมน้ำคลองแดน	118
4.3.2.1 การรวมกลุ่ม	118

4.3.2.2	แผนและข้อมูลชุมชน	125
4.3.2.3	การขับเคลื่อนแผน	128
4.3.2.4	การบูรณาการแผน	131
4.3.3	เครื่องมือการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน	136
4.3.3.1	กฎระเบียบของตลาดริมน้ำคลองแดน	136
4.3.3.2	โซนพื้นที่ ไล่แวกบ้าน	139
4.3.3.3	งานวิจัย	140
4.4	การจัดการทุนชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดน	140
4.4.1	ทุนชุมชนในชุมชนคลองแดน	141
4.4.1.1	ทุนวัฒนธรรม	141
4.4.1.2	ทุนมนุษย์	142
4.4.1.3	ทุนองค์ความรู้ภูมิปัญญา	142
4.4.1.4	ทุนธรรมชาติ	142
4.4.2	การจัดการทุนชุมชนภายใต้ทุนชุมชนของชุมชนคลองแดน	143
บทที่ 5	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	146
5.1	สรุปผลการศึกษา	146
5.1.1	พัฒนาการและการฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน	146
5.1.2	กลไกสนับสนุนและกระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน	149
5.1.3	การจัดการภายใต้การจัดการทุนของตลาดริมน้ำคลองแดน	149
5.2	ข้อเสนอแนะ	152
5.2.1	ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย	152
5.2.2	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	154
รายการอ้างอิง		155
ภาคผนวก		161
ประวัติผู้เขียน		166

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 จุดเน้นนโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น	5
2.1 สรุปลงค์ประกอบของทุนชุมชน	54
3.1 วัตถุประสงค์ในการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและผู้ให้ข้อมูลหลัก	69
4.1 ข้อมูลแสดงจำนวนประชากรตำบลคลองแดน	73
4.2 สถานศึกษาในตำบลคลองแดน	76
4.3 ภาควิชาที่สนับสนุนตลาดริมน้ำคลองแดน	113
4.4 แผนพัฒนาองค์กรสาธารณประโยชน์ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อ.ระโนด จ.สงขลา	126
4.5 การบูรณาการระหว่างชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องกับริมน้ำคลองแดน	132
4.6 กฎระเบียบผู้ประกอบการร้านค้า	136
4.7 กฎระเบียบผู้ประกอบการโฮมสเตย์	138

สารบัญญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 จำนวนนักท่องเที่ยวที่ให้ความนิยมมาท่องเที่ยวในประเทศไทย	3
1.2 จำนวนนักท่องเที่ยว รายได้ท่องเที่ยวและค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว	4
2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	60
4.1 แผนที่แสดงการเข้าถึงชุมชนคลองแดน	72
4.2 ข้อมูลด้านการประกอบอาชีพ	74
4.3 การสัญจรทางน้ำบริเวณตลาดคลองแดนในอดีต	78
4.4 พื้นที่บริเวณตลาดขณะที่มีวิจัยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีฯ ลงสำรวจพื้นที่	80
4.5 ประวัติความเป็นมาของชุมชนและตลาดริมน้ำคลองแดน	86
4.6 บริเวณตลาดริมน้ำคลองแดนก่อนมีการปรับปรุงพื้นที่ พ.ศ. 2545	98
4.7 บริเวณตลาดริมน้ำคลองแดนหลังการปรับปรุงพื้นที่ พ.ศ. 2552	99
4.8 แผงผังจำลองตลาดคลองแดนในอดีต	102
4.9 แผนที่เดินดินบริเวณตลาดริมน้ำคลองแดน	103
4.10 การฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน	106
4.11 สรุปกลไกสนับสนุนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน	118
4.12 โครงสร้างคณะกรรมการตลาดริมน้ำคลองแดน	121
4.13 สรุปกระบวนการจัดการตนเองตลาดริมน้ำคลองแดน	135
4.14 สรุปการจัดการทุนชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน	145
5.1 การจัดการตนเองของตลาดชุมชน: ตลาดริมน้ำคลองแดน	151

บทที่ 1

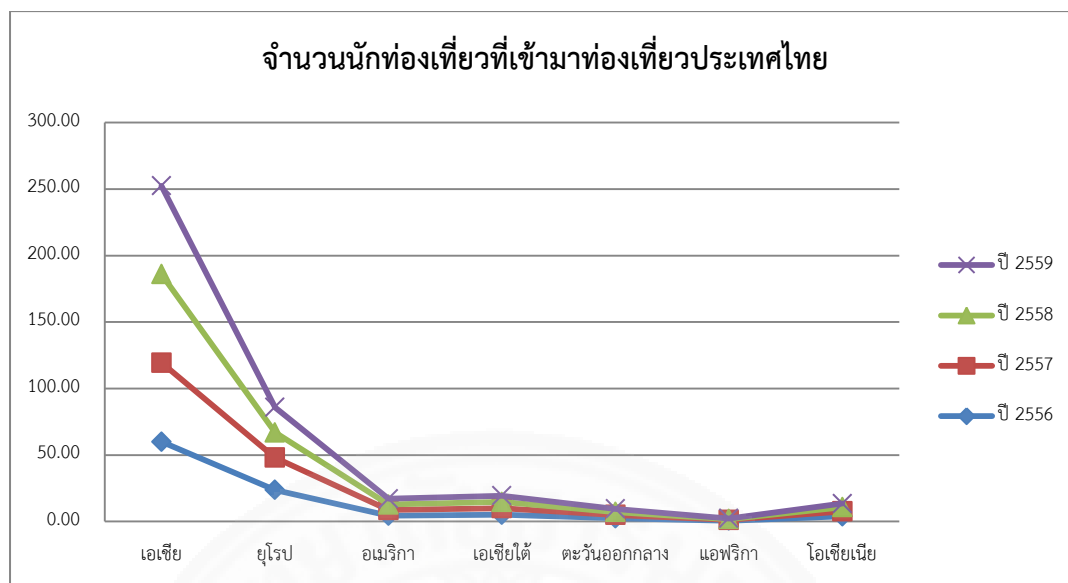
บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ด้วยสภาพสังคมไทยตั้งแต่สมัยอดีต มีสภาพภูมิศาสตร์ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่หลากหลาย คนไทยส่วนใหญ่มีการดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรม มีวิถีชีวิตที่มีรูปแบบเรียบง่าย เพื่อใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือน เมื่อสินค้าที่ครัวเรือนผลิตได้เหลือใช้ก็นำไปแลกเปลี่ยนสินค้า โดยผ่านแหล่งการค้าที่สำคัญนั้นคือ “ตลาด” ที่เป็นแหล่งรวมผู้คน และสินค้าหลากหลายไว้ตามแหล่งเส้นสัญจรทั้งทางบก ทางน้ำ (วรภรณ์ จิวชัยศักดิ์, 2553, น. 70) ซึ่งตามที่ปรากฏในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัยมีหลักฐานที่ปรากฏลงแผ่นศิลาจารึก ได้บรรยายถึงบรรยากาศของตลาดในสมัยนั้น โดยเป็นการเกิดขึ้นของตลาดปสาน เป็นครั้งแรก ที่เป็นแหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า มีทั้งสินค้าพืชพรรณผลไม้ ของสด ของแห้ง ของป่า นำมาวางขายในลานโล่งแจ้งในลักษณะของตลาดบก ต่อมาในสมัยอยุธยา ก็มีปรากฏของการดำเนินวิถีชีวิตของคนผ่านตลาดมาอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบการค้าขายที่หลากหลายมากขึ้น ทั้ง ตลาดน้ำ ตลาดบก ตลาดนัด และร่วมไปถึงการเกิดย่านตลาดต่าง ๆ บริเวณแหล่งที่มีการคมนาคมการติดต่อสื่อสารกันสะดวก (เกียรติคุณ สุมนา คำทอง, 2553, น. 62) ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังมีการค้าขายผ่านตลาดในรูปแบบเดิม ๆ ที่กล่าวไปข้างต้น แต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้าที่ค้าขายให้กับต่างชาติมากขึ้น มีการเกิดของตลาดตามเชื้อชาติต่าง ๆ มีความเป็นพหุวัฒนธรรมมากขึ้น ที่เข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ เช่น ตลาดแขก ตลาดญวน ตลาดมอญ ตลาดจีน เป็นต้น (วรภรณ์ จิวชัยศักดิ์, 2553, น. 70) โดยเฉพาะตลาดชุมชนจีนที่ขยายเข้ามาในพื้นที่ประเทศไทยที่ยังคงอัตลักษณ์ความเป็นจีน อันมีลักษณะการผสมผสานตลาดการค้าเข้ากับวัฒนธรรมความเป็นจีน มิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมเข้ากับวิถีชีวิตของชาวไทยได้อย่างเข้มแข็งมาจนปัจจุบัน (แสน กิรินวนันท์, 2558, น. 3) ทำให้ตลาดชุมชนในประเทศไทยมีการพัฒนารูปแบบตลาดมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบันอย่างแพร่หลายในทุกมุมเมือง ไม่ว่าจะเป็นตลาดสด ตลาดสีเขียว ตลาดเกษตร ตลาดท้องถิ่น และตลาดชุมชน เป็นต้น เพราะด้วยความเป็นวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันมากกับการค้าขายมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นชุมชนใด ๆ ก็ตาม ต่างก็มีตลาดควบคู่กับวิถีชีวิตมาเสมอ อาจจะมีการพัฒนาไปตามยุคสมัย แต่ตลาดก็เป็นแหล่งที่ทำให้คนไทยมีความผูกพันกับระบบตลาดมาอย่างช้านาน ถึงแม้ว่าบทบาทหลักของตลาดในมิติทางเศรษฐกิจมองว่าตลาดเป็นกิจกรรมศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคและผู้ผลิต (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2538, น. 96) แต่เมื่อมองในมิติสังคมสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคม ที่เป็นแหล่งบ่งบอกถึงความเป็นอยู่ของชุมชน ความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น ลักษณะเป็นที่สร้างปฏิสัมพันธ์ของชุมชน ที่ทำให้ความสัมพันธ์เกิดขึ้น เป็นแหล่งพบปะ

แลกเปลี่ยนและรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ของคนภายในชุมชน (ไพเราะ มงคลบุญเลิศ, 2547, น. 46-48) และนอกจากนั้นตลาดยังมีความเป็นพหุวัฒนธรรม เป็นพื้นที่ที่เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายโดยผ่านตลาดทั้งหมด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความ เป็น “ตลาดชุมชน” ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปประเทศมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงทั้งในด้าน โครงสร้างพื้นฐาน การคมนาคม ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อทำให้บริบทของประเทศมีการปรับเปลี่ยนไป เส้นทางคมนาคมเกิดความสะดวกมากขึ้น ช่องทางการจับจ่ายใช้สอยมีมากขึ้น การพัฒนาเศรษฐกิจเน้น การสร้างความมั่นคงของระบบในมิติต่าง ๆ ทั้งการค้า การส่งเสริมการผลิตทางการเกษตร การแปรรูป สินค้า การผลิตสินค้าในภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม เพื่อส่งออกต่างประเทศ เศรษฐกิจใน ระดับชุมชนก็ได้รับผลกระทบมีการปรับตัวเพื่อเป็นไปตามกระแสของโลกเปลี่ยนไปตามกระแส เจริญรุ่งเรืองมากขึ้นเข้าสู่ความเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น ซึ่งตลาดชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ที่เคยเน้น เป็นจุดศูนย์รวมการค้าขายสินค้า เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารของชุมชน บางพื้นที่ได้ กลายเป็นตลาดการค้า ตลาดชุมชนที่ยังคงอยู่หลายพื้นที่ที่มีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับทิศทางเศรษฐกิจ ภาคบริการ โดยการดัดแปลงภาพอัตลักษณ์ด้วยทุนของชุมชนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อที่จะ สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน เป็นตามกระแสความนิยมของโลกโดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืน สถานการณ์ทิศทางของโลกได้มีการเปลี่ยนแปลงและที่ได้เกิดขึ้นนั้นสิ่งสำคัญ คือ การรวมกลุ่มประเทศ เพื่อที่จะร่วมมือในการพัฒนาให้เป็นทิศทางเดียวกัน โดยผ่านทฤษฎีระเบียบโลกใหม่ (New World Order) ที่ทุกประเทศในสังคมโลกจะต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบร่วมกัน (สมชาย ภาคภาสนวิวัฒน์, 2555, น. 37-39) ซึ่งประเทศไทยได้เข้ามาเป็นหนึ่งในประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ภายใต้ความร่วมมือ ของสมาชิกประชาคมอาเซียน ที่เป็นการรวมกลุ่มคน รวมกลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อจะ เป็นการเปิดเสรีให้ด้านเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศและการบริการที่สำคัญ หนึ่งในข้อตกลงนั้น คือ ด้านบริการการท่องเที่ยว อยู่บนฐานการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์คือ การดำเนินการพัฒนาด้านบุคลากรวิชาชีพ มาตรฐานการท่องเที่ยว พัฒนาสินค้าการท่องเที่ยว รวมทั้ง การตลาดและการสื่อสาร เพื่อนำไปสู่การสร้างให้ภูมิภาคอาเซียนก้าวสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับโลก (วรมน ทรัพย์ศรีสัญชัย, 2557, น. 71-73) ซึ่งประเทศไทยด้วยภาคบริการด้านการท่องเที่ยวนับว่ามี ศักยภาพค่อนข้างสูง ทั้งในส่วนของความพร้อมในการให้บริการแก่ชาวต่างชาติ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวที่ให้ความนิยมมาท่องเที่ยวในประเทศไทย มากที่สุดในระยะเวลา 4 ปี (พ.ศ. 2556-2559) ที่ผ่านมา ภาพที่ 1.1 แสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวใน ทวีปเอเชียในภูมิภาคอาเซียนเข้ามาท่องเที่ยวมากที่สุดในทุก ๆ ปี ซึ่งในปี 2559 พบว่า มีจำนวนนักท่องเที่ยว ในเอเชียเข้ามาเที่ยวในประเทศร้อยละ 66.5 รองลงมาคือ ยุโรป ร้อยละ 18.9 และทวีปเอเชียใต้ ร้อยละ 4.7 ตามลำดับ (กรมการท่องเที่ยว, 2559)

ภาพที่ 1.1 จำนวนนักท่องเที่ยวที่ให้ความนิยมมาท่องเที่ยวในประเทศไทย. จาก ข้อมูลสถิติจำนวนนักท่องเที่ยวที่ให้ความนิยมมาท่องเที่ยวในประเทศไทย, โดย กรมการท่องเที่ยว, 2559, สืบค้นจาก <http://newdot2.samartmultimedia.com/home/listcontent/11/221/276>

นอกจากนี้ จากการศึกษาข้อมูลแนวโน้มจำนวนนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศของไทย ภายในอีก 15 ปี ข้างหน้า คาดว่าจะมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ข้อมูลในปี 2557 มีจำนวนนักท่องเที่ยว 24.7 ล้านคน จะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเป็น 45 ล้านคน ในปี 2563 และเพิ่มเป็น 67 ล้านคน ในปี 2573 (ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2558-2560, 2558, น. 9) ซึ่งถือว่าเป็นจุดแข็งที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวของไทยที่มีความสามารถที่จะแข่งขันได้ การเปิดเสรีภาคการท่องเที่ยวในข้อตกลงของประชาคมอาเซียนก็จะช่วยสนับสนุนให้ธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวมีรายได้เพิ่มขึ้นและยังเป็นการกระจายรายได้ไปยังกลุ่มอาชีพอื่น ๆ อาทิ แหล่งการค้า แหล่งประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นโอกาสสำคัญ ที่จะป็นช่องทางให้คนในชุมชนได้ลุกขึ้นมาพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยค้นหาศักยภาพของชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ยังคงดำรงซึ่งวิถีชีวิต แต่แฝงความเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากชุมชนมีพื้นที่และมีการจัดการที่ดี ก็ย่อมจะทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการโดยชุมชนเอง นำไปสู่โอกาสให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ และด้วยความร่วมมือของการรวมประชาคมอาเซียน ก็จะเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศไทยในเวทีโลกได้ ซึ่งเป็นไปตามข้อมูลจากกระทรวงการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ดังในรูปภาพที่ 1.1 ที่มีการสำรวจรายได้จากการท่องเที่ยว พบว่ารายได้จากการท่องเที่ยวในปี 2556 มีรายได้ 1.20 ล้านล้านบาท สูงสุดเป็นอันดับ 10 ของโลก และลดลงเหลือ 1.17 ล้านล้านบาท ในปี 2557 โดยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ย

ร้อยละ 26.35 ต่อปี และในปี 2558 มีรายได้ 1.40 ล้านล้านบาท (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2558, น. 7) ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจภาคบริการ การท่องเที่ยวทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ที่สร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจทั้งในระดับมหภาค และจุลภาค ผลกระทบที่ส่งผลโดยตรงกับชุมชน คือ การปรับตัวของคนในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ใช้การท่องเที่ยว เป็นรายได้เสริม ปรับเพื่อให้เข้ากับกระแสทิศทางเศรษฐกิจในภาคบริการการท่องเที่ยว ทั้งรูปแบบ การท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติ รูปแบบการท่องเที่ยวแหล่งวัฒนธรรม และรูปแบบการท่องเที่ยว ความสนใจพิเศษ (ศรัญญา วรากุลวิทย์, 2537, น. 84-86)

ภาพที่ 1.2 จำนวนนักท่องเที่ยว รายได้ท่องเที่ยวและค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว. จาก ยุทธศาสตร์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2558-2560, (น. 7), โดย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2558, กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นว่ารายได้ที่มาจากกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีจำนวน มากขึ้น จะนำมาสู่การสร้างเศรษฐกิจให้ประเทศในทิศทางที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นนั้น ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ คือ การสนับสนุนของรัฐบาลในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศไทย ซึ่งการทำงานของรัฐบาลที่ ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการสร้างและสนับสนุนระบบเศรษฐกิจภาคบริการ การท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงแรกรัฐบาลได้ดำเนินตามเป้าหมายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ที่มุ่งเน้นการพัฒนากระบวนเศรษฐกิจในระดับมหภาค ที่เน้นการสร้างเศรษฐกิจเติบโต ทางเศรษฐกิจ ด้วยการลงทุนกระจายการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ถึงแม้จะ ส่งผลให้ประเทศมีการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว สามารถขยายตัวไปยังตลาดโลกได้ นั้น แต่ผลกระทบจากการพัฒนาฯ ดังกล่าว ก็ทำให้เกิดปัญหาช่องว่างการกระจายรายได้ ส่งผลต่อ

คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในปี 2540 ถือว่าเป็นวิกฤติเศรษฐกิจที่รุนแรงของประเทศไทย ได้ส่งผลกระทบต่อให้กับคนในสังคมทุกระดับ ประเทศอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนการพัฒนาประเทศมีการปรับกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาประเทศใหม่ จึงทำให้มีการปรับจากการพัฒนาแยกส่วนแต่สาขามาเป็นการร่วมมือพัฒนาแบบองค์รวม เน้นให้ความสำคัญการพัฒนาคนและชุมชน มองถึงศักยภาพของชุมชนในการใช้ฐานทุนชุมชนที่แต่ละชุมชนมีอยู่เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างเอกลักษณ์และก่อให้เกิดเป็นรายได้ที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งในตารางที่ 1.1 จะทำให้เห็นพัฒนาการนโยบายของรัฐบาลตั้งแต่ปี 2540 จนถึงปัจจุบัน จากนโยบายเศรษฐกิจแต่ยุคสมัยในการสนับสนุนเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นที่เป็นส่วนช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ที่จะส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมให้กับชุมชนและท้องถิ่น ในการผลักดันความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และชุมชนที่มีความพร้อมสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาและต่อยอดตลาดชุมชน นำไปสู่การกระจายได้และสร้างรายได้ให้กับกลุ่มในชุมชนอื่น ๆ อาทิ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแปรรูปสินค้าชุมชน เป็นต้น

ตารางที่ 1.1

จุดเน้นนโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น

แผนพัฒนาฯ	จุดเน้นนโยบายการเศรษฐกิจท้องถิ่น
ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)	<u>นโยบายนายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัย</u> เพิ่มขีดความสามารถของเกษตรกร สถาบันการเกษตร สหกรณ์ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งสนับสนุนด้านการผลิต การตลาดและการแปรรูปสินค้า และผลักดันให้เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ของชุมชน
ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)	<u>นโยบายนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร</u> - ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งพัฒนาการผลิตในภาคชนบทและสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชน โดยส่งเสริมการจัดตั้งหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ - เชื่อมโยงภาคการท่องเที่ยวและการจัดการตลาดชุมชน โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวมากขึ้น
	<u>นโยบายนายกรัฐมนตรี พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์</u> - เน้นหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อเนื่องโดยเน้นการทำงานภาคเอกชนนำและผลึกกำลังร่วมกับภาครัฐและภาคประชาคมเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจสนับสนุนผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีคุณภาพโดยอาศัยเทคโนโลยี การจัดการและเชื่อมโยงระบบการตลาดและเชื่อมโยงมาสู่ตลาดชุมชน

ตารางที่ 1.1

จุดเน้นนโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น (ต่อ)

แผนพัฒนาฯ	จุดเน้นนโยบายการเศรษฐกิจท้องถิ่น
ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2552-2554)	<u>นโยบายนายกรัฐมนตรี นายสมัคร ยงใจยุทธ</u> - ส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าให้แก่สินค้าเกษตรโดยการแปรรูปที่มีคุณภาพและสนับสนุนการแปรรูปสินค้าเกษตรในชุมชน - ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน และระหว่าง จังหวัดต่าง ๆ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น
	<u>นโยบายนายกรัฐมนตรี นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ</u> - จัดให้มีระบบประกันความเสี่ยงด้าน ราคาสินค้าเกษตร พัฒนาตลาดสินค้าเกษตรและสร้าง ตลาดกลาง สินค้าเกษตรในทุกภูมิภาค ตลอดจนผลักดันให้มีการเปิดตลาดชุมชนรวมทั้งตลาดสินค้าเกษตรแห่งใหม่ให้ครอบคลุมทั่วโลก - พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนรวมทั้งจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ ด้านการท่องเที่ยวและกำหนดจุดขายของแหล่งท่องเที่ยวของแต่ละภาค - เร่งรัดและพัฒนาตลาดและระบบการกระจายสินค้าของสินค้าเกษตร และสินค้าชุมชน เพื่อกระตุ้นการบริโภคทั้งการส่งออกและภายในประเทศ
	<u>นโยบายนายกรัฐมนตรี นายสมชาย วงษ์สวัสดิ์</u> - พัฒนาธุรกิจบริการที่มีศักยภาพ เพื่อสร้างโอกาสขยายฐานการผลิตและการตลาดชุมชนในระดับภูมิภาค - พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนและสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ในเชิงกลุ่มพื้นที่ที่มีศักยภาพสามารถเชื่อมโยง ธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน
ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)	<u>นโยบายนายกรัฐมนตรี นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร</u> - ยกระดับความสามารถของธุรกิจบริการ ธุรกิจวิสาหกิจชุมชนในการแข่งขันในตลาดธุรกิจภาคใหญ่พร้อมสนับสนุนให้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในการพัฒนาตลาดชุมชนในมิติใหม่เชื่อมโยงผลักดันให้เป็นแหล่ง - พัฒนา บุรณะ และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่แล้ว พร้อมทั้งส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่

ตารางที่ 1.1

จุดเน้นนโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น (ต่อ)

แผนพัฒนาฯ	จุดเน้นนโยบายการเศรษฐกิจท้องถิ่น
ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)	<p><u>นโยบายนายกรัฐมนตรี พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ต่อยอดจากความเชื่อมโยงเชิงกายภาพสู่การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจและชุมชน เพื่อสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและการกระจายความเจริญในการพัฒนาชุมชน จังหวัดและเมืองตามแนวระเบียงเศรษฐกิจ รวมถึงพื้นที่เชื่อมโยงอื่นภายในประเทศ - นโยบายส่งเสริมการค้าและการด้านการตลาดภายในประเทศ โดยตั้งเป้าให้มีตลาดชุมชนเกิดขึ้นในทุกมุมเมือง เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตร กลุ่มวิสาหกิจชุมชน SMEs ที่ผลิตสินค้าหัตถกรรม สินค้า OTOPs เพื่อให้สถานที่จำหน่ายสินค้าโดยตรงแก่ประชาชน

จากการศึกษาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรวมทั้งนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาล ในแต่ละยุคสมัยข้างต้นนั้น ในช่วงสองศตวรรษที่ผ่านมา สะท้อนถึงปรากฏการณ์ที่เป็นฐานของ ปัญหาการพัฒนาที่ไม่สมดุลที่ถูกสั่งสมมาจนถึงในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ประกอบกับวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ทำให้สังคมไทยเริ่มหันกลับมาทบทวนและคิดเรื่องการพัฒนาที่สมดุลมากยิ่งขึ้น (สิริยา รัตนช่วย, 2558, น. 4) ทำให้รัฐบาลช่วงแรกหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจ ประเทศยังอยู่ในช่วงการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศให้ดีขึ้น ในส่วนของนโยบายเศรษฐกิจในระดับชุมชนได้มีการให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจทั้งด้านบุคคลประชาชนที่เป็นเกษตรกรในของการเพิ่มความสามารถของเกษตรกร และพร้อมทั้งการสนับสนุนฐานการผลิต การแปรรูปและการตลาด การเชื่อมโยงกับภาคการท่องเที่ยวเพื่อที่จะเป็นช่องทางในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาธุรกิจบริการต่าง ๆ มีการปรับบทบาทของการท่องเที่ยวไปสู่การพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนให้หน่วยงานในท้องถิ่นสร้างกลไกการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวระดับพื้นที่ เพื่อแก้ไขการเผชิญปัญหาทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า ต่อมาได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 และเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศมาจนถึงปัจจุบัน คือ การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้สมดุลอย่างยั่งยืนทั้งในด้านของเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รัฐบาลในสมัยนั้นคือ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร จึงได้แถลงนโยบายในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนคือ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อให้แต่ละ

ชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้า โดยรัฐพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือในด้านความรู้สมัยใหม่ และการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์ สิ่งทอ ภูมิปัญญาวัฒนธรรม เป็นต้น เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของตลาดนักท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดการพัฒนาและสร้างมาตรฐานของแหล่งการท่องเที่ยว ทั้งแหล่งท่องเที่ยว ที่พักโฮมสเตย์ การมีผลิตภัณฑ์ของฝากที่ระลึกจากการท่องเที่ยวที่หลากหลาย การท่องเที่ยวของไทยจึงได้รับการตอบรับจากทั่วโลกอย่างต่อเนื่อง ซึ่งรัฐบาลได้สนับสนุนภาคการผลิตและบริการชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการ ให้มีอำนาจการจัดการการผลิต การตลาด โดยอาศัยฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมทั้งสนับสนุนให้เกิดการสร้างตลาดท้องถิ่นและให้เกิดเครือข่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับชุมชน มาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้การท่องเที่ยวได้มีการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวของไทยให้มีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้นโดยอาศัยฐานทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งรูปแบบการท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติ รูปแบบการท่องเที่ยวแหล่งวัฒนธรรม และรูปแบบการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ (ศรัญญา วรากุลวิทย์, 2537, น. 84-86) และได้มีการสนับสนุนส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้จะไม่ได้เป็นรูปธรรมชัดเจน แต่ด้วยสภาวะเศรษฐกิจโลกมีการชะลอตัว ปัญหาทางการเมืองในประเทศ และภัยพิบัติอุทกภัย ส่งผลให้หลายประเทศมีปรับนโยบายด้านเศรษฐกิจ โดยหันมามุ่งเน้นการสร้างความเข้มแข็งภายในหรือเรียกว่า ‘เศรษฐกิจท้องถิ่น’ (Local Economy) เพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งประเทศไทยได้มีการปรับทิศทางการสร้างฐานความเข้มแข็งของเศรษฐกิจ โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่มุ่งให้ความสำคัญของเศรษฐกิจท้องถิ่น เน้นการร่วมมือสนับสนุนการทำงานร่วมกันทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะสนับสนุนให้เศรษฐกิจท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง ตลาดชุมชนจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจท้องถิ่น เพราะเป็นสิ่งที่คู่กับวิถีชีวิตของสังคมไทยที่ผูกพันกับการค้าขายผ่านตลาดมาอย่างช้านาน ตลาดชุมชนที่มีศักยภาพก็จะเป็นทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยวมากขึ้น ภายใต้โครงการตลาดชุมชนเพื่อธุรกิจท้องถิ่น ตลาดต้องชม กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ (กรมการค้าภายใน, 2559, น. 1) โดยทำงานร่วมกับภาคีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ทิศทางในการสนับสนุนการร่วมมือของประชาคมอาเซียนจะเป็นกรอบทิศทางในการพัฒนาของภาคการท่องเที่ยวกับภาคเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้ในภาคธุรกิจขนาดใหญ่ อีกทั้งกระจายรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนา และส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยว เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่มีอารยธรรม ประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม ส่งผลให้มีรายได้เข้ามาในประเทศเพิ่มขึ้น โดยใช้หลักสำคัญคือ การใช้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการจัดสรรและสามารถกระจายรายได้ให้กับคนทั่วภูมิภาคของไทย ด้วยฐานของต้นทุนทางธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการสร้างเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อส่งผลให้ประเทศ

ไทยเป็นประเทศที่ได้การยอมรับและได้รับความสนใจทั้งนักท่องเที่ยวภายในประเทศและนักท่องเที่ยวต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า ตลาดชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจการท่องเที่ยว เป็นหนึ่งในกิจกรรมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนได้มาร่วมทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของชุมชน โดยที่คนในชุมชนมารวมกันเพื่อนำสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน อยู่บนฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในละแวกเดียวกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการการพัฒนาในการดูแลรักษาตลาดชุมชน มีการวางกฎระเบียบกติกา จัดโครงสร้างในการจัดการตลาดของชุมชนเอง อยู่บนฐานจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบแรกที่ใช้วัฒนธรรมเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสบรรยากาศของวิถีชีวิตในอีกมุมมองหนึ่งของชุมชนสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ที่นำเอาทุนชุมชน ทั้ง ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ (เสรี พงศ์พิศ, 2548, น. 28-76) ที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มาจัดการเกิดเป็นเสน่ห์ในการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ถึงวัฒนธรรมวิถีชีวิตของพื้นที่บริเวณแหล่งท่องเที่ยวและทำให้เห็นถึงระบบการจัดการตนเองของชุมชนที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นตลาดชุมชน โดยลักษณะของตลาดจะขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนนั้น ๆ ตลาดชุมชนไม่ว่าจะลักษณะใดก็ตาม ตลาดก็เป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนความเป็นอยู่ ความผูกพันระหว่างคนและวิถีชีวิต ภูมิปัญญาวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้นักท่องเที่ยวจำนวนมากให้ความสนใจกับการตลาดชุมชนในลักษณะอื่น ๆ ตลาดชุมชนนอกจากจะมองในมุมเศรษฐกิจที่เป็นที่สร้างรายได้และสร้างงานให้กับคนในพื้นที่ แต่ยังเป็นพื้นที่ให้คนในพื้นที่นั้นได้ร่วมกันรักษาและพัฒนาพื้นที่ของตัวเองที่จะทำให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจ ทำให้มีการคิดสร้างกิจกรรมที่สามารถเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งที่ผ่านมาถึงแม้ว่าการท่องเที่ยวในลักษณะนี้จะทำให้เกิดการกระจายรายได้ทั้งมหภาคและจุลภาค แต่ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อด้านลบให้กับแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำเช่นกัน อย่างเช่น จากการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นพื้นที่ตลาดน้ำตลิ่งชัน พบว่าได้รับผลกระทบด้านลบที่ส่งผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การทิ้งขยะ ฝุ่นละอองจากการประกอบ การทำให้เกิดปัญหาของทรัพยากรเสื่อมโทรมในบางพื้นที่ เกิดมลภาวะต่าง ๆ ทั้งอากาศ น้ำ เป็นต้น (ศรีณยพงศ์ โชติวรรณ, 2549, น. บทคัดย่อ) ซึ่งในหลาย ๆ พื้นที่ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญถึงกระบวนการจัดการที่ได้มีการสร้างความร่วมมือทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชน เพื่อจะร่วมกันพัฒนาการท่องเที่ยวและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้น โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมต่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ของตัวเอง ที่จะมุ่งเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในประเทศไทยมีตลาดชุมชนที่เป็นพื้นที่คนในชุมชนลุกขึ้นบริหารจัดการด้วยชุมชนเอง อย่างเช่น ตลาดสามชุก ตลาดน้ำอัมพวา ตลาดบ้านใหม่ เป็นต้น จนประสบความสำเร็จจนทำให้เกิดเป็นต้นแบบในการพัฒนา

ตลาดชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ตามสภาพบริบทในพื้นที่จังหวัดนั้น ๆ ทั้งพื้นที่ที่เป็นตลาดเก่าก็มีการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ โดยมีการปรับปรุงสถานที่และสร้างกิจกรรมที่จะให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ขณะเดียวกันในพื้นที่ในภาคอื่น ๆ ก็ได้มีการเกิดตลาดเชิงวัฒนธรรมขึ้นในหลายจังหวัด และมีแนวโน้มจะมีการเพิ่มมากขึ้น ๆ ทั้งในเขตชุมชนเมืองและเขตชุมชนชนบท สำหรับภาคใต้จากการศึกษาพบว่า ตลาดที่ก่อตั้งขึ้นบางพื้นที่เป็นตลาดเก่าแก่ที่ได้มีการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่และในบางพื้นที่ก็ได้สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นการสร้างช่องทางทางเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน (ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ, 2555, น. 382) อาทิ ตลาดน้ำจันดี จังหวัดนครศรีธรรมราช ตลาดน้ำบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตลาดน้ำทะเลน้อย ตลาดใต้โหนด ตลาดสวนไผ่ขวัญใจ จังหวัดพัทลุง ตลาดน้ำคลองแห ตลาดริมน้ำคลองแดน ตลาดบ้านพรุ จังหวัดสงขลา รวมไปถึงตลาดที่เกิดจากแนวคิดเชิงธุรกิจในลักษณะการท่องเที่ยวเชิงกระแสหลักโดยเฉพาะอีกหลายพื้นที่ที่กำลังมีการก่อตั้ง แต่ด้วยตลาดชุมชนที่เกิดขึ้นและกำลังจะก่อตั้งขึ้นนั้นยังไม่มีชุดองค์ความรู้ในการจัดการตลาดชุมชนที่ชัดเจน

ตลาดริมน้ำคลองแดน ซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดกับตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดสงขลา เป็นตลาดชุมชนเก่าแก่ที่เป็นชุมชนที่เป็นเส้นทางน้ำสามสาย ทำให้เป็นพื้นที่รุ่งเรืองทางการค้า แต่ด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทำให้ชุมชนเริ่มซบเซาผู้คนอพยพกลับมาเป็นชุมชนอีกครั้ง ด้วยการประสานความร่วมมือจากนักวิชาการมาวิจัย โครงการปรับปรุงที่อยู่ออกจากพื้นที่ ชุมชนเกือบจะเป็นกลายเป็นชุมชนร้าง แต่ด้วยความคิดริเริ่มที่จะพัฒนาของคนในชุมชน เพื่อให้ชุมชนอาศัย ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและเห็นถึงคุณค่าของตัวเอง จึงได้มีการร่วมตัวกันฟื้นตลาดริมน้ำขึ้น โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อเป็นกิจกรรมของชุมชนและสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชนคลองแดนและชุมชนใกล้เคียง ภายใต้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และวัฒนธรรม ด้วยการนำเอาทุนทางธรรมชาติและวัฒนธรรมริมคลอง ด้วยการร่วมมือของคนในชุมชน อาศัยธรรมชาติเป็นฐานที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน์วิถีทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม เป็นสิ่งดึงดูดใจ เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัส เรียนรู้และเข้าใจ ธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิต และได้รับผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจเพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของท้องถิ่น จนกลายเป็นแหล่งศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ชุมชนของภาคใต้ที่สำคัญ ภายใต้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพื้นที่ที่ได้สัมผัส เรียนรู้ หรือมีประสบการณ์โดยตรงกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เช่น กิจกรรมฐานการเรียนรู้ การร่วมพิธีกรรมไปพร้อม ๆ กับชุมชน ซึ่งตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นตลาดชุมชนที่คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของร่วมกัน ด้วยความโดดเด่นด้านทุนชุมชนที่มีความหลากหลาย ได้แก่ 1) ทุนด้านธรรมชาติ เป็นพื้นที่จุดเชื่อมต่อของคลองสามสาย ได้แก่ คลองสายระโนด คลองสายชะอวดและคลองสายปากพนัง โดยเป็นจุดเชื่อมระหว่างจังหวัดสงขลาและจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นภูมิศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นมิติความสัมพันธ์ของคนในชุมชนสองจังหวัด ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตั้งแต่ในอดีตและยังเป็นเอกลักษณ์เชิงประจักษ์

ของตลาดริมน้ำคลองแดนได้เป็นอย่างดี 2) ทุนด้านประวัติศาสตร์ ตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นตลาดชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 100 ปี ที่ได้เกิดปรากฏการณ์การชบเซาและรกร้างของตลาดชุมชน และได้กลับมาฟื้นฟูใหม่อีกครั้งในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตลาดริมน้ำคลองแดน ความโดดเด่นที่มีเรื่องราวประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานทำให้เห็นมิติของการเปลี่ยนแปลงของแต่ละยุคตั้งแต่สมัยยุครุ่งเรือง ยุคชบเซา จนมาสู่ยุคปัจจุบันของตลาดริมน้ำคลองแดน ที่จะสะท้อนมาในมิติของทุนชุมชนหรือศักยภาพที่ทำให้ตลาดริมน้ำคลองแดนได้ฟื้นกลับมาอีกครั้ง 3) ทุนสังคมและวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ตลาดริมน้ำคลองแดนด้วยการที่มีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมพื้นถิ่นปักษ์ใต้ไว้หลากหลาย เช่น บ้านเรือนที่มีการอนุรักษ์ศิลปะพื้นถิ่นให้คงรูปแบบเดิมตั้งแต่สมัยอดีต ประเพณีขันหมากปฐุม ความเชื่อทางพุทธศาสนา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นฐานของการพัฒนาชุมชนคลองแดน ที่ส่งผลให้เกิดการต่อยอดในหลาย ๆ ด้าน ทั้งการส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชนการอนุรักษ์ประเพณีเก่าแก่ของชุมชน การดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธ ที่สามารถสัมผัสได้จากตลาดริมน้ำคลองแดน และ 4) ทุนมนุษย์ คนในชุมชนคลองแดน มีผู้นำที่มีศักยภาพและมืองค์ความรู้ที่หลากหลาย ด้วยความหลากหลายทำให้ดึงศักยภาพของคนที่มีความสามารถมาร่วมกันพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้ดี ตลอดจนคนในชุมชนมีระบบความสัมพันธ์ที่ดี ที่สะท้อนให้เห็นถึงการทำงานร่วมกันของ 2 พื้นที่ที่ซับซ้อนกัน และนอกจากนี้ความโดดเด่นด้านการทำงานของคนในชุมชนคลองแดน ที่ใช้การประชุมเป็นพื้นที่ให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ตรวจสอบผลการทำงานร่วมกัน ทำให้มีผลงานที่ได้รับในเชิงประจักษ์ จากนั้นก็วิจัยที่เข้าไปศึกษาและจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้าไปช่วยสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สามารถนำมาอ้างอิงถึงผลความสำเร็จของชุมชนได้เป็นอย่างดี ด้วยกระบวนการจัดการตนเองอย่างเป็นระบบส่งผลให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็งเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งตลาดริมน้ำคลองแดนได้มีผลงานสำเร็จที่เห็นเชิงประจักษ์ที่ยอมรับในเวทีระดับประเทศและระดับอาเซียน ได้แก่ รางวัลชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบจังหวัดสงขลา ประจำปี 2555 จากจังหวัดสงขลาและสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา รางวัลชนะเลิศจังหวัดสงขลา ตลาดนัดชุมชน ไทยช่วยไทย คนไทยยิ้มได้ ประจำปี 2558 รางวัลกินรี Thailand Tourism Awards รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยประจำปี 2556-2558 รางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทชุมชนท้องถิ่น ประจำปี 2556 ได้รับคัดเลือกเป็นตลาดต้องชม ของจังหวัดสงขลา ตามโครงการส่งเสริมและพัฒนาตลาดชุมชนเพื่อธุรกิจท้องถิ่น กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ ประจำปี 2559 ได้รับคัดเลือกเป็นต้นแบบชุมชนวิถีไทย 1 ใน 10 ประเทศ เพื่อต้อนรับปีการท่องเที่ยวไทยและรองรับอาเซียน ประจำปี 2557 จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา รางวัลยกระดับคุณภาพชีวิตแบบมีส่วนร่วมเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา อาเซียน ประจำปี 2555 จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล 9 วิทยาเขตทั่วประเทศ ถือว่าเป็นการจัดการตนเองของชุมชนเพื่อ

ชุมชนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ต้นแบบให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้นำไปปรับในการสร้างตลาดชุมชนในพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียง เพื่อนำไปต่อยอด สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ

ด้วยเหตุผลจากที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประเด็นการจัดการตนเองของตลาดชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดนที่ทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมก่อให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชน ผ่านคำถามการวิจัยเพื่อที่จะพัฒนาและส่งเสริมรูปแบบการจัดการตลาดชุมชนและใช้เป็นชุดองค์ความรู้ในการพัฒนาชุมชนต่อไป ดังโจทย์วิจัยต่อไปนี้ ตลาดริมน้ำคลองแดนมีพัฒนาการและการฟื้นฟูเกิดขึ้นด้วยเหตุใด ภายใต้ทุนชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดนมีการจัดการตลาดชุมชนเป็นอย่างไร และก่อให้เกิดกระบวนการจัดการตนเองอย่างเต็มรูปแบบอย่างไร โดยผ่านกลไกการสนับสนุนจากมิติใดบ้าง

1.2 คำถามในการศึกษา

1. ตลาดริมน้ำคลองแดน มีพัฒนาการและการฟื้นฟูตลาดชุมชน ให้กลับมาเป็นศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า การพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้งสมาชิกภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ได้อย่างไร
2. ตลาดริมน้ำคลองแดน มีกระบวนการจัดการตนเองอย่างเต็มรูปแบบอย่างไร และผ่านกลไกการสนับสนุนจากมิติใดบ้าง
3. ตลาดริมน้ำคลองแดน ใช้ทุนชุมชนประเภทใดบ้าง ที่นำมาใช้เป็นฐานในการฟื้นฟูและบริหารจัดการตลาดชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและนำไปสู่ความยั่งยืน

1.3 ประเด็นในการวิเคราะห์

จากชื่อเรื่อง ที่มาและความสำคัญของปัญหา คำถามในการวิจัย ตลอดจนกรอบที่ใช้ในการศึกษา ที่นำเสนอไว้ข้างต้น เพื่อนำมาสู่ประเด็นในการวิเคราะห์ 3 ประเด็นหลัก คือ

1. วิเคราะห์พัฒนาการและการฟื้นฟูของตลาดริมน้ำคลองแดน
2. วิเคราะห์กระบวนการและกลไกการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน
3. วิเคราะห์การจัดการทุนชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดน

1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการและการฟื้นฟูของตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
2. เพื่อศึกษากระบวนการและกลไกการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
3. เพื่อศึกษาการจัดการตลาดชุมชนภายใต้ทุนชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

1.5 นิยามเฉพาะ

ตลาดชุมชน หมายถึง เป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนได้มาร่วมทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของชุมชน โดยที่คนในชุมชนมารวมกันเพื่อนำสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน อยู่บนฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในระแวกเดียวกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาในการดูแลรักษาตลาดชุมชน มีการวางกฎระเบียบกติกา จัดโครงสร้างในการจัดการตลาดของชุมชนเอง อยู่บนฐานจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน

การจัดการตนเองของตลาดชุมชน หมายถึง เป็นกระบวนการร่วมตัวของคนหรือกลุ่ม ที่มีความรู้สึกเดียวกัน เข้ามามีส่วนร่วมจัดการทุนที่มีในชุมชน ในการจัดการกับปัญหาและพัฒนาชุมชนไปสู่ชุมชน ด้วยความมีจิตสาธารณะและมีความเชื่อมั่นในพลังชุมชน มีความสามารถในการจัดการชุมชน ด้วยกระบวนการจัดการตนเองทั้ง กระบวนการการรวมกลุ่ม แผนชุมชนและข้อมูล การขับเคลื่อนแผน และการบูรณาการแผน

กลไกสนับสนุนการจัดการตนเอง หมายถึง ระบบที่สนับสนุนการขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมของชุมชนสู่การจัดการตนเอง โดยมีกลไกสำคัญมี องค์ประกอบที่ทำให้เกิดผลความสำเร็จของชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน ได้แก่ บุคคลในชุมชน เครือข่าย และทุนชุมชน

การจัดการทุนชุมชน หมายถึง ทุนที่มีอยู่ในชุมชนคลองแดน ที่เป็นฐานทุนชุมชนนำมาสู่การจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนความรู้และภูมิปัญญา และทุนวัฒนธรรม

การฟื้นฟูชุมชน หมายถึง เป็นกระบวนการหนึ่งในการพัฒนาชุมชนโดยการปรับปรุงพื้นที่ทั้งด้านที่อยู่อาศัยอาคารบ้านเรือน ด้วยฐานทุนในชุมชนที่เน้นการอนุรักษ์สิ่งมีค่าและการปรับปรุงบูรณะ สิ่งที่เกี่ยวข้องให้กลับมาให้คนในชุมชนได้เห็นถึงคุณค่าของชุมชน

1.6 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาการจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอ ธารโนด จังหวัดสงขลาในครั้งนี้ โดยมีขอบเขตของการศึกษาดังนี้

1.6.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ มีขอบเขตด้านเนื้อหาประกอบด้วยเนื้อหา 4 ประเด็นหลัก คือ

1. การฟื้นฟูของตลาดชุมชน
2. กระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน
3. กลไกในการสนับสนุนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน
4. การจัดการทุนชุมชนเพื่อการพัฒนาตลาดชุมชน

1.6.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาเริ่มทำการศึกษาและใช้ข้อมูลตั้งแต่ ปี 2540 จนถึง ปัจจุบัน เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศทำให้เห็นมิตินโยบายในการสนับสนุน การพัฒนาตลาดชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง จนส่งผลทำให้ชุมชนคลองแดน ได้มีการริเริ่มแนวคิดในการ คนในชุมชนเข้ามาเรียนรู้และพัฒนาชุมชนของตนเอง จนเกิดเป็นตลาดริมน้ำคลองแดนขึ้น

1.6.3 ขอบเขตด้านพื้นที่และผู้ให้ข้อมูลหลัก

1. พื้นที่

ผู้ศึกษาได้จำกัดขอบเขตในการศึกษาไว้ในพื้นที่ชุมชนคลองแดน อำเภอธารโนด จังหวัดสงขลา และบริเวณตลาดริมน้ำคลองแดน ที่มีพื้นที่เชื่อมต่อกัน 2 จังหวัด คือ ชุมชนคลองแดน อำเภอธารโนด จังหวัดสงขลา และชุมชนคลองแดน อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การศึกษาในครั้งนี้ จะทำการศึกษาผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งประกอบด้วย 2 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มผู้นำ

- 1.1) คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน ซึ่งมี 3 ฝ่าย ได้แก่
 - คณะกรรมการฝ่ายที่ปรึกษา
 - คณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรม
 - คณะกรรมการฝ่ายตลาด

1.2) ผู้นำชุมชน ได้แก่

- ประธานชุมชน
- ผู้นำทางศาสนา
- ปราชญ์ชาวบ้าน

2) กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำ ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการสนับสนุนบริหารจัดการและดูแลการดำเนินงานตลาดริมน้ำคลองแดน ได้แก่

- 2.1) กลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า/แม่ค้า
- 2.2) กลุ่มโฮมสเตย์
- 2.3) กลุ่มปูนปั้นมโนราห์
- 2.4) กลุ่มสมุนไพรมะพร้าว
- 2.5) กลุ่มจักรสานและการละเล่นโบราณ
- 2.6) กลุ่มข้าวซ้อมมือ
- 2.7) กลุ่มขนมโบราณ
- 2.8) กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม รำมโนราห์-รำพราวน
- 2.9) กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์
- 2.10) กลุ่มของเล่นพื้นถิ่นและงานประดิษฐ์
- 2.11) กลุ่มร้อยลูกปัดมโนราห์
- 2.12) กลุ่มผ้ามัดย้อม

1.7 ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ผลการศึกษาก่อให้เกิดการชุดความรู้ความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการฟื้นฟูชุมชนของชุมชนคลองแดน จนเกิดขึ้นตลาดริมน้ำคลองแดนที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน
2. ผลการศึกษาทำให้ทราบถึงทุนชุมชนของชุมชนคลองแดน ที่สามารถนำมาจัดการภายใต้การดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน ตลอดจนสามารถเป็นเครื่องมือในนำไปสู่การจัดการตนเองของตลาดชุมชนได้
3. ผลการศึกษาที่ได้สามารถนำไปเป็นบทเรียนรู้การจัดการและกระบวนการจัดการตนเองให้ตลาดชุมชน และเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ต่อยอดให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอื่น ๆ บริบทใกล้เคียงกัน
4. ผลการศึกษาทำให้ทราบถึงกลไกที่สนับสนุนการจัดการของชุมชนตลาดน้ำคลองแดน เพื่อเป็นข้อมูลในการหนุนเสริมสนับสนุนและแนวทางการเสริมพลังเพื่อให้ชุมชนเกิดความยั่งยืน
5. ผลการศึกษา ทำให้เกิดชุดองค์ความรู้ว่าด้วยการจัดการตนเองและการจัดการทุนชุมชน เพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาตลาดชุมชน ที่สามารถใช้เป็นต้นแบบในการจัดการตนเองของตลาดชุมชนภายใต้บริบทที่ใกล้เคียงกัน

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เพื่อเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการตนเองของตลาดชุมชน ในตลาดริมน้ำคลองแดน จังหวัดสงขลา โดยการศึกษาครั้งนี้ ได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดการฟื้นฟูชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับตลาดชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการตนเอง
4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทุนชุมชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดการฟื้นฟูชุมชน

การฟื้นฟูชุมชน เป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางการพัฒนามากยิ่งขึ้น เนื่องจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา มุ่งพัฒนาเพื่อให้เข้าสู่กระแสตามกระแสสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นำเอาเงินทุนเป็นที่ตั้งในการลงทุนพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจ ด้านการคมนาคม ด้านสาธารณสุข โภค เป็นต้น เงินทุนเปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาในด้านปัจจัยโครงสร้างพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ของประเทศ ผลที่เกิดขึ้นได้ทำลายทุนของชุมชน (สุริชัย หวันแก้ว, 2545, น. 12) มุ่งสร้างความเจริญเติบโตของประเทศเพื่อที่ยกระดับให้เท่าเทียมกับอารยประเทศ ลักษณะนี้ทำให้เกิดการวิถีชีวิตของชุมชนถูกละเลย ชุมชนอ่อนแอขาดความเอื้อเฟื้อต่อกัน สิ่งรวบตัวเริ่มถูกทำลายไปทั้งในด้านของสิทธิมนุษยชน ด้านประชาธิปไตย ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านวัฒนธรรม และรวมทั้งการทำงานที่ขาดการบูรณาการ ในขณะที่กระบวนการพัฒนาภาคประชาชนและหน่วยงานต่างมุ่งพัฒนาเฉพาะเรื่องแยกส่วน ไม่มีการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน เมื่อทั้งความคิดของคน ระบบการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ หรือแม้แต่สรรพสิ่ง ๆ แยกออกเป็นส่วน ๆ จึงทำให้มีการนำเอาแนวคิดการฟื้นฟูให้ชุมชนกลับมามีชีวิต และเกิดพลังให้กับชุมชน สังคมและประเทศ เพื่อจะเป็นการลดการแตกสลายของสังคม (ปัญญา เทพสิงห์, ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร, 2556, น. 47)

ทั้งนี้ แนวคิดการฟื้นฟูชุมชน จึงได้มีการนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนชนบทรวมไปทั้งเมืองที่มีสภาพเสื่อมโทรม ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ผิดไป ดังนั้น เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงแนวคิดการฟื้นฟูชุมชนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาจึงได้ทำการรวบรวมความหมาย สาเหตุที่ทำให้เกิด

การฟื้นฟูชุมชน และรูปแบบและวิธีการฟื้นฟูชุมชน เพื่อนำมาเป็นกรอบในการศึกษาในครั้งนี้ โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

2.1.1 ความหมายของการฟื้นฟูชุมชน

มีนักวิชาการหลายท่านทั้งนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศ ได้ให้ความหมายของการฟื้นฟูชุมชนไว้อย่างหลากหลายแง่มุม ดังนี้

CA.Doxiadis (1966, p. 9) ได้อธิบายการฟื้นฟูชุมชน หมายถึง การปรับปรุงพื้นที่ชนบทนั้นเป็นกระบวนการหนึ่งของการปรับปรุงชุมชน ซึ่งเป็นไปตามหลักธรรมชาติคือเมื่อชุมชนแห่งใดเจริญจนกลายเป็นเมืองจนถึงที่สุดก็ย่อมมีส่วนทรุดโทรมตามมา อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลง โดยการปรับปรุงโครงสร้างของชุมชนเดิมเสียใหม่ให้ดีกว่าสภาพเดิม ซึ่งไม่จำกัดว่า จะต้องเป็นชุมชนที่มีสภาพเสื่อมโทรมมากแล้วจึงค่อยทำการบำรุง

คุชฎี ทายตะคุ (2554, น. 13) กล่าวว่า การฟื้นฟูชุมชนคือ การพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่เมืองและชุมชนที่มีอยู่เดิมที่มีสภาพเสื่อมโทรม ให้มีสภาพที่ดีขึ้นรวมไปถึงการฟื้นคืนชีวิตให้กับชุมชนนั้นทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2551) ได้อธิบายถึงการกำหนดแนวคิดการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น ไว้ว่า เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรภาคประชาชน ในการเชื่อมโยงการพัฒนาขบวนการองค์กรชุมชน พร้อมทั้งการสนับสนุนให้เกิดการขยายฐานการทำงานของภาคประชาชน และหน่วยงานภาคีในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมียุทธศาสตร์และกลไกการดำเนินงานสนับสนุนการฟื้นฟูท้องถิ่นในเมืองและชนบท ที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งและมีภาคประชาชนได้มีบทบาทสำคัญ ดังนี้ต่อไปนี้

1. ส่งเสริมให้ภาคประชาชนได้เกิดการจัดการตนเอง ที่จะส่งผลให้คนในชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ ที่จะนำไปสู่การเกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชุมชน
2. สนับสนุนในการเสริมสร้างความสามารถของขบวนการองค์กรชุมชนและเครือข่าย
3. สนับสนุนการทำงานอย่างบูรณาการร่วมกันชุมชนและหน่วยงานเครือข่ายที่จะเป็นโอกาสในการขยายฐานการทำงานพัฒนาออกไปให้ครอบคลุมมากขึ้น
4. สนับสนุนให้เกิดการจัดระบบข้อมูลและการจัดการความรู้ ที่จะนำไปสู่การเชื่อมโยงระดับนโยบายทั้งระดับท้องถิ่นและสากล
5. สนับสนุนการติดต่อสื่อสารของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและทุกระดับในสังคม เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาาร่วมกัน

6. เสริมสร้างวัฒนธรรมของชุมชนที่มีศักยภาพต่อการพัฒนาความสามารถของชุมชน เพื่อที่จะนำมาใช้ในการบริหารจัดการของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ที่จะทำให้อัตราของการดำเนินการตามยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ขององค์กร

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ (2547, น. 16-17) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นจำเป็นที่จะต้องพิจารณาอย่างน้อย 4 หลัก ได้แก่

1. ความคิดความเชื่อหรือศาสนา การดำเนินชีวิตของคนทุกคน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกายใจและจิตวิญญาณ เป็นเรื่องของความคิดความเชื่อศาสนา เพื่อที่จะทำความเข้าใจว่าชุมชนในแต่ละพื้นที่มีความเชื่อความคิดอย่างไร จึงต้องทำความเข้าใจว่าความคิดความเชื่อและศาสนาเป็นอย่างไรเพราะความคิดความเชื่อ หมายถึง โลกทัศน์ซึ่งเป็นระบบการอธิบายโลกและธรรมชาติของชุมชนว่าเค้ามองโลกมองธรรมชาติมองชีวิตมนุษย์อย่างไร มองความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติและมองความสัมพันธ์ของคนกับคนอย่างไร สิ่งเหล่านี้ถือเป็นความรู้ความเข้าใจพื้นฐานที่จะนำไปสู่สัมพันธ์กับสิ่งที่เขาเชื่อสูงสุดเสมอ ไม่ว่าจะชุมชนนั้นจะมีความเชื่ออะไรก็ตาม เขาอธิบายตัวเอง อธิบายชุมชน อธิบายธรรมชาติ ไปสัมพันธ์อยู่กับความเชื่อเสมอ ดังนั้น เราต้องเข้าใจโลกทัศน์หรือวิธีมองโลกวิธี มองธรรมชาติและวิธีมองสรรพสิ่งของชุมชนนั้นให้ได้

2. ฐานทรัพยากร มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ด้วยฐานทรัพยากรที่หลากหลายล้อมรอบ ทั้ง ดิน น้ำ ป่าไม้ เป็นต้น ไม่ว่าจะอาศัยอยู่กับธรรมชาติในถิ่นฐานใด ก็ตามย่อมเกิดการพัฒนาความรู้หรือองค์ความรู้ขึ้น คือ ความรู้เรื่องการจัดการความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ซึ่งเทียบได้กับฐานรากแห่งชีวิตและภูมิปัญญาของท้องถิ่น เมื่อชุมชนไปตั้งถิ่นฐานที่ใดมีหนึ่ง สิ่งที่เขาจะเรียนรู้คือ ธรรมชาติที่เป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศท้องถิ่นอย่างละเอียดและลึกซึ้ง อย่างเช่น สภาพดินแบบนี้เป็นอย่างไรรูปกะอะไรถึงจะงอกงามได้ผลผลิตดี สิ่งนี้จะเป็นระบบการเรียนรู้ที่ซึมซับถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่นอย่างต่อเนื่องและยาวนานเรียกว่าความรู้เรื่องระบบนิเวศท้องถิ่นหรือความรู้เรื่องธรรมชาติ

3. ฐานการผลิต ระบบการผลิตที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ ที่ถูกกำหนดด้วยความเชื่อที่ตั้งอยู่บนฐานของการไม่ทำลายทรัพยากรหรือธรรมชาติและสภาพอยู่พอกินของคนในชุมชน เกิดจากการพัฒนาการของมนุษย์สิ่งที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว คือ ฐานการผลิตของชุมชนจากการหาเพื่ออยู่หาเพื่อกิน เพื่อในการดำรงชีวิต ล้วนแล้วแต่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติล้วน ๆ ทั้งการหาปลา หาผักผลไม้ ตามแหล่งธรรมชาติต่าง ๆ เมื่อมีย้ายถิ่นฐานการขยายมากขึ้น จึงได้มีการพัฒนาเป็นระบบทำมาหากิน คือ มีความสามารถในการผลิตมากขึ้น การทำไร่ทำนา เลี้ยงสัตว์ ซึ่งฐานการผลิตนี้เกิดขึ้นมาจากความเข้าใจระบบนิเวศคือ การพึ่งพาซึ่งกันและกัน ไม่ทำลายระบบนิเวศ และตั้งอยู่บนฐานศักยภาพของระบบนิเวศจริง ๆ นอกจากนี้ยังเกิดการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ระหว่างชุมชนกับชุมชน ที่จะเป็นการสร้างสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน

4. ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน ฐานที่สำคัญที่สุดตั้งแต่ในอดีตเป็นต้นมาคือ ฐานเครือญาติในชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีหลากหลายเครือญาติ ไม่ว่าจะเป็นระบบเครือญาติที่ใหญ่หรือเล็ก ก็ตาม ก็จะมีการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้เอง โดยการพูดคุยร่วมกันเพื่อหาข้อตกลงหรือข้อยุติร่วมกัน ระบบเครือญาติเป็นฐานหลักของความสัมพันธ์ นอกจากระบบเครือญาติแล้ว ในชุมชนยังมีระบบความสัมพันธ์ที่เรียกว่า ชั้นของชุมชน ที่มีโครงสร้างขึ้นมาอีกชุดหนึ่งคือ บรรดาเหล่าคณะกรรมการชุมชน ผู้อาวุโสที่คนในชุมชนเคารพนับถือ เช่น หมอพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนพระสงฆ์ เป็นต้น

2.1.2 สาเหตุที่ทำให้เกิดการฟื้นฟูชุมชน

กรมการผังเมือง (2541) ได้อธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการฟื้นฟูชุมชนไว้ว่า

1. การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร เมื่อจำนวนของประชากรในชุมชนมีจำนวนเพิ่มขึ้น ความต้องการทางด้านอุปโภคและบริโภค ตลอดจนพื้นที่ในการรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ก็ย่อมต้องมีพื้นที่ที่มากขึ้น ที่ส่งผลกระทบต่อตรง ทั้งในเรื่องที่อยู่อาศัย สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ แร่งงาน และสภาพแวดล้อม การพัฒนาจึงเริ่มมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างการใช้ที่ดินของชุมชนอย่างขาดมาตรฐานควบคุมที่มีประสิทธิภาพ ความแออัดจึงเกิดขึ้นในชุมชนและเมือง เต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวก ประชากร ยานพาหนะ จนก่อให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อม ที่ไม่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนในแต่ละช่วงวัย

2. การจัดการที่ดิน เมื่อพื้นที่ที่ตั้งอาคารบ้านเรือนมีความน่าสนใจน้อยลง ความศรัทธาของกิจกรรมและผู้คนที่เริ่มลดน้อยลง เป็นเวลานาน ๆ จนถึงช่วงเวลาหนึ่ง บ้านเรือนหรืออาคารต่าง ๆ เมื่อได้รับการดูแลก็จะมีสภาพเสื่อมโทรมลงตามกาลเวลา ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของการจัดการที่ดิน เพื่อให้เกิดเส้นทางสัญจร เช่น การตั้งห้วมूसี่แยกกลายเป็นทางด่วนระดับไปหรือเกิดคู่แข่งที่อื่นชุมชนอื่นดึงดูดประชากรไปกิจกรรมทั้งหลายจึงแย่งชุมชนหน้าพื้นที่นั้น จึงซบเซาลง

3. ปัญหาภัยพิบัติต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ไม่ได้คาดคิดไว้ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและนำพาความสูญเสีย ทั้งทรัพย์สิน ที่อยู่อาศัย และสภาพจิตใจ เช่น อุทกภัย อัคคีภัย วาตภัย เป็นต้น ที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่อาคารและสภาพแวดล้อมในชุมชน จึงเป็นเหตุที่ต้องทำการฟื้นฟูเมืองขึ้น

2.1.3 รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูชุมชน

ดุซงกี ทายตะคุ (2554) ได้อธิบายรูปแบบและวิธีการฟื้นฟูชุมชนไว้ดังนี้

1. การอนุรักษ์สิ่งที่มีค่า คือ การป้องกันไม่ให้ความเจริญหรือการขยายตัวของเมือง เข้ามาทำลายชุมชนที่มีคุณค่าทั้งประวัติศาสตร์และคุณค่าทางจิตใจ จึงจำเป็นต้องอนุรักษ์พื้นที่เมืองและชุมชนที่มีคุณค่าไว้ โดยจะต้องดำเนินการควบคู่กันไปการประสมประสานการเปลี่ยนแปลงใหม่กับโครงสร้างเก่าของเมือง โดยมีหลักการและเป้าหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่าการอนุรักษ์กับ

การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องนั้น จะไม่ให้ทำลายคุณค่าของอาคารเก่า ความเป็นเอกลักษณ์และวิถีชีวิตของชุมชนที่มีคุณค่า จึงเป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์ให้คงอยู่ อีกทั้งเพื่อเป็นการส่งเสริมประวัติศาสตร์ของชุมชน เพื่อที่จะเป็นทุนอย่างหนึ่งที่ใช้เป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยว เพราะแหล่งท่องเที่ยวปัจจุบันประวัติศาสตร์ชุมชนถือว่ามีความหมายต่อโลก เพราะอดีตจะทำให้ได้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กับการเป็นศูนย์เรียนรู้การรักษาสภาพแวดล้อมความมีชีวิตชีวาของชุมชน

2. การฟื้นฟูบูรณะ คือ การปรับปรุงสภาพพื้นที่ชุมชนเดิม ซึ่งมีสภาพที่เสื่อมโทรม ผุพังไปด้วยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ภัยธรรมชาติ การปล่อยปะละเลย เป็นต้น ให้กลับสภาพกลับมาดีขึ้นพร้อมทั้งมีความมั่นคงขึ้น โดยไม่ใช่เป็นรูปแบบของการปรับปรุงให้เปลี่ยนเป็นสิ่งใหม่ แต่เป็นการปรับปรุงให้คงรูปแบบเดิมให้มากที่สุด นอกจากนี้อาจจะมีการปรับปรุงซ่อมเสริมในด้านสาธารณูปโภค เช่น เส้นทางปากทางเข้า สิ่งอำนวยความสะดวก ระบบไฟฟ้า เป็นต้น เพื่อที่จะเป็นการเสริมสร้างชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

3. การพัฒนาแบบหรือสร้างใหม่ คือ การปรับปรุงเพื่อป้องกันเหตุที่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ผู้อยู่อาศัยและบริเวณใกล้เคียง เช่น โรคระบาด ไฟไหม้ ภัยพิบัติ เป็นต้น เพราะการฟื้นฟูในรูปแบบนี้จะเป็นการฟื้นฟูบ้านเรือนที่มีลักษณะสภาพทรุดโทรมเป็นอย่างมาก

โดยสรุป จากการทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษาจึงขอสรุปความหมายของการฟื้นฟูชุมชน คือ เป็นกระบวนการหนึ่งในการพัฒนาชุมชนโดยการปรับปรุงพื้นที่ทั้งด้านที่อยู่อาศัยอาคารบ้านเรือน ด้วยฐานทุนในชุมชนที่เน้นการอนุรักษ์สิ่งมีค่าและการปรับปรุงบูรณะ สิ่งที่เสื่อมโทรมให้กลับมาให้คนในชุมชนได้เห็นถึงคุณค่าของชุมชน

ดังนั้น แนวคิดการฟื้นฟูชุมชน จึงแนวคิดที่สอดคล้องต่อการศึกษาการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน ในการวิเคราะห์ถึงการฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน ถึงแม้ว่าที่ผ่านมาตลาดคลองแดนจะได้ผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในอดีต ทำให้ตลาดคลองแดนซบเซา แต่สามารถฟื้นฟูจนกลับมาดำรงอยู่ ประสบความสำเร็จได้จนถึงปัจจุบัน ผู้ศึกษาจึงได้นำมาเป็นกรอบในการศึกษาประเด็นการฟื้นฟูของชุมชนคลองแดนถึงรูปแบบการฟื้นฟู 3 รูปแบบดังต่อไปนี้

1. การอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่า
2. การฟื้นฟูบูรณะ
3. การพัฒนาและสร้างใหม่

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับตลาดชุมชน

ผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิดที่เกี่ยวกับตลาดชุมชน จากที่นักวิชาการได้ศึกษาไว้ โดยทำการแยกทบทวนวรรณกรรมของแนวคิดดังกล่าว ออกเป็น 2 ส่วน คือ “ตลาด” และ “ชุมชน” ที่นำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดตลาดชุมชน เพื่อจะอธิบายถึงลักษณะของตลาดชุมชนในพื้นที่ตลาดริมน้ำคลองแดน ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะตลาดชุมชนได้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ที่สุด

2.2.1 ความหมายของตลาด

สุดาตวง เรื่องรุจีระ (2543, น. 2-3) ได้ให้ความหมายตลาดว่า เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงการผลิตและการบริโภค ซึ่งตลาดตลาดจะเป็นกลไกในการเร่งให้เกิดการขยายผลผลิตและการบริโภคที่เพิ่มขึ้น และยังเป็นตัวแสดงสถานะทางเศรษฐกิจทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2538, น. 96) ได้กล่าวไว้ว่า ตลาด หมายถึง เป็นสถานที่ที่มีผู้ซื้อและผู้ขาย หรือเป็นกิจกรรมศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าด้วยกัน ทำให้เกิดความพึงพอใจและเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคและผู้ผลิต

วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์ (2553, น. 70) ตลาด คือ เป็นสถานที่ที่เป็นชุมชน เพื่อการซื้อขายสินค้า ทั้งสินค้าที่เป็นวัตถุดิบ และสินค้าสำเร็จรูป โดยตลาดอาจจะมีการจัดขึ้นเป็นตลาดเป็นประจำ หรืออาจตามวันที่กำหนด ซึ่งทำเลของที่ตั้งตลาดขึ้นอยู่กับบริเวณพื้นที่ที่เหมาะสม เช่น จุดศูนย์กลางของชุมชน สถานที่ที่เหมาะสมจะเป็นที่นัดพบ เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เป็นต้น

McCarthy & Perreault (1984, p. 19) ตลาด หมายถึง เป็นสถานที่จำหน่ายสินค้าและบริการของผู้ผลิตและผู้บริโภค ที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะของการค้าขาย

1) พัฒนาการของการก่อเกิดตลาดชุมชน

พื้นฐานของสังคมมนุษย์ในอดีตจะมีระบบเศรษฐกิจแบบเรียบง่าย เป็นลักษณะของการเลี้ยงตัวเองของแต่ละครอบครัว โดยแต่ละครอบครัวจะผลิตพืชผักไว้รับประทานในครอบครัวของตนเอง ข้าวของเครื่องใช้ก็สามารถผลิตได้ โดยใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติที่สามารถหาได้จากหมู่บ้านตนเอง เช่น การทอเสื้อผ้า หรือภาชนะต่าง ๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต เมื่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้มนุษย์มีพัฒนาการที่ดีขึ้น มนุษย์สามารถที่จะผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ สิ่งของเครื่องใช้ก็สามารถผลิตได้ในปริมาณที่มากพอและมีจำนวนมากเกินความจำเป็น จึงทำให้เกิดการนำผลผลิตส่วนนั้นมาทำการแลกเปลี่ยน โดยอาจจะเป็นการแลกเปลี่ยนภายในหมู่บ้านหรือระหว่างเมืองต่าง ๆ

ซึ่งแหล่งการซื้อขายแลกเปลี่ยนในสมัยนั้นอาจจะไม่ได้เป็นสถานที่ที่แน่นอนนัก เพราะอาศัยการเดินทางของพ่อค้าคือ กองคาราวาน ไปแลกเปลี่ยนผลผลิตในสมัยนั้น

ต่อมาเมื่อการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยใหม่ สังคมมีความเจริญขึ้นทั้งสภาพบริบทความเป็นเมืองใหญ่ ความเป็นสังคมเมืองระบบเศรษฐกิจจึงมีความหลากหลายการค้า มีการขยายตัว เงินตราจึงมาเป็นตัวสำคัญที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้า และได้เริ่มมีการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย สมัยนั้นเพื่อความเจริญของความเป็นเมืองมากขึ้นจึงทำให้มีความต้องการวัตถุดิบสินค้าอุปโภคบริโภคที่เพิ่มขึ้น จึงมีความจำเป็นต้องมีแหล่งศูนย์รวมในการจำหน่ายสินค้า นั่นก็คือ ตลาด สถานที่ที่ตั้งตลาดมักจะเป็นที่ที่ชุมชนรู้จัก เป็นสถานที่ที่เดินทางได้สะดวก เป็นศูนย์กลางของการคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก ซึ่งลักษณะของตลาดมักจะมีขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม บริบทของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนนั้น ๆ เช่น ถ้าหากชุมชนนั้นใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญ ตลาดนั้นก็จะได้ชื่อว่าเป็นตลาดน้ำ หรือถ้าชุมชนนั้นใช้การคมนาคมทางบกเป็นสำคัญในการติดต่อการค้าขายก็จะเรียกว่าตลาดบก โดยขนาดของตลาดนั้นจะเป็นตลาดใหญ่หรือตลาดเล็กก็จะขึ้นอยู่กับขนาดของชุมชนนั้นหรือจำนวนของสินค้าที่นำมาค้าขายในตลาด (วรารณ จิวชัยศักดิ์, 2553, น. 70)

เกียรติ จิวะกุล, จาตุรันต์ วัฒนผาสุก และคณะ (2525, น. 6-7) ได้อธิบายถึงลักษณะ องค์ประกอบทางกายภาพของตลาดในลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้ให้เห็นถึงลักษณะตลาดที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. ตลาดระดับชุมชนขนาดเล็ก เป็นบริเวณการค้าที่ตั้งอยู่ใกล้บ้าน เช่น หน้าซอยหรือบริเวณบ้าน มีบริเวณค้าขายเล็ก ๆ มีสินค้าจำนวนน้อย ๆ ผู้ค้าสามารถขายได้ เช่น ขนมกับข้าว กวยเตี๋ยว รวมทั้งสินค้าที่เป็นผลผลิตจากครอบครัว
2. ตลาดระดับกลุ่มชุมชนเป็นตลาดที่เป็นกิจจะลักษณะ ตลาดระดับนี้จะ เป็นลักษณะที่ประกอบไปด้วย อาคาร ดึกแถว และหาบเร่แผงลอยมีสินค้าและบริการที่มีหลากหลาย โดยค่านึงถึงทางเข้าออกที่จอดรถเป็นสำคัญ ซึ่งตลาดระดับชุมชนจะขึ้นอยู่กับทำเลที่ตั้งของแต่ละชุมชน อาจจะอยู่ตามเส้นสายถนนสำคัญ เช่น เส้นทางถนนสำคัญ ริมคลอง หรือย่านการค้า เป็นต้น
3. ตลาดระดับสี่มุมเมือง เป็นตลาดที่อยู่ในย่านชานเมืองตามถนนสายหลักที่สำคัญ ที่มีชุมชนขนาดใหญ่เชื่อมโยงกับตัวเมือง เพื่อให้บริการแก่พื้นที่เมืองในทิศต่าง ๆ ตลาดในระดับนี้ จะประกอบด้วยตลาดหลายหลายตลาดเช่น แหล่งการค้าหาบเร่แผงลอย อาคารดึกแถว โดยจะมีผู้คนคับคั่งจำนวนมากอยู่ตลอดเวลา
4. ตลาดสด เป็นองค์ประกอบสำคัญ ถือว่าเป็นแห่งของการจัดหาวัตถุดิบต่าง ๆ บริการให้กับชุมชน นอกจากเป็นพื้นที่รวบรวมผลผลิตทางการเกษตรและผลผลิตที่แปรรูปแหล่งผลิตทั้งจากภายในชุมชนและจากต่างถิ่น ตลาดสดจึงเป็นสถานที่บริการขายสินค้าประเภท

อาหารสดให้กับประชาชนที่อยู่อาศัยในระยะใกล้ โดยในปัจจุบันพบรูปแบบตลาดอยู่ 2 รูปแบบ คือ (เกียรติ จิวะกุล, จาตุรนต์ วัฒนาผาสุก และคณะ, 2525, น. 6-7)

4.1 ตลาดน้ำ มีประวัติการเกิดขึ้นมาตั้งแต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้วยวิถีชีวิตของคนไทยเดิมในสมัยนั้น มีการใช้เป็นเส้นทางในการประกอบอาชีพ และใช้ลำคลองในการสัญจรหลัก การค้าขายส่วนใหญ่จึงใช้เรือเป็นพาหนะ เป็นตลาดสดในรูปแบบของตลาดน้ำปรากฏโดยทั่วตามลำคลอง

4.2 ตลาดบก เป็นอาคารถาวรมีลักษณะยกพื้นสูงแบ่งเป็นช่อง ๆ เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับจำหน่ายสินค้าประเภทผักผลไม้ และอาหารสด โดยรอบของตลาดจะมีอาคารถาวรจำหน่ายสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคและมีร้านค้าขายของชำแทรกอยู่ทั่วไป

2) บทบาทสำคัญของตลาด

กฤษฎี พรธรรณภาพ (2556, น. 22-23) ได้อธิบายถึงบทบาทสำคัญของตลาด ซึ่งเป็นกระบวนการดำเนินการของระบบการตลาด ที่ส่งผลกระทบต่อทั้งผลดี และผลกระทบต่อด้านผลเสีย ทั้งภายใน และภายนอกประเทศ ซึ่งจำแนกความสำคัญของตลาดได้ ดังต่อไปนี้

1. ความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ การตลาดทำให้เกิดการซื้อขาย ที่มีสะดวก รวดเร็ว ผู้ซื้อผู้ขายติดต่อสัมพันธ์กันในเชิงการค้า การปฏิบัติต่าง ๆ ทางการตลาดก็มีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจอย่างมากมาย ดังนี้

1.1 การตลาดทำให้เกิดการหมุนเวียนของปัจจัยการผลิต

1.2 ตลาดเป็นกลไกที่ช่วยให้ประชากรกลุ่มผู้ประกอบการได้มีรายได้

สูงขึ้น

1.3 ตลาดช่วยสร้างความต้องการของผู้บริโภคในสินค้าและบริการ

1.4 การตลาดทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางระบบเศรษฐกิจของประเทศได้

2. ความสำคัญต่อสังคม และบุคคล ดังต่อไปนี้

2.1 การตลาดช่วยยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชากรในสังคม

ให้สูงขึ้น

2.2 การตลาดเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการณ์การซื้อของบุคคล

2.3 การตลาดทำให้เกิดงานอาชีพต่าง ๆ แก่บุคคลเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ ไพเราะ มงคลบุญลือเลิศ (2547, น. 52) ได้อธิบายบทบาทสำคัญของตลาดว่า ตลาดยังมุ่งสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยตลาดเป็นกลไกสำคัญในการสร้างระบบความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะระดับชุมชน ระดับภูมิภาค หรือระดับต่างประเทศ อีกทั้งตลาดยังเป็นตัวสร้างระบบวัฒนธรรมชุมชน ที่เป็นสื่อในการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการตลาดแบบแผน

ของการเกษตรที่ยั่งยืน โดยการลดต้นทุนจากภายนอก เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ ภายใต้ การเรียนรู้และการร่วมมือกันสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจากระบบการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจ

2.2.2 ความหมายชุมชน

คำว่า ชุมชน ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ในมิติต่าง ๆ ที่ แตกต่างกันไป ผู้ศึกษาจึงได้นำความหมายของชุมชนมาอธิบายถึงความเป็นชุมชน ดังต่อไปนี้

ประดิษฐ์ มัชฌิมา (2522, น. 42-43) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชนคือ กลุ่มคนที่ มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความรู้สึกนึกคิด โดยที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกัน มีการใช้ประโยชน์ทาง สังคมร่วมกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526, น. 6) ได้ให้ความหมายของคำว่าชุมชนไว้ว่า ชุมชน เป็นองค์การทางสังคมที่มีอาณาเขตที่ครอบคลุมท้องถิ่น โดยที่สมาชิกสามารถดำเนินการเพื่อให้บรรลุ ถึงความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนของตนเองได้

Cambridge Advanced Learner's Dictionary ได้ให้ความหมายชุมชนไว้ว่า ชุมชน คือ กลุ่มคนที่อาศัยร่วมกันในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็น กลุ่มทางสังคมหรือกลุ่มสัญชาติหรือผู้ที่มี ความสนใจร่วมกัน โดยที่กลุ่มคนดังกล่าวทำอาชีพร่วมกัน ใช้สิทธิ์และความเป็นเจ้าของพื้นที่และ รับผลประโยชน์ร่วมกัน

นอกจากนี้ ไกวิทย์ พวงงาม (2553, น. 26-27) ได้ให้ความหมายที่แตกต่างออกไป ว่า ชุมชนไม่ได้หมายถึง กลุ่มคนหรือคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ละแวกใกล้เคียงกันหรือมีพื้นที่ที่ชัดเจนเท่านั้น แต่คำว่า ชุมชน ยังมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่านั้น คือ ได้ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของคนที่อาศัย ร่วมกัน มีประเพณีวัฒนธรรมเดียวกัน ความเป็นเจ้าของร่วมกันและการมีจิตสำนึกในการรักษาชุมชน ร่วมกัน มีจิตวิญญาณที่ร่วมกันรับผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนมากกว่าเพราะเป็นพื้นฐานของการวัด ความเป็นชุมชนได้อย่างชัดเจน

จากความหมายของคำว่าชุมชนนักวิชาการต่างให้ความหมายที่ไม่แตกต่างกัน มากนัก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วพอจะสรุปได้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกันในพื้นที่ละแวก เดียวกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน มีความเป็นเจ้าของและการมี จิตสำนึกในการรักษาชุมชนร่วมกัน ร่วมกันรับผลประโยชน์ร่วมกันและอยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎเกณฑ์ เดียวกัน ดังนั้น ชุมชนจึงมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1) คน (People) คนเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน เพราะคนเป็นหน่วย สำคัญที่ก่อให้เกิดการรวมตัวกันเป็นสังคมหรือชุมชน ที่ประกอบไปด้วย ครอบครัว เครือญาติ เป็นต้น

2) ความสนใจร่วมกัน (Common Interest) คนที่อยู่ในชุมชนนั้นจะต้องมีความ สนใจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน มีจิตสำนึกต่อสาธารณะและเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งจะแสดงให้เห็น

ความเป็นชุมชน จะปรากฏขึ้นเมื่อคนได้แสดงถึงอัตลักษณ์ คุณค่า และความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่ร่วมกันนั้น

3) อาณาบริเวณ (Area) เป็นพื้นที่อาณาเขตหรือบริเวณที่คนใช้เป็นที่อาศัยหรือกิจกรรม เพื่อปกป้องความเป็นชุมชนนั้น ๆ ที่แสดงออกด้วยวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิต

4) ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน (Relationship) ความสัมพันธ์ต่อกันของคนในชุมชน ที่มีการติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่อกัน การเกื้อกูล การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์ของชุมชนให้อยู่นาน

5) ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม (Cultural Traditions) ตลอดถึงกฎกติกา กฎจารีตประเพณี เป็นระเบียบแบบแผนที่ให้คนในชุมชนได้เป็นข้อปฏิบัติร่วมกัน

ฉะนั้น แนวคิดเกี่ยวกับตลาดชุมชน เป็นผลมาจากการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนสมัยอดีต ที่อาศัยอยู่ในละแวกเดียว มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กัน ทั้งในความสัมพันธ์เชิงระบบเศรษฐกิจ ที่มีผู้ผลิต ผู้จำหน่ายและผู้บริโภค และนอกจากนั้นยังมีความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ การกิน การใช้ชีวิต ความเป็นเจ้าของชุมชนที่ปกป้องด้วยลักษณะกายภาพและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ที่ออกมาให้รูปแบบของกิจกรรมการค้าขาย หรือที่เรียกว่า “ตลาดชุมชน”

ซึ่งนอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้นิยามความหมายของคำว่า ตลาดชุมชน ในมิติต่าง ๆ ดังนี้

กิตติชัย นวลทอง (2559, น. 1) ได้ให้ความหมายตลาดชุมชนว่า เป็นสถานที่หรือแหล่งเรียนรู้ทางการค้าของชุมชน เป็นกระบวนการสร้างรายได้ลดรายจ่าย อีกทั้งให้ชุมชนมีความผูกพันซึ่งกันและกัน โดยมีกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ก่อให้เกิดเป็น เครือข่ายจากชุมชนหนึ่งรวมกับอีกชุมชนหนึ่ง

ไพเราะ มงคลบุญลือเลิศ (2547, น. 46-48) กล่าวว่า ตลาดชุมชนเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดระบบของการหมุนเวียน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาของเกษตรกร และไปเสริมการผลิตของเกษตรกร โดยเป็นพื้นที่ได้พบปะสังสรรค์ มีบรรยากาศความสัมพันธ์ของคนในสังคมระดับเดียวกัน และยังเป็นการสร้างระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่นที่เข้มแข็ง

ไพศาล ช่วงฉ่ำ (2553) กล่าวว่า ตลาดชุมชน เป็นการสนับสนุนผู้ผลิต พืช ผัก ผลไม้ต่าง ๆ ในชุมชน และแม่ค้าในชุมชนนั้นได้มีการจัดตลาดขึ้น เพื่อนำผลผลิตมาซื้อขายกันในชุมชน โดยมีการจัดตั้งองค์กร กฎกติการ่วมกัน

กรมการค้าภายใน (2559, น. 3) ได้ให้ความหมายของคำว่า ตลาดชุมชน ว่าเป็น แหล่งให้เกษตรกรนำสินค้ามาวางจำหน่าย โดยที่รวบรวมสินค้าอุปโภคบริโภคไว้อย่างหลากหลาย และมีองค์ประกอบตลาดที่สำคัญ ๆ เช่น สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) สินค้าหัตถกรรม ชุมชน การบริการ วัฒนธรรมท้องถิ่น สินค้าการเกษตร สินค้าอื่น ของชุมชน หรือสินค้าและบริการที่ สะท้อนจุดเด่นของชุมชน

Otsuka and Kalirajan. (2011, pp. 64-74) ได้อธิบายความสัมพันธ์ของตลาด และชุมชน ว่า การเติบโตของเศรษฐกิจตั้งแต่อดีต ตลาด ชุมชนและรัฐ ถือเป็นกลไกพื้นฐาน เปรียบเสมือนเป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์มาจน ยุคสมัยใหม่ โดยผลการทำงานของรัฐและฐานของชุมชนที่นำไปสู่การสร้างรายได้และลดการผูกการค้า ในระยะยาวได้ ซึ่งนอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นส่วนที่ส่งเสริมการพัฒนายังครอบคลุมถึง วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญที่เชื่อมโยงและขับเคลื่อน กันมาอย่างต่อเนื่อง

โดยสรุป จากการประมวลจากแนวคิดเกี่ยวกับตลาดชุมชน ความหมายของตลาด ความหมายของชุมชน และการทบทวนคำนิยามของตลาดชุมชนของนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ผู้ศึกษา ได้สรุปความหมายของตลาดชุมชน คือ เป็นพื้นที่ที่รวมคนในชุมชนได้มากิจกรรม ที่เกี่ยวข้องกับระบบ เศรษฐกิจของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยที่คนในชุมชนมารวมกัน เพื่อนำสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน อยู่บนฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในระแวกเดียวกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาในการดูแลรักษา ตลาดชุมชน มีการวางกฎระเบียบกติกา จัดโครงสร้างในการจัดการตลาดของชุมชนเอง อยู่บนฐาน จิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรมของ ชุมชน

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการตนเอง

แนวคิดการจัดการตนเองของชุมชน เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในยุคของการปลดปล่อยกลุ่ม การเป็นอิสระของชุมชน โดยการจัดการตนเองเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน ที่เป็นการเน้นให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการมากขึ้น ซึ่งพื้นฐานความคิดในการจัดการตนเองจะต้องเชื่อใน ศักยภาพและความสามารถของชุมชน ว่า ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้และเชื่อมั่นในศักยภาพของ มนุษย์ทุกคนเมื่อได้รับการพัฒนา ซึ่งหากนิยามความหมายการจัดการตนเองของชุมชนในการศึกษาใน ครั้งนี้ ก็จะต้องมีฐานความเชื่อที่ตรงกับฐานคิดพื้นฐานของแนวคิดนี้ได้อย่างชัดเจน การจัดการตนเอง ของชุมชนท้องถิ่นจะเกิดขึ้นได้นั้น ชุมชนท้องถิ่นเองจะต้องมีแนวคิดโดยเฉพาะความเชื่อพื้นฐานใน

ปรัชญาการพัฒนาชุมชนว่า “มนุษย์มีความสามารถ และมีพลังอันซ่อนเร้น (Potential Ability) แฝงอยู่ทั้งพลังความคิด ทักษะ แรงงาน ที่มีความสามารถพัฒนาตนเองได้ตามขีดความสามารถทางคุณภาพและคุณธรรม” ซึ่งการอยู่ร่วมกันในชุมชน สังคม มนุษย์ต้องการอยู่ด้วยความสุขกาย สบายใจ และมีความเป็นธรรมโดยชุมชนมีความสมดุลในการพัฒนา ดังนั้น การที่ชุมชนท้องถิ่นจะสามารถจัดการตนเองได้นั้น ชุมชนต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของคน และชุมชนว่าสามารถจัดการตนเองได้ ด้วยการยึดหลักการพึ่งตนเองเป็นที่ตั้ง (โกวิท พวงงาม, 2553, น. 50-52)

2.3.1 ความหมายการจัดการตนเอง

Homan (1994, p. 29) ได้ให้ความหมายการจัดการตนเอง หมายถึง การช่วยเหลือตนเองของชุมชนในการพัฒนาชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทำให้ผู้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการของตนเอง ในการแก้ไขปัญหาของตนเอง

โกวิท พวงงาม (2553, น. 381) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการตนเองชุมชนท้องถิ่น ไว้ว่า การที่ชุมชนท้องถิ่นมีความสามารถจัดการกับปัญหาและสามารถจัดการกับความสัมพันธ์ของชุมชนหรือจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความอิสระทั้งทางด้านความคิด การแสดงออกและมืองค์ความรู้ ที่อาจจะถูกถ่ายทอดมาในรูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือเกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์ของชุมชนท้องถิ่นเอง ซึ่งอาจแสดงออกมาในรูปแบบของการจัดทำแผนงานและโครงการเป็นของตนเอง การจัดรูปแบบองค์กรชุมชน สถาบันชุมชน สภาองค์กรชุมชน การวางกฎระเบียบชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยคำนึงหลักความเสมอภาค เป็นธรรมสิทธิมนุษยชน และอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2554, น. 4) ได้ให้ความหมายการจัดการตนเองว่า ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมจากชุมชนฐานราก ด้วยขบวนการองค์กรชุมชน พร้อมทั้งความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมทั้งภายในและภายนอกชุมชน การดำเนินการจะต้องเกี่ยวข้องกับทุกมิติในชุมชน โดยการวางแผนแม่บทการพัฒนาชุมชน เพื่อที่จะเป็นการกำหนดทิศทางในการพัฒนา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งเชิงกายภาพและจิตสำนึกของคนในชุมชน

นอกจากนี้ อับดุลสุโก ดินอะ (2556, น. 7) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการตนเองหมายถึง หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด จัดการตนเองโดยการบริหารจัดการทุน (คน องค์กรชุมชน ทรัพยากร ฯลฯ) เพื่อการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนตนเองไปสู่เป้าหมายอย่างยั่งยืน ซึ่งชุมชนท้องถิ่นมีจิตสำนึกสาธารณะ รู้เป้าหมาย เชื่อมันวิถีและพลังชุมชน มีความสามารถในการจัดการชุมชน และจัดความสัมพันธ์กับภาคี ใช้แผนการจัดการความรู้ และทุนชุมชนแก้ไขปัญหา และพัฒนาตนเองทุกด้านอย่างเป็นระบบ เพื่อนำชุมชนไปสู่การเปลี่ยนแปลง

2.3.2 หลักการของชุมชนจัดการตนเอง

อัมพร แก้วหนู (2554, น. 3) ได้อธิบายถึงหลักการของชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง มีหลักการสำคัญ คือ

1. ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากชุมชนฐานราก ทั้งในชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ด้วยขบวนการองค์กรชุมชน ที่ต้องอาศัยความร่วมมือของคนชุมชน เครือข่ายภาคและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการตนเองของชุมชน จะดำเนินการในทุกมิติ โดยมีการวางแผนแม่บทชุมชน ซึ่งแผนดังกล่าวจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงกายภาพและจิตสำนึกของคนในชุมชน โดยจะต้องให้ชุมชนเป็นกลุ่มที่กำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนเอง และจะต้องผลักดันการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานในระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาติ

3. กระบวนการทำงาน จะต้องเน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยที่สมาชิกในชุมชน รวมทั้งกลุ่ม องค์กรเครือข่าย จะต้องขับเคลื่อนด้วยตนเอง เน้นการพึ่งพาตนเองจากภายในชุมชน ไม่ใช่เป็นหน่วยรอรับให้หน่วยงานภาคนอกเข้ามาแก้ปัญหาให้ และผลจากกระบวนการทำงานกิจกรรมที่ได้ร่วมขับเคลื่อนจะต้องนำไปสู่เป้าหมายการสร้างความสำเร็จของชุมชน บนฐานการพึ่งพาตนเอง

2.3.3 กระบวนการจัดการตนเอง

การจัดการตนเองเป็นการเชื่อมระหว่างความเป็นตัวตนของหน่วย ๆ หนึ่งที่มีความหมายครอบคลุมตั้งแต่ระดับหน่วยย่อยไปถึงหน่วยขนาดใหญ่ ซึ่งมีลักษณะที่มีความซับซ้อนและเป็นลักษณะที่ไม่เป็นทางการและไม่อยู่ในภาวะดุลยภาพแต่จะมีลักษณะที่สามารถปรับตัวเปลี่ยนแปลงแบบอิสระในเชิงพลวัตตามบริบทที่เกิดขึ้น ภายใต้องค์ความรู้ที่มีอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งอาจจะออกมาในรูปแบบของการจัดทำแผน การจัดรูปแบบองค์กรชุมชน การวางกฎกติกาหรือ กฎระเบียบบังคับ การดำเนินกิจกรรม เพื่อที่จะกำหนดแนวทางในการดำเนินของคนในชุมชน (โกวิท พวงงาม, 2553, น. 642-645)

โกวิท พวงงาม (2553, น. 642-645) ได้อธิบายกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นไว้ โดยมีกระบวนการจัดการตนเองไว้ 6 กระบวนการ ดังนี้

1. **กระบวนการกลุ่มที่มีความเข้มแข็งและต่อเนื่อง** กระบวนการกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการเสริมพลังอำนาจให้กับชุมชนในการจัดการตนเอง ไม่ว่าจะป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มอายุ หรือกลุ่มตามประเด็นปัญหา ก็ตาม กระบวนการกลุ่มนี้จะนำไปสู่การขับเคลื่อนที่จะจัดการและดำเนินการเพื่อให้คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน อาทิเช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มเกษตรกรเพื่อการผลิต เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมที่ดำเนินการของกลุ่มที่มีความยาวนานนั้น

จะถือว่าได้เปรียบในเรื่องของความเข้มแข็ง ดังนั้น การรวมกลุ่มจะสามารถจัดการตนเองได้นั้น จะต้องเกิดเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้นำ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย อาจจะเป็นการเริ่มต้นจากกลุ่มคนเล็ก ๆ แล้วค่อย ๆ พัฒนาขยายเครือข่ายกลุ่มเพื่อที่จะเป็นแรงขับเคลื่อนหรือกำลังสนับสนุนเพื่อที่จะสามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนจนทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้

2. กระบวนการตรวจสอบโดยเครือข่ายกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้น เป็นการใช้ทรัพยากรของชุมชน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันของคนในชุมชน การทำงานที่อยู่บนความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ จึงเป็นสิ่งที่ยึดเป็นแนวทางในการดำเนินงานของชุมชน โดยจะต้องสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งอาจจะใช้อำนาจของเครือข่ายอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเข้ามามีอำนาจในการตรวจสอบ และผลการดำเนินงานจะต้องมีการชี้แจงรายละเอียดของงบประมาณค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ให้กับสมาชิกในชุมชนทราบเพราะเป็นสิ่งที่ชุมชนพึงจะได้รับทราบร่วมกัน

3. กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้

กระบวนการที่จะต้องให้เกิดขึ้นในทุกกิจกรรม เพื่อที่จะให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ หรือโครงการต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาทั้งผู้นำ สมาชิกในชุมชนไปพร้อม ๆ กัน เพื่อที่จะทำให้คนเข้ามามีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนที่เป็นเครือข่ายภาคีต่าง ๆ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกันและเป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่อาจจะนำไปสู่การนำไปปรับใช้ให้เกิดการจัดการตนเองที่เหมาะสม กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งที่น่าสนใจก็คือนอกจากนี้จะต้องเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อที่จะเป็นการสร้างให้เกิดผู้นำรุ่นใหม่ที่แฝงไปด้วยอุดมการณ์ที่จะนำไปสู่การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นพร้อมกับจะสามารถพัฒนาชุมชนของตัวเองได้ความคิดสร้างสรรค์ของความรู้ใหม่ได้มากขึ้น

4. กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การดำเนินการโครงการหรือกิจกรรม อาจเกิดปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานเกิดขึ้นได้บางครั้ง อาจเกิดขึ้นด้วยความรู้สึกของผู้ดำเนินการหรืออาจจะเป็นผู้นำรู้สึกหมดหวังหรืออุปสรรคนั้นเกิดขึ้นจากภายนอกชุมชนก็ได้ อาจส่งผลให้กิจกรรมนั้นไม่ประสบความสำเร็จ การทำงานที่ดังนั้นจะต้องเป็นการทำงานแบบต่อเนื่องไม่ว่าจะก่อนดำเนินโครงการระหว่างดำเนินโครงการหรือแม้แต่สิ้นสุดโครงการก็จะต้องดำเนินการต่อ โดยอาจจะมีการติดต่อขอพัฒนาในด้านอื่น ๆ ไปเรื่อย ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

5. กระบวนการปรับแนวคิดชุมชน

สิ่งสำคัญที่จะทำให้ชุมชนสามารถเกิดเป็นชุมชนจัดการตนเองได้นั้น จะต้องปรับฐานคิดความเข้าใจร่วมกันก่อน เพื่อจะให้คนในชุมชนได้

มองเห็นถึงคุณค่าของการทำงานหรือกิจกรรมมากกว่าการมองแค่มูลค่าที่จะได้จากโครงการนั้น สิ่งที่ได้มากกว่ามูลค่านั้นก็คือ คุณค่าของความร่วมมือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสามัคคีที่จะเกิดขึ้นในชุมชน เพราะจะทำให้เกิดการดำเนินการที่ยั่งยืนได้

6. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน สิ่งสำคัญจะต้องเริ่มตั้งแต่การเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนในวัยใดก็ตาม ที่เข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชนเพื่อให้เขาได้รู้สึกว่าเขาได้รับการยอมรับ รู้สึกถึงความเป็นตัวตนโดยจะต้องอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของการรับฟัง ที่มาจากฐานความเข้าใจถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมที่แท้จริง เพราะการเปิดกว้างในการรับฟังอาจจะนำมาสู่องค์ความรู้ใหม่ ๆ หรือแนวทางใหม่ ๆ ในการต่อยอดการพัฒนาได้

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2557, น. 74-81) ได้อธิบายถึง กระบวนการจัดการตนเองในชุมชนท้องถิ่น ว่ากระบวนการจัดการตนเองมีความสำคัญยิ่ง เพราะหากนำไปปฏิบัติและได้รับการสนับสนุนจะทำให้เกิดความเข้มแข็งในทุกด้าน ซึ่งจะต้องมีกระบวนการ ดังต่อไปนี้

1. สถาปนาชุมชน การรวมตัวของกลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการภายในชุมชน โดยที่กลุ่มผู้นำที่เข้ามามีส่วนร่วม นั้นจะต้องมีคุณสมบัติ คือ เห็นแก่ส่วนรวม เป็นคนสุจริต เป็นคนฉลาด เป็นคนติดต่อสื่อสารเก่ง เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ซึ่งบุคคลดังกล่าวเมื่อเข้ามาจะต้องมีบทบาทในการเข้ามาพัฒนาชุมชนเป็นเสมือนกลุ่มตั้งต้นในการระดมความคิดเพื่อที่จะจัดการแก้ไขปัญหาในชุมชน

2. สำรวจข้อมูลชุมชน การสำรวจข้อมูลจะเป็นฐานคิดให้กับคนในชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและรู้จักชุมชนของตนเอง และเพื่อที่จะได้เข้าใจในตัวเองด้วย ซึ่งจะต้องมีการจัดเก็บข้อมูลชุมชน ในทุก ๆ ด้าน อาทิ ข้อมูลด้านทรัพยากรแหล่งน้ำ ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นต้น

3. ทำแผนชุมชน การทำแผนชุมชนจะต้องอยู่บนฐานของข้อมูลที่ได้สำรวจมาข้างต้น แล้วจะต้องทำให้เกิดการบูรณาการทุกด้านไปพร้อม ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมสังคม หรืออาจจะประเด็นที่เกิดขึ้นอยู่ในขนาดนั้นนำมาสู่การวางแผนเพื่อให้เกิดการพัฒนาและนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาต่อไป

4. เสนอแผนชุมชนต่อสภาประชาชน ขั้นตอนในส่วนนี้เป็นการเปิดให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมรับฟัง ในการเสนอแผนชุมชนที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนร่วมกันพัฒนาให้กับสภาชุมชน เป็นผู้พิจารณาหรือเพื่อเป็นการแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อปรับให้แผนชุมชนนั้นสมบูรณ์มากขึ้น โดยที่สภาชุมชนจะต้องรับรองแผนชุมชน

5. คนในชุมชนร่วมกันขับเคลื่อนแผนชุมชน แผนชุมชนที่คนในชุมชนได้ร่วมกันวางแผนขึ้นนั้น ได้รับการพิจารณาและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนแล้ว คนในชุมชนจะต้องร่วมกันขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างบูรณาการโดยการดำเนินการตามแผนที่วางไว้

6. เกิดการพัฒนาอย่างบูรณาการ เมื่อมีการขับเคลื่อนตามแผนที่วางไว้ ผลการพัฒนาจะเกิดการบูรณาการ ในลักษณะที่มีการเชื่อมโยงกัน ไม่ว่าจะในด้านของ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม จิตใจ สุขภาพการศึกษารวมทั้งความเป็นประชาธิปไตยในชุมชน

อับดุลสุโก ดินอะ (2556, น. 54-57) ก็ได้อธิบายถึงกระบวนการสำคัญที่จะนำไปให้ถึงชุมชนจัดการตนเอง ดังนี้

1. ใช้ผู้นำชุมชน หรือคนรุ่นใหม่ในชุมชน เป็นกลไกในการสร้างกลุ่ม หรือ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ นำไปสู่การสร้างอุดมการณ์และจิตสำนึกร่วมกัน ให้กับกลุ่มผู้นำ ดังกล่าว เพื่อที่จะได้เข้าใจเป้าหมายร่วมของชุมชน เครื่องมือที่สำคัญคือ ฐานของความเชื่อทางศาสนา หรือความเชื่อทางวัฒนธรรม เข้ามาเป็นตัวเชื่อมโยงให้คนเข้ามาาร่วมกัน ซึ่งอาจจะเริ่มจากกลุ่มเล็ก แล้วค่อยขยายเป็นกลุ่มเครือข่าย

2. สำรวจปัญหา ศึกษาข้อมูลชุมชนโดยวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ รวมทั้ง ปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชน นำมาสู่การจัดทำผังแผนที่ของทรัพยากร ที่มีการใช้ร่วมกันของตำบล และปรับปรุงเพื่อให้แผนของชุมชน เป็นแผนที่มีชีวิต ที่สามารถเป็นแผนที่พัฒนาของตำบลที่สามารถ ทำได้จริง

3. กำหนดประเด็นปัญหาร่วม ในพื้นที่ด้านทรัพยากรสวัสดิการ ที่อยู่อาศัย กลุ่มอาชีพ ฯลฯ ที่จะต้องเป็นข้อมูลเท็จจริง เพื่อเป็นเครื่องมือของชุมชน ในการแก้ไขปัญหาและสร้าง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและเชื่อมโยงภาคีที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทในการกำหนดประเด็น ปัญหา เพื่อยกระดับให้เป็นเป้าหมายร่วมกัน

4. ใช้สภาองค์กรชุมชน เป็นเครื่องมือในการนำขบวนการชุมชนระดับตำบล เชื่อมโยงคนในตำบลและภาคีร่วมพัฒนา เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนในพื้นที่ระดับตำบล ระดับ จังหวัด กำหนดทิศทาง เป้าหมายทำแผนและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง

5. สร้างพื้นที่รูปธรรม ให้เป็นพื้นที่เรียนรู้สำหรับชุมชนอื่น ๆ ที่สามารถ เข้ามา เรียนรู้ได้ โดยมีการพัฒนาองค์ความรู้ชุมชนที่หลากหลาย และต่อยอดไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใน ระดับสู่หลักสูตรชุมชน

6. ประสานงานร่วมกับภาคี เพื่อสร้างระบบการทำงานร่วมกันของท้องถิ่นและ อำเภอ ในการสร้างกลไกร่วมระดับตำบล

7. กำหนดบทบาทให้ชัดเจน ระหว่างท้องถิ่น ภาคีและชาวบ้าน ในเชื่อมโยง การทำงานชุมชนกับมิติการทำงานด้านอื่น ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่โดยใช้กลไกการดำเนินงานระดับจังหวัด (กรณีจังหวัดจัดการตนเองระดับจังหวัด)

8. ใช้สถานการณ์หรือประเด็นปัญหาร่วม เป็นเครื่องมือในการรวมกลุ่ม โดยที่ จะต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อจุดประกายความคิดให้กับคนในชุมชน นำไปสู่ขยายการทำงานให้ ครอบคลุมเชิงพื้นที่ และเปิดเวทีนำเสนอข้อมูลกับคนในชุมชนส่วนใหญ่

9. นำข้อมูลที่มีอยู่ในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ ข้อมูลที่มีอยู่ในชุมชนสามารถ นำมาใช้ประโยชน์ได้ เพื่อที่ช่วยในการพัฒนาระบบข้อมูลของชุมชน ซึ่งเครื่องมือที่จะช่วยในการศึกษา ชุมชนในเชิงลึกได้นั้นคือ การใช้งานวิจัยมาศึกษาและประมวลองค์ความรู้จากในพื้นที่ให้เกิดเป็นระบบ ข้อมูลของชุมชนและสามารถต่อยอดในการจัดทำตัวชี้วัดเป้าหมายการพัฒนาชุมชน

10. จัดทำแผนงานโครงการแก้ไขปัญหามูลฐานภายในชุมชน ใช้แผนงาน โครงการเป็นเครื่องมือในการเชิญภาคีหลายภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานโดยมีหน้าที่ในการ ปฏิบัติงานร่วมและเป็นผู้สนับสนุน โดยเน้นองค์กรชุมชนเป็นหลักสำคัญ

11. พัฒนาผู้นำรุ่นเก่าและสร้างผู้นำรุ่นใหม่ในชุมชน ให้มีความพร้อมทั้ง ความรู้ทักษะและความสามารถในการแก้ไขปัญหา พร้อมทั้งมีความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนา โดยใช้ แผนชุมชน เป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน

12. นำบทเรียนชุดองค์ความรู้ของชุมชน นำไปเผยแพร่สื่อสารสู่สาธารณะ และสร้างองค์ความรู้ของชุมชนให้เป็นหลักสูตรการศึกษาบรรจุในโรงเรียนประจำหมู่บ้านและชุมชน

นอกจากนี้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (2553, น. 7-8) ได้อธิบาย ถึงกระบวนการสำคัญที่จะนำไปให้ถึงชุมชนจัดการตนเองที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูล สิ่งที่สำคัญที่จะนำไปสู่การร่วมกันจัดการ ตนเองของชุมชนนั้น เริ่มจากการสำรวจข้อมูลชุมชน เช่น ข้อมูลพื้นฐานครัวเรือน ปัญหาที่ทำให้เกิด ความเดือดร้อนให้กับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน พร้อมทั้งค้นหาศักยภาพทางสังคมต่าง ๆ ที่มี อยู่ในชุมชน นำมาสู่การวิเคราะห์ข้อมูล จุดแข็ง จุดอ่อน ให้ครอบคลุมทุกด้านทุกมิติ ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจสังคมการเมืองและวัฒนธรรม โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้ ข้อมูลของชุมชนตนเองได้อย่างเท่าทัน

2. การมีส่วนร่วมและการสื่อสาร การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามา มีส่วนร่วมในการแก้ไขของชุมชนนั้น สิ่งที่จะต้องมียคือ พื้นที่ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม การจัดเวที ประชาคมหรือเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นพื้นที่ให้คนในชุมชนที่ประสบปัญหาได้มาเข้าร่วมรับฟัง ร่วมให้ข้อมูล ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการหาแนวทางหรือวิธีในการแก้ไขปัญหา โดยสิ่งที่ จะต้องสร้างไปพร้อมกับกระบวนการมีส่วนร่วมคือ การสร้างการกระตุ้นจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ให้เกิดความตระหนักในถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความ ตื่นตัวให้คนในชุมชนลุกขึ้นมาจัดการตนเอง ซึ่งในการที่จะให้คนเข้ามามีส่วนร่วมได้นั้นมีหลายวิธี อาทิ การใช้ฐานทางประเพณีวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือในการรวมใจรวมคนรวมพลังปฏิบัติการร่วมกัน เช่น

ใช้งานบุญประเพณี เป็นต้น หรือการใช้การสื่อสารผ่านช่องทางต่าง ๆ เป็นเครื่องมือให้เห็นถึงปัญหา และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในวงกว้าง เพื่อที่จะสร้างการรับรู้ต่อสาธารณะให้มากขึ้น

3. การจัดตั้งกลุ่มองค์กรเครือข่ายและแกนนำชุมชน การรวมตัวของคนในชุมชนที่ก่อให้เกิดเป็นกลุ่มและเครือข่ายภาคประชาชน จะมีการจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนหรือเครือข่าย เพื่อเป็นการเสริมพลังอำนาจในการขับเคลื่อนงานการพัฒนาชุมชน ซึ่งการจัดตั้งกลุ่มจะต้องค้นหาแกนนำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการหรือผู้ก่อการดี ที่มีวิสัยทัศน์ เข้ามาร่วมในการพัฒนา โดยใช้สถานการณ์ปัญหาประเด็นปัญหาร่วมเป็นเครื่องมือในการดึงบุคคลเหล่านี้เข้ามารวมกลุ่มกัน และสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในลักษณะประชาธิปไตยชุมชน เพื่อที่จะจุดประกายความคิดในการจัดการชุมชน และเมื่อมีการรวมกลุ่มแล้วจะมีการวางโครงสร้างบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนตามความถนัด เพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาความรู้และทักษะการทำงานอย่างต่อเนื่อง

4. การจัดทำและบริหารแผนการพัฒนา ในกระบวนการนี้จะเป็นการกำหนดทิศทางร่วมกัน โดยจะมีการกำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนสู่การจัดการตนเอง และจะต้องกำหนดตัวชี้วัดในการจัดการตนเองของชุมชนให้ชัดเจน ซึ่งในแต่ละกลุ่มหรือองค์กรต้องคำนึงถึงปัญหาพื้นฐานในพื้นที่ของตนเอง โดยมีการกำหนดปัญหาร่วมและจัดการอย่างเป็นขบวนการ เมื่อกลุ่มองค์กร เครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชนเข้ามาทำงานงานร่วมกันฐานสำคัญในการทำงานคือ การใช้ความสัมพันธ์ ความเป็นเครือญาติของคนในชุมชน มาเป็นเครื่องมือในการทำงานที่จะต้องพึ่งพากัน ช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน การขับเคลื่อนงานในด้านต่าง ๆ จะต้องใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ฐานงานพัฒนาเดิมจะเป็นต้องบ่งบอกมิติการพัฒนาในหลาย ๆ ด้าน ที่สามารถนำส่วนที่ตีมาต่อยอดหรือนำเอาปัญหาอุปสรรคที่เคยเกิดขึ้นมาเป็นบทเรียนหาแนวทางแก้ไขปัญหา ซึ่งผลการขับเคลื่อนจะต้องตอบสนองปัญหาความต้องการของชุมชน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาร่วมกันทุกกลุ่มเป้าหมาย และจะต้องทำให้เห็นเป็นรูปธรรม เพื่อที่จะเป็นศูนย์การเรียนรู้ในการถ่ายทอดบทเรียนที่ผ่านมาให้กับสมาชิกหรือพื้นที่ใกล้เคียงที่จะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และขยายผลต่อไป เพื่อให้การขับเคลื่อนได้มีการต่อยอดและมีการขยายผลในการพัฒนาด้านอื่น ๆ จะต้องมีการประสานและทำงานร่วมกับหน่วยงานภาคีของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อที่จะเกิดมิติการพัฒนาอย่างบูรณาการ

2.3.4 กลไกหลักการจัดการตนเอง

กระบวนการการจัดการตนเองของชุมชน ยังสามารถขับเคลื่อนและดำเนินการอยู่ได้นั้น กลไกในการทำงานเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่จะทำให้การขับเคลื่อนในแต่ละกิจกรรมของชุมชนให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญที่บ่งบอกถึงความเข้มแข็งของชุมชน ในการที่จะลุกขึ้นมาจัดการตนเองได้ ซึ่งได้มีนักวิชาการได้อธิบายกลไกหลักของการจัดการตนเองไว้ ดังนี้

โกวิท พวงงาม (2553, น. 636-639) ได้อธิบายถึง กลไกหลักในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น โดยสามารถสรุปกลไกหลัก ได้ 3 กลไก ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มแกนนำและอาสาสมัคร

1.1 ผู้นำทางความคิดและจะมีระบบความคิดที่ดี ผู้นำในลักษณะนี้ จะต้องสามารถนำความคิดของชุมชนเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง มีการจัดการความคิดเป็นระบบ เพื่อที่จะทำให้เข้าใจถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยจะต้องมีการวิเคราะห์อย่างรอบคอบ เรียงลำดับความสำคัญ เพื่อที่จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นปัญหาเร่งด่วนได้อย่างทัน่วงที และจะต้องสร้างตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมขึ้น เพื่อที่จะให้สมาชิกได้เห็นภาพร่วมกัน ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

1.2 ความสามารถด้านการเรียนรู้ ผู้นำจะต้องมีความพร้อมในการเรียนรู้อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือความรู้ดั้งเดิมที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์ และจะต้องรู้จักแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ผู้นำมีมุมมองวิสัยทัศน์ ที่กว้างไกลในการที่จะนำความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับชุมชนตนเอง ซึ่งอาจจะจุดประกายความคิดถึงแนวทางที่จะสร้างโอกาสในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งสามารถทำให้สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน

1.3 มีคุณธรรมนำชีวิต ใช้หลักศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสมาชิกในชุมชน โดยจะต้องมีคุณธรรม จริยธรรม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขสิ่งต่าง ๆ เพราะหากผู้นำมีการปฏิบัติตนที่ดีก็จะเกิดความเชื่อถือและสร้างความศรัทธาให้กับสมาชิกในชุมชน

1.4 มีความมุ่งมั่นตั้งใจทำงานเพื่อส่วนรวม เมื่อมีวิสัยทัศน์ที่จะเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้น ความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะดำเนินการให้สำเร็จ จึงเป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่จะต้องมีความพยายาม ที่จะฝ่าฟันอุปสรรคไปได้ โดยไม่สนคำพูดเหยียดหยามของคนรอบข้าง สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ต้องมีความเสียสละ ทั้งกำลังกายใจกำลังทรัพย์ โดยไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตน ทำหน้าที่ด้วยความเสียสละโดยที่ไม่ ทำให้ตนเอง ครอบคร้ว และชุมชนต้องเดือดร้อน หากดำเนินการผิดพลาดแกนนำชุมชนที่ดี จะต้องรู้จักรับผิดชอบสิ่งที่เกิดขึ้นและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา แต่ในด้านตรงกันข้ามเมื่อได้รับความสำเร็จก็พร้อมที่จะยินดีและชื่นชมกับความสำเร็จของคนในชุมชนร่วมกันทุกฝ่ายด้วยความภาคภูมิใจ

2. สมาชิกกลุ่ม

2.1 มีอาชีพที่มั่นคง การที่จะดึงสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตนเองนั้น พื้นฐานสำคัญคือ สมาชิกในชุมชนจะต้องมีอาชีพที่มั่นคงเพื่อสามารถที่จะดำเนินตนเองได้ในระดับหนึ่ง มีรายจ่ายที่พอเพียง ชุมชนมีระบบการจัดการที่ดีไม่ว่าจะเป็นกรรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่สร้างให้กับคนในชุมชนมีความมั่นคงในชีวิตอาชีวะเช่น กลุ่มกำหนดราคาน้ำยาง กลุ่มข้าวสาร เป็นต้น

2.2 เป็นผู้ที่สามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ การดึงคนในชุมชนเข้ามา นั้น จะต้องเริ่มจากการที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกของชุมชนเข้ามาร่วมรับฟัง แล้วจึงค่อย ๆ พัฒนาเพื่อที่จะนำไปสู่บทบาทหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งในชุมชน ที่อาจจะเกิดจากความสมัครใจหรือผู้นำ

มองเห็นถึงศักยภาพการทำงาน ความรับผิดชอบของสมาชิก เพื่อเข้ามารับตำแหน่งของชุมชน เช่น ประชาสัมพันธ์ชุมชน คณะกรรมการ เลขานุการ เป็นต้น โดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งการมีส่วนร่วมของสมาชิกในลักษณะนี้ เป็นการสร้างกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนเพื่อพัฒนา คุณภาพชีวิตของชุมชน

3. สถาผู้นำชุมชน

3.1 เปิดพื้นที่ให้กับคน/กลุ่มคน/องค์กรชุมชนที่มีอยู่ภายในชุมชน เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ที่จะทำให้อุทิศหรือกลุ่มคน ได้ร่วมรับฟัง ร่วมแสดงความคิดเห็น ในประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและเป็นการสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำไปสู่การจัดการแก้ไขปัญหาของชุมชน

3.2 มีกิจกรรมหรือกระบวนการในการแก้ไขปัญหาของชุมชน สถาผู้นำชุมชน เป็นกลไกกลางในการสร้างกิจกรรมหรือกระบวนการ ให้เกิดขึ้นที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยอาจจะทำหน้าที่ในการกระตุ้นความคิดหรือวางรูปแบบในการดำเนินกิจกรรมที่เอื้อต่อการจัดการของชุมชน

3.3 เวทีการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้ เป็นการเปิดเวทีให้คนได้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ที่เป็นการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาคน เพราะคนเป็นกำลังสำคัญ ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ ศูนย์การเรียนรู้จะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญที่จะทำให้ผู้ที่เข้ามาศึกษาได้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมและนำไปสู่การต่อยอดได้ดี

นอกจากนี้ ชรินทร์ วัฒนธรร (2549, น. 295-298) ได้ศึกษา การจัดการสวัสดิการของเครือข่ายของอินแปง กลไกกระบวนการจัดการตนเอง ผลการศึกษาได้พบว่า กลไกที่หนุนเสริมให้เกิดการจัดการตนเองของชุมชนนั้น มีอยู่ 5 กลไก โดยประกอบด้วย

1. บุคคลในเครือข่าย

การขับเคลื่อนที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องในการจัดการชุมชนนั้น กลไกที่เป็นพลังอำนาจสำคัญเชื่อว่าเกิดจากบุคคลของเครือข่ายที่ประกอบไปด้วย ผู้นำ สมาชิกโดยบุคคลเหล่านั้นต่างก็มีความเชื่อมั่นต่อการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามเป้าหมายของชุมชนที่ได้วางแผนรวมกันไว้ และมีจิตวิญญาณที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจเพียรพยายาม มีความเข้มแข็ง มีการพัฒนาตนเอง พร้อมทั้งจะฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ และมีฐานความเป็นชุมชนที่สำคัญคือ ความผูกพันที่รู้สึกถึงความเป็นพี่เป็นน้องของคนในชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ยังรวมไปถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ประสานงานที่จะเป็นสื่อกลางในการติดต่อร่วมกัน และทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและเครือข่าย ซึ่งเครือข่ายทุกเครือข่ายจะต้องมีผู้ประสานงานที่ทำหน้าที่นี้ เพื่อที่จะทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมหรือโครงการของชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

2. องค์ความรู้

การนำฐานความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนหรือความรู้ใหม่มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับชุมชนนั้น เป็นการสร้างกระบวนการพัฒนาที่เป็นมิติใหม่ของการขับเคลื่อนในชุมชน องค์ความรู้ถือว่าเป็นกลไกอีกอย่างหนึ่งที่มีบทบาทในการนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาที่จะทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นโดยมีองค์ความรู้เป็นฐานรองรับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

3. วัฒนธรรมและความหลากหลาย

ภายใต้ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมของชุมชน เมื่อมารวมกันเป็นกลุ่มหรือเครือข่ายแล้ว ก็ถือว่าเป็นกลไกที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ที่จะทำให้เกิดการผสมผสานร่วมกันทั้งตัวทางวัฒนธรรมและความรู้ ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงกันได้ ภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมจะเป็นตัวที่ดึงองค์ความรู้มาเป็นฐานที่จะก่อให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

4. โครงสร้างการจัดการ

โครงสร้างในการจัดการเป็นกลไกที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งกลุ่ม แกนนำ สมาชิก หรือภาคีเครือข่ายที่เข้ามาร่วมในการจัดการชุมชนของตนเอง โดยในที่นี่จะแบ่งเป็นสองระดับคือ ระดับชุมชนและระดับชุมชนเครือข่าย ซึ่งในระดับชุมชนจะประกอบไปด้วย คณะกรรมการกรรมการบริหาร ที่จะทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย วางแผนยุทธศาสตร์ ส่วนในระดับชุมชนเครือข่าย จะมีคณะกรรมการการพัฒนา ที่จะทำหน้าที่ในการดูแลจัดการให้เกิดการบูรณาการในทุก ๆ ด้าน ซึ่งจะเป็นในลักษณะของการจัดการแบบอิสระโดยไม่ถูกบังคับครอบคลุมจากระดับชุมชน แต่โครงสร้างการจัดการไม่ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนหรือตำบลเท่านั้น สามารถที่จะขยายไปสู่ระดับอำเภอได้เพื่อที่จะให้เกิดการขับเคลื่อนทั้งในระดับปฏิบัติการและระดับนโยบาย

5. ความเป็นเครือข่ายและการสื่อสาร

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับเครือข่ายภาคีภายนอก ก็ถือว่าเป็นและสิ่งที่สำคัญเพราะนอกจากจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในเชิงกระบวนการเรียนรู้แล้วนั้นยังมีการร่วมกันวางแผนกำหนดแผนกิจกรรมร่วมกัน ที่จะส่งเสริมการทำงานที่ดี โดยความเป็นเครือข่าวยังจะต้องมีการจัดการโดยผ่านการสื่อสารที่หลากหลาย เพื่อให้ความเป็นเครือข่ายยังคงอยู่และดำเนินเป็นเครือข่ายไปอย่างต่อเนื่อง

2.3.5 แนวทางการจัดการตนเองของชุมชน

โกวิท พวงงาม (2553, น. 409-412) ได้อธิบายแนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ที่เกิดจากการสังเคราะห์กระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น โดยได้แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

1. การจัดการตนเองของชุมชนด้านแผนชุมชน

เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวกับการสร้างพลังชุมชนในการขับเคลื่อนการจัดการตนเอง ที่จะนำไปสู่วิธีการแนวทางการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะออกมาในรูปแบบของ วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการ ที่กำหนดระยะเวลาในช่วง 1 ปี 3 ปี หรือ 5 ปี โดยการสร้างแผนชุมชนจะต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ ทั้งร่วมคิด ร่วมให้ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลตลอดจนเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา เพื่อให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและมีความรู้สึกมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการจัดการตนเองด้านแผนชุมชนเป็นกลไกหลักในการจัดการตนเองที่เป็นเครื่องมือให้คนในชุมชนได้ต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น อีกทั้งนำไปสู่การสร้างโอกาสให้คนในชุมชน

2. การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านการเกษตร

เป็นการจัดการที่ให้เห็นได้มองเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรของตนเองที่มีอยู่ในชุมชนเพราะด้วยรากฐานชีวิตของสังคมไทย เกษตรกรรมถือว่าเป็นอาชีพหลักมาโดยตลอดภาคเกษตรกรรมจึงมีบทบาทสำคัญต่อภาคเศรษฐกิจของประเทศ ถึงแม้ว่าประเทศจะเจอวิกฤติปัญหาเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรมในมุมกว้าง แต่ภาคเกษตรก็เป็นที่รองรับและบรรเทาวิกฤติของประเทศได้ การจัดการด้านเกษตรจึงเป็นการย้อนกลับให้คนได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดเพื่อรองรับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากระบบทุนนิยม จนสามารถพัฒนาเป็นภาคประชาสังคม ที่ได้จัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและได้รับสิทธิต่าง ๆ จากการต่อสู้ของประชาชนจากรัฐบาล

3. การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การเปลี่ยนแปลงของโลกที่เข้าไปสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้นก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น ที่เกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรในการดำรงชีวิต ดังนั้น เพื่อเป็นการรักษาทรัพยากรให้มีความสมดุลและยั่งยืน จึงทำให้เกิดการรวมตัวของภาคประชาชนออกมาในรูปแบบของการทำงานที่มีการประสานงานร่วมกันสร้างความร่วมมือในรูปแบบของเครือข่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยกันรักษาทรัพยากรให้อยู่กับชุมชนให้นานที่สุด เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ กลุ่มธนาคารปู-ปลา กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง เครือข่ายฮักเมื่อน่าน เป็นต้น

4. การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านการเงินชุมชน

อันเนื่องมาจากความยากจนและการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชุมชนท้องถิ่นส่วนหนึ่ง ที่ส่งผลให้เกิดวงจรที่เรียกว่าจนซ้ำซาก เมื่อรัฐบาลไม่ได้เข้ามาดูแลซ้ำร้ายกับพยามผลักดันให้เป็นกองทุนเถื่อน เพราะไม่เชื่อฟังรัฐ ชุมชนจึงจัดการให้ความช่วยเหลือกันเอง ที่เป็นการจัดการที่เกิดขึ้นเพื่อการรวบรวมปัจจัยในการพัฒนาชุมชน ของตนเองด้วยการช่วยเหลือตนเองของคนในชุมชน เนื่องจากการระดมทุนและสร้างแหล่งเงินทุนขึ้นในลักษณะองค์กรการเงินต่าง ๆ เช่น สหกรณ์

ออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการจัดการด้านการเงินจะเป็นการช่วยเหลือตนเองของคนในชุมชนที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้อย่างจะเป็นการสร้างการพัฒนา ที่มีความรู้สึกมีศักดิ์ศรีของประชาชนที่จะนำไปสู่การกินดีอยู่ดีของคนในชุมชน

5. การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นเวลานานแล้วที่ชุมชนท้องถิ่นไทยได้ดูแลรักษาสุขภาพด้วยตัวเอง มีการปลูกผักสมุนไพรหลากหลายชนิดเอาไว้บริเวณบ้าน มีวิธีการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก หากเหลือก็นำมาแจกจ่ายปันแลกเปลี่ยนกัน จนกระทั่งเกิดระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่มุ่งแสวงหากำไรอย่างสุดโต่ง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อเศรษฐกิจทุนนิยม เพราะต้องการเงินเพื่อเป็นเครื่องแสดงออกที่ทำให้เห็นว่ามีฐานะทางสังคม ทำให้เกิดค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปมองเห็นความสุขของชีวิตคือ การมีเงินแต่กลับไม่มองถึงศักยภาพความสามารถของตนเองครอบครัวและชุมชน ที่จะนำมาเป็นหลักในการใช้ชีวิต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานให้มาน้อมนำปฏิบัติจนเป็นผลเป็นรูปธรรม ซึ่งส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจวิกฤตสังคมและวิกฤติการเมืองได้อย่างเป็นปกติสุข แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงถือได้ว่าเป็นแก่นนำเอาแนวคิดนี้มาเป็นฐานคิดในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการตนเอง ผู้ศึกษาจึงขอนิยาม การจัดการตนเอง ว่าหมายถึง เป็นกระบวนการร่วมตัวของคนหรือกลุ่ม ที่มีความรู้สึกเดียวกัน เข้ามามีส่วนร่วมจัดการทุนที่มีในชุมชน ในการจัดการกับปัญหาและพัฒนาชุมชนไปสู่ชุมชน ด้วยความมีจิตสาธารณะและมีความเชื่อมั่นในพลังชุมชน มีความสามารถในการจัดการชุมชน

ฉะนั้น แนวคิดการจัดการตนเองของชุมชน จึงเป็นแนวคิดที่เหมาะสม ที่นำมาศึกษาในประเด็นกระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เพราะพื้นที่ตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นพื้นที่ที่ร่วมตัวของคนในชุมชน เพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งกิจกรรมการพัฒนาชุมชน กิจกรรมการทำนุบำรุงประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนกิจกรรมด้านเศรษฐกิจชุมชนที่สามารถสร้างอาชีพ ก่อให้เกิดการกระจายรายได้และสร้างรายได้ให้กับชุมชน จุดเริ่มต้นที่เกิดจากคนในชุมชนกลุ่มเล็ก ๆ รวมตัวกัน จนขยายไปสู่คนในชุมชน เข้ามาจัดการตลาดริมน้ำด้วยชุมชนเอง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงให้ความสำคัญกับกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน และได้นำมาสังเคราะห์พัฒนาเป็นกรอบแนวคิด เพื่อใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ดังนี้

1. กระบวนการรวมกลุ่ม
2. การจัดทำแผนชุมชนและข้อมูล
3. การขับเคลื่อนแผน
4. การบูรณาการแผน

นอกจากนี้แนวคิดการจัดการตนเอง ยังได้อธิบายเกี่ยวกับกลไกที่สนับสนุนในขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน จนทำให้ชุมชนเกิดการจัดการตนเอง เพื่อให้การศึกษาครั้งนี้ ได้ศึกษาประเด็นการจัดการตนเองของตลาดชุมชนได้อย่างครบถ้วน ผู้ศึกษาจึงได้นำประเด็นกลไกที่สนับสนุนการจัดการตนเองมาเป็นกรอบในการศึกษา เพื่ออธิบายการจัดการตลาดชุมชน ของตลาดริมน้ำคลองแดน ว่ามีกลไกใดบ้างที่สนับสนุนให้เกิดการจัดการตนเองในชุมชน ซึ่งมีนักวิชาการได้อธิบายไว้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน โดยกลไกที่สำคัญที่นักวิชาการได้กล่าวไว้คล้ายคลึงกันคือ กลไกที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนที่เป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญ กลไกภายในที่กล่าวนั้นคือ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มหัวใจใจกล้า (จิตอาสา) กลุ่มสมาชิกในชุมชนที่มีความสนใจประเด็นเดียวกัน เพราะกลุ่มเหล่านี้มักมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของชุมชน ความหวงแหนชุมชน จิตสำนึกต่อชุมชนที่จะพัฒนาชุมชน อาศัยองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาและนำไปสู่การต่อยอดในกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน องค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือแม้แต่วัฒนธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นทุนชุมชนที่เป็นกลไกที่เกิดขึ้นจากภายในในการจัดการตนเองของชุมชน และกลไกจากภายนอกชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งที่นักวิชาการได้กล่าวไว้คือ เครือข่ายภาคี หน่วยงานที่เข้ามาทำหน้าที่สนับสนุนกับชุมชน ทั้งการอบรมสร้างองค์ความรู้งบประมาณ รวมทั้งการสร้างเวทีกระตุ้นให้คนในชุมชนได้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยน เพื่อที่จะช่วยส่งเสริมให้ชุมชนได้ต่อยอดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ดังนั้น กลไกหลักในการจัดการตนเองที่ผู้ศึกษาจะใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ จะประกอบด้วย

1. บุคคลในชุมชน
2. เครือข่าย
3. ทุนชุมชน

2.4 แนวคิดที่เกี่ยวกับทุนชุมชน

2.4.1 ความหมายของทุนชุมชน

เสรี พงศ์พิศ (2547, น. 77) ได้ให้ความหมายของทุนชุมชนไว้ว่าเป็นคำที่ยืมคำว่า “ทุน” มาจากเศรษฐศาสตร์เพื่อบอกถึงทั้งสิ่งที่เป็นข้อมูลค่าและคุณค่าที่นับเป็นเงินมิได้ แต่ทุนชุมชนไม่ได้หมายความเพียงแค่เรื่องทุนที่เป็นวัตถุหรือทุนในเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว แต่ทุนชุมชนยังหมายความครอบคลุมไปถึงทุนในทุกรูปแบบที่ปรากฏอยู่ในชุมชนอีกด้วย ตั้งแต่ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนที่เป็นความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนทางสังคม ตลอดจนทุนที่เป็นตัวเงิน

กรมพัฒนาชุมชน (2553, น. 7) ได้อธิบายความหมายของทุนชุมชนว่า หมายถึงสรรพสิ่งใด ๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากฝีมือ หรือมันสมอง

ภูมิปัญญาที่มีมูลค่า หรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรม ประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ รวมถึงเงินที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย

โกวิท พวงงาม (2553, น. 392) ได้ให้ความหมายว่า ทุนชุมชนเป็นสิ่งที่อยู่ในชุมชน แต่ชุมชนมักมองไม่เห็นคุณค่าและมองข้ามทุนชุมชนไป ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพิงจากทุนภายนอกเพื่อนำมาพัฒนาชุมชนตนเอง แต่แท้จริงแล้วทุนชุมชนคือ ต้นทุนหลักในการพัฒนาและเป็นทุนสำคัญต่อการจัดการตนเองของชุมชนมากที่สุด

2.4.2 ประเภททุนชุมชน

โกวิท พวงงาม (2553, น. 391-396) ได้อธิบายเกี่ยวกับประเภทของทุนชุมชนไว้ 7 ประเภท ดังนี้

1. ทุนพื้นฐาน (Basic capital) เป็นทุนพื้นฐานที่รองรับการดำเนินชีวิตของประชาชน และเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและให้ดำเนินงานของชุมชนประสบความสำเร็จได้ เช่น ไฟฟ้า ประปา การคมนาคม การสื่อสาร ฯลฯ ซึ่งเรื่องของแหล่งเงินทุน

2. ทุนธรรมชาติ (Natural capital) เป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ที่เป็นทุนรองรับการผลิตของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายบนโลกนี้ ที่สามารถนำมาใช้เป็นทุนในการผลิตสินค้า รวมทั้งการอุปโภค บริโภคของประชาชนในการดำรงชีวิตอีกด้วย เช่น ป่าไม้ ดิน น้ำ แร่ธาตุ ฯลฯ

3. ทุนแห่งชีวิตหรือทุนสร้างสรรค์ เป็นทุนที่เกิดจากภายในตัวคนหรือพืชสัตว์ทุกชนิด ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทุนธรรมชาติให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน เป็นความพยายามพึ่งพิงต่อกันให้ได้ยาวนานและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สูญเสียน้อยที่สุด หรือสามารถกล่าวได้ว่าเป็นกลไกหลักของการพยายามสร้างทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน

4. ทุนมนุษย์ (Human Capital) คือ ความเป็นมนุษย์ที่มีพลัง มีศักดิ์ศรี มีความเสมอภาค เป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับการให้ความสำคัญการพัฒนาหากเมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพทั้งความรู้ ทักษะ สติปัญญา ตลอดจนการมีคุณภาพในเชิงจริยธรรมคุณธรรม ความมีระเบียบ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายก็จะยิ่งสร้างการพัฒนาได้มากขึ้น

5. ทุนความรู้ ภูมิปัญญา (Knowledge Wisdom Capital) เป็นทุนที่เกิดจากกระบวนการคิดของชาวบ้าน ผ่านประสบการณ์ที่ผ่านการปรับใช้ด้วยตนเอง และมีการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนความสามารถในการนำองค์ความรู้เหล่านั้นมาปรับประยุกต์ใช้ ทำให้องค์ความรู้เหล่านั้นมีมิติถึง 3 มิติ คือ กว้าง ยาว ลึก และมีลักษณะเชื่อมโยงสอดคล้องกัน

6. ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) เป็นทุนที่สะท้อนถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งทุนวัฒนธรรมมี 2 รูปแบบ คือ ทุนวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น เครื่องใช้ งานหัตถกรรม สินค้าแปรรูปในชุมชน และส่วนทุนที่เป็นนามธรรม เช่น ความรู้ ความสัมพันธ์ของคน ภูมิปัญญาชุมชน ระบบความคิด ความเชื่อ

7. ทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่รวมทั้งระเบียบ กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีคุณธรรมจริยธรรม และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งจะปรากฏในรูปแบบความไว้วางใจกัน การเอื้ออาทร การพึ่งพาอาศัย การมีน้ำใจช่วยเหลือ การแบ่งปันผลประโยชน์สาธารณะอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม

เสรี พงศ์พิศ (2548, น. 28-76) การศึกษาทุนชุมชนที่มีความหมายต่อชีวิตผู้คนอย่างน้อยมี อยู่ 3 ประการคือ ทุนทรัพยากร ทุนทางสังคม และทุนภูมิปัญญา ซึ่งอธิบายรายละเอียดได้ดังนี้

1. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Capital) ได้แก่ ป่าไม้ ดิน อากาศ น้ำ สัตว์ เป็นต้น เป็นทุนพื้นฐานที่ทำให้สิ่งมีชีวิตบนโลกนี้อยู่ได้ แต่ทุนเหล่านี้ในปัจจุบันนับว่าจะสูญเสียมากขึ้น เพราะมีแหล่งบริโภคมามากจนเกินไป ความไม่สมดุลของทรัพยากรเหล่านี้ถึงเกิดขึ้นไปตามกระแสของกลไกเศรษฐกิจตลาดอย่างไร้ขีดจำกัด โดยลิ่มต้นสายปลายเหตุแท้จริงของปรากฏการณ์ แนวทางลดปัญหานี้ คือ ต้องสร้างความเข้าใจแบบองค์รวม กล่าวคือ อย่ามองปัญหาแบบแยกส่วน และจะต้องรักษาสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อที่จะให้คงอยู่ เป็นทุนที่รองรับการดำเนินชีวิตของคนรุ่นหลังต่อไป

2. ทุนภูมิปัญญา (Intellectual Capital) หมายถึง เป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุกชุมชน อันเป็นรูปธรรม ที่ถูกถ่ายทอดความรู้ไปสู่คนอื่นโดยตรงได้และมีการถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เช่น ศิลปะ ภาษา ยารักษาโรค ดนตรี แต่หากถ่ายทอดไปสู่คนอื่นโดยตรงไม่ได้ก็จะเรียกว่าทุนเฉพาะบุคคล (Individual Capital) เช่น สติปัญญา ความสามารถเฉพาะตัว เป็นต้น (เสรี พงศ์พิศ, 2547, น. 79) รวมทั้งหัตถกรรมพื้นบ้าน ทุนเหล่านี้เป็นทุนชุมชนที่ช่วยต่อยอดผลิตและ องค์ความรู้อีกมากมาย

3. ทุนทางสังคม (Social Capital) หมายถึง กฎเกณฑ์ระเบียบ วิธีที่ร้อยรัดผู้คนให้สัมพันธ์กัน เป็นครอบครัว อยู่ร่วมกันเป็นพี่เป็นน้อง เป็นเครือข่าย เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติที่ไว้วางใจกัน พึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังเช่น การจัดระเบียบสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา ทุนทางสังคมจึงอาจหมายถึง ระบบคุณค่า และการจัดระเบียบ องค์กร ทุนสังคมไทยมีจารีตประเพณี และถือปฏิบัติมาช้านาน

ดังนั้น ทุนที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น คือ ทรัพยากรธรรมชาติย่อมก่อปัจจัยให้เกิดพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะ มีผลต่อภูมิปัญญา และโยงไปถึงความสมดุลของระบบนิเวศ ระบบการผลิต

ระบบเศรษฐกิจ การดำรงรักษาสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ที่เป็นปัจจัยช่วยเสริมสร้างความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งที่จะต้องเชื่อมโยงแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดการพัฒนามนุษย์และสังคมอย่างยั่งยืน

กรมการพัฒนาชุมชน (2553, น. 11-17) ได้จำแนกประเภทของทุนชุมชนไว้ 5 ประเภท ดังนี้

1. ทุนมนุษย์ หมายถึง เป็นคุณสมบัติด้านต่าง ๆ ของคนในชุมชน ที่มีคุณสมบัติในด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ภูมิปัญญา ด้านฐานะทางเศรษฐกิจ
2. ทุนสังคม หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันในชุมชน กลุ่มองค์กร เครือข่ายภาคประชาชน ประชาสังคม ความเชื่อศรัทธา ตลอดจนวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน
3. ทุนกายภาพ หมายถึง สิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิต หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีพของประชาชน ได้แก่ การคมนาคม การสื่อสาร ระบบไฟฟ้า ประปา ฯลฯ
4. ทุนธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำ ธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน น้ำ เป็นต้น
5. ทุนการเงิน หมายถึง ทรัพยากรที่เป็นตัวเงินตรา รวมทั้งโอกาสทางการเงินที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ ได้แก่ ทุนเงินออม เงินกองทุนต่าง ๆ

2.4.3 การจัดการทุนชุมชน

เสรี พงศ์พิศ (2548, อ้างถึงใน โกวิทท์ พวงงาม, 2553, น. 396-397) การจัดการทุนชุมชน ถือเป็นศูนย์รวมของทุนชุมชนที่นำไปสู่การจัดการในชุมชนทั้งหมด โดยจะต้องคำนึงถึงทุนชุมชนทั้ง ทุนความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางสังคมที่เป็นจารีตประเพณี ทำให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันเป็นพี่เป็นน้องได้ เพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของตนเองไปได้อย่างเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในตัวตนของชุมชน ซึ่งการจัดการทุนชุมชนในสังคมไทย (วิสมัญญา ทูยไรสงค์, 2544, อ้างถึงใน โกวิทท์ พวงงาม, 2553, น. 396-397) มีวิธีการดำเนินงานในการสร้างทุนชุมชนหลายรูปแบบทั้งที่มีอยู่แล้วและสร้างพัฒนาขึ้นมาใหม่ ดังต่อไปนี้

1. ทุนร่วมแรง เกิดจากคนในชุมชนรวมใจกัน โดยที่สมาชิกทุกคนจะต้องหมุนเวียนกันไปทำงานในไร่นาของแต่ละคนจนครบผลที่เกิดขึ้นคือ การใช้แรงงาน การร่วมกลุ่มในลักษณะ คือ กลุ่มการลงแรง กลุ่มแชร์แรงงาน กลุ่มแรงงานรับจ้าง เพื่อผลผลิตให้กันและกันทำให้สมาชิกกลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น ชนิดนี้เรียกว่าทุนร่วมแรง

2. **ทุนเงินตรา** เป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มกันของชุมชน เพื่อใช้ในการสะสมทรัพย์ไว้ ในลักษณะของกลุ่มออมทรัพย์ ในรูปแบบของสหกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งธนาคารหมู่บ้าน ทุนดังกล่าวจะเป็นเงินเพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีพ ตลอดจนการใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ

3. **ทุนธุรกิจชุมชน** เป็นทุนที่เกิดจากรวมกลุ่มมณลักษณะของสหกรณ์ร้านค้า ศูนย์สาธิต การตลาดกองทุนที่สะสมทุนหรือรวมกลุ่มกันเพื่อทำธุรกิจการค้า เพื่อเป็นการขยายช่องทางในการนำเอาดอกเบีย้กำไรจากการค้า

4. **ทุนที่เกิดจากการรวมกลุ่มอาชีพ** เป็นทุนที่เกิดจากการรวมตัวกันเพื่อการผลิต และการจัดการขายผลผลิตพืชผล ในลักษณะของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มปลูกผัก กลุ่มเลี้ยงไหม ธนาคารข้าว กลุ่มปั่นหม้อ กลุ่มจักสาน กลุ่มทอผ้าหรือกลุ่มเกษตรกรด้านอื่น ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสะสมสำหรับการพัฒนาชุมชนและให้สมาชิกกู้ยืมหรือช่วยเหลือด้านสวัสดิการ

5. **ทุนสวัสดิการชีวิต** เป็นทุนที่เกิดขึ้นเพื่อสะสมเงิน โดยการนำเอาดอกเบีย้มาใช้ประโยชน์ในการรักษาพยาบาลช่วยเหลือสมาชิกยามเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต เพื่อแบ่งเบาความทุกข์ยากลำบากของสมาชิก ในลักษณะกลุ่มฅาปนกิจ กลุ่มสวัสดิการของหมู่บ้าน เป็นต้น

6. **ทุนอุตสาหกรรมชุมชน** เป็นที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของสมาชิกที่ร่วมกันแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ระดมทุนกันทำอุตสาหกรรมขนาดย่อยหรือระดับครอบครัว ซึ่งมีระบบการทำธุรกิจชุมชนเป็นเหมือนวางขั้นตอนไว้ ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการผลิตการรวบรวมผลผลิตหรือระบบการกระจายการผลิตและมีการบริหารการตลาดโดยกลุ่มเอง เพื่อนำผลกำไรที่ได้มาพัฒนาชุมชนหรือพัฒนากลุ่ม

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอ ระโนด จังหวัดสงขลา มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถนำผลการศึกษามาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ โดยผู้ศึกษาได้แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับตลาดชุมชน กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการตนเอง กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับทุนชุมชน และกลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

2.5.1 กลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชน

เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแนวคิดตลาดชุมชน ได้มีการศึกษาไว้ในประเทศไทย ผู้ศึกษาจึงได้ทำการรวบรวมไว้เป็นหมวด ดังนี้

1. การศึกษาเพื่อการพัฒนาตลาดชุมชน ได้แก่ การศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาตลาดชุมชนสู่ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา ชุมชนตลาดสด 1 2 3 เขตเทศบาลเมืองบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ของ ขจรเกียรติ ศรีลา และ จิตรลดา ไชยะการ (2559) งานวิจัยนี้ความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาตลาดชุมชนสู่ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยใช้การศึกษาทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนและผู้มาใช้บริการตลาด ชุมชนตลาดสด 1 2 3 โดยแยกเป็นกลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณจำนวน 100 คน และกลุ่มตัวอย่างเชิงคุณภาพจำนวน 15 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการพัฒนาตลาดชุมชนสู่ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ชุมชนตลาดสด 1 2 3 นั้นควรมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับแรก ในการปรับปรุงระบบระบายน้ำของทุกตลาดให้มีประสิทธิภาพ ด้านระบบการจัดเก็บขยะ เพื่อให้ถูกสุขลักษณะสุขภาพที่ดี โดยให้ผู้ประกอบการเข้ามามี ส่วนร่วมในการทำความสะอาดร่วมกัน รองลงมาคือ ด้านสังคม พัฒนาในด้านการรักษาความปลอดภัย ติดตั้งกล้องวงจรปิดภายในอาคารตลาด เพื่อความปลอดภัยมากขึ้น พร้อมทั้งจัดให้มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยประจำการทุกตลาดตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน มีการจัดทำ ประตูทางเข้าออกตลาด จัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ให้ เป็นครอบครัวเครือข่ายพ่อค้าแม่ค้า มีประธานรองประธาน และสมาชิก มีกฎกติการ่วมกัน เพื่อสร้างความร่วมมือรวมกลุ่มของผู้ประกอบการในรูปแบบชมรม ให้ความรู้แก่พ่อค้าแม่ค้า เพื่อส่งเสริมให้มีคุณธรรมจริยธรรมต่อตนเองและต่ออาชีพและด้านเศรษฐกิจ โดยการจัดระเบียบรอบ ๆ ตลาด ทั้งราคาสินค้า การจัดพื้นที่จัดจำหน่าย มีจุดขายสินค้า ชุมชนขับเคลื่อนให้ชุมชนมีผลิตภัณฑ์สินค้ามาจัดจำหน่าย สร้างมาตรฐานของตลาด พัฒนาให้ตลาดสะอาดน่าดึงดูดให้ผู้คนจากต่างถิ่นและคนในพื้นที่มาที่ตลาดมากขึ้น สร้างคุณภาพของสินค้า ให้สะอาดผ่านการรับรองการตรวจสอบ เป็นตลาดที่มีระบบการจัดการที่ดี บริหารจัดการงานเทศกาลต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ให้สามารถขายสินค้าร่วมกับคนในพื้นที่ได้ตามลำดับ อย่างไรก็ตามก็ต้องบูรณาการทั้ง 3 ด้านอย่างสมดุลจึงจะสามารถนำพาชุมชนไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

ส่วนการศึกษาของ ชุตีรัตน์ เจริญสุข, อาคม เจริญสุข, และ ปาริฉัตร วิมูลชาติ (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิจัยปฏิบัติการด้านการมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้ตลาดชุมชนเจ็ดเสมียน เพื่อศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของตลาดชุมชนเจ็ดเสมียน ด้วยปัจจัยเกื้อหนุนทั้งที่มีอยู่แล้วและที่ต้องการทำให้เกิดขึ้นใหม่ เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาตลาดชุมชนอย่างยั่งยืน รูปแบบการบริหารจัดการตลาดเก่าเจ็ดเสมียนจากการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวทางการพัฒนาตลาดเก่าเจ็ดเสมียนจากการมีส่วนร่วมของชุมชน และศึกษาจุดเด่นและเอกลักษณ์ของตลาดเก่าเจ็ดเสมียนอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ผลการศึกษาพบว่า ตลาดชุมชนเจ็ดเสมียนหรือในปัจจุบันใช้ชื่อเรียกว่า “ตลาด119 ปี เจ็ดเสมียน” เป็นชุมชนเก่าแก่ มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายทั้งการทำอาชีพค้าขาย การผลิตและการแปรรูปสินค้า อาชีพบริการ อาชีพรับจ้างและอาชีพรับราชการ ปัจจัยเกื้อหนุนที่เอื้อต่อการพัฒนาให้เป็นตลาดชุมชนที่ยั่งยืน ได้แก่ (1) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ห้องแถวไม้เก่า ลานโล่งตรงกลางระหว่างห้องแถวสองฝั่ง ลานโพธิ์ซึ่งมีต้นโพธิ์ใหญ่อายุมากกว่า 100 ปี ชายฝั่งริมแม่น้ำแม่กลองที่มีทิวทัศน์ที่สวยงามที่ยังคงมีสภาพตามธรรมชาติและสถานีรถไฟเจ็ดเสมียน (2) งานประเพณี และวัฒนธรรม ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ได้แก่ งานแห่ดอกไม้ท้ายสงกรานต์และงานศาลเจ้า (3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านการประกอบสัมมาอาชีพของชาวชุมชนเจ็ดเสมียนที่ยังคงมีการสืบทอดถึงลูกหลานในรุ่นปัจจุบัน อาทิ อาชีพช่างไม้ การทำเซรามิค การทำหัวไซโป้ว (4) ศิลปวัฒนธรรม การละเล่นดนตรีไทย การรำโทน การเข้าผี (5) เครือข่ายของผู้นำชุมชน ผู้นำความคิด ประชาชน ที่มีความต้องการจะฟื้นฟูและรักษาสิ่งดีงามให้คงอยู่สืบไป และ (6) สื่อให้ความสนใจสูง

แนวทางการพัฒนาตลาดเก่าเจ็ดเสมียนจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่

(1) ต้องมีกระบวนการปลูกฝังชาวบ้านในชุมชนให้เข้าใจและซาบซึ้งเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม

(2) ไม่นั่นเชิงเศรษฐกิจมากเกินไปจนทำให้สูญเสียความเป็นธรรมชาติดั้งเดิมหรือการไปทำลายศิลปวัฒนธรรมของชุมชน

(3) ต้องการให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาต่าง ๆ ของท้องถิ่นโดยการร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ

(4) ใช้แนวคิดช่วยกันคิดช่วยกันทำการประสานความคิด การสร้างความเข้าใจ

(5) ใช้แนวทางการทำงานควบคู่กันระหว่างชุมชนกับผู้นำชุมชนรวมถึงผู้บริหารท้องถิ่นโดยยึดหลักธรรมาภิบาล

(6) ยึดหลักการให้ชุมชนยืนได้ด้วยตนเอง ให้ชุมชนทำเอง ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำทุกระดับ

สำหรับ งานวิจัยของ ไฉไล กองทอง, พรทิพย์ ผลเพิ่ม, พรนิภา ชัยวงศ์, และ มารุต แซ่แต้ (2554) ได้ศึกษาเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการการพัฒนาระบบตลาดชุมชนบนพื้นที่สูง: กรณีศึกษาการพัฒนา รูปแบบตลาดชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ตลาดของชุมชนในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง โดยใช้แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงที่มีการจำหน่ายในตลาดผลิตภัณฑ์เริ่มต้น (ตลาดชุมชน) จำนวน 7 ชุมชน สามารถจำหน่ายผลผลิตได้ ร้อยละ 115.45 ของแผนการผลิตทั้งหมด คิดเป็นร้อยละ 9.95 เมื่อเทียบกับความต้องการตลาดของผู้บริโภค บ่งชี้ว่า ตลาดชุมชนในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงดังกล่าวยังคงมีกำลังการซื้อสูง และมีความเป็นไปได้

ได้ในการพัฒนาเป็นตลาดหลักของชุมชน นอกเหนือจากการเพิ่มทักษะด้านการผลิต เกษตรกรควรเน้นใส่ใจความต้องการของ ผู้บริโภค โดยเฉพาะสินค้าพืชผักปลอดภัย และราคายุติธรรม

นอกจากนี้ Rintaro Tamaki (2012, p. 1) ได้ศึกษาเรื่อง อนาคตของประชาคมอาเซียนด้านเศรษฐกิจและการเงินชุมชน ผลการศึกษาพบว่า เอเชียเป็นภูมิภาคที่มีความสำคัญในการเป็นสมาชิกและคู่การค้า โดยมีการรวมกลุ่มเป็นองค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) มุ่งเน้นไปที่ประเด็นสำคัญ ๆ ในระยะปานกลางถึงระยะยาว 3 ประเด็นซึ่งมีความสำคัญต่อการกำหนดอนาคตของประชาคมเศรษฐกิจและการเงินในเอเชีย ขณะที่ผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจของภูมิภาคยังคงมีการปฏิรูปโครงสร้างอย่างเข้มแข็ง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากนโยบายเศรษฐกิจมหภาคที่สอดคล้องกันจะต้องมีการกำหนดไว้เพื่อรักษาแนวโน้มการแข่งขันเชิงบวกนี้ไว้ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ ประการแรกในด้านการค้าความสำคัญของการกำหนดมาตรฐานในแง่ของมูลค่าเพิ่มและห่วงโซ่อาหารของโลก โดยเฉพาะกับประเทศในเอเชียซึ่งจะต้องเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตเพื่อให้สามารถแข่งขันในด้านการส่งออกได้ ให้กับผู้ผลิตต้นทุนต่ำและปรับการผลิตของตนเพื่อที่จะก้าวไปสู่ระดับที่สูงขึ้นในเครือข่ายมูลค่าทั่วโลก ดังนั้น การจัดลำดับความสำคัญทางเศรษฐกิจจึงเป็นวิธีการตรวจสอบเศรษฐกิจภายในประเทศและนโยบายที่สามารถนำมาใช้เพื่อแปลการรวมห่วงโซ่อาหารโลก เพื่อเข้ากับเศรษฐกิจในประเทศได้ รัฐบาลจะต้องหาวิธีใหม่ ๆ ในการกำหนดกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนในเครือข่ายการผลิตและนวัตกรรมระดับโลกเหล่านี้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศ ประการที่สองการลงทุนระยะยาวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในโครงสร้างพื้นฐานและทำให้การลงทุนเหล่านี้ "เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม" ประเด็นสุดท้ายความร่วมมือทางการเงินในภูมิภาคเอเชียที่ควรจะกลายเป็นของแข็งและมีประสิทธิภาพมากขึ้นระหว่างองค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) และภูมิภาคเอเชียได้รับการเน้นและความเป็นไปได้ในการทำงานร่วมกัน

จากงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ในประเด็นตลาดชุมชน ในกลุ่มของการพัฒนาตลาดชุมชนนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะสามารถขยายโอกาสตลาดชุมชนให้มีประสิทธิภาพที่ดีขึ้น นำไปสู่การสร้างความยั่งยืนของตลาดชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ที่เป็นส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาและสนับสนุนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เห็นกลไกการขับเคลื่อนที่แนวโน้มการพัฒนาที่นำไปสู่การจัดการที่ดี ซึ่งถือว่าเป็นทิศทางที่ดีที่ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาข้อมูลเพื่อเป็นประเด็นในการเชื่อมโยงกลไกการจัดการตนเองของตลาดชุมชนได้ ผลการศึกษา ทำให้เห็นถึงทิศทางการพัฒนาตลาดชุมชน ว่าการพัฒนาตลาดชุมชน ที่จะต้องมุ่งเน้นการพัฒนาในมิติทางด้านของเศรษฐกิจ ทั้งด้านการจัดจุดจำหน่ายสินค้า การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน การสร้างมาตรฐานคุณภาพของสินค้า ด้านสังคม คือ การรวมกลุ่มของผู้ที่เกี่ยวข้องตลาดชุมชน เพื่อที่จะให้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน จัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวเครือข่ายพ่อค้าแม่ค้า มีประธานรองประธาน และสมาชิก เพื่อที่จะมีกฎกติการะเบียบ

ร่วมกัน และด้านสิ่งแวดล้อม ในการรักษาความสะอาด ให้ความรู้นักท่องเที่ยว และตลอดจนการรักษาความปลอดภัยในกับนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวทั้งกลุ่มนักท่องเที่ยวภายนอกชุมชนและกลุ่มในพื้นที่ สิ่งสำคัญจะดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนยึดหลักการให้ชุมชนยื่นได้ด้วยตนเอง และให้ชุมชนดำเนินการเอง

2. กลุ่มด้านการจัดการตลาดชุมชน ได้แก่ งานวิจัยของ กฤษฏี พรรณนาภ (2556) ได้ศึกษา เรื่องการจัดการตลาดชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงสภาพปัญหาของการจัดการตลาดชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการศึกษาเชิงพรรณนาเก็บข้อมูลจากคณะผู้บริหาร สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและพนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 75 คน

ผลการศึกษาว่า การจัดการตลาดชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ด้านการวางแผน พบมากที่สุดคือ การมีส่วนร่วมในการกำหนดให้องค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตลาดชุมชน พบน้อยที่สุดคือ การมีส่วนร่วมปรึกษาหารือหรือเสนอความคิดเห็นในการวางแผนกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะนำสินค้ามาจำหน่าย รองลงมาคือ ด้านการดำเนินงาน ด้านที่พบมากที่สุดคือ มีการกำหนดวัน เวลาเปิดปิดตลาดอย่างชัดเจน พบน้อยที่สุด คือ เป็นผู้มีส่วนดำเนินการกำหนดนัดหมายเวลา ที่จะนำสินค้ามาจำหน่าย ด้านการจัดองค์กร ด้านที่พบมากที่สุด คือ การสรรหาคณะกรรมการในการดำเนินกิจกรรมตลาดที่ฉลาด เสียสละและทำงานหนัก ส่วนด้านที่พบน้อยที่สุดคือ การแบ่งงานตามความสามารถของบุคคล ด้านการติดตามควบคุมตรวจสอบ ด้านที่พบมากที่สุด คือ มีส่วนในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์กับชาวบ้านคนอื่นในการจัดการตลาดชุมชน ส่วนที่พบน้อยที่สุด คือ จัดให้มีการพิจารณาตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมตลาดในทุกขั้นตอน ด้านการจัดการความรู้ พบมากที่สุดคือ มีการพัฒนาผู้นำ คณะกรรมการ สมาชิกและประชาชนในระดับพื้นที่ให้มีจิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน ส่วนที่พบน้อยที่สุดคือ มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นประจำ และด้านการประสานความร่วมมือ ด้านที่พบมากที่สุด คือ มีการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทักษะ ประสบการณ์ระหว่างผู้จัดตลาดชุมชนและผู้ขายในระดับพื้นที่อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ด้านที่พบน้อยที่สุด คือ การจัดให้มีการสร้างเครือข่ายการค้าดำเนินกิจกรรมตลาดชุมชนไปยังพื้นที่อื่น

นอกจากนี้ งานวิจัย นิตยา จักรศรี (2556) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการตลาดชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลตะบ้าย อำเภอสรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการตลาดชุมชนและแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการตลาดชุมชน โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงเนื้อหาเพื่อตอบตามวัตถุประสงค์

ผลการศึกษาพบว่า การจัดการตลาดชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล ตะบ้าย ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสภาพปัญหาในแต่ละด้านพบว่า มีปัญหาด้านสุขาภิบาล สิ่งแวดล้อมของตลาดที่มีน้ำขัง ด้านการกำจัดขยะสิ่งปฏิกูล ด้านอุปโภคบริโภค ด้านความปลอดภัย และการคุ้มครองผู้บริโภค ด้านการประชาสัมพันธ์ที่ไม่มีจุดให้บริการข้อมูลข่าวสาร ปัญหาด้านระบบ ไฟฟ้าและแสงสว่างเพียงพอ ปัญหาด้านจราจรในการจัดรถรับส่งสินค้าและการจัดทางเข้าออกไม่เป็น ระเบียบ แนวทางพัฒนาเพื่อให้ตลาดชุมชนมีประสิทธิภาพโดยที่จะต้องดำเนินการแก้ไขปัญห ในด้านของสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมในการก่อสร้างอาคารอาคารที่มีสุขลักษณะที่ถูกต้อง ด้านการกำจัด ขยะมูลฝอยให้จัดซื้อถังขยะชนิดแยกประเภทขนาดเหมาะสมกับปริมาณขยะในตลาด ด้านระบบน้ำ สำหรับผู้อุปโภคบริโภคให้ประสานไปยังหน่วยงานด้านการประปาเพื่อติดตั้งน้ำประปาไว้บริการ ด้านความปลอดภัยของอาหารและการคุ้มครองผู้บริโภคให้ขอความช่วยเหลือไปยังหน่วยงาน สาธารณสุขอำเภอในการออกสุ่มตรวจสินค้า ด้านการประชาสัมพันธ์ให้จัดตั้งคณะกรรมการที่เป็น ตัวแทนจากทุกฝ่ายร่วมเป็นคณะกรรมการประชาสัมพันธ์ข่าวสารที่เป็นประโยชน์แก่ผู้บริโภค ด้านระบบไฟฟ้าประสานงานไปยังการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคในการติดตั้งเสาไฟในบริเวณตลาดให้เพียงพอ และด้านจราจรให้ติดตั้งไฟจราจรบริเวณทางแยกเข้าตลาดให้ชัดเจน

จากการที่มีผู้ที่ศึกษาประเด็นตลาดชุมชน ในมิติของการจัดการตลาดชุมชน โดยทั้ง 2 การศึกษาได้ทำการศึกษาดูตลาดชุมชนภายใต้การจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเพื่อต้องการทราบถึงสภาพปัญหาของการจัดการตลาดชุมชน จากผลการศึกษา พบว่า มีปัญหาในแต่ละด้าน ดังนี้ ด้านการวางแผน ในการกำหนดให้หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมใน การจัดการตลาด ด้านการดำเนินการ ในการบริการจัดการในด้านการเรื่องเวลา การประชาสัมพันธ์ ด้านระบบอุปโภค ด้านการจัดองค์กร การสรรหาคณะกรรมการในการดำเนินการตลาดชุมชน ในการ เข้ามาในการจัดการดูแลในแต่ละฝ่าย และด้านการประสานความร่วมมือ กับหน่วยงานต่าง ๆ ให้เข้า มาช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นทั้ง หน่วยงานการประปาในการแก้ไขปัญหาเรื่องระบบน้ำที่ใช้ อุปโภคและบริโภค หน่วยงานสาธารณสุข เรื่องการตรวจสอบคุณภาพสินค้าเพื่อความปลอดภัยให้แก่ ผู้บริโภค เป็นต้น

3. กลุ่มการศึกษาถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงตลาดชุมชน ได้แก่ งานวิจัยของ กฤตพร หัวใจเจริญ (2555) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของ ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของสัณฐาน พื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชน ริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน และศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของ ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

ผลการศึกษาพบว่า สัมฐานพื้นที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่มีผลต่อการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ เกิดจากโครงสร้างเชิงสัมฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก ที่มีการสัญจรผ่านมากกว่าบริเวณอื่น ๆ ที่สามารถเข้าถึงได้สูง เกิดการรวมตัวและการกระจุกตัวของผู้คน ทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้น โดยสัมฐานของตลาดจะมีลักษณะเป็นศูนย์กลางหรือพื้นที่ส่วนกลางจากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสม และในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลง จากโครงสร้างเชิงสัมฐานของการสัญจรที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปเป็นถนนทางบกทำให้ความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งในศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำลดลง การเข้าถึงพื้นที่ตลาดไม่สะดวกดังเช่นในอดีต นำมาสู่การสิ้นสุดและการเลิกใช้บริการตลาดชุมชนในเวลาต่อมา ซึ่งเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดในน้ำได้แก่ ตลาดริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ชบเซาและตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่และการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบันจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจได้แก่ ผู้กระทำและระบบกิจกรรมที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำแห่งนี้ยังคงอยู่ในปัจจุบัน

ดังนั้น จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชน ในกลุ่มการศึกษาถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงตลาดชุมชน โดยที่จะการศึกษาถึงสัมฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง จากการศึกษาในแง่มุมนี้ ทำให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของตลาดชุมชน จากโครงสร้างเชิงสัมฐานของการสัญจรที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปเป็นถนนทางบกทำให้ความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งในศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำลดลง ในเวลาต่อมาซึ่งเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดในน้ำ ได้แก่ ตลาดริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ชบเซาและตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ การคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบันจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจได้แก่ ผู้กระทำและระบบกิจกรรมที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำ

2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการตนเอง

เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแนวคิดการจัดการตนเองชุมชน นับว่าเป็นประเด็นที่มีการศึกษาไว้น้อยมากนัก แต่มีนักวิชาการได้ทำการศึกษาไว้ในมิติต่าง ๆ ที่ทำให้มิติการจัดการตนเองของชุมชนที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งผู้ศึกษาได้รวบรวมไว้เป็นกลุ่มทั้งหมด กลุ่ม ดังนี้

1. การจัดการตนเองกับสวัสดิการชุมชน ได้แก่ งานวิจัยของ ชรินทร์ วะสินนท์ (2549) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการสวัสดิการชุมชนของเครือข่ายอินแปง: กลไก การจัดการตนเอง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการจัดการสวัสดิการชุมชนแบบบูรณาการที่มีความสัมพันธ์เชิงซ้อนของสวัสดิการทุกระดับภายใต้การจัดการตนเอง และเพื่อศึกษากลไกกระบวนการในการจัดการสวัสดิการชุมชน ผลการศึกษาพบว่า สวัสดิการของชุมชนเครือข่ายอินแปงมีลักษณะที่บูรณาการในองค์ประกอบ

ทุกด้านของชีวิต อันได้แก่ การศึกษา เศรษฐกิจชุมชน สุขภาพเคหะชุมชน ความมั่นคงในชีวิตและการบริการสังคม โดยมีการเชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง

การจัดการสวัสดิการชุมชนของเครือข่ายอินแปง มีกลไกในการเชื่อมโยงเป็นพลังอำนาจของชุมชน ได้แก่ บุคคลในเครือข่าย องค์ความรู้ วัฒนธรรม ที่มีการช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกัน ความหลากหลายของชุมชน โครงสร้างในการจัดการก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความเป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และการสื่อสารแนวราบ สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นว่า กลไกที่ขับเคลื่อนสวัสดิการของเครือข่ายอินแปง เป็นสิ่งทำให้เกิดการผลักดันให้เกิดการจัดการตนเองของสวัสดิการชุมชนเพื่อหาอินแปง

กระบวนการจัดการของเครือข่ายอินแปงได้เริ่มจากการ 1) รวมกลุ่มของคนในชุมชน 2) ค้นหาศักยภาพของชุมชน 3) จัดการเครือข่ายขยายการเรียนรู้ 4) มีการประสานพลังการจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง และ 5) บูรณาการของเครือข่าย ระบบกลไกและการจัดการตนเองที่เกิดขึ้นในเครือข่ายอินแปงทำให้เห็นว่าสามารถนำมาใช้ในการจัดการสวัสดิการของชุมชนโดยมีการบูรณาการภายใต้การจัดการตนเองที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ ด้วยความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกันของชุมชนเครือข่ายที่หลากหลาย เป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ที่สามารถปรับตัวได้ด้วยการจัดการตนเองผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งในลักษณะการจัดการแบบรวมหมู่และแบบอิสระ

2. การจัดการตนเองกับการฟื้นฟูชุมชน เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นศึกษาถึงกระบวนการจัดการตนเองและกลไกในการจัดการตนเอง ในมิติของการฟื้นฟูชุมชน จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องประเด็นกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนข้างต้น งานวิจัยนี้ได้สอดคล้องกับกระบวนการจัดการตนเอง โกวิทช์ พวงงาม (2553) ได้แก่ งานวิจัยของ สุวิมล มีแสง (2554) ได้มีการศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ กรณีศึกษาบ้านม่วนบ่อเฮาะ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ได้ศึกษาถึงกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ เพื่อศึกษาการจัดการตนเองในการฟื้นฟูหลังประสบภัยพิบัติของชุมชนบ้านม่วนบ่อเฮาะ และเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ

ผลการศึกษาพบว่า หลังประสบภัยพิบัติชุมชนบ้านม่วนบ่อเฮาะ ได้มีการเริ่มกระบวนการสร้างชุมชนใหม่ขึ้น ที่เกิดจากการร่วมมือกันของคนในชุมชน และระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก โดยร่วมกันฟื้นฟูผ่านการช่วยเหลือร่วมกันในชุมชนที่มีการใช้ ฐานความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นสำคัญผ่านระบบเครือข่าย เครือญาติ ในการแก้ไขปัญหาและร่วมกันดำเนินการผ่านกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ ประเพณีวัฒนธรรมชุมชนต่าง ๆ และหน่วยงานภายนอกที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนฟื้นฟูชุมชนนั้น คือ หน่วยงานสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ในการเข้ามาจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ทำให้ชุมชนได้เกิดการวิเคราะห์

สภาพปัญหาและนำมาสู่การพัฒนาแผนปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน ผ่านเครื่องมือสำคัญ โครงการบ้านมั่นคงชนบท ที่ช่วยในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ กระบวนการจัดการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นเกิดจากการดำเนินงานโดยชุมชนเพื่อชุมชน หน่วยงานภายนอกเป็นเพียงแค่ผู้สนับสนุน ชุมชนบ้านม่วงบ่อเหาะ จะอยู่บนเงื่อนไขของกฎกติกาข้อตกลงร่วมกันของชุมชน

กระบวนการฟื้นฟูชุมชนดังกล่าวจะนำไปสู่การจัดการตนเองซึ่งจะทำให้เห็นว่าการจัดการตนเองของชุมชนที่เกิดขึ้นนำไปสู่การฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติ และนำไปสู่การจัดการในแต่ละด้านของชุมชนได้แก่ ด้านการจัดการที่ดินและพัฒนาที่อยู่อาศัย ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและการเงินชุมชน ด้านสังคมวัฒนธรรมและสวัสดิการชุมชน และนอกจากนั้นจากการสรุปบทเรียนการทำงานร่วมกับชุมชนทำให้ได้แนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังภัยพิบัติว่าต้องมีการพัฒนาในด้าน ดังนี้ 1) การสร้างกลไกหลักในการจัดการตนเองของชุมชนที่เข้ามามีส่วนในการสนับสนุนให้เกิดการจัดการตนเองของชุมชนนั้นได้แก่ ผู้นำ สมาชิก เวทีการประชุม การจัดกิจกรรมหรือกระบวนการพัฒนาชุมชนกลไกเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญต่อการจัดการตนเอง 2) หลักการที่ใช้ในการจัดการตนเอง คือ หลักการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่น เน้นชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการที่ขึ้นอยู่กับสภาพสถานการณ์ข้อเท็จจริง หลักการประชาธิปไตยชุมชน หลักการใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชน 3) กระบวนการที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนที่ใช้ในการจัดการนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้นั้น โดยริเริ่มจาก (1) กระบวนการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน (2) กระบวนการตรวจสอบโดยชุมชน (3) กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (4) กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง (5) กระบวนการปรับแนวคิดชุมชน และ (6) กระบวนการขยายเครือข่าย นอกจากนี้เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนได้แก่ แผนชุมชน กฎกติกาหรือกฎระเบียบที่ชัดเจน การพัฒนาระบบข้อมูลและการวิเคราะห์ ข้อมูลสิ่งเหล่านี้จะนำมาสู่การจัดการตนเองของชุมชน ที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

กล่าวโดยสรุปคือ จากการที่มีผู้ศึกษาประเด็นการจัดการตนเอง ทั้งในกลุ่มการจัดการตนเองของเครือข่ายสวัสดิการชุมชน และการจัดการตนเองของการฟื้นฟูชุมชนนั้น พบว่าประเด็นที่ค้นพบจากงานวิจัยทั้ง 2 การศึกษานี้ กระบวนการจัดการตนเองชุมชนและกลไกการจัดการตนเองชุมชน มีความสอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวไว้ ซึ่งได้แก่ โกวิท พงงาม, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ประเวศ วะสี ซึ่งผู้ศึกษาสามารถสรุปกระบวนการจัดการตนเองชุมชนเพื่อนำมาเป็นกรอบในการศึกษาได้ดังนี้ ดังนี้

1. การรวมกลุ่ม
2. แผนและข้อมูลชุมชน
3. การขับเคลื่อนแผน
4. การบูรณาการแผน

นอกจากนี้ งานวิจัยในประเด็นการจัดการตนเองของชุมชน ทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจบทบาทในการเข้ามาขับเคลื่อนพร้อมทั้งสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการจัดการตนเองมากขึ้น โดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. กลุ่มภายในชุมชน บุคคลหรือสมาชิกในชุมชน กลุ่มผู้นำ (ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ประธานชุมชน) องค์กรในชุมชนทั้งในรูปแบบของขบวนการองค์กรชุมชน ตลอดจนคณะกรรมการชุมชน

2. กลุ่มภายนอกชุมชน หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง เครือข่าย ที่เข้าสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ

3. ความหลากหลายของวัฒนธรรม ด้วยฐานชุมชนที่มีความหลากหลายของวัฒนธรรม เมื่อมีการรวมกลุ่มกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จะทำให้เกิดการผสมผสานของวัฒนธรรมและความรู้ ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงกันได้ ภายใต้ความหลากหลายจะเป็นส่วนที่สามารถดึงองค์ความรู้มาเป็นฐานที่จะก่อให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

4. การจัดกิจกรรมหรือกระบวนการพัฒนาชุมชน รวมทั้งเวทีการประชุมต่าง ๆ ที่จะเป็พื้นที่ในการดึงศักยภาพของคนในชุมชน เพื่อที่จะสามารถขับเคลื่อนต่อยอดในกิจกรรมต่าง ๆ ให้ชุมชนมีความยั่งยืน

ดังนั้น เมื่อผู้ศึกษานำมาสังเคราะห์ประเด็นกลไกที่สนับสนุนการจัดการตนเองทั้ง 2 การศึกษามีความสอดคล้องกับนักวิชาการที่ได้อธิบายถึงกลไกสนับสนุนการจัดการตนเองไว้ผู้ศึกษาสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้มาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเพื่อศึกษากลไกการจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษาตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ดังนี้

1. บุคคลในชุมชน
2. เครือข่าย
3. ทุนชุมชน

2.5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวกับประเด็นทุนชุมชน

ประเด็นของทุนชุมชนที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาขึ้น พิศมัย รัตนโรจนสกุล (2546) ได้ศึกษาเรื่อง ทุนชุมชน: เงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในระบบทุนนิยม ผลการศึกษาพบว่าการนำเข้าแนวคิดแห่งทุนนิยมมาสู่สังคมไทย ตามแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่สังคมแห่ง ความทันสมัยหรือสังคมอุตสาหกรรมนั้น ทำให้ชุมชนกลายเป็นหน่วยของสังคมที่ตกอยู่ในสภาพของสังคม ขยายขอบแห่งทุนนิยม ด้วยทุนชุมชนถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในระดับมหภาค นอกจากนี้แนวคิดแห่งทุนนิยมยังกดทับความหมายของทุนให้แคบลงเหลือเพียงการให้ความสำคัญต่อแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์เท่านั้น แต่แท้จริงแล้วการดำรงอยู่ ของชุมชนในชนบทมาอย่างช้านานเกิดจากการผสมผสานทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ ร่วมกันอย่างเหมาะสม โดยงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการ

แสวงหาความหมายของทุนชุมชน ตั้งแต่ยุคสังคมประเพณีจนกระทั่งชุมชนก้าวเข้าสู่สังคมแห่งทุนนิยม และการสะสมทุนชุมชนมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง ซึ่งนัยของทุนชุมชนที่งานวิจัยนี้ค้นพบประกอบด้วย 4 ส่วนสำคัญ ได้แก่ 1) ความเป็นเจ้าของทุน ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน 2) ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม 3) ระบบความรู้ในชุมชน และ 4) ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่เชื่อมโยงให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอยู่อย่างมีความสุข โดยนัยของทุนชุมชน จะมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม ดังนั้น เมื่อชุมชนถูกแทรกแซงด้วยระบบทุนนิยมได้ส่งผล ให้วิถีการผลิตของชุมชนเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อการค้า เกิดการจำแนกแจงเชิงโครงสร้างทางสังคม และการเข้ามาของทุนนิยมทำให้การสะสมทุนชุมชนมีการปรับตัวเพื่อให้ชุมชนยังสามารถทำหน้าที่ของตนเองต่อไป โดยการปรับตัวของทุนชุมชนมีทั้ง 1) การจรรโลงทุนชุมชนเดิมที่ยังคงคุณค่าและทำให้ชุมชนสามารถคัดค้านต่ออำนาจของทุนนิยมได้ 2) การบูรณาการทุนชุมชนจากสังคมประเพณี กับทุนชุมชน ในสังคมทุนนิยมเข้าด้วยกันเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนปัจจุบันและ 3) การสร้างทุนชุมชน ชุดใหม่ขึ้นเพื่อช่วยแก้ปัญหาของชุมชน การปรับตัวของทุนชุมชนที่เข้มแข็งย่อม ก่อให้เกิดการสร้างอำนาจอิสระให้แก่ชุมชนในการจัดการต่อทรัพยากรในชุมชน การจัดการต่อปัญหา ของชุมชนได้ โดยไม่ต้องตกอยู่ในสภาวะการพึ่งพิงภายนอก หากแต่ได้ก่อให้เกิดอำนาจต่อรองอย่าง เท่าเทียมกับระบบทุนนิยม

นอกจากนี้ งานวิจัยของ เสน่ห์ สุวรรณโชติ (2554) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนา ท้องถิ่นโดยอาศัยทุนชุมชน ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี การศึกษารั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา 1) ทุนชุมชน ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี 2) แนวทางการพัฒนาท้องถิ่น โดยอาศัยทุนชุมชน พื้นที่ศึกษา คือ หมู่ที่ 1-6 ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี กลุ่ม ตัวอย่าง คือ กลุ่มผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และ ผู้นำกลุ่มองค์กร จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ใน การศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ผลการศึกษาพบว่า ทุนชุมชนของตำบลทรายขาว มีดังนี้ 1) ทุนระบบนิเวศน์ ได้แก่ ป่าไม้ และสัตว์ป่า 2) ทุนมนุษย์/ทุนคน ได้แก่ คนในชุมชนมีความรู้ ความสามารถเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) ทุนสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ความช่วยเหลือเกื้อกูลของคน ในชุมชน สมาชิกของชุมชนมีความรักวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่น 4) ทุนสติปัญญา ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ การจัดทำศูนย์เรียนรู้ และ 5) ทุนเงินตรา ได้แก่ รายได้จากการทำสวนยางพารา สวนผลไม้ และจากการสนับสนุนจากหน่วยงาน ภาครัฐ จากทุนชุมชนโดยอาศัย SWOT พบว่า จุดแข็ง ได้แก่ คนในชุมชนมีความเข้มแข็งไม่มีการ แบ่งแยกศาสนา มีป่าไม้และพืชเศรษฐกิจอุดมสมบูรณ์ จุดอ่อน ได้แก่ คนในชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจและการมีส่วนร่วม โอกาส ได้แก่ มีงบประมาณ ดำเนินการ การส่งเสริมให้ความรู้ อุปสรรค ได้แก่ เหตุการณ์ไม่สงบ ข้อเสนอแนะแนวทางการนำทุน ชุมชนมาพัฒนาชุมชนตำบลทรายขาว คือ 1) องค์การบริหารส่วนตำบลทรายขาว จะต้องให้ความสำคัญ ในการนำทุนชุมชนที่มีอยู่มาพัฒนา ท้องถิ่นตามอำนาจหน้าที่ให้ครอบคลุมและเกิดประโยชน์สูงสุด

2) ส่งเสริมการเรียนรู้และเปิดโอกาส ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลในทุกขั้นตอน 3) การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากร 4) ผู้นำท้องถิ่นต้องมีความรับผิดชอบและอุทิศเวลาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น และ 5) คนในชุมชนต้องมีความรักความสามัคคี ยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประเด็นทุนชุมชน พบว่า มีนักวิชาการและผู้ศึกษาหลายท่าน ได้อธิบายถึงลักษณะทุนชุมชนไว้หลากหลาย ซึ่งผู้ศึกษาได้สรุป ดังนี้

ตารางที่ 2.1

สรุปองค์ประกอบของทุนชุมชน

ชื่อนักวิชาการ/ผู้วิจัย	ทุนพื้นฐาน	ทุนธรรมชาติ	ทุนแห่งชีวิต	ทุนมนุษย์	ทุนความรู้ ภูมิปัญญา	ทุนวัฒนธรรม	ทุนเงิน	ทุนสถาบัน	ทุนกิจกรรม	ทุนทางสังคม
โกวิทย์ พวงงาม (2553)	✓	✓	✓	✓	✓	✓				✓
เสรี พงศ์พิศ (2547)		✓			✓					✓
กรมการพัฒนาชุมชน (2553)	✓	✓		✓			✓			✓
เสน่ห์ สุวรรณโชติ (2554)		✓		✓	✓	✓	✓			
พิศมัย รัตนโรจนสกุล (2546)				✓	✓			✓	✓	✓

จากการสังเคราะห์ประเภทของทุนชุมชนข้างต้นจะเห็นได้ว่า ทุนชุมชนมีองค์ประกอบที่หลากหลาย ในขณะที่เดียวกันก็มีทุนชุมชนที่เป็นพื้นฐานที่นักวิชาการและผู้ศึกษา งานวิจัยได้ให้อธิบายสอดคล้องกัน ซึ่งผู้ศึกษาสามารถนำไปพัฒนากรอบแนวคิด ได้ดังนี้

1. ทุนธรรมชาติ
2. ทุนความรู้ ภูมิปัญญา
3. ทุนวัฒนธรรม
4. ทุนมนุษย์

2.5.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตลาดริมน้ำคลองแดน

มีนักวิชาการหลายท่านได้ทำการศึกษาในพื้นที่ตลาดริมน้ำคลองแดนไว้หลายด้าน ซึ่งงานวิจัยที่เกิดขึ้นชุมชนได้เกิดเป็นเครื่องมือในการนำมาเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาของตลาดริมน้ำคลองแดน ซึ่งผู้ศึกษาสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่ม ได้ดังนี้

1. กลุ่มการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยว ได้แก่ งานวิจัยของ สาลินี ทิพย์เพ็ง, ธารินทร์ มานีมาน, และ อัมรินทร์ สันตินิยมภักดี (2555) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อำเภอร่อนนวด จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร สัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามายังแหล่งท่องเที่ยว

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนคลองแดนมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ และมีแผนการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ตระหนักถึงความเป็นเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชน ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนอนุรักษ์และการจัดการการท่องเที่ยว มีกฎของชุมชนตามพันธะสัญญาชุมชน รวมทั้งกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ต้องให้ผลตอบแทนแก่ชุมชน มีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงสุนทรียภาพ สังคม วัฒนธรรม และวัสดุที่ใช้ต้องสามารถงอกเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น รวมทั้งมีและการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับชุมชนอื่น ๆ

2. กลุ่มการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืน ได้แก่ งานวิจัยของ ชลลดา แสงมณีศิริสาธิตกิจ (2555) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน วัตถุประสงค์ในครั้งนี้ เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินการวิธปฏิบัติที่เป็นเลิศและปัจจัยหรือเงื่อนไขของการดำรงอยู่ของการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้ตลอดจนการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลการศึกษาพบว่า การเกิดขึ้นของแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้ ส่วนใหญ่เกิดจากการจัดตั้งขึ้นใหม่ภายใต้การดำเนินการขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และมีการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการรวมทั้งมีกฎระเบียบ สำหรับใช้เป็นแนวทางสำหรับวิธปฏิบัติที่เป็นเลิศของการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้ ได้แก่ การบริหารจัดการและการดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นฐานในการพัฒนาตลาดน้ำ ส่วนปัจจัยหรือเงื่อนไขของการดำรงอยู่ของตลาดน้ำภาคใต้ ได้แก่ การมีผลิตภัณฑ์และสินค้าที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว การส่งเสริมและสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น การร่วมมือของหน่วยงานต่าง ๆ อัตลักษณ์ความแตกต่าง การมีส่วนร่วม การบริหารจัดการและการประชาสัมพันธ์ สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับการดำเนินการ 10 ประการ ได้แก่ สินค้า กิจกรรม บริการ โครงสร้าง

พื้นฐานเครือข่ายการท่องเที่ยว ฐานทรัพยากร อัตลักษณ์ การมีส่วนร่วม การประชาสัมพันธ์ กระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการวัฒนธรรมชุมชน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยอาจจะเรียกรูปแบบนี้ว่า A Trip Place Model ซึ่งเป็นรูปแบบที่ผ่านการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผ่านการรับรองโดยเวทีประชาคม

การพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำคลองแดนสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนซึ่งพบว่าการท่องเที่ยวของตลาดน้ำคลองแดนได้มีองค์ประกอบพัฒนาการท่องเที่ยวที่สำคัญ 6 ประการ คือ 1) องค์ประกอบด้านการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว 2) องค์ประกอบด้านการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยว 3) องค์ประกอบด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว 4) องค์ประกอบด้านการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยว 5) องค์ประกอบด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนและท้องถิ่น และ 6) องค์ประกอบด้านการประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยว ซึ่งปัจจัยหรือเงื่อนไขในการดำรงอยู่ของการท่องเที่ยวตลาดน้ำคลองแดนจะประกอบไปด้วย การมีส่วนร่วมของชุมชน อัตลักษณ์และความแตกต่าง การบริหารจัดการส่งเสริม และการสนับสนุนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นการร่วมมือของในงานต่าง ๆ และการประชาสัมพันธ์

3. กลุ่มการออกแบบการแสดงรำโนราห์ ได้แก่ งานวิจัยของ ทศนียา คัญทะชา (2558) ได้ศึกษาเรื่อง การออกแบบการแสดงโนรา เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดริมน้ำคลองแดน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การแสดงโนราห์และออกแบบการแสดงโนราห์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในตลาดริมน้ำคลองแดน 1 ชุด การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ โดยใช้เครื่องมือแบบสอบถามแบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การสังเกต แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม

ผลการศึกษาพบว่า การแสดงโนราห์ของตลาดริมน้ำคลองแดน เกิดขึ้นครั้งแรกในวันส่งมอบงานวิจัยการพัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนในชนบท (ต.คลองแดน อ.ระโนด จ.สงขลา และ ต.รามแก้ว อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช) เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2552 มีการรำโนราห์บนสะพานไม้เพื่อสื่อถึงนิยามของชุมชน “สามคลองสองเมือง” นักแสดงเป็นนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา และนักเรียนจากโรงเรียนคลองแดนวิทยา โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ที่ 11 ซึ่งการแสดงโนราห์ในตลาดริมน้ำคลองแดนตั้งแต่ปี 2552-2559 มี 6 รูปแบบ ได้แก่ รำบทประณม การรำประสมท่ารำบทสอนรำ การออกพราน รำบทครูสอน และการเชิดหุ่น ลีลาท่ารำ 2 สายตระกูล คือ โนราหนูอาบ เจริญศิลป์ และสายท่านขุนอุปถัมภ์นรากร นักแสดงจากสองโรงเรียนในชุมชนคลองแดน คือ โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 11 และโรงเรียนคลองแดนวิทยา นอกจากนี้การออกแบบการแสดงโนราห์ ผู้วิจัยได้แนวคิดจากเอกลักษณ์เฉพาะจุดเด่นของชุมชน และความนิยมของนักท่องเที่ยวในสมัยนี้ ชื่นชอบการถ่ายภาพลงโซเชียล จึงออกแบบการแสดงชุด “จินตภาพโนราห์คลองแดน” เป็นการแสดงประกอบการร้องบททำนองเพลงทับเพลงโทน ประพันธ์บทร้องขึ้นใหม่ในบทร้องมีเนื้อหาสื่อถึงอัตลักษณ์ของชุมชนและเชิญชวนนักท่องเที่ยว รวมทั้งทำรำทั้งหมด 38 ท่า การสร้างสรรค์การแสดง

โนราให้เป็นลักษณะเฉพาะของสถานที่ท่องเที่ยววันนั้น ๆ สามารถทำให้นักท่องเที่ยวที่ได้ชมการแสดงจะเข้าใจประวัติที่มาของสถานที่ท่องเที่ยวไปด้วย

4. กลุ่มการศึกษามาตรฐานด้านการตลาดการท่องเที่ยว ได้แก่ งานวิจัยของ นราวดี บัวขวัญ, อภิชาติ เหมือนทอง, กุลแก้ว คล้ายแก้ว, และ จรรย์วรรธ สุธรรมมา (2556) ได้ศึกษาเรื่อง มาตรฐานด้านการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอ ระโนด จังหวัดสงขลา

ผลการศึกษาพบว่า การประเมินมาตรฐานด้านการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผ่านกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว จำนวน 5 ท่าน พบว่า มาตรฐานด้านการตลาดการท่องเที่ยวของชุมชนวิถีพุทธของนคลองแดน ด้านที่ ผลผลิตสินค้าและบริการของท้องถิ่นประเด็นของการรายการด้านที่พิกโฮมสเตย์เพื่อการท่องเที่ยว มีระดับค่าคะแนนเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ดีมาก คิดเป็นร้อยละ 3.94 ด้านที่ 2 การกำหนดราคาสินค้าที่เป็นธรรมประเด็นการกำหนดราคา ค่าบริการสำหรับนักท่องเที่ยวอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม มีค่าคะแนนเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ดีมาก คิดเป็นร้อยละ 3.70 ด้านที่ 3 ช่องทางการจำหน่ายสินค้าอย่างยั่งยืนประเด็นของช่องทางการจัดจำหน่ายโดยชุมชนมีระดับค่าเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ดี คิดเป็นร้อยละ 2.80 ด้านที่ 4 การส่งเสริมการค้าขายมีความรับผิดชอบและเล่นการประชาสัมพันธ์เหมาะสมกับความเห็นจริงของชุมชนและไม่สร้างความคาดหวังที่เกินจริงแก่นักท่องเที่ยวมีค่าระดับเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ดี คิดเป็นร้อยละ 3.20

5. กลุ่มการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ได้แก่ พิมพกานต์ เหมือนทอง, จิรวรรณ คำมี, อรรถพล ขุนจันทร์, และฐิติพงศ์ บังทอง (2552) ได้ศึกษา ผ่านโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โครงการย้อนรอยตลาดน้ำคลองแดน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและศึกษาเศรษฐกิจของตลาดน้ำคลองแดน

ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนคลองแดนเป็นชุมชนวิถีพุทธ ที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอ ระโนด จังหวัดสงขลา และเชื่อมต่อกับตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานตั้งแต่สงครามเก้าทัพที่ทางฝ่ายพม่าได้เข้ามารุกรานไทย โดยชาวพม่าได้รุกรานไปยังหัวเมืองได้และชาวบ้านได้ยกพลไปขัดตาทัพที่ชุมชนคลองแดน ซึ่งครั้งนั้นฝ่ายพม่าได้พ่ายแพ้และถอยทัพกลับไป อีกประการหนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จผ่านคลองแดน เมื่อ พ.ศ. 2449 ด้วยความเป็นชุมชนที่อยู่ระหว่างเขตแดนของทั้งสองจังหวัด จึงเป็นศูนย์กลางของการค้าระหว่างสองจังหวัดมีผู้คนมากมาย มาค้าขาย มีบ้านเรือนต่าง ๆ เต็มทั้งสองฝั่งร้านค้าในคลองแดนมีตั้งแต่ ร้านขายของชำ ร้านทอง ร้านเสื้อผ้าร้าน น้ำซากาแฟ ร้านขายยาแผนโบราณ ร้านถ่าย รูปร้านขายเครื่องสำอาง ร้านขายข้าวแกง โรงไฟฟ้าโรงสี ร้านอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคที่เจริญรุ่งเรืองที่สุดของคลองแดน ต่อมา พ.ศ. 2520 ด้วยความที่ชุมชนคลองแดนเจริญรุ่งเรืองมากจึงได้มีการสร้างภาพยนตร์ขึ้น ชื่อเรื่องรูปขวาน นำโดย สมบัติ เมทินี โดยเนื้อหา

อิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับนักเลงคลองแดนซึ่งสมัยนั้นพวกเขาจะพกลูกขวานกันเพื่อไว้ป้องกันตัว วัดคลองแดนถือเป็นวัดเก่าแก่ที่ถูกสร้างขึ้นควบคู่กับชุมชนมาอย่างช้านานมีพระพุทธรูปที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและมีความศักดิ์สิทธิ์สูงโดยสร้างด้วยทองคำและเป็นพระพุทธรูปที่งามที่สุดในประเทศไทย พ.ศ. 2530 เมื่อความเจริญเข้ามาเส้นทาง การคมนาคมทางน้ำเริ่มไม่ได้รับการนิยมผู้คนเริ่มหรือย้ายบ้านเรือนเข้าไปอยู่ในเมืองชุมชนเริ่มซบเซาลงความรุ่งเรืองในอดีตก็ได้กลายเป็นภาพในความทรงจำของคนคลองแดนไป แต่ในปัจจุบันชุมชนคลองแดนได้มีการปรับปรุงที่อยู่อาศัยโดยได้รับการร่วมมือจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย เข้ามาถาถมโครงการศึกษาหาและจัดทำโครงการนำร่องการปรับปรุง ที่อยู่อาศัยและชุมชนในชนบทภาคใต้ แม้ปัจจุบันคลองแดนอาจจะไม่เป็นศูนย์การค้าเหมือนในอดีตแต่จากความร่วมมือของหน่วยงานภาคีหลายภาคส่วนทั้งภายในและภายนอกที่ร่วมกันพัฒนาทำให้วิถีชีวิตของคนชุมชนคลองแดนกลับมามีชีวิตอีกครั้งและเพื่ออนุรักษ์ มรดกทางวัฒนธรรมจึงได้มีการเปิดตลาดริมน้ำคลองแดนขึ้นเพื่อรักษาความเป็นชุมชนให้คงอยู่ต่อไป

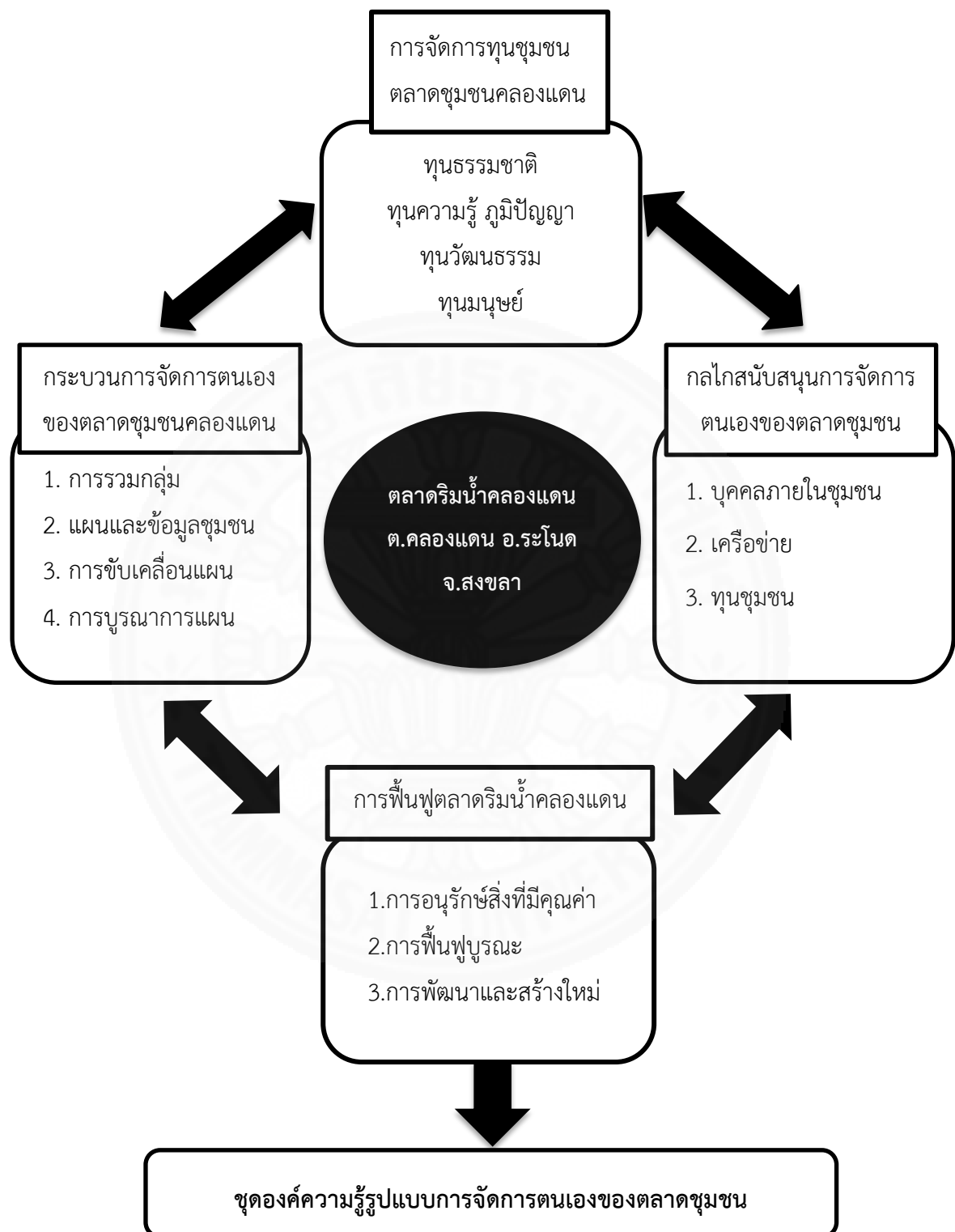
สรุปได้ว่า งานวิจัยที่ได้ศึกษาในพื้นที่ตลาดริมน้ำคลองแดนนั้น ไม่ว่าจะเป็นด้าน การจัดการการท่องเที่ยว ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ด้านการออกแบบการแสดงรำ มโนราห์ ด้านมาตรฐานด้านการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ต่างมีความแตกต่างกัน ซึ่งงานวิจัยที่เกิดขึ้นย่อมก่อประโยชน์ให้กับชุมชน เพื่อที่จะเป็นฐานข้อมูลให้กับชุมชนและสามารถต่อยอดการพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดน เพื่อให้ครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน

ดังนั้น การศึกษาในประเด็นการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน ก็จะเป็น การศึกษาในอีกมิติของการพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดน ที่ทำให้เห็นถึงการร่วมกันแก้ไขปัญหาชุมชน ด้วยการจัดการของคนในชุมชน ที่จะป็นชุดองค์ความรู้ให้กับชุมชนและชุมชนอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงได้นำไปปรับใช้

2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง การศึกษาการจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา จากการทบทวนทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูชุมชนมาอธิบายจุดเริ่มต้นของการปรับปรุงตลาดริมน้ำคลองแดนที่นำมาสู่กิจกรรมต่าง ๆ และนำไปสู่การจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการ ดำเนินการจนทำให้ตลาดริมน้ำคลองแดนฟื้นขึ้นมาและประสบความสำเร็จ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิด การฟื้นฟูชุมชน แนวคิดจัดการตนเองของตลาดชุมชน แนวคิดทุนชุมชน มาเป็นกรอบคิดในการศึกษา ครั้งนี้ ที่ทำให้เห็นรูปแบบการจัดการตนเองของตลาดชุมชน เพื่ออธิบายลักษณะการจัดการที่คนใน

ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการดำเนินการร่วมกัน จากแนวคิด ความเชื่อ และพลังปัญญาที่มาจากพลังความสามัคคีร่วมใจให้เป็นหนึ่งเดียวเพื่อให้เกิดความร่วมมือและแก้ปัญหาร่วมกันให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยกระบวนการฟื้นฟูชุมชนที่ทำให้เกิดการพลิกฟื้นคุณค่าความเป็นชุมชนด้วยรูปแบบการฟื้นฟู การอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่า การฟื้นฟูบูรณะและการพัฒนาและสร้างใหม่ และนำแนวทางการจัดการตนเองมาเป็นกรอบเพื่อนำกระบวนการจัดการตนเองทั้ง การรวมกลุ่ม แผนและข้อมูลชุมชน การขับเคลื่อนแผน และการบูรณาการแผน มาอธิบายกระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดนว่ามีกระบวนการอย่างไร รวมทั้งกลไกที่สนับสนุนในการจัดการตนเองของชุมชนองค์ประกอบที่ทำให้เกิดผลความสำเร็จของชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน ได้แก่ บุคคลในชุมชน เช่น กลุ่มแกนนำชุมชน สมาชิกในชุมชน เครือข่าย และทุนชุมชน ที่เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้เพื่อที่จะนำผลการศึกษาชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน สรุปรูปแบบการจัดการตนเองของตลาดชุมชน ที่สามารถนำไปเป็นองค์ความรู้ให้กับชุมชนและเพื่อให้ชุมชนอื่น ๆ นำไปประยุกต์หรือปรับใช้ในพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียง

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การศึกษาการจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลาครั้งนี้ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของตลาดชุมชนในชุมชนคลองแดน โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะตอบคำถามการวิจัยที่กำหนดไว้ ดังนี้ ตลาดริมน้ำคลองแดนมีการฟื้นฟูตลาดอย่างไร มีพัฒนาการอย่างไรบ้าง กระบวนการฟื้นฟูนี้มีวิธีการจัดการตนเองอย่างเต็มรูปแบบอย่างไร โดยผ่านกลไกการสนับสนุนจากมิติใดบ้าง

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะของการบรรยาย (Descriptive Method) ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นและข้อมูลจากเอกสารประกอบกัน ทั้งนี้ ได้กำหนดระเบียบวิธีการศึกษาและขั้นตอนในการดำเนินการศึกษา ไว้ดังนี้

1. วิธีการศึกษา
2. พื้นที่ในการศึกษา
3. ประเด็นในการศึกษา
4. หน่วยในการศึกษาวิเคราะห์
5. ผู้ให้ข้อมูลหลัก
6. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
7. วิธีการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูล

3.1 วิธีการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษาตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เน้นการพรรณนาและวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่อหาข้อสรุปในอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากสภาวะการณ์จริง โดยใช้วิธีการศึกษาหลายวิธี ซึ่งเริ่มต้นจากการวิจัยเอกสาร เช่น เอกสารทางวิชาการ บทความวิชาการ บทความวิจัย รายงานการวิจัย ตลอดจนเอกสารข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษา เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาและนำมาเป็นข้อมูลอ้างอิงเพื่อประกอบการบรรยายและอภิปรายเนื้อหา ส่วนต่อมาเป็นขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม ทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานการจัดการตนเองตลาดชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการบรรยายและอภิปรายบนฐานของกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง อันเป็นการสร้างให้เกิดเป็นข้อค้นพบและข้อสรุปที่มีความถูกต้องเป็นเหตุเป็นผลในทางวิชาการ

3.2 พื้นที่ในการศึกษา

หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ชุมชนคลองแดน และตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เนื่องจากเป็นตลาดที่มีความโดดเด่นหลายด้าน และเป็นพื้นที่ที่ทำให้เห็นถึงศักยภาพของคนในชุมชนในการร่วมมือกันเพื่อการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน ซึ่งความโดดเด่นในการเลือกพื้นที่แต่ด้านต่าง ๆ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ความโดดเด่นในด้านทุนชุมชนที่มีความหลากหลาย

1) ทุนด้านธรรมชาติ เป็นพื้นที่จุดเชื่อมต่อของคลองสามสาย ได้แก่ คลองสายระโนด คลองสายชะอวดและคลองสายปากพนัง โดยเป็นจุดเชื่อมระหว่างจังหวัดสงขลาและจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นภูมิศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นมิติความสัมพันธ์ของคนในชุมชนสองจังหวัดช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตั้งแต่ในอดีตและยังเป็นเอกลักษณ์เชิงประจักษ์ของตลาดริมน้ำคลองแดนได้เป็นอย่างดี

2) ทุนด้านประวัติศาสตร์ ตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นตลาดชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 100 ปี ที่ได้เกิดปรากฏการณ์การชบเซาและรกร้างของตลาดชุมชน และได้กลับมาฟื้นฟูใหม่อีกครั้งในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตลาดริมน้ำคลองแดน ความโดดเด่นที่มีเรื่องราวประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานทำให้เห็นมิติของการเปลี่ยนแปลงของแต่ละยุคตั้งแต่สมัยยุครุ่งเรืองยุคชบเซา จนมาสู่ยุคปัจจุบันของตลาดริมน้ำคลองแดน ที่จะสะท้อนมาในมิติของทุนชุมชนหรือศักยภาพที่ทำให้ตลาดริมน้ำคลองแดนได้ฟื้นกลับมาอีกครั้ง

3) ทุนสังคมและวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ตลาดริมน้ำคลองแดนด้วยการที่มีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมพื้นถิ่นปักษ์ใต้ไว้หลากหลาย เช่น บ้านเรือนที่มีการอนุรักษ์ศิลปะพื้นถิ่นให้คงรูปแบบเดิมตั้งแต่สมัยอดีต ประเพณีขันหมากปฐุม ความเชื่อทางพุทธศาสนา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นฐานของการพัฒนาชุมชนคลองแดน ที่ส่งผลให้เกิดการต่อยอดในหลาย ๆ ด้าน ทั้งการส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชนการอนุรักษ์ประเพณีเก่าแก่ของชุมชน การดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธ ที่สามารถสัมผัสได้จากตลาดริมน้ำคลองแดน

4) ทุนมนุษย์ คนในชุมชนคลองแดน มีผู้นำที่มีศักยภาพและมีองค์ความรู้ที่หลากหลาย ด้วยความหลากหลายทำให้ดึงศักยภาพของคนที่มีความสามารถมาร่วมกันพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้ดี ตลอดจนคนในชุมชนมีระบบความสัมพันธ์ที่ดี ที่สะท้อนให้เห็นถึงการทำงานร่วมกันของ 2 พื้นที่ที่ซับซ้อนกัน

2. ความโดดเด่นด้านการทำงานของคนในชุมชนคลองแดน ที่ใช้การประชุมเป็นพื้นที่ให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ตรวจสอบผลการทำงานร่วมกัน ทำให้มีผลงานที่ได้รับในเชิงประจักษ์ จากนักวิจัยที่เข้าไปศึกษาและจาก

หน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้าไปช่วยสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สามารถนำมาอ้างอิงถึงผล
ความสำเร็จของชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งตลาดริมน้ำคลองแดนได้มีผลงานสำเร็จที่เห็นเชิงประจักษ์ที่
ยอมรับในเวทีระดับประเทศและระดับอาเซียน ได้แก่

ผลความสำเร็จระดับประเทศ

- รางวัลชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบจังหวัดสงขลา ประจำปี 2555 จากจังหวัดสงขลาและ
สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา
- รางวัลกินรี Thailand Tourism Awards รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยประจำปี
2556-2558
- รางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทชุมชนท่องเที่ยว ประจำปี 2556
- รางวัลชนะเลิศจังหวัดสงขลา ตลาดนัดชุมชน ไทยช่วยไทย คนไทยยิ้มได้ ประจำปี
2558
- ได้รับคัดเลือกเป็นตลาดต้องชม ของจังหวัดสงขลา ตามโครงการส่งเสริมและพัฒนา
ตลาดชุมชนเพื่อธุรกิจท้องถิ่น กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ ประจำปี 2559

ผลความสำเร็จระดับอาเซียน

- รางวัลยกระดับคุณภาพชีวิตแบบมีส่วนร่วมเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา อาเซียน
ประจำปี 2555 จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล 9 วิทยาเขตทั่วประเทศ
- ได้รับคัดเลือกเป็นต้นแบบชุมชนวิถีไทย 1 ใน 10 ประเทศ เพื่อต้อนรับปีการท่องเที่ยว
ไทยและรองรับอาเซียน ประจำปี 2557 จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยว
และกีฬา

3.3 ประเด็นในการศึกษา

ด้วยการศึกษาเรื่อง การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษาตลาดริมน้ำคลองแดน
อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นการศึกษาที่เน้นศึกษากระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำ
คลองแดนการฟื้นฟูตลาดชุมชน ภายใต้การจัดการทุนชุมชน ก่อให้เกิดการจัดการตนเองของชุมชน
คลองแดน และศึกษากลไกที่เข้ามาสนับสนุนให้ตลาดริมน้ำคลองแดนเกิดการจัดการตนเองส่งผลให้
ตลาดริมน้ำคลองแดนเกิดความเข้มแข็ง ดังนั้น จึงกำหนดจุดเน้นในการศึกษาวิเคราะห์ 3 ประเด็นหลัก
คือ

- 1) วิเคราะห์พัฒนาการและการฟื้นฟูของตลาดริมน้ำคลองแดน
- 2) วิเคราะห์กระบวนการและกลไกการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน
- 3) วิเคราะห์การจัดการทุนชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดน

3.4 หน่วยในการวิเคราะห์

เนื่องจากการศึกษาเรื่องนี้เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นกระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน เพื่อจะนำมาวิเคราะห์เป็นชุดองค์ความรู้การจัดการตนเองของตลาดชุมชน ที่จะนำไปสู่การขยายองค์ความรู้ในด้านการจัดการตนเองของตลาดชุมชน ดังนั้น หน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) จึงจำเป็นต้องจำแนกออกเป็น 2 หน่วยที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในส่วนของการวิเคราะห์ คือ ตลาดริมน้ำคลองแดน และชุมชนคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

3.5 ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การศึกษาในครั้งนี้ จะทำการเก็บข้อมูลจากประชากร 3 กลุ่มหลัก อันเป็นตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา ประกอบด้วย

1. กลุ่มผู้นำ

- 1) คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน ซึ่งมี 3 ฝ่าย ได้แก่
 - คณะกรรมการฝ่ายที่ปรึกษา
 - คณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรม
 - คณะกรรมการฝ่ายตลาด
- 2) ผู้นำชุมชน ได้แก่
 - ประธานชุมชน
 - ผู้นำทางศาสนา
 - ปราชญ์ชาวบ้าน

2 กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำ ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการสนับสนุน บริหารจัดการดูแลการดำเนินงานตลาดริมน้ำคลองแดน ได้แก่

- 1) กลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า/แม่ค้า
- 2) กลุ่มโฮมสเตย์
- 3) กลุ่มปุนปั้นมโนราห์
- 4) กลุ่มสมุนไพร
- 5) กลุ่มจักรสานและการละเล่นโบราณ
- 6) กลุ่มข้าวหอมมือ
- 7) กลุ่มขนมโบราณ
- 8) กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม รำมโนราห์-รำพราวน

- 9) กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์
- 10) กลุ่มของเล่นพื้นถิ่นและงานประดิษฐ์
- 11) กลุ่มร้อยลูกปัดมโนราห์
- 12) กลุ่มผ้ามัดย้อม

3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สร้างเครื่องมือเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.6.1 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

ผู้ศึกษาทำค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยประกอบด้วย แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชน การฟื้นฟูชุมชน การจัดการทุนชุมชน การจัดการตนเองและกลไกการสนับสนุนการจัดการตนเองของชุมชน ประกอบด้วย ข้อมูลจาก บทความ งานวิจัย หนังสือพิมพ์ หนังสือเล่ม วารสารวิชาการ ข้อมูลสถิติ และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องกับตลาดริมน้ำคลองแดน

3.6.2 การสังเกต

วิธีการนี้จะทำให้ได้ข้อมูลในภาพกว้าง อันเป็นข้อมูลบริบทเชิงพื้นที่ สภาพแวดล้อมของชุมชน การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ การบริหารจัดการของชุมชน และข้อมูลเชิงบริบทบุคคลของผู้ให้ข้อมูล ด้วยการใช้นักสังเกตการณ์ที่เป็นจริงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ผู้ศึกษาได้เข้าไปร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ จากการประชุมของคณะกรรมการฯ ตลาดริมน้ำคลองแดน และการเดินสังเกตพื้นที่รอบ ๆ ของตลาดริมน้ำคลองแดน ในการจำหน่ายสินค้า การให้ความรู้บริการนักท่องเที่ยว โดยเก็บภาพระหว่างการสังเกตและนำมาจดบันทึกรายละเอียดของสิ่งที่ได้จากการสังเกตในแต่ละครั้งที่มีการลงพื้นที่ ซึ่งจะนำข้อมูลในส่วนนี้มาเขียนประกอบการบรรยายเนื้อหาของแต่ละประเด็นหลัก ถือเป็นตรวจสอบข้อมูลอีกชั้นหนึ่งด้วย การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต ผู้วิจัยจะนำรูปแบบการสังเกตใน 2 ลักษณะมาใช้ ดังนี้

3.6.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

ผู้วิจัยทำการสังเกตโดยการเข้าไปร่วมในเหตุการณ์จริง โดยที่ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมในกิจกรรมการประชุมของคณะกรรมการตลาดริมน้ำคลองแดน โดยได้เข้าร่วมประชุมในวันเสาร์ก่อนเปิดตลาดริมน้ำคลองแดนเวลา 12.00 น. เป็นต้นไป และร่วมรับฟังการประชุมตามปกติ

ของการประชุมคณะกรรมการ ฯ โดยได้มีขออนุญาตจัดบันทึกการประชุม เพื่อเป็นข้อมูลประกอบใน ครั้งนี้ เช่น การประชุมคณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน การประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นต้น

3.6.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Nonparticipant Observation)

ผู้วิจัยจะทำการสังเกตโดยไม่เข้าไปร่วมในสภาวะการณ์จริง แต่จะเป็น การสังเกตในเชิงลักษณะลักษณะทั่วไปของชุมชนคลองแดน เช่น การสังเกตการณ์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น รวมทั้งทำการสังเกตกิจกรรมบริเวณตลาดริมน้ำ คลองแดนที่เกิดขึ้น เช่น การจำหน่ายสินค้า การประชาสัมพันธ์ กิจกรรมการแสดงพื้นบ้าน เป็นต้น

3.6.3 การสัมภาษณ์สัมภาษณ์เชิงลึก

โดยจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งวิธีการ นี้จะช่วยให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกที่เน้นรายละเอียดข้อเท็จจริงจากกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มที่กำหนดไว้ โดยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จะนำมาใช้ในการอธิบายประเด็นหลักทั้งหมด คือ กระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน กลไกสนับสนุนในการจัดการตนเองของตลาดชุมชน

3.6.4 เครื่องมือทางมานุษยวิทยา

ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือนี้เพื่อที่จะเป็นเครื่องมือในการศึกษาบริบทและสภาพทั่วไป ของตลาดริมน้ำคลองแดน ได้แก่

1) แผนที่เดินดิน นำมาใช้ในการศึกษาบริบทของตลาดริมน้ำคลองแดน เพื่อที่ ทำให้ทราบลักษณะการจัดการพื้นที่บริเวณตลาดริมน้ำคลองแดน และนอกจากนี้ทำให้เห็นถึงจุดสำคัญของพื้นที่ดังกล่าว เช่น พื้นที่การรวมกลุ่มคนในการทำกิจกรรมการประชุมคณะกรรมการ กิจกรรมดูแลความสะอาด กิจกรรมการแสดงวัฒนธรรมปักษ์ใต้ รวมทั้งแสดงความสัมพันธ์ของกลุ่มในมิติต่าง ๆ ในภาพรวมได้เป็นอย่างดี (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, คณิศร เต็งรัง, ราตรี ปิ่นแก้ว, และ วรรณญา เพ็ชรคง, 2548, น. 22)

2) ผังประวัติศาสตร์ชุมชน เครื่องมือนี้จะนำมาใช้ในการศึกษาถึงเรื่องราว ความเป็นมาของตลาดริมน้ำคลองแดนและชุมชนคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา รวมทั้ง ทำให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของตลาดริมน้ำคลองแดน เพื่อที่จะสามารถอธิบายถึงความเป็นมาในการเริ่มต้นของการจัดการตนเองของตลาดชุมชนคลองแดน ได้ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, คณิศร เต็งรัง, ราตรี ปิ่นแก้ว, และ วรรณญา เพ็ชรคง, 2548, น. 114)

3.7 วิธีการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูล

3.7.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ทำการจัดแบ่งข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ออกเป็น 2 ประเภท ตามลักษณะของการศึกษาในแต่ละวิธี ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

3.7.1.1 ข้อมูลเอกสาร

เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ซึ่งเน้นในส่วนของกรอบแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในส่วนของการอ้างอิงข้อมูลประกอบการบรรยายและอภิปรายเนื้อหาข้อค้นพบจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งข้อมูลเอกสารเหล่านี้จะได้มาจากแนวคิดที่เกี่ยวกับตลาดชุมชน การฟื้นฟูชุมชน การจัดการทุนชุมชน การจัดการตนเองและกลไกการสนับสนุนการจัดการตนเองของชุมชน ตลอดจนข้อมูลจากบทความ งานวิจัย หนังสือพิมพ์ หนังสือเล่ม วารสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง และฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ

3.7.1.2 ข้อมูลจากการภาคสนาม

ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กับกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตลาดริมน้ำคลองแดน โดยที่บุคคลที่ให้การสัมภาษณ์สามารถเป็นตัวแทนของชุมชนต่อประเด็นการศึกษาการจัดการตนเองของตลาดชุมชนได้ทุกมิติ พร้อมทั้งวิเคราะห์ผลจากการเครื่องมือมานุษยวิทยา อันเป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้ทำการกำหนดขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ ดังนี้

(1) ขั้นการเตรียมพื้นที่

ผู้ศึกษาจะทำการติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชนและบอกวัตถุประสงค์ในเบื้องต้นและทำการนัดหมายเพื่อขออนุญาตลงพื้นที่พูดคุยทำความเข้าใจกับประชากรกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ และนัดหมายอีกครั้งผ่านที่ประชุมเพื่อเข้าสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทุกกลุ่มก่อนที่จะทำการลงสัมภาษณ์จริง โดยใช้ทั้งวิธีการติดต่อทางโทรศัพท์ไปยังกลุ่มผู้นำ และการลงพื้นที่เพื่อเข้าไปทำการนัดหมายด้วยตัวเอง อันเป็นส่วนหนึ่งของขั้นตอนในการแจ้งให้ทราบและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาและการเก็บข้อมูล

(2) ขั้นการเก็บข้อมูลภาคสนาม

โดยการเก็บข้อมูลจากการกลุ่มผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับประชากรกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ที่ผู้ศึกษาได้ทำการติดต่อและนัดหมายวันและเวลาไว้เรียบร้อยแล้ว ซึ่งในขณะที่สัมภาษณ์ผู้ศึกษาได้ใช้อุปกรณ์ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม เช่นแบบฟอร์มสัมภาษณ์เชิงลึก เครื่องบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก กล้องถ่ายภาพ เป็นต้น เพื่อเป็นช่องทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย ป้องกันการผิดพลาดของข้อมูล

(3) ข้อมูลจากการสังเกต

เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสังเกตบริบททั่วไปของชุมชน ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งวิธีการนี้จะทำให้ได้ข้อมูลที่สามารถอธิบายภาพรวมของชุมชนได้ ทั้งที่เป็นข้อมูลบริบทเชิงพื้นที่ การดำรงชีวิต สภาพแวดล้อมของชุมชน การประกอบอาชีพ ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งการบริการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน โดยที่จะทำการเก็บข้อมูลจากการประชุมของชุมชนในวาระต่าง ๆ การประชุมคณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน และจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เป็นต้น โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลในส่วนนี้มาเขียนประกอบการบรรยายเนื้อหาของทุกประเด็นหลัก ถือเป็นการตรวจสอบข้อมูลอีกชั้นหนึ่งด้วย

3.7.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาจะใช้วิธีใช้วิธีแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ข้อมูลที่ได้จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบกับการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสังเกต (Observation) มาประมวลเข้าด้วยกันและนำเสนอรายงานการศึกษาในรูปแบบการพรรณนา โดยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาในแต่ละครั้งมาทำการแบบเป็นหมวดหมู่แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์และความสอดคล้องของข้อมูลที่ได้แต่ละประเด็น โดยการบรรยายอธิบายและสรุปเชิงวิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษาจากข้อมูลที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม หรือวิธีการตีความและสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive Approach)

3.7.3 การนำเสนอข้อมูล

การนำเสนอผลการศึกษากิจการของตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษาชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ในครั้งนี้ ในส่วนของการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวม จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม ทั้งข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต หรือการนำมาประมวลข้อมูล วิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงและสังเคราะห์เรียบเรียงข้อมูล โดยจะนำเสนอข้อมูลผลการวิจัยเป็นบทต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาและอภิปรายตามกรอบแนวคิดและทฤษฎี อีกทั้ง มีการนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของตารางและแผนภาพมาใช้ร่วมด้วย เพื่อเป็นการนำเสนอข้อมูลอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ในการทำความเข้าใจประเด็นที่ศึกษาอย่างครบถ้วน

ตารางที่ 3.1

วัตถุประสงค์ในการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและผู้ให้ข้อมูลหลัก

วัตถุประสงค์	เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล	กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก
1. เพื่อศึกษาพัฒนาการและการฟื้นฟูของตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา	<ul style="list-style-type: none"> - ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง - การสัมภาษณ์เชิงลึก - การสังเกต - เครื่องมือมานุษยวิทยา 	<p>กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่</p> <ul style="list-style-type: none"> - ประธานชุมชน - ผู้นำทางศาสนา - ประชาชนชาวบ้าน
2. เพื่อศึกษากระบวนการและกลไกการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา	<ul style="list-style-type: none"> - การสังเกต - การสัมภาษณ์เชิงลึก - งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง - การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม 	<ol style="list-style-type: none"> 1. คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน ซึ่งมี 3 ฝ่าย ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> - คณะกรรมการฝ่ายที่ปรึกษา - คณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรม - คณะกรรมการฝ่ายตลาด 2. กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำ ได้แก่ <ol style="list-style-type: none"> 1) กลุ่มแม่ค้า 2) กลุ่มโฮมสเตย์ 3) กลุ่มปูนปั้นมโนราห์ 4) กลุ่มสมุนไพรร 5) กลุ่มจักรยานและการละเล่นโบราณ 6) กลุ่มข้าวหอมมือ 7) กลุ่มขนมโบราณ 8) กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมรามโนราห์รำพราน 9) กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ 10) กลุ่มของเล่นพื้นถิ่นและงานประดิษฐ์ 11) กลุ่มร้อยลูกปัดมโนราห์ 12) กลุ่มผ้ามัดย้อม

ตารางที่ 3.1

วัตถุประสงค์ในการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและผู้ให้ข้อมูลหลัก (ต่อ)

วัตถุประสงค์	เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล	กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก
3. เพื่อศึกษาการจัดการ ตลาดชุมชนภายใต้ทุน ชุมชนของตลาดริมน้ำ คลองแดน อำเภอร โนด จังหวัดสงขลา	<ul style="list-style-type: none"> - การสัมภาษณ์เชิงลึก - การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วม ร่วมและไม่มีส่วนร่วม 	กลุ่มผู้นำ ได้แก่ <ol style="list-style-type: none"> 1) คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำ คลองแดน ซึ่งมี 3 ฝ่าย ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> - คณะกรรมการฝ่ายที่ปรึกษา - คณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรม - คณะกรรมการฝ่ายตลาด 2) ผู้นำชุมชน ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> - ประธานชุมชน - ผู้นำทางศาสนา - ปราชญ์ชาวบ้าน

บทที่ 4

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของตลาดริมน้ำคลองแดน ที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิด วิธีการขั้นตอนการปฏิบัติ เพื่อใช้วิธีการตีความจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง และอธิบายเชื่อมโยงการจัดการตนเองของตลาดชุมชน กับบริบทต่าง ๆ ของพื้นที่ชุมชนคลองแดน และพื้นที่ตลาดริมน้ำคลองแดน ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

- 4.1 บริบททั่วไปของชุมชนคลองแดน
- 4.2 พัฒนาการและการฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน
- 4.3 กลไกสนับสนุนการจัดการตนเองและกระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน
- 4.4 การจัดการทุนชุมชนภายใต้ทุนชุมชนของชุมชนคลองแดน

4.1 บริบททั่วไปของชุมชนคลองแดนและตลาดริมน้ำคลองแดน

4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนคลองแดน

คลองแดนเป็นตำบลที่ตั้งอยู่สุดเขตของเขตอำเภอรโนด จังหวัดสงขลา มีพื้นที่ติดต่อกับอำเภหั่วไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งอยู่ห่างจากอำเภเมืองสงขลาประมาณ 100 กิโลเมตร และมีระยะทางห่างจากอำเภเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช ประมาณ 100 กิโลเมตร ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนที่เป็นจุดกึ่งกลางในการเดินทางของสองจังหวัด ตำบลคลองแดนมีเขตการปกครองประกอบไปด้วย 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านปากระวะ บ้านแค บ้านคลองแดน บ้านบางหอดและบ้านดินนอ ซึ่งชุมชนบ้านคลองแดน อยู่ในเขตพื้นที่หมู่ที่ 3 ตลาดริมน้ำคลองแดน จึงตั้งอยู่ระหว่างชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดตลาดสงขลา และชุมชนคลองแดน อำเภหั่วไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ได้ชื่อว่า “3 ลำคลอง 2 เมือง” มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้ (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา, 2558)

ทิศเหนือ ติดต่อกับหมู่ที่ 1 อำเภหั่วไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ทิศใต้ ติดต่อกับหมู่ที่ 5 ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา

ทิศตะวันออก ติดต่อคลองแดน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับหมู่ที่ 2 ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา

ตารางที่ 4.1

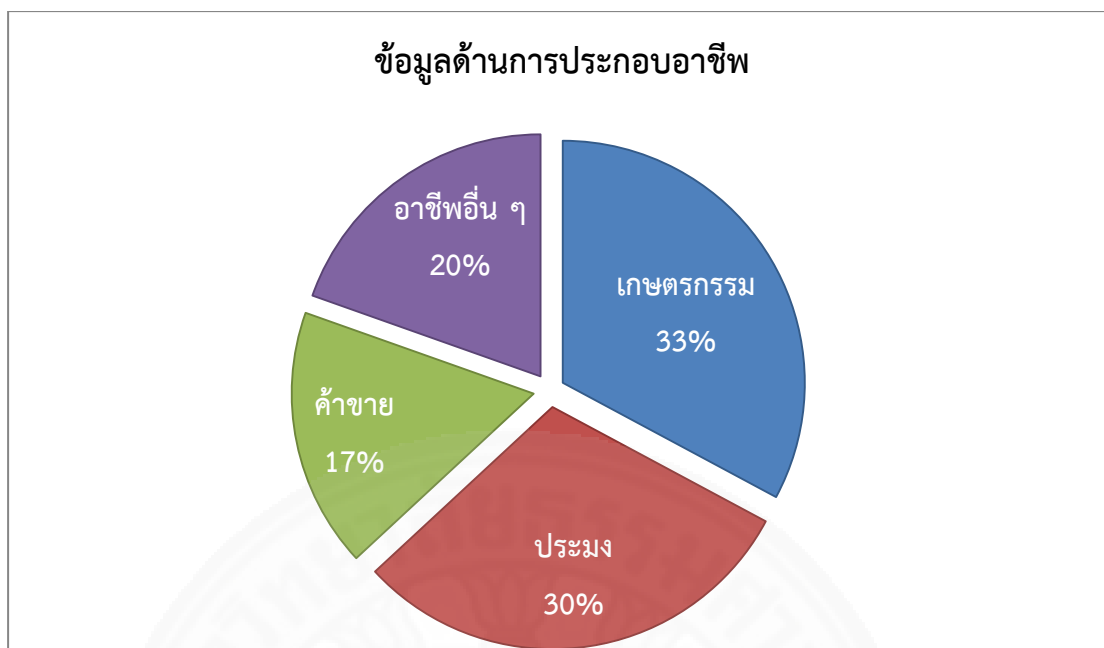
ข้อมูลแสดงจำนวนประชากรตำบลคลองแดน

หมู่ที่	จำนวนประชากร (คน)			จำนวน หลังคาเรือน
	ชาย	หญิง	รวม	
1. บ้านป่ากระวะ	695	724	1,419	545
2. บ้านแค	357	380	737	334
3. บ้านคลองแดน	237	248	485	243
4. บ้านบางหรอด	131	151	282	136
5. บ้านตีนนอ	167	170	337	112
รวมทั้งสิ้น	1,587	1,673	3,260	1,370

หมายเหตุ. จาก ข้อมูลพื้นฐานตำบลคลองแดน, โดย องค์การบริหารส่วนตำบลคลองแดน อำเภอกระโนนต จังหวัดสงขลา, 2558, สืบค้นจาก www.klongdan.go.th/content/general_information

ด้านเศรษฐกิจ

ด้วยสภาพภูมิศาสตร์และสภาพภูมิอากาศของพื้นที่ชุมชนคลองแดนที่เอื้อต่อการทำอาชีพเกษตรกรรม ประชากรในชุมชนคลองแดนส่วนใหญ่จึงมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น การทำนา การประมง รวมทั้งอาชีพค้าขาย ข้าราชการ และอื่น ๆ เพราะด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่ล้อมรอบชุมชน มีสายน้ำคลองแดนเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีพ ทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตแบบพอเพียง ที่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชุมชนคลองแดนดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข ถึงแม้จะความเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ของโลกที่มีความพลวัตอยู่ตลอดเวลา เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ ราคาสินค้าตกต่ำ ค่าครองชีพที่สูงขึ้น แต่ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนคลองแดน มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายดำเนินตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและทรัพยากรที่มีความหลากหลาย สิ่งเหล่านี้ได้เป็นที่รองรับได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 4.2 ข้อมูลด้านการประกอบอาชีพ. จาก ข้อมูลพื้นฐานตำบลคลองแดน, โดย องค์การบริหารส่วนตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา, 28 มีนาคม 2558, สืบค้นจาก www.klongdan.go.th/content/general_information

จากตารางทำให้เห็นว่าชุมชนคลองแดน ยังคงมีวิถีชีวิตดั้งเดิม ด้วยทรัพยากรที่อยู่ในชุมชนทำให้ชุมชนยังคงยึดอาชีพเกษตรกรรมในการดำรงชีพเป็นหลัก ทำนา/เลี้ยงสัตว์ เป็นหลัก คิดเป็น 32.83% รองลงมาคือ การประมง 30.27 % รองลงมาคือ ประกอบอาชีพค้าขาย 17.32 % และประกอบอาชีพอื่น ๆ 19.58 % ตามลำดับ

ด้านวัฒนธรรมและศาสนา

ตำบลคลองแดนเป็นแหล่งอารยธรรมของศิลปะปักษ์ใต้ เนื่องด้วยตำบลคลองแดนมีศาสนาสถานที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ วัดหัวคู้ng วัดสิกขาราม และรวมทั้งวัดคลองแดน ซึ่งมีศาสนวัตถุและศาสนสถานที่สำคัญกับชุมชนและเป็นที่สักการะของผู้มาเยี่ยมเยือนทั่วไป ได้แก่ พระพุทธรูปทองคำ เป็นที่เลื่อมใสของชาวคลองแดนและชุมชนใกล้เคียงที่อยู่คู่ชุมชนมาเป็นเวลานาน โดยในอดีตชาวบ้านได้พบองค์พระพุทธรูปและได้นำองค์พระพุทธรูปมาขัดให้มีความงาม แต่กลับพบว่า องค์พระพุทธรูปนั้นมีความเปล่งปลั่งดังทองคำ คนในชุมชนจึงมีความศรัทธาต่อพระพุทธรูปเป็นอย่างมาก *กฐินพระหลังใหม่* ที่สร้างจากเงินบริจาคผู้มีจิตศรัทธาต่อวัดคลองแดน ซึ่งสถานที่แห่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจของคนคลองแดน ที่มีต่อความศรัทธาต่อพระพุทธรูปศาสนา จนทำให้เกิดเป็นกฐินพระหลังใหม่ขึ้น *หอยฉัน* เป็นหอยไม้ทั้งหลังที่มีอายุ

กว่า 100 ปี ที่ชุมชนยังคงอนุรักษ์ ทำนุบำรุงไว้คู่กับวัดคลองแดนมาเป็นระยะเวลาช้านาน และ *เรือชุด* เป็นเรือที่สร้างจากไม้ตะเคียนทองทั้งต้น ที่ใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนในสมัยอดีต ปัจจุบันได้รับการบูรณะใหม่ ทำให้มีความสวยงามและสมบูรณ์มากขึ้น ด้วยฐานวัฒนธรรมและความเชื่อในพรพุทธศาสนา ชุมชนคลองแดนจึงได้ชื่อว่าเป็น “ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน”

นอกจากด้านวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางด้านจิตใจของชุมชนคลองแดน ยังแสดงออกถึงวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่ถิ่นของชุมชนคลองแดน ทั้งด้านจิตรกรรม ด้านศิลปะพื้นบ้าน นั่นก็คือ ศิลปวัฒนธรรม เช่น รำโนราห์ รำนายพราน หนังตะลุง เป็นต้น ตลอดจนประเพณีความเชื่อ เช่น ประเพณีขันหมากปฐม¹ ประเพณีวันสารทเดือนสิบ² ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นวัฒนธรรมที่อยู่คู่กับชุมชนคลองแดนมาอย่างช้านาน ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมทางด้านจิตใจที่หล่อหลอมให้คนชุมชนคลองแดน ยึดหลักความเชื่อประเพณีมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และยังคงมีการอนุรักษ์มาตลอดจากรุ่นสู่รุ่น ถึงแม้ว่าสภาพแวดล้อมของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป อิทธิพลจากภายนอกเข้ามามากขึ้น แต่ชุมชนคลองแดนยังคงอนุรักษ์ไว้ถึงความเป็นวัฒนธรรมของคนคลองแดนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ พร้อมทั้งมีการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่และยังคงมีการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

ด้านการคมนาคม

ชุมชนคลองแดนมีเส้นทางที่ใช้สัญจรทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งเส้นทางหลักที่ใช้ในการสัญจรเดินทางมักจะใช้เส้นทางสัญจรทางบก นั่นคือ ถนนทางหลวง หมายเลข 408 ซึ่งเป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างจังหวัดสงขลาและจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเป็นทางเลียบบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ส่วนเส้นทางสัญจรทางน้ำ จะเป็นเส้นทางน้ำที่มีลำคลองผ่านชุมชนคลองแดน ที่สามารถออกไปยังเส้นลุ่มแม่น้ำปากพนัง คลองชะอวด และคลองระโนดที่จะไปออกทะเลอ่าวไทย ในอดีตเส้นทางน้ำถือว่าเป็นเส้นทางสำคัญที่ใช้ในการค้าขาย แต่ในปัจจุบัน เส้นทางน้ำนี้มักจะเป็นเส้นทางที่คนในชุมชนใช้ในการประกอบอาชีพประมง ออกไปหาปลา ในทะเลสาบสงขลา หรือทะเลอ่าวไทย ตามวิถีชีวิตของชุมชนคลองแดน

¹ ประเพณีตั้งแต่สมัยอดีต ที่มีความเชื่อครั้งสมัยพุทธกาล ในการทำบุญหาเงินเข้าวัดโดยให้เจ้าเมืองเป็นเจ้าบ่าวและพระมเหสีเป็นเจ้าสาว สิ้นสุดทั้งหมดจะรวบรวมเงินทำบุญของคนทั่วไปโดยอาศัยความศรัทธาของเจ้าเมืองของคนในเมือง มอบให้กับวัดทั้งหมด เพื่อใช้ในการพัฒนาและทำนุบำรุงศาสนสถาน

² ประเพณีความเชื่อของภาคใต้ ขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ ถึง วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 และวันแรม 13 ถึง 15 ค่ำ ของทุกปี เพื่อแสดงถึงความเคารพนับถือต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

ด้านการศึกษา

ตำบลคลองแดนได้ให้ความสำคัญกับการศึกษามาตั้งแต่สมัยอดีต ซึ่งจากศึกษา งานวิจัยโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (2552, น. 14) ได้อธิบายไว้ว่า ในอดีตชุมชนคลองแดน มีโรงเรียนรัฐบาล 2 โรงเรียนและโรงเรียนเอกชน 2 โรงเรียน แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ. 2542 สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ มีนโยบายกำหนด โรงเรียนที่มีขนาดเล็ก หากมี จำนวนเด็ก 60 คน ให้ยกเลิก เพื่อเป็นไปตามนโยบายดังกล่าว โรงเรียนในเขตพื้นที่คลองแดนจึงได้ยุติลง จนในปัจจุบันสถานศึกษาในเขตพื้นที่ตำบลคลองแดน ที่ยังคงให้การศึกษาแก่เด็กในชุมชนและพื้นที่ ใกล้เคียงทั้งในระดับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา รวมทั้งสิ้น 6 แห่ง ซึ่งมี รายละเอียด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.2

สถานศึกษาในตำบลคลองแดน

ระดับการศึกษา	สถานศึกษา
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	1) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดหัวคู้ง หมู่ที่ 1 2) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านแค หมู่ที่ 2 3) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านบางหรอด หมู่ที่ 4
ประถมศึกษา	1) โรงเรียนวัดหัวคู้ง หมู่ที่ 1 2) โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 11 หมู่ที่ 2
มัธยมศึกษา	1) โรงเรียนคลองแดนวิทยา หมู่ที่ 3

หมายเหตุ. จาก ข้อมูลพื้นฐานตำบลคลองแดน, โดย องค์การบริหารส่วนตำบลคลองแดน อำเภอกระโดน จังหวัดสงขลา, 2558, สืบค้นจาก www.klongdan.go.th/content/general_information

ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว

ชุมชนคลองแดน มีแหล่งท่องเที่ยวที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน นั่นก็คือ ตลาดริมน้ำคลองแดน ที่เป็นแหล่งจำหน่ายสินค้า ผลิตภัณฑ์ของชุมชน ที่คนในชุมชนและชุมชน ใกล้เคียง นำผลผลิตทางการเกษตร สินค้าแปรรูป อาหารและขนมพื้นบ้าน มาจำหน่ายกันในพื้นที่ ตลาดริมน้ำคลองแดน ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแหล่งสำคัญของจังหวัดสงขลา ที่ได้ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนคลองแดนไว้ เพื่อให้นักท่องเที่ยวทั้งคนใน ชุมชนและภายนอกชุมชนเข้ามาเยือนชมและเรียนรู้การทำงานของตลาดริมน้ำคลองแดนได้ โดยเปิด ให้บริการทุกวันเสาร์ และมีการเปิดเป็นกรณีพิเศษในช่วงเทศกาลที่สำคัญต่าง ๆ เช่น วันสงกรานต์ วันลอยกระทง วันปีใหม่ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวจะแบ่งออก 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 โปรแกรม 1 วัน คือ การมาเที่ยวชมโบราณสถานและโบราณวัตถุ วัดคลองแดน และซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ของชุมชนในวันเสาร์ที่ตลาดเปิดบริการ และร่วมชมการแสดง การรำมโนราห์ การแสดงดนตรี การร้องเพลง และการแสดงอื่น ๆ ซึ่งมีทั้งการแสดงของเด็กและเยาวชนในชุมชนคลองแดน และการแสดงของนักเรียนนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่มาร่วมกิจกรรมการแสดง

รูปแบบที่ 2 โปรแกรม 2 วัน 1 คืน จะเน้นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาดูงาน โดยจะเป็นการเรียนรู้การพลิกฟื้นตลาดเก่าให้กลับมาคึกคัก จนได้รับรางวัลมากมาย ด้วยการเรียนรู้จากฐานการเรียนรู้จากกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน ที่จะได้สัมผัสกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบการดำเนินการของตลาดริมน้ำคลองแดน ตัวอย่างเช่น การชมโบราณสถาน โบราณวัตถุที่เป็นสิ่งที่เป็นคุณค่าของชุมชน ร่วมทำอาหารรับประทานอาหารพื้นถิ่น ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตที่เป็นแหล่งเก็บสะสมของเก่าและของใช้พื้นบ้านเป็นจำนวนมาก ซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ของชุมชน ชมการแสดงการรำมโนราห์ กิจกรรมแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นต้น

4.2 พัฒนาการและการฟื้นฟูของตลาดริมน้ำคลองแดน

4.2.1 พัฒนาการของตลาดริมน้ำคลองแดน

การศึกษาถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชนคลองแดนนั้น ผู้ศึกษาได้นำเครื่องมือทางมานุษยวิทยา คือ ผังประวัติศาสตร์ชุมชน มาเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาของการเกิดขึ้นของตลาดริมน้ำคลองแดน ทั้งในด้านของสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ทำให้ช่วยให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้มากขึ้น โดยผู้ศึกษาได้ศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสอบถามข้อมูลมาจากการใช้เทคนิคสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักคือ กลุ่มผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน โดยสามารถแบ่งตามยุคสมัยของตลาดริมน้ำคลองแดนได้แบ่งออกเป็น 4 ยุค ได้แก่ ยุครุ่งเรือง ยุคชบเซา ยุคฟื้นฟู และยุคปัจจุบัน โดยสามารถอธิบายได้ดังนี้

4.2.1.1 ยุครุ่งเรือง ศูนย์กลางการค้าขาย (ประมาณช่วง พ.ศ. 2406-2516)

ชุมชนคลองแดนมีจุดเริ่มต้นมานานเป็นระยะเวลากว่า 100 ปี จากกลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนคลองแดน เพราะด้วยทำเลที่ตั้งเป็นพื้นที่อยู่ใกล้เส้นทางน้ำเหมาะแก่การค้าขาย เป็นพื้นที่ทำเลทอง ชุมชนคลองแดนจึงเป็นศูนย์กลางการค้าที่เจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัย พ.ศ. 2406 (คณะยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้, 2554, น. 5) คลองแดนเป็นลำคลองสายหลักของชุมชนที่ใช้เป็นเส้นทางในการสัญจรและเพื่อขนส่งสินค้าไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งในอดีตคลองสายนี้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในแทบลุ่มน้ำทะเลสาบ

สงขลา เป็นเส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ทะเลสาบกับทะเลอ่าวไทย และเป็นเส้นทางที่สามารถเชื่อมต่อกับชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวก ทั้งสงขลา พัทลุงและนครศรีธรรมราช และด้วยวัฒนธรรมของภาคใต้ มักมีการผูกความสัมพันธ์กันในลักษณะเกลอ³ คนคลองแดนจึงเปรียบเสมือนดังเหมือนเกลอเมืองที่เป็นศูนย์กลางของการค้า ที่มีการติดต่อกับเกลอเล เกลอควน ในความสัมพันธ์ทางด้านการค้า เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน (คณะยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้, 2554, น. 5) ดังคำบอกเล่าของปราชญ์ที่ว่า

เดิมตลาดคลองแดนเป็นตลาดที่รุ่งเรืองมาก มีคนต่างเมืองมาพักเยอะ เพราะเมื่อก่อนไม่มีถนน คนส่วนใหญ่จึงเดินทางกับเรือ ใช้เส้นทางน้ำสายนี้เพื่อที่ใช้ในการขนส่งสินค้าไปในตัวเมือง คนส่วนใหญ่มักจะมาพักที่ตลาดคลองแดน เพราะด้วยการเดินทางที่ใช้เวลานาน ทำให้เมื่อถึงคลองแดน ก็พลบค่ำพอดี คนเลยพักแรมที่นี่ เพราะด้วยมีร้านค้าขายของมากมาย ร้านทองคำ ร้านขายข้าวแกง ร้านน้ำชามากมาย รวมทั้งมีที่พักให้เช่านอนพักค้างคืน นอกจากนี้ตลาดคลองแดนยังมีหนังตะลุง มโนราห์ แทบทุกคืน เพราะคลองแดน มีศิลปินมากมาย มีบ่อนที่ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น กัดปลา บ่อนสะบ้า ชนไก่ และชนโค ทำให้คนส่วนใหญ่จะมาแวะเวียนที่ตลาดคลองแดนบ่อย ๆ (จวบ รัตติโชติ, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2559)

ภาพที่ 4.3 การสัญจรทางน้ำบริเวณตลาดคลองแดนในอดีต. จาก ศูนย์ข้อมูลชุมชนคลองแดน (12 พฤศจิกายน 2559)

³ เกลอ หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์ของคนต่างถิ่นฐาน เปรียบเสมือนเป็นพี่น้องกัน ที่สามารถพึ่งพาอาศัยกัน ทั้งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง และการปกครอง และด้านพัฒนาหมู่บ้าน

รวมทั้ง คำบอกเล่าของรองประธานชุมชนฝ่ายวัฒนธรรมได้กล่าวว่า คลองแดนเป็นชุมชนเมืองท่าที่คึกคักมาก มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ผู้คนต่างใช้คลองสายนี้เพื่อการเดินทาง และติดต่อค้าขายระหว่างกัน เป็นแหล่งน้ำในการใช้ทางการเกษตร ทั้งการทำสวน ไร่นาของคนในชุมชนที่อยู่ริมน้ำตลอดสาย ทั้งร้านตัดผม ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า ร้านยา ร้านน้ำชา และร้านทอง รวมทั้งตลาดริมน้ำขายอาหารสดแห้ง มีแม่ค้าพายเรือขายสินค้าตามบ้านเรือน ตลอดจนมีโรงซ่อมเครื่องยนต์เรือ โรงกลึงเหล็ก และท่าเทียบเรือยนต์รับจ้างขนส่งสินค้า” และ “คลองแดนยังมีโรงสีข้าว จำนวนหลายโรงซึ่งตั้งอยู่ทั้งสองฝั่งคลองของสองจังหวัด ทั้งโรงสีนายเขียว โรงสีนายฉี โรงสีนายสมนึก โรงสีนายเพิ่ม โรงสีนายแสง ทำให้ชุมชนคลองแดนเมื่อก่อนมีความคึกคักตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

กล่าวโดยสรุป ช่วงที่ตลาดคลองแดนมีความเจริญอย่างมาก เป็นผลมาจากสภาพภูมิศาสตร์ “ชุมชน 3 ลำคลอง 2 เมือง” ที่เป็นแหล่งการค้าทางน้ำสำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ ชุมชนคลองแดนจึงกลายเป็นชุมชนใหญ่ที่มีการค้าทั้งร้านค้าอุปโภคและบริโภคจำนวนมาก และรวมทั้งห้องแถวตั้งอยู่เรียงรายตลอดโค้งน้ำ สำหรับความเจริญในการค้าขายในตลาดคลองแดนแห่งนี้มีสันนิษฐานว่าช่วงระยะเวลาดังกล่าว น่าจะเป็นช่วงเวลาเดียวกับช่วงที่กิจการค้าในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีความเจริญเติบโตรุ่งเรือง คือ ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2439-2481 ที่ถือว่าเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนริมน้ำในพื้นที่บริเวณแถบนั้น (ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ, 2555, น. 309) นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองของมหรสพของปักษ์ใต้ ทั้งหนังตะลุง มโนราห์ อีกทั้งยังทำให้เห็นว่าคนในคลองแดน ยังมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนา การประมง การค้าขาย เป็นต้นมาตั้งแต่อดีต โดยมีแหล่งน้ำสายสำคัญที่หล่อเลี้ยงให้แก่ชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทั้งด้านการค้าและวิถีชีวิตของคนในชุมชนคลองแดน ดังนั้น หากเอ่ยถึงชุมชนคลองแดนในอดีต ชุมชนแห่งนี้จึงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายว่าเป็นชุมชนตลาดน้ำหรือตลาดริมน้ำที่เคยยิ่งใหญ่ทางการค้าในแถบพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ด้วยเหตุนี้ชุมชนคลองแดนจึงคึกคักไปด้วยธุรกิจหลายประเภท

4.2.1.2 ยุคชบเซา ตลาดชบเซาผู้คนรือย้ายถิ่นฐาน (พ.ศ. 2528-2544)

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา เป็นช่วงที่ตลาดคลองแดนเริ่มได้รับความสนใจลดลง มีปัจจัยหลายสาเหตุ ทั้งการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน วาดภัยแล้งม ตะลุยกุก อุทกภัยน้ำท่วม เป็นต้น ดังคำบอกเล่า

การเดินทางเริ่มมีความสะดวกสบายขึ้น มีการสร้างถนนทางหลวง หมายเลข 408 เส้นทางสายนครศรีธรรมราชและสงขลา ในช่วงปี 2516 คนก็เริ่มทยอยออกจากชุมชน ทำให้ความนิยมการสัญจรทางน้ำเริ่มลดลง รถยนต์เข้ามาเพิ่มมากขึ้น และ ช่วงปี 2528 ตลาดไม่ค่อยได้รับความนิยมเหมือนเมื่อก่อน ร้านค้าต่าง ๆ ก็เริ่มทยอยย้ายออกไป

จนหมด แทบจะไม่มีการสัญจรทางน้ำหลงเหลืออยู่เลย (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

นอกจากนี้ข้อมูลที่ทำให้เห็นว่าการเดินทางสัญจรทางน้ำลดลง ดังคำบอกเล่าว่า ประมาณปี 2531 เรือโดยสารสุดท้ายที่ใช้ในการสัญจรในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในสมัยนั้น คือเรือโชคชัยเจริญ และเรือแสงจันทร์ ได้หยุดวิ่งและคนเริ่มรื้อถอนบ้านมากขึ้น แต่ลุงไม่ได้ไปไหนนะยังอยู่ที่เดิม เพราะเป็นห่วงบ้าน” นอกจากนี้สาเหตุอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้การสัญจรทางน้ำลดน้อยลงคือภัยทางธรรมชาติ นายอภิชาติ เหมือนทอง (สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559) ได้เล่าว่า “ก่อนหน้านี้อะไรภัยธรรมชาติเกิดขึ้นส่งผลต่อคลองแดนหลายครั้ง ทั้งวาทภัยแลมทะเลทุกทุก น้ำท่วมใหญ่ และต่อมาในปี 2531 ก็เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่อีกครั้งตรงกับช่วงซบเซาของตลาดคลองแดนพอดี” และรวมทั้ง “เมื่อการเดินทางสัญจรทางน้ำลดลง ชาวบ้านได้นำเครื่องมือประมงของชาวบ้านรูกำเข้าไปในร่องน้ำทางเดินเรือ จึงทำให้เรือวิ่งไม่สะดวก (จวบ รัตติโชติ, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2559)

ภาพที่ 4.4 พื้นที่บริเวณตลาดขณะทีมวิจัยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีฯ ลงสำรวจพื้นที่.

จาก ศูนย์ข้อมูลชุมชนคลองแดน (12 พฤศจิกายน 2559).

สำหรับในยุคซบเซาของตลาดคลองแดน ถึงแม้ว่าการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างเส้นทางคมนาคมในพื้นที่ชนบท ทำให้การเดินทางสะดวกและรวดเร็ว แต่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างพื้นฐาน ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนคลองแดน ทั้งวิถีชีวิตในการใช้เส้นทางทางน้ำ วิถีชีวิตของคนริมคลองที่ได้มีการค้าขาย การอพยพย้ายถิ่น เมื่อไม่มีหนทางในการทำกินเลี้ยงชีพครัวเรือน คนส่วนใหญ่จึงเริ่มมีการรื้อบ้าน และย้ายไปในเมือง ประกอบกับภัยธรรมชาติที่ซ้ำเติมชุมชนคลองแดนให้ชุมชนกลายเป็นชุมชนร้าง ด้วยเหตุนี้ชุมชนแห่งนี้จึงเริ่มถูกลืมเลือนนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

4.2.1.3 ยุคฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปะพื้นถิ่นผ่านงานวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชน (พ.ศ. 2545-2552)

หลังจากมีการสร้างเส้นทางคมนาคมตัดผ่านในชุมชนคลองแดน บ้านเรือนส่วนใหญ่ที่อยู่ริมน้ำได้ถูกปล่อยให้มิสภาพรกร้าง ดังคำบอกเล่ารองประธานชุมชนฝ่ายวัฒนธรรม

เมื่อก่อนที่เคยทำงานรับราชการอยู่ในอำเภอเมืองสงขลา ได้มีโอกาสไปดูงานหลาย ๆ ชุมชน ที่ได้มีการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จกลายเป็นแหล่งศึกษาดูงาน พี่คิดในใจว่า ชุมชนคลองแดนเรามีหลาย ๆ อย่าง ที่จะป็นจุดสนใจได้ทั้งภูมิศาสตร์ สามคลอง สองเมือง ที่เป็นเอกลักษณ์แต่กลับไม่มีใครมองเห็นคุณค่า (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

ด้วยความที่อยากจะฟื้นฟูชุมชนให้กลับคืนมาเป็นชุมชนคลองแดนอีกครั้ง ในช่วงระหว่างนั้นคนในชุมชนยังคงศรัทธาในพุทธศาสนา ยังมีการเข้ามาวัดบ่อยครั้ง แต่เพราะวัดคลองแดนไม่มีเจ้าอาวาส ด้วยสภาพของวัดที่มีความทรุดโทรม นายอภิชาติ เหมือนทอง จึงได้หารือร่วมกับท่านเจ้าอาวาส ภายหลังได้มีเจ้าอาวาสองค์ใหม่ที่วัดคลองแดน เพื่อที่จะพัฒนาวัดและปรับปรุงบ้านที่อยู่อาศัย ดังคำบอกเล่ารองประธานชุมชนฝ่ายวัฒนธรรม

เมื่อปรึกษากับร่วมกับท่าน มีแนวคิดที่พัฒนาชุมชนไปทิศทางเดียวกัน แต่ด้วยความรู้ความสามารถในด้านนี้ จึงได้เริ่มค้นหาคนมีความรู้ในเรื่องของการออกแบบ จนได้พบกับอาจารย์ท่านหนึ่ง ชื่ออาจารย์จร สุวรรณชาติ ที่มีความรู้เรื่องสถาปัตยกรรม จึงได้เชิญมาวิจัยในชุมชน กว่าอาจารย์จะมาที่คลองแดนนานเหมือนกัน จนในที่สุดอาจารย์ได้ลงมาศึกษาเก็บข้อมูลและร่วมพูดคุยกับชุมชนว่าจะทำในทิศทางใด (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

ตามหลักฐานประวัติชุมชน หลังจากนั้นในปี 2545 ได้เริ่มมีการพูดคุยร่วมกันระหว่างทีมผู้วิจัยกับชุมชน เริ่มมีการเก็บข้อมูลและร่วมวางแผนแม่บทวัดคลองแดน และได้ดำเนินการสร้างศาลาพระรวมทั้งกุฏิสมาธิหลังใหม่ หลังจากนั้น ปี 2551 การเคหะแห่งชาติได้มอบทุนวิจัยให้แก่คณะผู้วิจัย โดยมีอาจารย์ ดร. จเร สุวรรณชาติ และคณะ จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตสงขลา เป็นคณะผู้วิจัยซึ่งได้ดำเนินการศึกษาวิจัยร่วมกันกับวัดคลองแดน และชุมชน ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยโครงการการศึกษาและจัดทำโครงการนำร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนในชนบทภาคใต้ (ชุมชนคลองแดน) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะการพัฒนาฟื้นฟูชุมชนริมน้ำบริเวณชุมชนคลองแดน รวมทั้งเพื่อสนับสนุนและส่งเสริม เพื่อยกระดับคุณภาพและให้มีการปรับปรุงอยู่อาศัยของคนในชุมชนให้เหมาะสมต่อการพักอาศัยอย่างยั่งยืน ซึ่งผลจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและการมีส่วนร่วม ชุมชนคลองแดนได้รับการพัฒนาฟื้นฟูที่อยู่อาศัย

เกิดส่งเสริมการยกระดับมาตรฐานการอยู่อาศัย มีการปรับปรุงที่อยู่อาศัย และได้พลิกฟื้นประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้าน ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้ชุมชนเริ่มกลับสู่สภาพน่าอยู่น่าอาศัยอีกครั้ง (จเร สุวรรณชาติ, 2552) ที่สอดคล้องกับคำบอกเล่าของรองประธานฝ่ายวัฒนธรรมกล่าวว่า

“เมื่อก่อนนะมีแต่คนดูถูก ว่าทำไปก็ไม่ได้อะไร ทำไม่ได้หรอก มีที่อับปาง แต่ท่านก็จะคอยให้ข้อคิด กำลังใจดี ๆ ให้พี่เสมอนะ จนผลงานวิจัยโครงการนำร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยฯ ทำให้เห็นผลสำเร็จ คนที่เคยดูถูกกลับมาร่วมมือกัน ช่วยเหลือกัน” (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559) และนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับคำบอกเล่าที่ “ลุงซ่อมสะพานไม้ในตลาดหมดเลยเมื่อก่อน เพราะช่างไม่มีไม้ก็คน ลุงก็ช่วยเหลือมาตั้งแต่เริ่ม ไม่มีใครทำลุงก็ต้องทำ เพราะมันเป็นบ้านของลุง” (จวบ รัตติโชติ, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2559) เมื่อโครงการนำร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยฯ จึงได้มีการเกิดเป็นตลาดน้ำหรือตลาดริมน้ำ ตามแบบของชุมชนแห่งนี้ตั้งแต่อดีต และเปิดอย่างเป็นทางการในวันที่ 30 พฤษภาคม 2552 ภายใต้ชื่องาน “วันมรดกทางวัฒนธรรมคลองแดน” ดังนั้น ตลาดน้ำคลองแดนจึงเป็นตลาดน้ำที่เกิดจากการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ จัดโดยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์) และการเคหะแห่งชาติ (สาลินี ทิพย์เพ็ญ, ธารินทร์ มานีมาน, และ อัมรินทร์ สันตินิยมภักดี, 2554)

สำหรับในสมัยยุคฟื้นฟูเป็นช่วงที่ทำให้เห็นจุดเริ่มต้นของการที่จะฟื้นฟูชุมชน จากเดิมที่มีสภาพคล้ายบ้านเมืองรกร้าง ให้กลับมาเป็นชุมชนอีกครั้ง ด้วยความริเริ่มที่จะพัฒนาชุมชนด้วยกลุ่มคนเล็ก ๆ ที่ร่วมกันวางแผนและวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีศรีวิชัย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ได้ทำร่วมกับชุมชน เป็นเหมือนแสงเทียนที่ส่องแสงให้กับชุมชนคลองแดนแห่งนี้ ถึงแม้มีอุปสรรคมากมาย แต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาทำให้เห็นว่าคนในชุมชน ยังมีพื้นฐานจิตใจที่ศรัทธาและพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และยังมีจิตสำนึกที่สำนึกบ้านเกิด จนทำให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมกัน ทำให้เกิดการปรับปรุงวัดและบ้านที่อยู่อาศัยที่เป็นแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น นำมาสู่การฟื้นฟูวิถีชีวิตของคนในชุมชนริมน้ำคลองแดนให้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ จนเกิดเป็นตลาดริมน้ำคลองแดนในปัจจุบัน เพื่อที่จะอนุรักษ์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ อาคารบ้านเรือน รวมทั้งวัด บ้านเรือนริมน้ำอายุเกือบร้อยปี สถาปัตยกรรมตามแบบโบราณในอดีตที่ยังคงบรรยากาศเก่า ๆ รสชาติของอาหารพื้นบ้าน และขนมท้องถิ่นของคนในชุมชน ซึ่งแนวคิดการพัฒนาฟื้นฟูชุมชนคลองแดน ได้มีการพัฒนาในลักษณะที่คล้ายกับแนวคิด “ฟื้นฟูผ่านคน” เป็นแนวคิดที่มุ่งให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูย่านเมืองเก่า ไม่ใช่เพียงการฟื้นฟูทางกายภาพในส่วนของบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่จะต้องมีกระบวนการฟื้นฟูและสร้างจิตสำนึกรักษาบ้าน รักษาท้องถิ่นให้แก่ผู้คนที่อาศัยและใช้ชีวิตอยู่ในท้องถิ่นนั้นก่อน (ชลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ, 2555, น. 311) ซึ่งชุมชนคลองแดนก็ถือว่า ได้สร้างจิตสำนึกในการรักบ้านเกิดผ่านกระบวนการวิจัยปรับปรุงและพัฒนาบ้านเรือนของชุมชนร่วมกับการทำงานของนักวิชาการจนทำให้เกิดการฟื้นฟูวิถีชีวิตดั้งเดิมในอดีตกลับขึ้นมาอีกครั้ง

4.2.1.4 ยุคปัจจุบัน ตลาดริมน้ำคลองแดน แหล่งท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม (พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน)

ช่วงหลังจากมีการเปิดตลาดริมน้ำคลองแดนอย่างเป็นทางการ ได้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมวิถีชุมชนคลองแดนอย่างต่อเนื่อง ทางตลาดได้มีการจำหน่ายสินค้าในชุมชน ทั้งอาหารคาวหวานพื้นบ้านหลากหลาย ดังคำกล่าวของประธานชุมชน “ตอนเปิดตลาดใหม่ ๆ มีร้านค้าที่ขายของแค่ 20 ร้านเท่านั้น ขายของกินพื้นบ้านให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในตลาดริมน้ำคลองแดน เอาโต๊ะ เก้าอี้ มาเป็นที่นั่งพักให้แก่นักท่องเที่ยว” (เกรียงไกร อนันตพงศ์, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559) นอกจากนั้นรองประธานฝ่ายวัฒนธรรมเล่าให้ฟังว่า

เมื่อเริ่มเปิดตลาดน้ำคลองแดน ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการตลาดน้ำขึ้น โดยมีหมอไกรเป็นประธาน ซึ่งพี่เป็นรองประธานในฝ่ายวัฒนธรรม คณะกรรมการของเรามีหลายฝ่าย ซึ่งคณะกรรมการก็มาจากคนในตลาดน้ำคลองแดนทั้งหมด อย่างเช่น ฝ่ายตลาด ฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายต้อนรับ ฝ่ายกิจการแม่ค้า เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม ซึ่งในตอนนั้นมีคนมาขอขายของเพิ่มขึ้น ประมาณ 100 กว่าร้านแล้ว ซึ่งเราเปิดแค่วันเสาร์เท่านั้น เพื่อที่จะง่ายต่อการควบคุมขยะ และดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

ในปี พ.ศ. 2554 นายอุทิศ ชูช่วย ดำรงตำแหน่งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลาสมัยนั้น ได้ให้มีการพัฒนาและปรับปรุงตลาดน้ำคลองแดน โดยสนับสนุนงบประมาณในการจัดจ้างปรับปรุงตลาดน้ำคลองแดน ในวงเงิน 1,000,000 บาท (อ้างถึงใน ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ, 2555, น. 314) ดังคำบอกเล่า

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลาหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุนงบประมาณต่าง ๆ คณะกรรมการตลาดริมน้ำคลองแดนจะต้องทำความเข้าใจกับหน่วยงานก่อนว่า งบประมาณที่เข้ามาสนับสนุนในตลาดริมน้ำคลองแดน ชุมชนคลองแดนไม่ได้ขอเป็นตัวเงิน เพราะเงินนำมาซึ่งปัญหา แต่หากต้องการสนับสนุนจะควรเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการจริง ๆ อย่างในสมัยของนายอุทิศ ชูช่วย นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลาได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดจ้างปรับปรุงตลาดน้ำคลองแดน ทางชุมชนได้ขอเป็นวัสดุก่อสร้างเพื่อปรับปรุงสะพาน โดยร่วมกันซ่อมสะพานกับคนในชุมชน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

หน่วยงานทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชนต่างได้เข้ามาสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง โดยการประสานผ่านคณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน นอกจากนี้ตลาดน้ำคลองแดน จึงมักมีการแสดงมโนราห์ เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของรายการแสดงอยู่เสมอ ๆ เพื่อที่เป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกช่วง และยังมีการรวมกลุ่มกันทำปูนปั้นรูปมโนราห์ โดยจัดตั้ง

เป็น “กลุ่มปฐมนิเทศคลองแดน” ที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มเยาวชนที่มีความสนใจในการหางาน อดิเรก และการทำงานหารายได้ระหว่างการศึกษา (ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ, 2555, น. 317) ซึ่งเป็นกลุ่มอาชีพกลุ่มหนึ่งในเส้นทางการท่องเที่ยวของตลาดริมน้ำคลองแดนที่เป็นโปรแกรมให้นักท่องเที่ยวที่สนใจได้เลือกท่องเที่ยวเยี่ยมชมวิถีชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน

ด้วยชุมชนเรา ได้ฟื้นฟูขึ้นมาด้วยชุมชนและหน่วยงานภายนอกชุมชน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การสนับสนุนงบประมาณส่วนใหญ่ก็จะมีการสนับสนุนตรงผ่านมายังชุมชน โดยไม่ผ่านองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อชุมชนได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการที่มีโครงสร้าง มีคณะกรรมการ มีแผนงานในการพัฒนาชุมชน และได้นำผลการวิจัยของชุมชน ส่งเอกสารเพื่อจะจดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ซึ่งได้รับการรองรับเมื่อปี 2555 (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

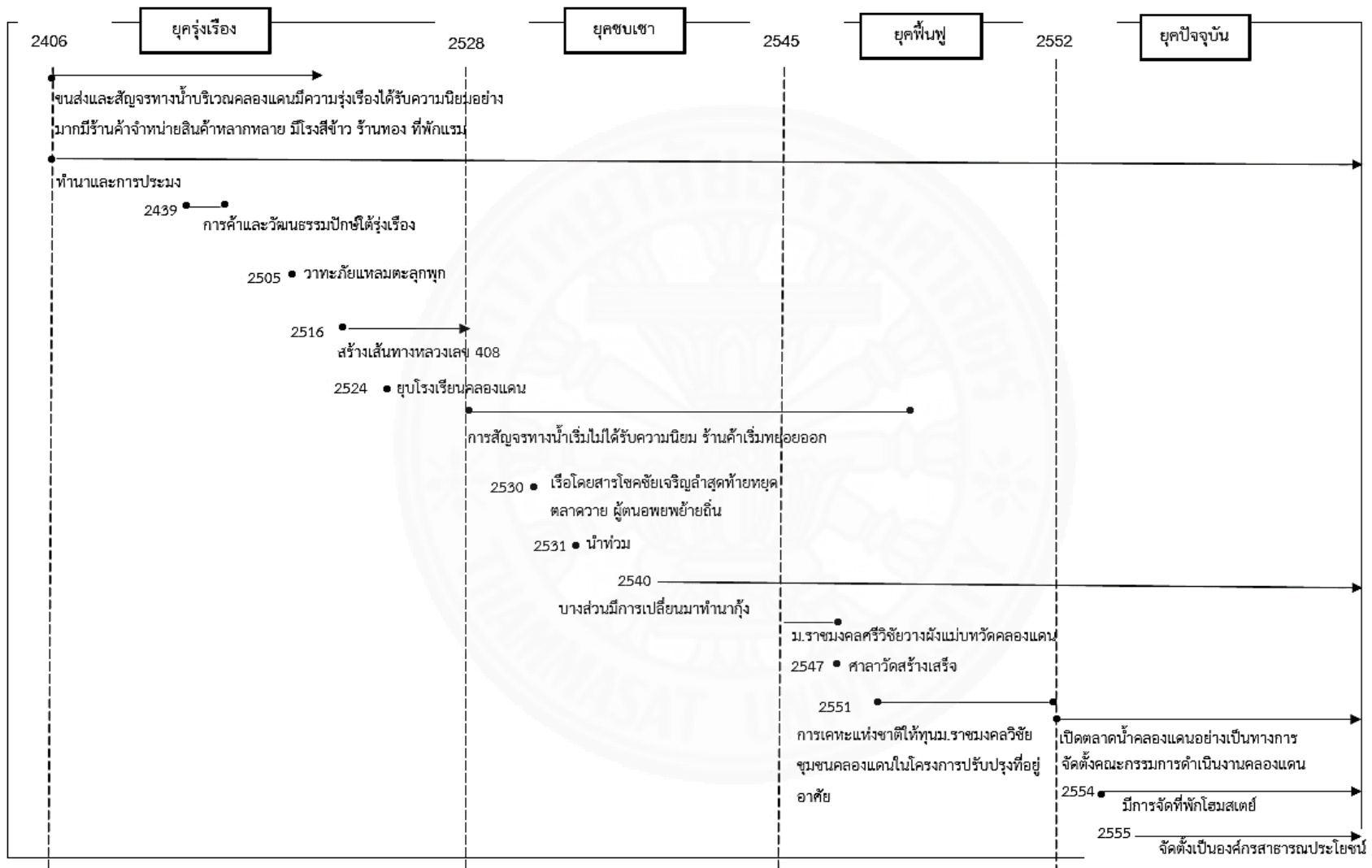
ในปี พ.ศ. 2555 ชุมชนคลองแดนได้จดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ซึ่งหลังจากได้มีการจดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ตลาดน้ำคลองแดน ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดนร่วมกันและมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ อาทิ การซ่อมแซมสะพาน การลงสายไฟลงดิน เป็นต้น ซึ่งในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2559 ที่ผ่านมา ทางกรมโยธาได้มาสนับสนุนในการช่วยเหลือด้านสาธารณูปโภค ทั้งการซ่อมแซมสะพาน และไฟฟ้า โดยสถาปนิกเข้ามาทำประชาพิจารณ์ในชุมชน ดังคำชี้แจงของรองประธานฝ่ายตลาด

ทางกรมโยธาได้แจ้งมายังผมว่า งบประมาณในการเข้ามาช่วยเหลือด้านสาธารณูปโภคกับตลาดริมน้ำคลองแดนแล้ว แต่ยังอยู่ในช่วงประสานงานที่มสถาปนิก ในช่วงเวลาใดจะแจ้งอีกครั้งหนึ่ง และกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ได้มีการร่างโครงการแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้เป็นชุมชนประวัติศาสตร์แห่งวัฒนธรรม (สมเกียรติ หนูเนียม, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2559)

สำหรับในสมัยยุคปัจจุบัน ถือว่าเป็นช่วงเวลาที่กำลังเข้าสู่ปีที่ 8 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 จนถึงปัจจุบัน ในการเปิดตลาดน้ำคลองแดนอย่างเป็นทางการ จากที่กลุ่มร้านค้าเพียงแค่ 20 ร้านในสมัยนั้น จนในปัจจุบันมีประมาณ 100 กว่าร้านค้า และมีสินค้าหลากหลายที่ไม่ซ้ำกัน การทำงานที่มีระบบการจัดการที่มีระบบมากขึ้น ทั้งการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน ที่ประกอบด้วยประธานกรรมการ รองประธานทั้งฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายตลาด รวมทั้งกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ที่ร่วมกันบริหารจัดการภายในที่มีความเข้มแข็ง กฎกติกาที่มีการสร้างขึ้นมากในการปฏิบัติร่วมกันถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ชุมชนคลองแดนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้บทบาทของหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนด้านต่าง ๆ ในสมัยยุคนี้ มีหลากหลายหน่วยงานมากขึ้น ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน อาทิ การเคหะแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี

ราชมนคลศรีวิชัย องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กรมโยธาและผังเมือง เป็นต้น ชุมชนคลองแดนเป็นชุมชนแบบวิถีพุทธ ถือว่าเป็นการนำกฎกติกาในการพัฒนาที่ยึดทางสายกลางตามหลักพุทธศาสนา มาเพื่อเป็นเกราะป้องกันเพื่อที่จะยึดเหนี่ยวความเป็นชุมชนคลองแดน ภายใต้กระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่กำลังเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว แต่ชุมชนคลองแดนก็ยังยึดหลักของความเป็นชุมชนเปิดแคว้นเสาร์เท่านั้น เพื่อที่จะได้สร้างระบบการดูแลของปัญหาขยะและดูแลสิ่งแวดล้อมภายในตลาดริมน้ำคลองแดนให้คงอยู่ตามธรรมชาติ การพัฒนาตลาดน้ำคลองแดนจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่น่าสนใจในพื้นที่ภาคใต้ เนื่องด้วยเป็นชุมชนที่มีมรดกทางวัฒนธรรมหลากหลายตั้งแต่ในอดีต ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้และที่ไม่สามารถจับต้องไม่ได้ ซึ่งถือว่าการจัดการตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน ยังมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยังมีแผนที่จะพัฒนาต่อไปอีกข้างหน้า ด้วยคณะกรรมการการดำเนินการตลาดน้ำที่เข้มแข็ง

ภาพที่ 4.5 ประวัติความเป็นมาของชุมชนและตลาดริมน้ำคลองแดน

สรุป

ตลาดริมน้ำคลองแดนเดิม เป็นแหล่งการค้าทางน้ำสำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ ที่มีความเจริญอย่างมากชุมชนคลองแดนจึงกลายเป็นชุมชนใหญ่ที่มีการค้าทั้งร้านค้าอุปโภคและบริโภคจำนวนมากมาย และรวมทั้งห้องแถวตั้งอยู่เรียงรายตลอดโค้งน้ำ ในยุคนั้นนั้นคาดว่าจะเป็นเวลาเดียวกับช่วงที่กิจการค้าในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีความเจริญเติบโตรุ่งเรือง คือ ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2439-2481 ที่ถือว่าเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนริมน้ำในพื้นที่บริเวณแถบนั้น นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองของมหรสพของปักษ์ใต้ ทั้งหนังตะลุง มโนราห์ อีกทั้งยังทำให้เห็นว่าคนในคลองแดน ยังมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนา การประมง การค้าขาย เป็นต้นมาตั้งแต่อดีต โดยมีแหล่งน้ำสายสำคัญที่หล่อเลี้ยงให้แก่ชุมชน ทำให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทั้งด้านการค้าและวิถีชีวิตของคนในชุมชนคลองแดน ดังนั้น หากเอ่ยถึงชุมชนคลองแดนในอดีต ชุมชนแห่งนี้จึงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายว่าเป็นชุมชนตลาดน้ำหรือตลาดริมน้ำที่เคยยิ่งใหญ่ทางการค้าในแถบพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ถึงแม้ว่าการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างเส้นทางคมนาคมในพื้นที่ชนบท ทำให้การเดินทางสะดวกและรวดเร็ว แต่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างพื้นฐาน ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนคลองแดน ทั้งวิถีชีวิตในการใช้เส้นทางทางน้ำ วิถีชีวิตของคนริมคลองที่ได้มีการค้าขาย การอพยพย้ายถิ่น เมื่อไม่มีหนทางในการทำกินเลี้ยงชีพครัวเรือน คนส่วนใหญ่จึงเริ่มมีการรื้อบ้าน และย้ายไปในเมือง ประกอบกับภัยธรรมชาติที่ซ้ำเติมชุมชนคลองแดนให้ชุมชนกลายเริ่มกลายเป็นชุมชนร้าง จุดเริ่มต้นของการที่จะฟื้นฟูชุมชน จากเดิมที่มีสภาพคล้ายบ้านเมืองรกร้าง ให้กลับมาเป็นชุมชนอีกครั้ง ด้วยความริเริ่มที่จะพัฒนาชุมชนด้วยกลุ่มคนเล็ก ๆ ที่ร่วมกันวางแผนและวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีศรีวิชัย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ได้ทำร่วมกับชุมชน เป็นเหมือนแสงเทียนที่ส่องแสงให้กับชุมชนคลองแดนแห่งนี้ ถึงแม้มีอุปสรรคมากมาย แต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาทำให้เห็นว่าคนในชุมชนยังมีพื้นฐานจิตใจที่สธารณะและพระพุทธรศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และยังมีจิตสำนึกที่สำนึกบ้านเกิด จนทำให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมกัน ทำให้เกิดการปรับปรุงวัดและบ้านที่อยู่อาศัยที่เป็นแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น นำมาสู่การฟื้นฟูวิถีชีวิตของคนในชุมชนริมน้ำคลองแดนให้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ จนเกิดเป็นตลาดริมน้ำคลองแดนในปัจจุบัน เพื่อที่จะอนุรักษ์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ อาคารบ้านเรือน รวมทั้งวัด บ้านเรือนริมน้ำอายุเกือบร้อยปี สถาปัตยกรรมตามแบบโบราณในอดีตที่ยังคงบรรยากาศเก่า ๆ รสชาติของอาหารพื้นบ้านและขนมท้องถิ่นของคนในชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 จนถึงปัจจุบัน ที่กำลังช่วงเวลาเข้าสู่ปีที่ 8 ในการเปิดตลาดน้ำคลองแดนอย่างเป็นทางการ ชุมชนคลองแดนได้จดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ซึ่งหลังจากได้มีการจดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ตลาดน้ำคลองแดน จึงได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดนร่วมกันของคนในชุมชนและการสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ ในเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ อาทิ การซ่อมแซมสะพาน การลงสายไฟลงดิน เป็นต้น ตลาดริมน้ำคลองแดน

จึงเป็นพื้นที่หล่อหลอมคนในชุมชนได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งเป็นพื้นที่ในการนำผลผลิตทางการเกษตรของตนเองมาจำหน่ายสร้างรายได้ให้คนในชุมชน เป็นพื้นที่แหล่งการเรียนรู้ให้ชุมชนอื่น ๆ ได้เข้ามาเรียนรู้การทำงานของตลาด และเป็นพื้นที่ที่แสดงพลังความเป็นเจ้าของร่วมกันในการพัฒนาชุมชนบ้านเกิดของตนเองให้ดีขึ้นเพื่อรักษาไว้และปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่รักและหวงแหนบ้านเกิดของตนเอง

4.2.2 การฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูชุมชนคลองแดนให้กลับมาเป็นชุมชนอีกครั้ง โดยเกิดจากการรวมตัวจากกลุ่มคนเล็ก ๆ ในชุมชนที่มองเห็นศักยภาพของชุมชนและมีแนวคิดที่จะพัฒนาชุมชนของตัวเอง ทำให้เกิดปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของชุมชนอีกมากมาย จากจุดเล็ก ๆ ของชุมชนกลายเป็นการสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็งของชุมชนผ่านอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย แต่ด้วยศักยภาพของผู้นำชุมชน ความร่วมมือของชุมชนที่มีความรู้สึกรักบ้านเกิดของตนเอง จนสามารถประสบความสำเร็จ นำไปสู่ผลงานรางวัลต่าง ๆ มากมาย เช่น รางวัลชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบจังหวัดสงขลา ประจำปี 2555 จากจังหวัดสงขลาและสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา รางวัลกินรี Thailand Tourism Awards รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย ประจำปี 2556-2558 รางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทชุมชนท้องถิ่น ประจำปี 2556 รางวัลชนะเลิศจังหวัดสงขลา ตลาดนัดชุมชน ไทยช่วยไทย คนไทยยิ้มได้ ประจำปี 2558 ได้รับคัดเลือกเป็นตลาดต้องชม ของจังหวัดสงขลา ตามโครงการส่งเสริมและพัฒนาตลาดชุมชนเพื่อธุรกิจท้องถิ่น กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ ประจำปี 2559 เป็นต้น ทำให้ตลาดริมน้ำคลองแดนเป็นที่รู้จักในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นถิ่นไว้

นอกเหนือจากสิ่งอื่นใด ความสำเร็จที่เป็นสิ่งที่ชุมชนภาคภูมิใจ คือ การได้กลับมาเป็นชุมชนคลองแดน จากพื้นที่ที่รกร้างไม่มีสภาพความเป็นชุมชนเหลืออยู่ ชุมชนกลับมีชีวิตขึ้นมาอีกครั้ง ชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกัน มีน้ำใจไมตรีต่อกัน จุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูคือ ความสำเร็จของชุมชนที่แท้จริง

4.2.2.1 ปัจจัย สาเหตุของการรวมตัวในการฟื้นฟูชุมชน

การศึกษาพบว่า นับตั้งแต่ช่วงปี 2528- 2544 ถือว่าเป็นช่วงซบเซาของชุมชนคลองแดนและตลาดคลองแดนเป็นอย่างมาก ถึงแม้การพัฒนาตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานได้เข้ามาสู่ชนบท จะส่งผลให้เกิดความสะดวกรสบายมากขึ้น แต่ด้วยผลจากการพัฒนาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน เช่น วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ เป็นต้น ซึ่งเป็นสาเหตุและปัจจัย ที่ทำให้ชุมชนคลองแดนซบเซาและได้มีการพลิกฟื้นชุมชนให้กลับมามีชีวิตขึ้นอีกครั้ง โดยมีสาเหตุดังนี้ (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2559)

1. ตลาดคลองแดนซบเซา-เส้นทางหลวงหมายเลข 408 ได้ตัดเข้าสู่ชุมชนคลองแดน สัญจรทำให้มีความสะดวกรสบายมากขึ้น การขนส่งสินค้าที่เคยขนส่งทางน้ำ ก็

เปลี่ยนไปขนส่งทางบก การเดินทางไปยังเมืองต่าง ๆ ก็ใช้เส้นทางบพที่มีสะดวกมากขึ้น เรือให้บริการก็หยุดการให้เดินเรือลง ตลาดจึงไม่ค่อยมีผู้คนให้ความสนใจ พื้นที่ที่ตั้งสถานที่หรือสิ่งแวดล้อมลดความดึงดูดใจยังส่งผลให้ประชากรมาใช้เป็นจำนวนน้อยลง ความคึกคักของกิจกรรมจึงลดลง

2. ภัยพิบัติ ปัญหาอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่หลายครั้ง รวมทั้งวาตภัย แลมหมตะลูกที่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนคลองแดนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งตามประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา เพราะภูมิศาสตร์ของชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่ง เมื่อถึงฤดูฝน น้ำจึงท่วมอย่างรวดเร็ว บ้านเรือนของคนในชุมชนจึงเกิดความเสียหาย ทำให้คนในชุมชนเริ่มย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่นอกชุมชน

3. สภาพบ้านเรือนที่ทรุดโทรม ด้วยสถานการณ์ของชุมชน เมื่อตลาดเริ่มซบเซา คนในชุมชนจึงเริ่มอพยพออกไปเรื่อย ๆ จำนวนการรื้อบ้านเรือนที่มีจำนวนมากขึ้น จากในอดีตมีจำนวน 200 หลัง ลดลงเหลือ 37 หลัง บ้านเรือนที่ยังคงเหลืออยู่ ก็ปล่อยให้รกร้าง มีสภาพที่ทรุดโทรมไม่มีการดูแล

4. วิถีชีวิตของคนในชุมชนก็ค่อย ๆ มีการเปลี่ยนไป จากที่เคยใช้เส้นทางน้ำในการสัญจร การค้าขาย รวมทั้งการประกอบอาชีพ เมื่อความสะดวกสบายมีมากขึ้น การใช้เส้นทางน้ำเริ่มลดลง

ชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพและโอกาสในการศึกษามากขึ้น ประกอบกับ ความเป็นชุมชนเริ่มหายไปจึงเป็นสาเหตุให้ของการพลิกฟื้นชุมชนคลองแดน

4.2.2.2 รูปแบบการฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน

ด้วยสาเหตุของการพลิกฟื้นให้ชุมชนกลับมาใช้ชีวิตอีกครั้ง การทำงานที่มีจุดเริ่มต้นจากคนเพียงไม่กี่คน ที่ส่งผลให้คนในชุมชนลุกขึ้นมา เพื่อร่วมกันปรับปรุงชุมชนของตนเอง ด้วยศักยภาพของชุมชนที่เป็นกำลังในการฟื้นฟูชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ ด้านสถาปัตยกรรม นักวิชาการ ที่ได้มาด้วยความรู้ความสามารถและพลังที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยมีเป้าหมายคือ เพื่อที่จะการฟื้นฟูวัดคลองแดน ชุมชนริมน้ำบริเวณชุมชนคลองแดน และตลาดริมน้ำคลองแดน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและให้มีการปรับปรุงอยู่อาศัยให้มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม ดังคำบอกเล่า

พี่และท่านได้คุยกันว่า จะพัฒนาวัดคลองแดน ด้วยความที่เราไม่มีความรู้ด้านสถาปัตยกรรม พี่และท่านจึงได้ศึกษาและค้นหาผู้รู้ในด้านนี้ ใช้เวลาค้นหาผู้รู้อยู่เป็นระยะ 2 ปี จนได้รู้จักกับอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย จึงได้ขอความอนุเคราะห์ผู้รู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม มาพูดคุยร่วมกันถึงแนวคิดและทิศทางในการที่จะพัฒนาชุมชนคลองแดน จึงได้ข้อสรุปว่า วางผังแม่บทวัดคลองแดนก่อน เพราะคนคลองแดนส่วนใหญ่ยังมาวัดกัน หลังจากนั้นก็ได้เริ่มศาลาวัด และสร้างกุฏิหลังใหม่เสร็จ ดร. จเร สุวรรณชาติ ก็มีข้อสงสัยว่า ถ้าบูรณะวัดแต่ถ้าไม่มีคน วัดจะอยู่ได้อย่างไร ทีมทำงานก็ได้พูดคุยกัน

และได้เริ่มขยายไปยังชุมชนบริเวณริมน้ำ ผ่านการของบประมาณจากการเคหะแห่งชาติ และต่อยอดมาสู่การปรับปรุงพื้นที่ตลาดเก่าให้พัฒนาขึ้นมาอีกครั้ง (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2559)

จะเห็นได้ว่า ชุมชนคลองแดนได้รับการฟื้นฟูนั้น เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ร่วมมือกัน นอกจากวัดคลองแดนได้รับการปรับปรุง บ้านเรือนบริเวณริมน้ำได้รับการบูรณะให้สามารถเป็นที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม และสร้างสิ่งใหม่ขึ้นทดแทนคือ ตลาดริมน้ำคลองแดน นอกจากนั้นยังทำให้คนในคลองแดนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งการฟื้นฟูชุมชนคลองแดนที่เกิดขึ้น จึงสามารถอธิบายได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

(1) การอนุรักษ์สิ่งที่มีค่า

ชุมชนคลองแดนมีโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรม ด้วยวิถีชีวิตของชุมชน จึงมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของคลองแดน การฟื้นฟูของชุมชนคลองแดน จึงมีแนวคิดหลักในการอนุรักษ์ความเป็นชุมชนคลองแดน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่จิตใจของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งในชุมชนคลองแดนได้มีการฟื้นฟูชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งที่มีค่ากับชุมชน ได้แก่

1. วัดคลองแดน ตามประวัติ วัดคลองแดนได้มีหลักฐานปรากฏในหนังสือбудโบราณ⁴ ในวัดว่าถูกสร้างเมื่อ พ.ศ. 2430 ตั้งอยู่ริมคลองแดน ระหว่างบ้านคลองแดน หมู่ที่ 3 ตำบลคลองแดน อำเภอรอนด จังหัดสงขลา กับหมู่ 1 ตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน โดยคนเฒ่าคนแก่ได้หัวปิ่นโต มาฟังเทศน์ ฟังธรรม และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา (จเร สุวรรณชาติ, 2552, น. 12) ซึ่งสอดคล้องกับดังคำบอกเล่าคลองแดนเริ่มการฟื้นฟูชุมชน โดยการอนุรักษ์ความเป็นคุณค่าของชุมชนมากที่สุดนั้นคือ วัดคลองแดน เพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เมื่อหลายปีก่อนหน้านี้ตอนที่คนในชุมชนเริ่มย้ายออกไปเรื่อย ๆ วัดเริ่มพุดไปตามกาลเวลา แต่คนเฒ่าคนแก่ยังเข้าวัดมาทำบุญอยู่เรื่อย ๆ ตอนนั้นที่อาตมา มาเป็นเจ้าของวาสนาใหม่ ๆ ก็เลยมีการปรึกษากับโยมโย ว่าทำอย่างไรที่จะทำให้คนเข้ามาร่วมกันมากขึ้น จึงได้มีความคิดที่จะฟื้นฟูวัด โดยการวางผังแม่บท ร่วมกับอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรี

⁴ หนังสือбудโบราณ เป็นหนังสือที่ถูกเขียนขึ้นใน สมัยโบราณ มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น สมุดข่อย สมุดไทย สมุดไทยดำ สำหรับในภาคใต้เรียกว่า หนังสือбуд สามารถแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ บุคดำ เป็นวิชาमार เช่น ไสยเวทย์ มนต์ดำ ฯลฯ และบุคขาวเป็น ตำรายา การแพทย์โบราณ ฯลฯ หนังสือбудจึงเป็นแหล่งรวบรวมสรรพวิทยาการไว้หลายสาขา คือ ศาสนา กฎหมาย ตำนานและประวัติศาสตร์ ตำราและแบบเรียน สุภาชิต เป็นต้น

วิชัย จากการคุยกับทีมงานที่ทำงานร่วมกัน ได้ใช้หลักการการทำงานที่เรียกว่า “วชร” นั่นคือ “วัด ชุมชน รัฐ” จึงได้เริ่มจากวัด จากนั้นถึงคนในชุมชนเข้าร่วม และขยายแนวคิดไปสถานศึกษา โดยอาศัยความเป็นชุมชนวิสุทธิ ที่คนในชุมชนให้ความเคารพศรัทธา นำหลักทางศาสนาเข้ามายุติโงงในการฟื้นฟูชุมชน (พระครูรัตนสุตากร, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

ซึ่งสอดคล้องกับคำชี้แจงของรองประธานฝ่ายวัฒนธรรม

ในช่วงระยะเวลาที่ดำเนินการวางผังแม่บทภายในวัดคลองแดนนั้น มีปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ทางทีมงานที่ร่วมกันได้ใช้เทคนิคเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจกับคนในชุมชน เช่น เทคนิคก้อนหินกระทบน้ำ ที่ใช้ในการรวมคนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการพูดจากปากต่อปาก ที่เราใช้เวลาพอสมควรในการทำความเข้าใจกับคนที่ไม่เข้าใจเรา โดยการนำตาปาน มัคทายกผู้เฒ่าที่คนในชุมชนเคารพนับถือไปดูแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแบบปั้นหย่าในสถานที่ต่าง ๆ ไปดูงานสวยหรือไม่ และอธิบายให้ฟังว่าสิ่งที่วัดคลองแดนกำลังจะบูรณะใหม่ก็จะเป็นลักษณะแบบนี้ ตาปานจึงไปพูดทำความเข้าใจกับคนในชุมชนให้ ทำให้คนในชุมชนบางส่วนให้สนใจและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี รวมไปถึงการดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ ถึงรูปแบบการปรับปรุงวัดคลองแดน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2559)

จากข้างต้น จะเห็นว่า วัดคลองแดน เป็นศาสนสถานที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และคุณค่าทางด้านจิตใจของคนในชุมชนคลองแดนมาอย่างยาวนาน เพราะด้วยพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ความคิดความเชื่อ เป็นสิ่งที่อธิบายความเป็นชุมชนนั้นได้เป็นอย่างดี (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, 2547, น. 16) ชุมชนคลองแดนจึงมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญในการดำเนินชีวิต ซึ่งวัดคลองแดนจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูชุมชนคลองแดน ด้วยการอนุรักษ์ศาสนสถานของชุมชน ให้คนในชุมชนได้เล็งเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ จากการร่วมมือเพียงแค่งุ่มเล็ก ๆ ได้จุดประกายแนวคิดมีทิศทางที่จะพัฒนาชุมชน ได้มีการหาหรือผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในด้านสถาปัตยกรรม คือ อาจารย์ จเร สุวรรณชาติ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัยสงขลา เป็นแรงเสริมมาเพื่อให้ความคิดเป็นรูปธรรมด้วยความพยายามและความตั้งใจที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ฝ่อาอุปสรรคต่าง ๆ จนทำให้คนในชุมชนเป็นที่ยอมรับและเข้ามามีส่วนร่วมในการวางผังแม่บทวัดคลองแดนร่วมกัน

ดังนั้น วัดคลองแดนถือเป็นสิ่งที่เป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูชุมชนและเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์ไว้ เพื่อเป็นสถานที่รวบรวมความเป็นคุณค่าทางของของคนในชุมชน ได้เข้ามาศึกษาและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับกลุ่มอื่น ๆ ที่เข้ามาท่องเที่ยว

2. พระทอง องค์พระที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดคลองแดน เป็นพระพุทธรูปที่เลื่อมใสของชาวคลองแดน ชุมชนใกล้เคียงและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะด้วยเป็นพระพุทธรูปที่อยู่คู่กับชุมชนคลองแดนมานาน ถือว่าเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของคนคลองแดน จึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าจำเป็นที่จะต้องรักษาไว้ให้อยู่คู่กับชุมชน ดังคำบอกเล่า

พระทองอยู่คู่กับชุมชนคลองแดนมานาน ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีมูลค่าและคุณค่าเพราะเป็นพระพุทธรูปที่ทำจากทองทั้งองค์ และเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนมานาน ที่เกิดมาพระทองก็มีอยู่แล้ว พระทองถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ชุมชนและทีมงานได้รับการอนุรักษ์เพื่อรักษาไว้ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของเจ้าอาวาสวัดคลองแดน

วัดมีพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดมานานมาก เมื่อก่อนองค์พระ จะเป็นสีดำ ทาปากสีแดง ดูไม่สวยงาม แต่เมื่อช่วงประมาณปี 2545 ที่ได้มีการวางผังแม่บทวัด จึงได้อัญเชิญองค์พระนำมาทำความสะอาดใหม่ ได้นำผ้าชุบน้ำมะขามเปียก ชัดดู ทำให้เห็นว่าพระพุทธรูปองค์นี้ มีความเปล่งปลั่งดังทองคำ จึงได้นำมาประดิษฐาน ณ กุฏิหลังใหม่ ด้วยระบบการรักษาความปลอดภัยเป็นอย่างดี (พระครูรัตนสุตากร, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

จากการศึกษาข้างต้น ศาสนาถือเป็นผลิตผลของวัฒนธรรมและสังคมของชุมชนคลองแดน เพราะชุมชนได้ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนานอกจากวัดแล้วนั้น ยังให้ความสำคัญต่อพระพุทธรูป คือ พระทอง ที่แสดงออกถึงความเคารพในเชิงสัญลักษณ์ ถือเป็นสิ่งสำคัญในการอนุรักษ์ให้อยู่คู่กับชุมชน ที่มีคุณค่าทางการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งสักการบูชา ยังเป็นแหล่งการปฏิบัติธรรม ประเพณีที่ดีของคนในชุมชน ซึ่งชุมชนได้นำมาฟื้นฟูควบคู่ไปกับการวางผังแม่บทวัดโดยการทำความสะอาดใหม่อีกครั้ง จากองค์พระที่มีลักษณะที่ไม่สวยงาม ทำให้เห็นถึงองค์พระที่มีรูปลักษณ์ที่สวยงาม จึงได้นำมาประดิษฐาน ณ กุฏิหลังใหม่ของเจ้าอาวาสวัดคลองแดน เพื่อให้ผู้คนเข้ามากราบไหว้บูชาเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเอง

ดังนั้น พระพุทธรูป พระทอง ที่ได้ประดิษฐานอยู่ภายในวัดคลองแดนนั้น ถือเป็นโบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา ที่อยู่คู่กับชุมชนมายาวนาน ด้วยลักษณะองค์พระที่เป็นองค์ทองคำทั้งองค์ จึงเป็นสิ่งที่เคารพนับถือผู้คนมากมาย ทีมงานของชุมชนคลองแดนได้ทำนุบำรุงองค์พระพุทธรูป ทำความสะอาดและอัญเชิญพระพุทธรูปไว้ ณ กุฏิหลังใหม่ของเจ้าอาวาส ด้วยการดูแลของคณะกรรมการวัดคลองแดน ด้วยระบบรักษาความปลอดภัยเป็นอย่างดี ซึ่งถือเป็นจุดสำคัญอีกจุดหนึ่งของการเปิดตลาดริมน้ำคลองแดนในแต่ละสัปดาห์ ที่เป็นจุดให้ผู้ที่มาเยือนได้เข้ามาสักการะพระคู่บ้านคู่เมืองของชุมชนคลองแดน เพื่อเป็นสิริมงคลให้กับผู้มาเยือนทุกท่าน

3. หอฉัน เป็นอาคารเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 100 ปี ที่อยู่ภายในวัดคลองแดน ชุมชนคลองแดนได้อนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และด้านสถาปัตยกรรมเก่าแก่ของชุมชน ดังคำบอกเล่า

หอฉันอยู่มานานแล้วในสมัยนั้นตามคำเล่าต่อ ๆ กันมา สร้างมาตั้งแต่ในอดีตสมัยของหลวงพ่อบุญ อธิบดีเจ้าอาวาสวัดคลองแดน ที่เป็นที่เคารพนับถือของคนคลองแดน โดยหอฉันได้สร้างขึ้นจากชาวบ้านได้ร่วมกันสร้าง ด้วยแรงศรัทธา ในช่วงน้ำท่วมหนัก บ้านเรือนจมน้ำหมด ชาวบ้านก็จะอพยพมาพักอาศัยในวัด โดยหอฉันจะเป็นที่หลบนอนชั่วคราวให้กับคนในชุมชน ระหว่างรอจนกว่าน้ำจะลด (จวบ รัตติโชติ, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2559)

นอกจากนี้ ตามคำบอกเล่าของรองประธานชุมชนฝ่ายวัฒนธรรม หอฉันจะอยู่ใกล้กับคลอง ตามที่เราเห็นจะเห็นว่าด้านหน้าของหอฉันจะหันหน้าออกสู่คลองแดน ซึ่งแต่ก่อนคนในชุมชนใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำ การเดินทางวัดคลองแดนจึงใช้เรือเป็นหลัก หอฉันจึงถูกสร้างใกล้กับริมคลอง ซึ่งยังคงสภาพเดิมมาจนถึงปัจจุบัน ทางทีมงานในช่วงนั้นได้คุยร่วมกันกับเจ้าอาวาสว่าจะทำอย่างไร จึงได้ข้อสรุปว่าจะเก็บไว้ให้เป็นโบราณสถาน ที่เป็นพื้นที่ในการเข้ามาเรียนรู้ของกลุ่มผู้สนใจต่าง ๆ (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

จะเห็นว่า หอฉันเป็นโบราณสถานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่อยู่ภายในวัดคลองแดน เป็นหอฉันที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนด้วยวิถีชีวิตที่ผูกพันกับวัดของคนในคลองแดน อีกทั้งยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่บ่งบอกความเป็นชุมชนได้เป็นอย่างดี ถึงระบบการพึ่งพากันของคนในชุมชนและวัดคลองแดน ในยามที่เกิดเหตุการณ์ที่ทำให้คนในชุมชนเกิดลำบาก วัดยังเป็นสถานที่พึ่งพิงของคนในชุมชน

สรุป การอนุรักษ์สิ่งที่มีค่าของชุมชนคลองแดน ล้วนเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทั้งด้านจิตใจและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของคนคลองแดน จากการศึกษา จะพบว่า ทุกอย่างที่ชุมชนได้อนุรักษ์ไว้ ถูกเก็บรักษาไว้ในวัดคลองแดน เพราะด้วยวัดคลองแดนเป็นสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และเป็นพื้นที่รวบรวมโบราณสถาน โบราณวัตถุที่สำคัญไว้หลากหลายตลอดจนเป็นพื้นที่ที่บ่งบอกถึงระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ดำเนินชีวิตบนฐานความเชื่อทางพระพุทธศาสนา การอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพิงซึ่งกันและกัน ที่ไม่สามารถตัดขาดกันได้ของชุมชนคลองแดนกับวัดคลองแดน และนอกจากนี้วัดคลองแดนยังเป็นจุดเริ่มต้นในการนำมาสู่กระบวนการฟื้นฟูชุมชนด้านต่าง ๆ ที่ทำให้ชุมชนคลองแดนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดี สามารถยกระดับจิตใจและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ตลอดจนเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมของชุมชนที่ให้

คนที่เข้ามาท่องเที่ยวตลาดริมน้ำคลองแดน ได้เข้ามาสักการะและเรียนรู้ชุมชนผ่านวัดคลองแดนแห่งนี้ วัดคลองแดน จึงถือว่าเป็นศาสนสถานที่มีคุณค่ากับชุมชนคลองแดนอย่างยิ่ง

(2) การฟื้นฟูบูรณะ

ด้วยสภาพบริบทชุมชนคลองแดน ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ ลำคลองที่เชื่อมโยงกันสามสายลำคลองที่สำคัญ คือ คลองระโนด คลองชะอวด คลองปากพ่อง วิถีชีวิตของคนชุมชนคลองแดน จึงมีวิถีที่ใช้แหล่งน้ำที่เป็นทั้งเส้นทางสัญจร การเกษตรกรรม ใช้อุปโภคและบริโภค รวมทั้งกิจกรรมประเพณี ตลอดจนบ้านเรือนของผู้คน จึงได้ถูกสร้างอยู่ใกล้กับลำคลอง จากการศึกษาถึงพัฒนาการของชุมชนคลองแดนข้างต้น เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป ชุมชนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน การตัดถนนผ่านชุมชนจากที่เคยสัญจรทางน้ำก็ลดลง เรือก็ลดบทบาทความสำคัญลง ก็ปล่อยให้ผุพัง ตลอดจนได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติคือน้ำท่วม และวาตภัย ส่งผลให้บ้านเรือนที่อยู่บริเวณริมน้ำ ได้รับความเสียหาย ทำให้สภาพพื้นที่ชุมชนเดิม มีสภาพที่เสื่อมโทรม เพื่อที่จะให้กลับสภาพกลับมาดีขึ้น ชุมชนคลองแดนจึงได้ทำการบูรณะเพื่อที่จะให้สิ่งต่าง ๆ มีความมั่นคงขึ้น จึงได้มีการปรับปรุงสิ่งเดิมที่สามารถนำมาสร้างประโยชน์ให้คงรูปแบบเดิมให้มากที่สุดในรูปแบบการฟื้นฟูบูรณะ ซึ่งได้แก่

1. เรือขุด ด้วยวิถีชีวิตของคนคลองแดนที่ผูกพันกับสายน้ำมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เรือถึงเป็นพาหนะหลักที่ใช้ในการสัญจร ซึ่งนอกจากจะเป็นพาหนะแล้ว เรือขุดยังเป็นเรือที่ใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ในชุมชน เพราะด้วยลักษณะของเรือที่มีขนาดใหญ่ จึงสามารถนำมาใช้ในงานประเพณีลากพระในช่วงออกพรรษา ดังคำบอกเล่าของปราชญ์ชุมชน พบว่า

เมื่อก่อนเรือมีจำนวนมาก ทั้งของพ่อค้าที่เขามาขายของที่ตลาดคลองแดน และเรือของคนคลองแดนเอง ก็มีหลายชนิด เช่น เรือพาย เรือขุด เรือสำเภา แต่ก่อนที่นี้นั้นมีช่างต่อเรืออยู่หลายบ้าน ทำให้เรือมีหลากหลาย แต่เรือขุดนั้น ถือว่าเป็นเรือที่เป็นเรือที่เก่าแก่ของชุมชนคลองแดนเลย เพราะมีการใช้ประโยชน์จากเรือขุดมาก ทั้งการขนส่งคนขนของ หรือใช้ในประเพณีลากพระ เป็นเรือที่ถือว่าสำคัญกับชุมชนคลองแดนมาก (จวบ รัตติโชติ, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

ตามหลักฐานที่ปรากฏไว้ในชุมชนคลองแดน เรือขุดเป็นเรือที่ขุดจากทำจากไม้ตะเคียนทองทั้งต้น ซึ่งตัวเรือมีความยาว 15.30 เมตร ความกว้าง 2.06 เมตร สมัยก่อนใช้ในการขนทรายเข้าวัด ย้ายบ้านทั้งหลัง และใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน สามารถบรรทุกคนได้ประมาณ 40-50 คน ซึ่งเรือขุดได้รับการบูรณะขึ้นมาใหม่ ในปี พ.ศ. 2551 จากทีมคณะทำงานของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัยและคนในชุมชนคลองแดน ทำให้เรือขุดมีสภาพที่ดีขึ้น (พิมพ์กานต์ เหมือนทองและคณะ, 2552, น. 24) สอดคล้องกับคำบอกเล่า

เรือขุดเมื่อก่อนนำมาใช้งานในหลายด้าน ทั้งงานบุญงานประเพณี ในช่วงลากพระในช่วงออกพรรษา ที่ใช้เรือเป็นพาหนะในการนำองค์พระแท้ไปตามลำคลอง คนในคลองแดนต่างช่วยกัน เตรียมของทำบุญ ทำขนมต้ม เพื่อได้ทำบุญกัน ลงเรือเพื่อร่วมขบวนลากพระไปตามลำคลองในหมู่บ้าน และยังใช้ประโยชน์ในการนำมาใช้งาน เช่น การขนทรายเข้าวัด ขนแร่ และบรรทุกคนในจำนวนมาก ๆ ในช่วงน้ำหลาก แต่นานไป เรือก็ไม่ได้ใช้งาน มีสภาพเสียหาย แต่ได้รับการบูรณะใหม่ในปี 51 ในช่วงนั้นทีมทำงานกับชาวบ้านได้ร่วมกันซ่อมแซมเรือขุด ที่บริเวณลานวัด โดยมีการทำพิธีกรรมไหว้แม่ย่านางเรือก่อน ในระหว่างที่ทำพิธีก็มีการบวงสรวงตามประเพณีในสมัยแต่แรก และนำทองคำเปลวมาติดที่ตัวเรือ เพื่อให้เป็นสิริมงคล (สายัณห์ สาคร, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2560)

จะเห็นได้ว่า การบูรณะเรือขุดให้มีสภาพดังเดิม ถึงแม้ว่าไม่ได้นำกลับมาใช้ประโยชน์ในด้านการใช้เป็นพาหนะการเดินทาง การขนส่ง เหมือนในอดีต แต่เรือขุดกลายเป็นโบราณวัตถุ ที่สามารถเล่าเรื่องราวของชุมชนคลองแดน ในมิติของการดำเนินชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม สื่อถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางภูมิปัญญาการปรับตัวของบรรพบุรุษเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทำให้เด็กเยาวชนในชุมชนได้เรียนรู้และตระหนักถึงความสำคัญของเรือขุดอยู่เสมอ ตลอดจนเป็นการสร้างการเรียนรู้ให้กับผู้คนภายนอกที่เข้ามาเรียนรู้ได้เห็นถึงความสำคัญของโบราณวัตถุที่มีคุณค่าต่อชุมชน

2. สะพานไม้ เป็นสะพานเส้นทางที่เชื่อมต่อพื้นที่การเดินทางเลียบริมคลองแดนใช้ในการเดินทางไปมาหากันของคนในชุมชน ด้วยลักษณะสะพานที่สร้างจากไม้ ไม้มีความคงทนมากนักเมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงไปก็ทำให้เสื่อมโทรมลงไปเรื่อย ๆ ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการซ่อมแซมมาหลายต่อหลายครั้ง ดังคำบอกเล่า

เมื่อก่อนสะพานนี้ เป็นสะพานที่เป็นไม้แผ่นเดียวที่ใช้ในการข้ามฝากของคนจากฝั่งนี้มาฝั่งนี้ ไม้ก็หาจากในชุมชนนี้แหละ คนเขาก็มาช่วย ๆ กันสร้างสะพาน ลุงเป็นช่างไม้คนเดียว จึงถือว่าเป็นช่างใหญ่ในการสร้างสะพาน และได้ช่วยกันซ่อมมาเรื่อย ๆ เมื่อตอนเปิดตลาดใหม่ ๆ ก็ยังใช้สะพานนี้อยู่เป็นปกติ แต่ต่อมาสัก 2 ปี ทางคณะกรรมการเขาวางแผนร่วมกันว่าจะปรับปรุงโดยมีความมั่นคงมากขึ้น เพื่อให้หนักท้องเที่ยวที่เข้ามาได้เดินข้าม เดินชมตลาด จึงได้มีการเรียไรเงินจากชาวบ้าน ลุงก็ได้ช่วยทั้งเงินทั้งแรงปรับปรุงสะพานใหม่ให้มั่นคงขึ้น (จวบ รัตติโชติ, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

สอดคล้องกับคำชี้แจงของประธานชุมชน

ช่วง 4 ปีที่ผ่านมา คณะกรรมการฯ ชาวบ้าน กลุ่มแม่ค้าที่มีส่วนร่วมตรงนี้ได้ช่วยกันมอบเงินส่วนตัว มาเป็นเงินกองกลางในการปรับปรุงสะพานบริเวณตลาดเพื่อได้ข้ามไปยังอีกฝั่งได้อย่างสะดวก และยังออกแรงกาย ช่วยกันสร้างสะพานและยังมีการเพิ่มเติมสะพาน

ไม่ไปตามเส้นทางเดินตลาดริมคลอง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลาและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เข้ามาช่วยเหลือคลองแดน ทำให้สะพานรอบตลาดริมน้ำคลองแดนได้รับการปรับปรุงให้มีความคงทนมากขึ้นและมีความสะดวก ปลอดภัยแก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือนในตลาดแห่งนี้ (เกรียงไกร อนันต์พงศ์, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

จะเห็นได้ว่า สะพานไม้เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชุมชนมาอย่างยาวนาน เพราะด้วยบริบทของชุมชนที่อยู่ใกล้ริมน้ำ สะพานจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการเดินทางสัญจร ไปยังสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า สะพานที่ทำจากไม้ เกิดความทรุดโทรมไปตามกาลเวลา สะพานจึงมีการซ่อมแซมบ่อยครั้ง ในปี 2556 การปรับปรุงเพื่อให้เกิดความคงทนของสะพาน จึงได้ซ่อมแซมกันใหม่อีกครั้ง ด้วยทุนเงิน แรงกาย แรงใจของคนในชุมชน ทำให้สะพานมีความคงทนมากขึ้น ต่อมาเมื่อมีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนจึงได้มีการเพิ่มสะพานขึ้นมาใหม่ อีก 2 แห่ง และมีการดูแลปรับปรุงกันอย่างต่อเนื่อง

3. อาคารบ้านเรือน ภายหลังจากการปรับปรุงวัด อาจารย์ จเร สุวรรณชาติ ได้ดำเนินการปรับปรุงที่อยู่อาศัยต่อ ซึ่งเป็นทีมคณะวิจัย นักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ได้รับทุนวิจัยจากการเคหะแห่งชาติ ดำเนินการปรับปรุงที่อยู่อาศัย โดยทำงานร่วมกับคนในชุมชนครั้งนี้ จากการศึกษา สํารวจบ้านเรือนที่เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ลักษณะบ้านเรือนชุมชนคลองแดนส่วนใหญ่เป็นบ้านที่มีอายุใช้งานมากกว่า 50 ปีขึ้นไป จำนวน 30 หลังคาเรือน ทางทีมคณะผู้วิจัยและชุมชนจึงได้บูรณะบ้านเรือนปรับสภาพบ้านเรือนบริเวณริมน้ำให้เป็นที่อยู่อาศัยที่ทำให้คุณภาพชีวิตของผู้อาศัยดีและปลอดภัยขึ้น ซึ่งจากการบูรณะบ้านเรือนในครั้งนี้ได้บูรณะบ้านเรือนที่มีลักษณะดังนี้ เรือนไม้แถว และบ้านไม้เดี่ยว ซึ่งบ้านทั้ง 2 ลักษณะเป็นเรือนไม้ที่มีอายุประมาณ 70 ปี ลักษณะบ้านเรือนจะเป็นห้องที่ติดกัน แบ่งออกเป็นห้อง ๆ มีขนาดที่แตกต่างกันและ บ้านที่อยู่รอบ ๆ ภายในชุมชนคลองแดน ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมการแบ่งที่ดินของคนในสมัยอดีต (จเร สุวรรณชาติ, 2552) ตามคำบอกเล่า

ลุงอยู่ที่บ้านหลังนี้มาตั้งแต่เด็ก ๆ ตอนที่อาจารย์เข้ามาสำรวจบ้าน อาจารย์บอกว่า บ้านลุงมีเอกลักษณ์ของศิลปะพื้นถิ่น และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ถ้าจะปรับปรุงบ้านหลังนี้ ลุงจะร่วมด้วยหรือไม่ ลุงก็บอกว่า ลุงพร้อมให้ความร่วมมือในการฟื้นฟูชุมชนคลองแดนให้น่าอยู่ขึ้น เพราะลุงก็เป็นคนของคลองแดน ก็อยากให้คลองแดนน่าอยู่มาขึ้นอย่างน้อยลูกหลานก็ได้กลับมาเยี่ยม มาเที่ยวบ้านเกิดของตัวเองบ้าง (สายัณห์ สาคร, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2560)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของรองประธานฝ่ายวัฒนธรรม

บ้านครูสายัณห์ ถือว่าเป็นบ้านแรก ๆ ที่โครงการวิจัยของอาจารย์จรเร ได้ทำการปรับปรุงบ้านเรือน เพราะด้วยลักษณะบ้านเรือนที่มีลักษณะติดกันหลาย ๆ หลัง มีรูปแบบตามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หลังคาปั้นหย่าที่เป็นเอกลักษณ์ จึงได้เริ่มปรับปรุงบ้านเรือน และได้ปรับมาเป็นโฮมสเตย์หลังแรกของชุมชนคลองแดน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2559)

จะเห็นว่า บ้านเรือนที่ได้รับการบูรณะ จำนวน 30 ครัวเรือน เป็นการปรับปรุงที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนคลองแดนให้มีสภาพที่แข็งแรง คงทน และสร้างความปลอดภัยให้กับผู้ที่อยู่อาศัย นอกจากนี้จะเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนด้านปัจจัยพื้นฐานดีขึ้น ยังเป็นเก็บรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นพื้นถิ่นของคลองแดน สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าภูมิปัญญา การปรับตัวของบรรพบุรุษที่ได้เรียนรู้เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม คุณค่าทางสถาปัตยกรรม ที่เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ไม่เหมือนใคร ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้

สรุป การปรับปรุงบูรณะ โดยการนำเอามาประยุกต์และพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนร่วมที่ชุมชนคลองแดนได้ดำเนินการปรับปรุงซ่อมแซม ได้แก่ เรือชุด สะพานไม้ รวมทั้งอาคารบ้านเรือน ซึ่งถือว่าการฟื้นฟูในรูปแบบของการฟื้นฟูบูรณะ เพื่อให้มีสภาพมั่นคงไม่ก่ออันตรายแก่ผู้คน ตลอดจนเป็นการอนุรักษ์ความเป็นวิถีชีวิตของรากฐานของชุมชนตั้งแต่ในอดีต การดำเนินชีวิตที่ผูกพันกับภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ที่ถ่ายทอดผ่านสิ่งก่อสร้างที่สืบสอดต่อ ๆ กันมา ทั้งสิ่งที่เป็นโบราณวัตถุและสิ่งก่อสร้าง สิ่งที่ชุมชนและนักวิชาการได้ร่วมกันปรับปรุงที่อยู่อาศัย ทำให้มองเห็นถึงคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ที่เป็นมากกว่าสิ่งก่อสร้างแต่เชื่อมโยงไปถึงความเป็นชุมชนของคลองแดน ทั้งคุณค่าด้านภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเอง คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เป็นเรื่องราวที่ทำให้คนในชุมชนได้รู้จักชุมชนของตนเองมากขึ้น คุณค่าด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยคนในท้องถิ่น และใช้สอยในท้องถิ่น ที่สะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพแวดล้อมของชุมชนนั้นได้ดี สิ่งที่ได้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการทำงานร่วมกันของชุมชนคลองแดน และหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน ทั้งในด้านงบประมาณ การดำเนินงาน ทำให้ชุมชนคลองแดนได้ประสบผลความสำเร็จในด้านของการบูรณะปรับปรุงที่อยู่อาศัยและโบราณ แต่ส่งผลให้ชุมชนเกิดฐานการทำงานที่สำคัญในการต่อยอดไปยังการพัฒนาการสร้างสิ่งใหม่ที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชน

(3) การพัฒนาแบบหรือสร้างใหม่

ภายหลังจากการฟื้นฟูบ้านเรือนริมน้ำ คณะผู้วิจัยและคนในชุมชนคลองแดน ได้ร่วมกันการฟื้นฟูต่อ โดยการสร้างตลาดริมน้ำคลองแดนใหม่ขึ้นมา ตรงพื้นที่บริเวณตลาดเก่าที่มีสภาพทรุดโทรม ให้กลายเป็นพื้นที่ของตลาดชุมชนในการซื้อขายสินค้า ในการสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชนและกระจายรายได้ไปยังพื้นที่อื่น ๆ แต่ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เป็นเอกลักษณ์ นั่นคือ

3 ลำคลอง 2 เมือง การพัฒนาตลาดที่นอกจากจะเน้นเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน แล้วนั้น ยังสามารถต่อยอดเป็นแหล่งท่องเที่ยวในการเรียนรู้ของผู้คนอื่น ๆ ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตของชุมชน การฟื้นฟูทำให้ชุมชนคลองแดนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในการฟื้นฟูในรูปแบบการสร้างชิ้นใหม่ ได้แก่ ดังนี้

1. ตลาดริมน้ำคลองแดน การพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดนขึ้นมาเป็นการขยายการฟื้นฟูที่มาจากการฟื้นฟูชุมชนริมน้ำคลองแดน เพื่อให้เป็นพื้นที่ให้คนในชุมชนได้ทำกิจกรรมร่วมกัน หันมาให้ความสำคัญกับชุมชนของตัวเอง ซึ่งพื้นที่บริเวณที่สร้างตลาดขึ้นมาใหม่นั้น เป็นพื้นที่ตลาดเก่าที่ได้รกร้างไปแล้ว แต่ได้รับการพัฒนาพื้นที่บริเวณที่เคยเป็นตลาดเก่าให้กลับมาใหม่อีกครั้ง โดยนอกจากจะเป็นพื้นที่ในการค้าขายสินค้าต่าง ๆ แล้ว ได้มีการพัฒนาเพื่อรองรับการพัฒนาที่ต่อยอดออกไปในมิติการท่องเที่ยว เน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม ด้วยสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน จึงทำให้ตลาดริมน้ำคลองแดน ได้รับความนิยม จนทำให้คณะกรรมการฯ สามารถวางแผนและพัฒนาตลาดและชุมชนที่สามารถบูรณาการทุก ๆ ด้านของชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิต มีรายได้เสริมจากอาชีพหลัก สมาชิกครอบครัวช่วยเหลือกันและกัน คนในชุมชนมีจิตอาสาในการพัฒนาชุมชนตนเองมากขึ้น

ภาพที่ 4.6 บริเวณตลาดริมน้ำคลองแดนก่อนมีการปรับปรุงพื้นที่ พ.ศ. 2545. จาก ศูนย์ข้อมูลชุมชนคลองแดน (12 พฤศจิกายน 2559).

ภาพที่ 4.7 บริเวณตลาดริมน้ำคลองแดนหลังการปรับปรุงพื้นที่ พ.ศ. 2552. จาก ศูนย์ข้อมูลชุมชนคลองแดน (12 พฤศจิกายน 2559).

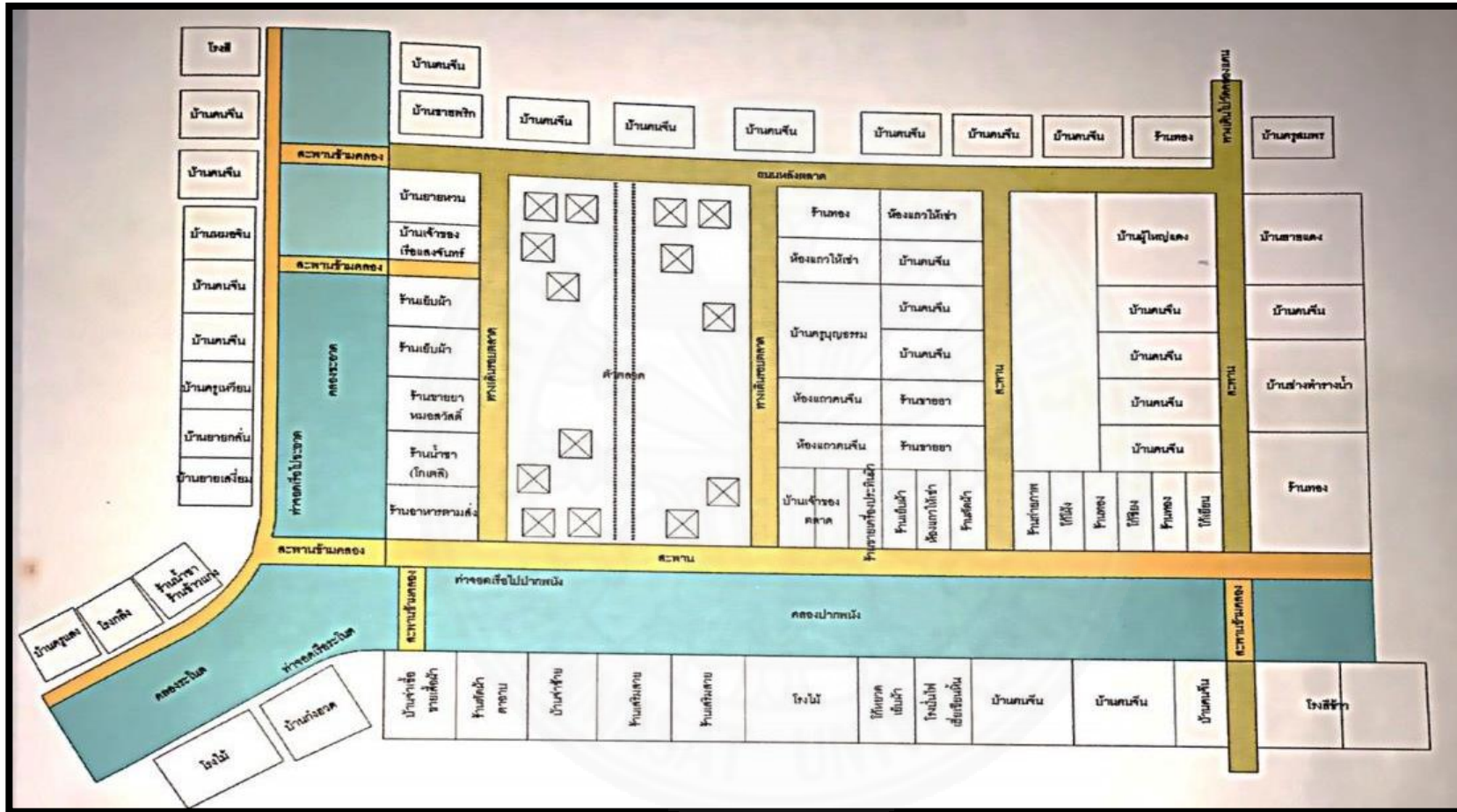
เพื่อให้เห็นอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสภาพบริบทของตลาดริมน้ำคลองแดนในสมัยอดีต ที่เคยเป็นศูนย์การค้าสำคัญของจังหวัดสงขลา จนกระทั่งได้พัฒนาสร้างขึ้นมาใหม่กลายเป็นตลาดริมน้ำคลองแดนในปัจจุบัน ผู้ศึกษาได้ศึกษางานวิจัยของ จเร สุวรรณชาติ เรื่อง การศึกษาและจัดทำโครงการนาร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนในชนบทภาคใต้ (จเร สุวรรณชาติ, 2552) เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงสภาพบริบทตลาดริมน้ำคลองแดนในอดีต ผ่านแผนภาพจำลองตลาดในอดีตและได้ใช้เครื่องมือทางมานุษยวิทยา คือ แผนที่เดินดิน เป็นการอธิบายการสภาพบริบทตลาดริมน้ำที่ได้พัฒนาขึ้นมาใหม่ในปัจจุบัน จากแผนผังจำลองตลาดริมน้ำคลองแดนในอดีตและการทำแผนที่เดินดิน การศึกษาพบว่า ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนคลองแดนที่มีพื้นที่ใกล้กับริมน้ำคลองแดน และมีเอกลักษณ์ที่ชัดเจน ถือว่าคลองแดนจุดศูนย์กลางของการค้าจึงได้ชื่อว่าเป็นศูนย์รวมทางการค้า ซึ่งเมื่อพิจารณาด้านภูมิศาสตร์และตามหลักฐานประวัติศาสตร์ของชุมชนสอดคล้องกัน สภาพแวดล้อมบ้านเรือนริมคลองส่วนใหญ่ จึงเป็นลักษณะบ้านเรือนห้องแถวติดกัน สองริมฝั่งคลองจึงเต็มไปด้วยร้านค้า จำหน่ายสินค้าหลากหลายชนิด เช่น ร้านทอง ร้านน้ำชา โรงสี เป็นต้น การสร้างตลาดใหม่ขึ้นมาจึงไม่ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ของตลาดเก่าและตลาดใหม่จึงมีลักษณะเหมือนเดิม พื้นที่บริเวณบริเวณตลาดน้ำคลองแดนทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงจากในอดีตบางส่วนที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน อาทิ ร้านขายยา ย่านบ้านเก่าฝั่งนครศรีธรรมราช บ้านริมน้ำที่ยังคงมีลักษณะโครงสร้างแบบในอดีตยังคงมีให้เห็น การบูรณะปรับปรุงและสร้างขึ้นมาใหม่ แผงร้านค้าในส่วนตัวตลาดที่มีการขยายจำนวนมากขึ้น มีการก่อสร้างพื้นคอนกรีตเพื่อให้คงทนสำหรับใช้พื้นที่ในการค้าขาย

สายน้ำ 3 สายก็ยังคงเป็นสายน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงให้คนในชุมชนคลองแดนและชุมชนใกล้เคียงได้ใช้ในการดำรงชีวิตทั้งการประกอบอาชีพและการอุปโภคบริโภค นอกจากนี้จากแผนผังที่ดิน ผู้ศึกษาได้สังเกต และสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและผู้ประกอบการร้านค้า โฮมสเตย์ ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างหน้าที่ของคนในชุมชนที่มีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการของตลาดคลองแดน ที่จะมีการรวมตัวกันทุกเสาร์ของสัปดาห์ที่มีการเปิดตลาด โดยจะมารวมตัวกันที่บ้านประธานชุมชนหรือบ้านขายยา เพื่อที่เพื่อที่จะชี้แจงข่าวสาร ปัญหาต่าง ๆ การรับแม่ค้าใหม่เข้ามาจะต้องมาแจ้งในที่ประชุม รวมทั้งการเข้ามาของหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งรายงานผลการปฏิบัติงาน และปัญหาจากการค้าขาย เป็นต้น อีกทั้งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมของผู้นำในชุมชนที่ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนา โดยการเข้าไปพัฒนาวัดและสร้างกิจกรรมร่วมกับวัดคลองแดน เพื่อสร้างเป็นที่ยึดเหนี่ยวให้กับชุมชน จนได้ชื่อว่าเป็นชุมชนวิถีพุทธคลองแดน จุดบ้านเรือนที่กลายมาเป็นบ้านพักโฮมสเตย์ได้กระจายอยู่ทั่ว ๆ บริเวณตลาดน้ำคลองแดน ซึ่งผู้ประกอบการโฮมสเตย์ทุกบ้านจะมีการประชุมร่วมกันโดยจะประชุมกันที่บ้านครูสายัณห์โฮมสเตย์ที่เป็นโฮมสเตย์หลังแรกและยังเป็นที่พักในคณะกรรมการโฮมสเตย์ เพื่อที่มากลุมคุยรับฟังปัญหาและร่วมหาแนวทางแก้ไข ปัญหาที่จะนำไปสู่แนวทางแก้ปัญหาได้ดีที่สุด ที่จะอธิบายในส่วนของกระบวนการจัดการตนเององตลาดชุมชนต่อไป การทำแผนที่ที่ดิน ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงจากการสร้างตลาดใหม่ขึ้นมาทดแทนตลาดเก่าที่รกร้างไป และยังคงสะท้อนกระบวนการจัดการพื้นที่ตลาดน้ำคลองแดนที่ไม่ได้มีการจัดแบ่งพื้นที่ในการจำหน่ายสินค้าอย่างเป็นทางการมากนัก ทั้งนี้ เนื่องจากตลาดน้ำคลองแดนเป็นตลาดน้ำที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่บริเวณสองริมฝั่งคลอง และมีสะพานไม้เป็นตัวเชื่อม จะเห็นว่า ร้านค้าจำหน่ายสินค้าส่วนใหญ่จึงตั้งอยู่บริเวณหน้าบ้านเรือนทั้งสองริมฝั่งคลอง แต่จะแบ่งตามเขตพื้นที่โดยดูความเหมาะสมของเขตพื้นที่ทั้งหมด เพื่อที่จะช่วยกันดูแลเรื่องของปัญหาขยะ จึงได้มีการแบ่งพื้นที่เพื่อดูแลความสะอาด ซึ่งได้แบ่งออก 4 โซนใหญ่ ๆ คือ ลานพื้หนุ่ม ลานบ้านประธานลานลุงชาย และลานน้ำตึง ตลาดน้ำคลองแดนยังมีเวทีกลางและศาลาเล่าเรื่องอีกด้วย โดยเวทีกลางจะยื่นลงไปใต้น้ำซึ่งตั้งอยู่บริเวณหน้าร้านศรีสุขโฮสเทล เป็นเวทีสำหรับจัดกิจกรรมการแสดงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการรำมโนราห์ การแสดงดนตรี การร้องเพลง และการแสดงอื่น ๆ ซึ่งมีทั้งการแสดงของเด็กและเยาวชนในชุมชนคลองแดน และการแสดงของนักเรียนนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่มาร่วมกิจกรรมการแสดง

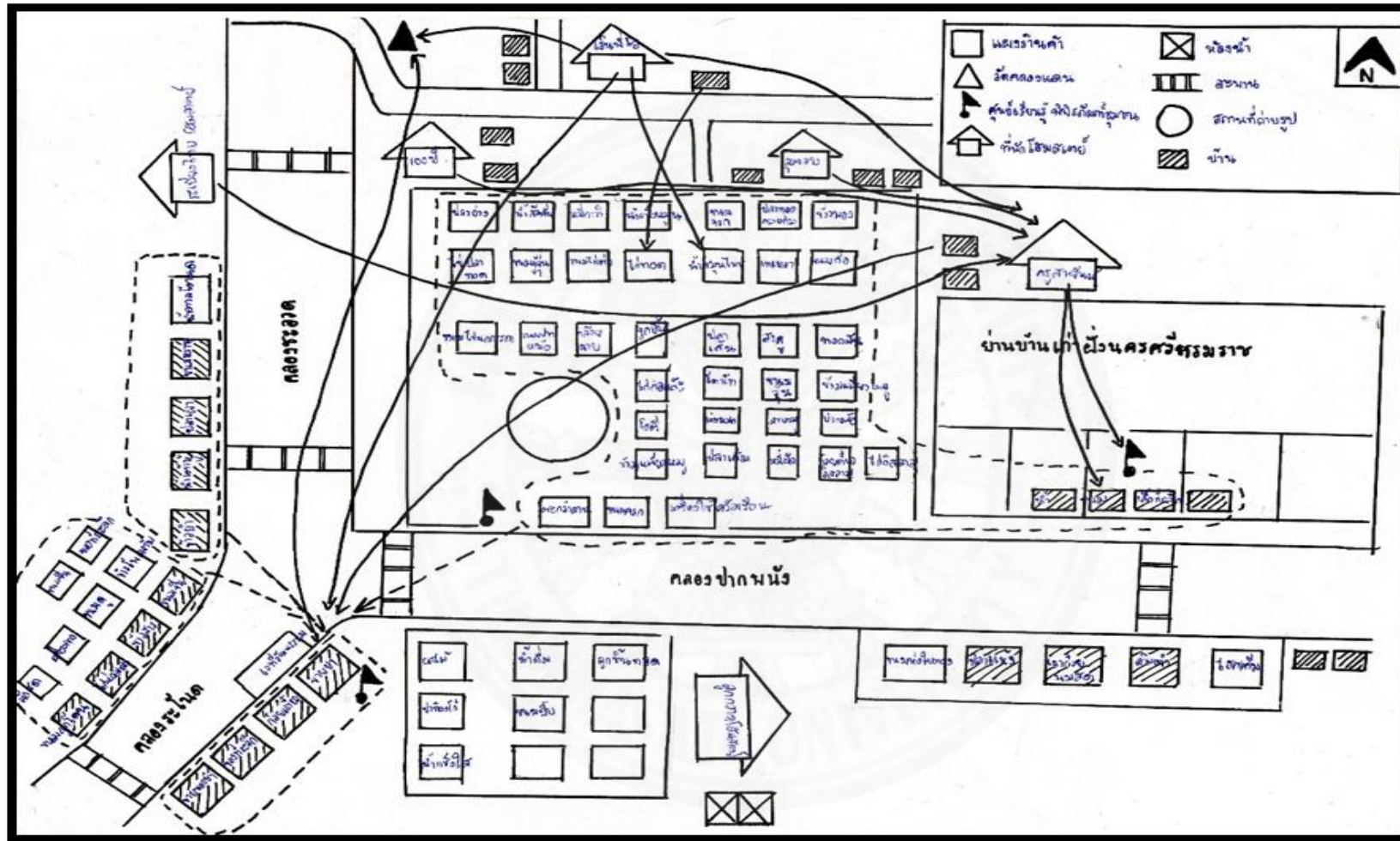
จะเห็นได้ว่า ตลาดริมน้ำคลองแดนที่ได้พัฒนาและสร้างขึ้นมานั้น เป็นกระบวนการฟื้นฟูที่ได้ดำเนินพัฒนาต่อยอดจากการปรับปรุงที่อยู่อาศัยของชุมชน ด้วยการสำรวจและวิเคราะห์พื้นที่ร่วมกันของคณะผู้วิจัยและคณะทำงานของชุมชนคลองแดน ทำให้ร่วมกันดำเนินการพัฒนาพื้นที่ตลาดเก่าให้กลับมาเป็นตลาดใหม่ ทั้งในด้านของทุนที่สามารถนำมาจัดการทำให้เกิดการต่อยอดในด้านต่าง ๆ เช่นด้านเศรษฐกิจ โดยนำผลผลิตจากการเพาะปลูกของเกษตรกร

มาจำหน่าย ในตลาด สร้างเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว เกิดกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจการแลกเปลี่ยนสินค้า ซื้อขายของผู้ผลิตและผู้บริโภค ตลอดจนสามารถสร้างกิจกรรมให้คนในชุมชนทำกิจกรรมร่วมกัน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดการนำองค์ความรู้มาประยุกต์ในการขับเคลื่อนงานของตลาด เป็นต้น ดังนั้น การสร้างตลาดขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ถือว่าเป็นการฟื้นฟูชุมชนที่ทำให้คุณภาพของคนในชุมชนดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับดัชนีชี้วัดความสำเร็จของโครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัย พบว่า ภายหลังจากการดำเนินโครงการจำนวนครัวเรือนที่ได้ย้ายตั้งชุมชน ผู้คนได้กลับมาปลูกบ้านใหม่เพิ่มขึ้น (จเร สุวรรณชาติ, 2559)

ภาพที่ 4.8 แผนผังจำลองตลาดคลองแดนในอดีต. จาก งานวิจัยการศึกษาและจัดทำโครงการนำร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนในชนบทภาคใต้ (ชุมชนคลองแดน), โดย จเร สุวรรณชาติ, 2552, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตสงขลา.

ภาพที่ 4.9 แผนที่เดินดินบริเวณตลาดริมน้ำคลองแดน, โดยผู้ศึกษา, 2559.

2. ศาลาเล่าเรื่อง ถูกสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์คือ เป็นพื้นที่พบปะสังสรรค์ของคนในชุมชน และเป็นพื้นที่แสดงเรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชน ที่เปรียบเสมือนเป็นสถานที่จัดนิทรรศการเกี่ยวกับชุมชน และเป็นกระดานข่าวสารของชุมชน (จเร สุวรรณชาติ, 2552, น. 32) ดังคำบอกเล่า

ศาลาเล่าเรื่องได้สร้างขึ้นในลักษณะการออกแบบง่าย ๆ โดยใช้กำลังแรงงานจากคนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น วัสดุก็หาได้จากในชุมชนเอง ช่วงเราก็มี แรงงาน ก็มาจากคนในชุมชน ซึ่งออกมาในลักษณะที่เป็นในรูปแบบเดียวกับบ้านเรือนและตลาด คือ การเน้นความเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมทรงพื้นถิ่น เช่น หลังคาทรงจั่ว มีม้านั่งไว้สำหรับนั่งพักผ่อน และนอกจากนี้ยังใช้เป็นพื้นที่ในการประชาสัมพันธ์เวลา เปิดตลาด เพื่อแจ้งข้อมูลพูดคุยกับคนที่เข้ามาเที่ยว (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2559)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของรองประธานชุมชน

ศาลาจะอยู่บริเวณตลาดฝั่งโซนบ้านเก่า สร้างขึ้นมาเพื่อให้คนได้มานั่งเล่น นั่งพักผ่อนหย่อนใจ สร้างขึ้นด้วยไม้ที่มาจากในชุมชนบ้าง ขอสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ บ้าง แต่เราจะลงมือกันทำเอง ด้วยน้ำพักน้ำแรงของคนในชุมชนที่ช่วยกัน ศาลาที่ได้สร้างขึ้นใหม่ เพราะเราต้องการที่จะมีพื้นที่เล่าเรื่องของชุมชน เพื่อให้ผู้มาเยือนได้เข้าใจความเป็นมาของชุมชนของเรา ที่เป็นเสมือนป้ายต้อนรับสู่ชุมชน แก่ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมเยือน นอกจากนี้ ป้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน จะเป็นป้ายลักษณะของการบอกเส้นทางที่จะทำให้นักท่องเที่ยวมีเข้ามาเยือนได้เดินทางไปเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ ที่น่าใจภายในชุมชนคลองแดน (เกรียงไกร อนันตพงศ์, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2559)

3. ซุ้มประตูทางเข้าและป้ายต่าง ๆ เป็นการออกแบบโดยยึดรูปแบบดั้งเดิมมาประยุกต์ ที่เป็นเสมือนป้ายต้อนรับสู่ชุมชน แก่ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมเยือน นอกจากนี้ ป้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน จะเป็นป้ายลักษณะของการบอกเส้นทาง ที่จะทำให้นักท่องเที่ยวมีเข้ามาเยือนได้เดินทางไปเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ ที่น่าใจภายในชุมชนคลองแดน

ป้ายที่เห็นตามจุดต่าง ๆ ในตลาด เกิดขึ้นมาภายหลังที่ได้เปิดตลาด เรามีการสร้างขึ้นมาเพิ่มขึ้น ๆ เรื่อย ๆ ตามความเหมาะสมของแต่ละจุด เช่น ป้ายประตูทางเข้า จะตั้งเสาไม้และพร้อมทั้งบ้านไม้สลัก ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน และป้ายบอกเส้นทางติดไว้ตามจุดต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ ซึ่งป้ายจะเป็นในลักษณะของการออกแบบเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของชุมชน วัสดุที่ใช้ก็สามารถหาได้ง่ายจากในชุมชนและมีความคงทน และจะต้องเป็นไปในลักษณะของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (เกรียงไกร อนันตพงศ์, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2559)

สรุป

การฟื้นฟูของตลาดริมน้ำคลองแดน เกิดขึ้นจากการแนวความคิดที่อนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นถิ่นของปักษ์ใต้ให้คงอยู่ไว้ โดยใช้กระบวนการทำงานร่วมกันที่เรียกว่า “วชร” (วัด ชุมชน รัฐ) ที่ให้ความสำคัญกับวัดเป็นหลัก และชุมชน โดยมีหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ แนวคิดดังกล่าวเกิดจากแกนนำผู้มีความคิดริเริ่มคือ พระอาจารย์ และคุณอภิชาติ เหมือนทอง ที่ได้ขอความร่วมมือ อาจารย์ จเร สุวรรณชาติ นักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตสงขลา เพื่อเข้ามาวางผังแม่บท โดยเริ่มต้นการสำรวจและวิเคราะห์ชุมชน ว่าชุมชนคลองแดนมีทรัพยากรหรือทุนที่สำคัญต่อคนคลองแดนในด้านใดบ้าง ซึ่งพบว่าวัดคลองแดน เป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนให้ความสำคัญเคารพนับถือ จนสามารถสร้างกุฏิหลังใหม่จนสำเร็จ ด้วยความร่วมมือของคนในชุมชนและหน่วยงานภายนอกที่เป็นเสมือนพี่เลี้ยงในการพลิกฟื้นชุมชนและได้ขยายผลต่อยอดต่อในชุมชนริมคลองแดน ในการฟื้นฟูบ้านเรือนผ่านงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโครงการนาร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนในชนบทภาคใต้ (ชุมชนคลองแดน) ด้วยทุนที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดการจัดการทุนเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน ด้วยศักยภาพของคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม ทำให้เกิดการฟื้นฟูตลาดคลองแดนที่เคยรุ่งเรืองในอดีตกลับมามีชีวิต เป็นโอกาสการสร้างรายได้ให้กับชุมชน ให้เกิดเกิดการรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพ การฟื้นฟูที่เกิดขึ้นภายในชุมชนคลองแดน จากการศึกษาพบว่า มีรูปแบบ 3 รูปแบบ ได้แก่

1. การอนุรักษ์สิ่งที่มีค่า ชุมชนได้มีแนวคิดหลักในการอนุรักษ์ความเป็นชุมชนคลองแดน ในการอนุรักษ์สิ่งที่มีค่าของชุมชน เพราะชุมชนมีโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของคลองแดนและเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชน สิ่งที่ชุมชนได้ฟื้นฟูในรูปแบบของการอนุรักษ์ ได้แก่ วัดคลองแดน หอฉัน และพระพุทธรูปพระทอง ซึ่งล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ด้วยวิถีชีวิตที่ดำเนินชีวิตพึ่งพิงซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่มีความค่าแก่จิตใจและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของคนในชุมชน

2. การฟื้นฟูบูรณะ ชุมชนเริ่มมีการขยายการฟื้นฟูมายังบริเวณชุมชนริมน้ำ ชุมชนและนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย (สงขลา) ได้ร่วมกันบูรณะสิ่งที่ชุมชนยังใช้ประโยชน์ร่วมกันและมีความจำเป็นในการดำเนินชีวิตของคนชุมชน ซึ่งได้บูรณะได้แก่สะพานไม้ อาคารบ้านเรือนริมน้ำ โอสถสถาน และเรือซุด ที่ยังคงยึดความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนให้คงรูปแบบเดิมให้มากที่สุด แต่เพื่อที่จะให้มีความมั่นคงขึ้น ตลอดจนเป็นการสร้างคุณค่าเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับผู้คนที่สนใจและสร้างคุณภาพชีวิตของผู้คนที่อาศัยได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

3. การพัฒนาแบบหรือสร้างสิ่งใหม่ สิ่งที่ชุมชนคลองแดนได้ร่วมกันพัฒนาและสร้างขึ้นมานั้น ล้วนแล้วเป็นสิ่งทีก่อประโยชน์ให้กับชุมชน นั่นคือ ตลาดชุมชนที่ได้สร้างขึ้นใหม่ให้เป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าชุมชนที่คนภายนอกสามารถเข้ามาท่องเที่ยวได้และเป็นพื้นที่

กิจกรรมที่คนในชุมชนได้ทำร่วมกัน และนอกจากนี้ได้มีการพัฒนาสิ่งอื่น ๆ ตามมา เพื่อให้เป็นความสะดวกให้กับคนในชุมชนและผู้คนที่เข้ามาเยือน ได้แก่ ศาลาเล่าเรื่อง ชุมประตู่ทางเข้าและป้ายต่าง ๆ เป็นต้น

ซึ่งจากการศึกษาการฟื้นฟูของชุมชนคลองแดน ที่ได้อธิบายไปข้างต้น สามารถสรุปเป็นภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 4.10 การฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน, โดย ผู้ศึกษา

4.3 กลไกสนับสนุนการจัดการตนเองและกระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน

จากการศึกษาการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน พบว่า ชุมชนมีกระบวนการจัดการตนเองที่เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการจัดการที่เป็นระบบ ด้วยกลไกที่เข้ามาสนับสนุนให้เกิดการจัดการตนเอง จากกระบวนการฟื้นฟูชุมชนคลองแดนที่นำมาสู่การขยายผลในการต่อยอดการสร้างพื้นที่กิจกรรมให้ชุมชนได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญา นั้น ชุมชนคลองแดนได้ใช้เวทีการประชุมเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ภาควิชาเครือข่ายหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุน ในการพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดนให้เป็นพื้นที่ที่เกิดความเข้มแข็ง โดยประเด็น

การศึกษากระบวนการจัดการและกลไกสนับสนุนการจัดการตลาดชุมชน ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอผลการศึกษาไว้ 2 ส่วน ดังนี้

4.3.1 กลไกการสนับสนุนการจัดการตลาดชุมชน

4.3.1.1 บุคคลในชุมชน

บุคคลในชุมชนถือว่าเป็นกำลังสำคัญของการขับเคลื่อนและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น เพราะบทบาทของคนในชุมชนแต่ละฝ่าย ที่เข้ามามีการสนับสนุนต่างมีความรู้ความสามารถ มีความรับผิดชอบ การทำงานที่แตกต่างกัน แต่อยู่บนพื้นฐานของการทำร่วมกันของทุกฝ่าย ซึ่งย่อมนำไปสู่การจ้ดระบบการทำงานที่มีประสิทธิผลเช่นกัน ฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่น บุคคลในชุมชนของชุมชนคลองแดนจึงเป็นส่วนสำคัญหลัก ที่ทำให้เห็นถึงพลังอำนาจของชุมชนในการจัดการตนเอง ทำให้เกิดการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดนโดยชุมชนคลองแดนอย่างแท้จริง ซึ่งบุคคลในชุมชนคลองแดนที่มีส่วนในการขับเคลื่อนตลาดริมน้ำคลองแดน ประกอบด้วย

(1) ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ

การดำเนินงานของตลาดริมน้ำคลองแดน ผู้นำชุมชนถือว่าเป็นผู้แทนของชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีคุณสมบัติภาวะความเป็นผู้นำที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ทำงานด้วยกำลังกายใจที่แน่วแน่ อดทนต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ภายใต้สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทั้งสถานการณ์ภายในและสถานการณ์ภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ ซึ่งผู้นำที่เป็นทางการที่ได้กล่าวถึง คือ เป็นผู้ที่ได้รับให้ดำรงตำแหน่งอย่างเป็นทางการ ซึ่งได้แก่ประธานชุมชน รองประธานชุมชน กำนันผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนคณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน กลุ่มแกนนำชุมชนถือว่าเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้เกิดแนวคิดในการจัดการด้านการรวมกลุ่มคนในชุมชน และกระตุ้น สร้างความเข้าใจถึงหลักการทำงานอย่างสม่ำเสมอ

คณะกรรมการที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตลาดน้ำคลองแดนหรือแม้แต่การพัฒนาชุมชนคลองแดนก็ตาม หลายคนในที่นี้มักสวมบทบาทหลายตำแหน่งทั้งเป็นกรรมการรองประธาน หรือแม้แต่ผมเป็นประธานชุมชน ยังดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการตลาดริมน้ำ เพราะด้วยคลองแดนเราทำงานภายใต้องค์กรสาธารณะประโยชน์ คณะกรรมการของเราจึงต้องทำงานที่เกี่ยวข้องกัน ถึงแม้ว่าเราจะมีภารกิจตั้งประธานหรือมีการปรับเปลี่ยนกรรมการแต่ละฝ่าย เพื่อให้คนอื่น ๆ ได้เข้ามาทำงานร่วมกัน แต่ก็ได้รับคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งมาเป็นระยะเวลา 6 ปี เพราะเราได้ทำงานตรงนี้มานาน มีประสบการณ์ในการทำงาน และเมื่อก่อนก็ถือว่าเป็นนักเลงพอสมควร ความเคารพนับถือ

ของคนที่พอจะมีกำลังตรงนี้อยู่พอสมควร (เกรียงไกร อนันตพงศ์, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2560)

(2) ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นการ

สำหรับการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน ผู้นำธรรมชาติหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชนคลองแดน ถือว่าเป็นส่วนที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการตลาด ซึ่งได้แก่ ผู้นำทางศาสนา ประชาชนชุมชน ที่มีบทบาทในการให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษาในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างสะพาน ประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น

ในฐานะที่ผมรับราชการครูมานานและอาศัยอยู่ในชุมชนคลองแดนมาโดยตลอด ความเป็นครูก็ถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้เป็นที่เคารพและน่าเชื่อถือ ที่พอจะให้คำแนะนำช่วยเหลือการดำเนินการต่าง ๆ ของตลาดได้บ้าง ทางคณะกรรมการก็เลยให้ผมเป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการดำเนินตลาดน้ำ เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาในกิจกรรมในโครงการต่าง ๆ ของชุมชน และเหมือนเป็นตัวแทนของชุมชนที่จะเป็นตัวอย่างที่ดีที่ดีในการเข้ามาทำงานตรงนี้ อย่างเช่น การปรับปรุงบ้านที่อยู่ตรงนี้ ให้กลายเป็นโฮมสเตย์ บ้านผมก็เป็นบ้านแรกที่ทำให้เห็นถึงช่องทางการสร้างรายได้เสริมกับครอบครัวและยังปรับบ้านให้เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ที่มาเยือน ด้วยการที่เราทำตรงนี้มาเริ่มแรกจึงได้รับเกียรติให้เป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการโฮมสเตย์ด้วย (สายัณห์ สาคร, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2560)

นอกจากนี้ยังมีคำบอกเล่าของประชาชนชาวบ้าน

เวลาประชุม เวลาทำงานในคลองแดนหรือว่ากิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ลุงพร้อมเสมอที่จะเข้าร่วมทำกับคนอื่น ๆ ในชุมชน ด้วยความที่อยู่มานานและมีความรู้ด้านช่างไม้ ในช่วงที่โรงสีมากในอดีตลุงก็เป็นช่างสร้างโรงสี คณะกรรมการฯ เขาก็ให้มาอยู่ฝ่ายวัฒนธรรมด้วย เป็นที่ปรึกษาเวลาจะซ่อมแซมสะพาน รวมทั้งในฐานะเล่าเรื่องของชุมชน ประวัติความเป็นมาของคลองแดน (จวบ รัตติโชติ, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

ชุมชนคลองแดนทำงานอยู่บนฐานจิตสำนึกรักบ้านเกิดของตนเอง บุคคลที่เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน จึงจะต้องเข้าใจถึงหลักการทำงานของคลองแดน ด้วยวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของคนคลองแดนที่ยังคงอยู่ไม่ต่างจากคลองแดนในอดีต ผู้นำทางศาสนาเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีวิถีการปฏิบัติการทำงานที่ดี ดังคำบอกเล่า

ชุมชนคลองแดนถือว่ามีวิถีการปฏิบัติในการทำงานที่ดี เพราะคำสอนคำนำนำของท่านพระครู ที่คอยให้คำสอน กำลังใจให้แก่คณะกรรมการ และสมาชิกแม่ค้า หรือกลุ่มอื่น ๆ ก็แล้วแต่ ท่านให้อิโวาสมาเสมอ แลด้วยชุมชนมีความเชื่อศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา จึงได้นำแนวทางการปฏิบัติตามหลักธรรมมาปรับใช้ ทั้งการทำงานของคณะกรรมการฯ

และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในตลาดริมน้ำคลองแดน ก็จะต้องยึดกฎเป็นหลัก ไม่เอาเหล้า เบียร์มาให้พื้นที่ และก่อนและหลังที่จะประชุมทุกครั้งจะต้องทำการสวดมนต์ทุกครั้ง เพื่อให้ยึดเป็นแนวทางการปฏิบัติให้เกิดเป็นกิจวัตรทุกวัน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2559)

(3) สมาชิกชุมชน

การที่ชุมชนคลองแดนจะเกิดกระบวนการจัดการตนเองได้นั้น สมาชิกที่เป็นคนภายในชุมชน ถือว่าเป็นปัจเจกบุคคล ที่เข้ามาสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะคนที่ประสบปัญหาโดยตรง จากด้านเศรษฐกิจ ที่ไม่มีช่องทางในการค้าขายสินค้าเกษตรกรรม ถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง ประสบปัญหาภาระหนี้สิน รายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ด้วยปัญหาที่ส่งผลกับการดำเนินชีวิตของครัวเรือนทั้งทางตรงทางอ้อม ด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ ปัจเจกบุคคลเหล่านี้ได้เกิดความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างคุณภาพชีวิตตนเองให้ดีขึ้น พร้อมทั้งก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนร่วมแก่ชุมชน ที่ทุกคนสามารถรับประโยชน์ร่วมกันได้ทั้งชุมชนและปัจเจกบุคคล ที่เกิดเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจนคือ การรวมกลุ่มอาชีพ การดำรงตำแหน่งองค์กรชุมชน เป็นต้น

พี่เข้ามาขายในตลาดคลองแดนเข้าปีที่ 4 แล้ว พี่เป็นคนระโนดนะ ไม่ใช่คนคลองแดน ก็ช่วยเหลือพึ่งพากันมาตลอด ทำตามกฎกติกาที่ได้ทำร่วมกัน ทุกสัปดาห์ที่สองที่คณะกรรมการฯ เขากำหนดว่าให้มาช่วยกันพัฒนาตลาด ดูแลทำความสะอาด พี่ก็เข้ามาช่วยด้วย เพราะด้วยความที่เราผูกพันกับตลาดมานาน ตลาดก็เป็นพื้นที่ที่ทำให้เรามีรายได้ สามารถนำผลผลิตที่ปลูกเอง มาขายที่นี่ได้ ถึงแม้ว่าเราจะทำหน้าที่ในส่วนของกรรมการหรือว่าฝ่ายต่าง ๆ ไม่ได้เท่าคนของคลองแดน แต่พี่ก็ถือว่าได้เป็นสมาชิกของตลาดคลองแดนคนหนึ่ง ที่ได้เข้ามาในการช่วยเหลือในการดูแลรักษาความสะอาด แบ่งปันน้ำใจเป็นแรงกายบ้าง เงินบ้าง แต่ก็ทำด้วยความเต็มใจเสมอ (รุ่งตะวัน ช้างसान, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2560)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของกลุ่มร้านค้าท่านหนึ่งว่า

พี่อยู่ตรงนี้มาไม่นาน ประมาณ แค่ 3 ปี กว่า พี่ย้ายกลับมาอยู่บ้านได้ไม่นาน ก็ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตลาด ตอนแรกก็ขายลูกโป่งแฟนซี เพราะมีอาชีพมาก่อน ก็เลยเอามาเป็นช่องทางทำมาหากินที่นี่ แต่ช่วงหลังมาพี่ได้ทำสวนปลูกตาลโตนด ก็ได้นำผลผลิตตรงนั้นมาขายด้วย เวลาที่ตลาดมีกิจกรรมการพัฒนา หรือว่ามีการซ่อมสะพาน พี่ก็เข้ามาช่วยทั้งแรงกาย ทรัพย์ หรือแม้แต่เป็นกระบอกเสียงในการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟสบุ๊ค เพื่อให้คนอื่น ๆ ได้เข้ามาท่องเที่ยวตลาดคลองแดน เพราะพี่เองก็เห็นถึงความเข้มแข็ง

ของคลองแดน อย่งให้เขามาสัมผัสถึงความเป็นคลองแดน ความอบอุ่นของคนที่นี่ (ทศพล เชื้อช่วยชู, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2560)

นอกจากนี้ ตัวแทนกลุ่มผู้สูงอายุของชุมชนคลองแดนยังเล่าว่า กลุ่มผู้สูงอายุที่ลู่อยู่นั้นอยู่ภายใต้ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ของตลาดคลองแดนอีกที่หนึ่ง เพราะเราได้รวมกลุ่มกัน เพื่อนำพวกลูกปลา กุ้ง มาขายในลักษณะของการตากแห้ง การทำเป็นเคียวกุ้ง กระจเพาะปลาที่เอาไปทำแกงไตปลา ปลาตุกร้า โดยการใช้วิธีการถนอมอาหารแบบบ้าน ๆ ด้วยความที่ลู่เป็นผู้สูงอายุก็มีส่วนช่วยได้มากเท่าเด็ก ๆ ทำเท่าที่ทำได้ เช่น เวลาประชุมก็เข้าร่วมประชุม นำสวดมนต์ สวดลาพระทุกครั้ง เข้าไปรับฟังการทำงานของคณะกรรมการฯ ทุกเสาร์ เวลามีการมาเก็บเงินเพื่อเข้ากองกลาง เราก้ให้เขาไปตามกฎของกติกาของตลาด (ลู่พร, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2560)

จะเห็นได้ว่า บุคคลในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนในการสนับสนุน ที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนการทำงานของชุมชนหรือตลาดริมน้ำคลองแดน พบว่า บุคคลในชุมชน หรือสมาชิกภายใต้การทำงานของคณะกรรมการฯ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา เพื่อแก้ไขปัญหา ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจของคนในชุมชนนั้น พบว่า กลุ่มผู้นำไม่ว่าจะเป็นผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ นั้นเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติที่มีภาวะความเป็นผู้นำสูง มีความอดทน มุ่งมั่นในการทำงาน มีความเสียสละ ทำหน้าที่ในการชักจูงสมาชิกโดยกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมทำ ตลอดจนร่วมกันแก้ไขปัญหา และนำมาสู่การขยายกลุ่มด้วยการสร้างกลุ่มเพื่อ สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ไปยังรุ่นลูกรุ่นหลานในชุมชนคลองแดนได้ สืบสานต่อ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของสมาชิกอื่น ๆ เช่น กลุ่มปูนปั้นมโนราห์ กลุ่มสมุนไพรรวมกลุ่มจักรยานและการละเล่นโบราณ กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มขนมโบราณ กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมรามโนราห์รำพราน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มของเล่นพื้นถิ่นและงานประดิษฐ์ กลุ่มร้อยลูกปัดมโนราห์ กลุ่มผ้ามัดย้อม เป็นต้น ซึ่งสมาชิกชุมชนที่ได้มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่ม เพื่อให้สร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่า เป็นบุคคลที่มีจิตอาสา มีความสามัคคีและให้ความร่วมมือในการร่วมคิด ร่วมทำ ในกิจกรรมที่ได้ดำเนินการพัฒนาตลาดชุมชน และเป็นบุคคลที่มีจิตสำนึกที่ดีต่อกลุ่ม เพื่อร่วมกันพัฒนาและร่วมทำกิจกรรมของชุมชนคลองแดน ตลอดจนการมีพื้นฐานทางความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมที่เหมือนกัน จึงจะทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันช่วยเหลือและมีความเอื้อเฟื้อต่อกันยิ่งขึ้น

4.3.1.2 ภาคิครือข่าย

หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนในการดำเนินการพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดนนั้นจากการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายในชุมชนคลองแดนสามารถพบได้ทั้งเครือข่ายที่เกิดภายในชุมชน และที่เกิดระหว่างชุมชนกับภายนอก ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) เครือข่ายที่อยู่ภายในชุมชน เป็นเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของกลุ่ม ซึ่งก็คือ ความสัมพันธ์ของคณะกรรมการฯ ที่มีแนวทางและความต้องการที่จะพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดนไปในทิศทางเดียวกัน และเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดจากกลุ่มเพื่อนบ้านในชุมชน เนื่องด้วยความสัมพันธ์ที่มีความผูกพันกันมาอย่างยาวนาน คนในชุมชนส่วนใหญ่จึงรู้จักกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตามคำชี้แจงของรองประธานฝ่ายตลาด

เรามีการทำงานร่วมกับคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ด้วยการประสานความร่วมมือผ่านความสนิทสนมของคณะกรรมการของแต่ละคน ใครรู้จักใครที่จะประสานงานช่วยเหลือกันได้ ก็ดึงเรามาทำงานร่วมกัน ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นพื้นที่ใกล้ ๆ อย่างแดนสงวน ระโนด หัวไทร ทุกคนถือว่าเป็นเครือข่ายของเราทั้งสิ้น เวลาเรียกประชุมก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี (สมเกียรติ หนูเนียม, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

นอกจากนี้ เครือข่ายที่เป็นสถาบันที่อยู่ภายในชุมชน ก็เป็นเครือข่ายที่ทำงานร่วมกับชุมชนคลองแดน และตลาดริมน้ำคลองแดน โดยการสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนคลองแดน ได้แก่ วัด โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 11 เป็นต้น ดังคำบอกเล่า “โรงเรียนให้การสนับสนุนเต็มที่ ที่จะช่วยให้ชุมชนคลองแดน เป็นพื้นที่ของการอนุรักษ์ศิลปภาคใต้ และยิ่งการส่งเสริมให้เด็กในชุมชนรักษาในชุมชนตัวเอง โรงเรียนยังต้องให้ความสำคัญ ” (พะเยาว์ อนุเชษฐารักษ์, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559) เครือข่ายที่เกิดขึ้นในชุมชนจะเป็นการประสานการทำงานผ่านระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เน้นการสร้างความสัมพันธ์ร่วมกันกับคนในชุมชน และพื้นที่ใกล้เคียง ที่ให้ความสำคัญเท่าเทียมกัน ทุกคนมีส่วนในบทบาทการดูแล พัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดนร่วมกัน เช่น กลุ่มชมรมโบราณ กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ ฯลฯ เป็นต้น

2) เครือข่ายที่อยู่ภายนอกชุมชน การทำงานของตลาดริมน้ำคลองแดน ตั้งแต่จุดเริ่มต้นมาจนถึงปัจจุบัน ชุมชนได้มีภาคิเครือข่ายจากภายนอกเข้ามาทำงานร่วมกันอย่างหลากหลาย เพื่อที่จะเข้ามาสนับสนุนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินการไปได้ ตัวอย่างเช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตสงขลา การเคหะแห่งชาติ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น ที่ได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณ ด้านการพัฒนาสาธารณูปโภค ด้านงานวิจัยที่เป็นฐานข้อมูลให้กับชุมชน ที่ผ่านมามีหน่วยงานเครือข่ายภาคิได้ให้การสนับสนุนอย่างดี เป็นเสมือนพี่เลี้ยงให้กับชุมชนมาโดยตลอด ดังคำชี้แจงรองประธานชุมชนฝ่ายวัฒนธรรม

ชุมชนคลองแดนไม่เคยเดินทางโดยลำพัง จะมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาช่วยเข้ามาสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เสมอ ตั้งแต่เริ่มต้นปรับปรุงวัด เราก็ได้รับความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาในการช่วยลงมาทำงานวิจัยในชุมชนคลองแดน ซึ่งสิ่งนี้ก็ถือว่าได้เข้ามาเป็นส่วนในการผลักดันให้ชุมชนเกิดการตื่นตัวแล้ว สถาบันการศึกษาก็ได้เข้ามาเป็นภาคีกับชุมชนในการทำงานร่วมกัน และต่อยอดการสนับสนุนออกไปเรื่อย ๆ ผ่านชุมชนบ้าง หน่วยงานต่อหน่วยงานบ้าง ซึ่งถือว่าหน่วยงานที่เข้ามาเป็นภาคีเครือข่ายของคลองแดนทั้งหมด (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

สอดคล้องกับคำชี้แจงของคณะกรรมการที่ปรึกษา

การทำงานร่วมกับคลองแดนนั้นที่ผ่านมา เราแค่ทำหน้าที่เสริมให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ ให้ชุมชนสามารถดำเนินการได้ เราเป็นแค่หน่วยงานภายนอก ไม่สามารถเข้ามาควบคุมหรือจัดการทุกอย่างเองทั้งหมด ในช่วงที่ชุมชนต้องการที่จะพัฒนาหรือต้องการความช่วยเหลือ ทางเราก็ยินดีที่จะเข้ามาสนับสนุนเต็มที่ เช่น เรื่องซ่อมสะพาน เราก็ร่วมลงมาวางแผน มาสำรวจ และร่วมกันคิดหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา พร้อมกับหน่วยงานภาคีอื่น ๆ ที่เข้ามาร่วมด้วยช่วยกัน เพื่อให้คลองแดนสามารถดำเนินการขับเคลื่อนต่อไปได้ (จเร สุวรรณชาติ, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2560)

ภาคีเครือข่ายที่เป็นกลไกสนับสนุนให้เกิดการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดนนั้น มีทั้งเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งภาคีเครือข่ายเหล่านี้เข้ามามีบทบาทในการทำงานร่วมกันในด้านต่าง ๆ ซึ่งสามารถอธิบายได้ จากตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.3

ภาคีเครือข่ายที่สนับสนุนตลาดริมน้ำคลองแดน

ระดับภาคี	องค์กร/หน่วยงาน	บทบาทการสนับสนุน
เครือข่ายภายในชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบร้านค้า/แม่ค้า กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มปูนปั้นมโนราห์ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มจักรยานและการละเล่นโบราณ กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มขนมโบราณ กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม รำมโนราห์-รำพราน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มของเล่นพื้นถิ่นและงานประดิษฐ์ กลุ่มร้อยลูกปัดมโนราห์ กลุ่มผ้ามัดย้อม เป็นต้น 	<ul style="list-style-type: none"> - การบริหารจัดการตลาด ร่วมประชุมประจำทุกเสาร์ เพื่อวางแผนและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และร่วมพัฒนาชุมชนทุกเดือน การดูแลนักท่องเที่ยวและสถานที่พักบริการ - ร่วมอนุรักษ์และเป็นฐานการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ - นำเสนอสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชนและบริการ - เข้าร่วมและให้การสนับสนุนกิจกรรม
	<ul style="list-style-type: none"> - โรงเรียนประชานุเคราะห์ 11 	<ul style="list-style-type: none"> - ด้านการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ - ส่งเสริมให้เด็กได้แสดงความสามารถการรำมโนราห์ บนเวทีวัฒนธรรมตลาดริมน้ำคลองแดน
	<ul style="list-style-type: none"> - วัด 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมและศาสนาของคนในชุมชน - พื้นที่เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน
เครือข่ายภายนอกชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา 	<ul style="list-style-type: none"> - งบประมาณในการปรับปรุงซ่อมเสริมพื้นที่บริเวณตลาด เช่น สะพาน, เส้นทางเดิน ระบบไฟฟ้า เป็นต้น
	<ul style="list-style-type: none"> - มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตสงขลา - มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา - มหาวิทยาลัยทักษิณ - มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 	<ul style="list-style-type: none"> - สนับสนุนองค์ความรู้ทางวิชาการในการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน - งานวิจัยชุมชน สร้างชุดองค์ความรู้การพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดน เช่น ออกแบบชุดการแสดงมโนราห์ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นต้น

ตารางที่ 4.3

ภาคีเครือข่ายที่สนับสนุนตลาดริมน้ำคลองแดน (ต่อ)

ระดับภาคี	องค์กร/หน่วยงาน	บทบาทการสนับสนุน
	- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)	- รวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน วัฒนธรรม วิถีชีวิต เพื่อการเผยแพร่ - ด้านการตรวจมาตรฐานเกณฑ์การ ท่องเที่ยวเชื่อมโยงการท่องเที่ยว
	- กระทรวงพลังงาน	- การพัฒนาระบบไฟฟ้าประหยัด พลังงาน
	- กระทรวงการท่องเที่ยวและ กีฬาแห่งประเทศไทย	- ส่งเสริมการตลาดและการ ประชาสัมพันธ์
	- กรมการค้าภายใน กระทรวง พาณิชย์	- พัฒนา/สร้างองค์ความรู้ให้กับผู้ค้า ผู้ประกอบการตลาด อาทิ การพัฒนา บรรจุภัณฑ์ (Packaging) การผลิต สินค้าด้วยนวัตกรรม
	- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน	- ประสานความร่วมมือเครือข่ายการ ท่องเที่ยวโดยชุมชนกับภาคธุรกิจและ สร้างความร่วมมือให้ภาคีที่เกี่ยวข้อง เข้ามาสนับสนุนการท่องเที่ยวโดย ชุมชน
	- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม	- ส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมและ แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และชุมชน ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
	- บริษัท เซฟรอน (ไทย) จำกัด	- พัฒนาระบบไฟฟ้าประหยัดพลังงาน
	- การเคหะแห่งชาติ	- งบประมาณวิจัยการฟื้นฟูบ้านเรือน ปรับปรุงที่อยู่อาศัยชุมชนภาคใต้

ดังนั้น จะเห็นว่า หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนคลองแดน ล้วนแล้วแต่เป็น
เสมือนเป็นพี่เลี้ยงให้กับคลองแดนทั้งสิ้น สิ่งสำคัญคือ การมีส่วนร่วมฐานความร่วมมือของภาคีภายใน
ชุมชนและหน่วยงานภาคีภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนให้การช่วยเหลือ ทั้งด้านปัจจัยเงินทุน ด้านกำลัง
แรงกายแรงใจ ด้านความรู้ความสามารถ เป็นต้น หน่วยงานที่เป็นกำลังสำคัญนั้น คือ สถาบันการศึกษา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัยสงขลา ที่เข้าทำงานวิจัยในการฟื้นฟูวัดคลองแดน ชุมชน

คลองแดน ตลอดจนตลาดริมน้ำคลองแดน ที่ทำงานประสานร่วมกับชุมชนมาโดยตลอด และเป็นທີ່ปรึกษาให้กับตลาดริมน้ำคลองแดนในการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกหลาย ๆ และเป็นการให้บทเรียนรู้ให้กับชุมชน ได้ทำงานร่วมกันบนฐานของข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนอย่างยิ่ง

4.3.1.3 ทุนชุมชน

ทุนชุมชนในชุมชนคลองแดนถือเป็นฐานให้การจัดการและการพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนคลองแดน มีทุนที่สำคัญคือ ทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรม ทุนองค์ความรู้ภูมิปัญญาและทุนธรรมชาติ ดังคำบอกเล่าของรองประธานฝ่ายวัฒนธรรม

ชุมชนคลองแดน ถือว่ามีข้อดีอย่างหนึ่งคือ เรามีทุนมากมาย ทั้งทุนที่ไม่สามารถมองเห็นได้ และทุนที่มองเห็นได้ การดำเนินการตลาด เราก็ใช้ทุนที่มีอยู่เป็นตัวขับเคลื่อนมาโดยตลอด ทั้งคน ที่มีองค์ความรู้มากมาย ยกตัวอย่างเช่น พระอาจารย์ที่เป็นผู้มีความรู้ในหลาย ๆ ด้าน ลุงจวบ ครูสายัณห์ ก็เป็นทุนที่ทำให้เราสามารถขับเคลื่อนงานไปได้ด้วยดี (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

สอดคล้องกับคำชี้แจงของรองประธานฝ่ายตลาด

เราใช้ทุนในคลองแดน ขับเคลื่อนการทำงานมาตลอดตั้งแต่ตอนที่ปรับปรุงที่อยู่อาศัยแล้ว ซึ่งตอนนี้ตลาดเราก็ยังใช้ทุนในการทำงานอยู่ สิ่งหนึ่งคือ แรงกายแรงใจของคนที่เข้ามาทำงานตรงนี้ ถ้าสมาชิกที่เขาเข้ามาทำงานตรงนี้ไม่มีจิตสาธารณะ ไม่มีจิตอาสา ตลาดคงไม่มาถึงวันนี้ เพราะบางครั้งเราไม่มีงบในการที่จะพัฒนาตลาด ก็ใช้เงินส่วนตัว ทั้งแม่ค้า พ่อค้า ประธาน หรือผมเองก็ให้เงินกันมา ตามกำลังที่จะให้ได้ จนเรามีการวางแผนจัดกองกลางขึ้นมา เพื่อเอาเงินตรงนี้ไว้พัฒนาตลาด โดยหักจากกำไร 15 บาท ต่อคนที่มาพักโฮมสเตย์ และจากร้านค้า 20 บาท เหมือนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สามารถดำเนินการไปได้ เพราะการเข้ากลุ่มก็ทำให้คนทำกิจกรรมร่วมกัน อย่างเช่น ของผมกลุ่มข้าวซ้อมมือ ผมเป็นคนดูแลเอง โดยไปเชิญคนที่ปลูกข้าวมาเข้ากลุ่มด้วยกัน มาขายในตลาด สิ่งที่เกิดขึ้นคือ เขาอยู่ได้ในราคาที่เขาต้องการ เราก็อยู่ได้ เพราะมีข้าวมาขาย ส่งไปขายตามบู๊ตงานโอท็อป เพราะตอนนี้เข้าได้รับรองเป็นสินค้าโอท็อปแล้ว สิ่งที่เราดำเนินการทุกอย่างทุนเข้ามาเป็นตัวกลางที่ทำให้เราดำเนินการพัฒนาต่อยอดไปได้ (สมเกียรติ หนูเนียม, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2560)

จะเห็นได้ว่า ทุนถือเป็นฐานที่สำคัญของกระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดนนอกจากทุนพื้นฐานที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังทำให้เกิดชุมชนใหม่ขึ้น นั่นคือ ทุนแรงกาย ที่คนในชุมชนเข้ามาร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเองในการสร้างตลาดขึ้นมาด้วยกำลังแรงกายแรงใจ กำลังทรัพย์ของคนในชุมชน ทุนธุรกิจชุมชนที่เกิดการรวมกลุ่มประกอบอาชีพ ที่ทำให้

ชุมชนเกิดการรวมกลุ่ม ทุนเงินตรา ที่เกิดเป็นทุนกองกลางในการพัฒนาชุมชนและตลาด จากผลกำไรของการจำหน่ายสินค้าและที่พักโฮมสเตย์ ซึ่งทุนเหล่านี้ที่เกิดขึ้น ก็เป็นส่วนที่เข้ามาขับเคลื่อนให้ตลาดริมน้ำคลองแดนดำเนินต่อไปได้

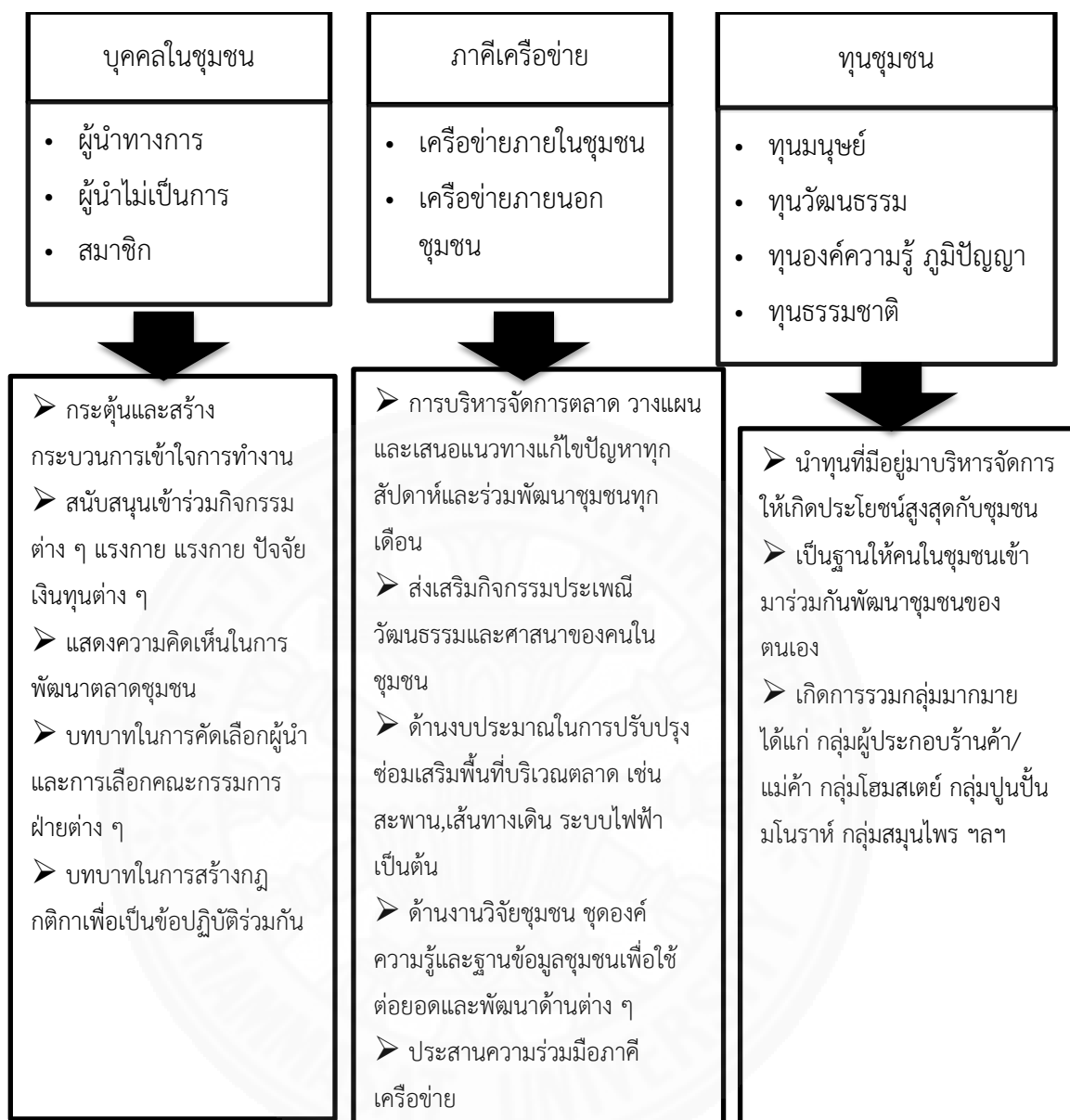
ดังนั้น จะเห็นว่า ตลาดริมน้ำคลองแดน ได้นำทุนมาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยทุนชุมชนที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรม ทุนองค์ความรู้ภูมิปัญญาและทุนธรรมชาติ ถือเป็นกลไกที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญของกระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน การนำทุนวัฒนธรรมมาขับเคลื่อนการพลิกฟื้นชุมชนก่อให้เกิดการฟื้นฟูชุมชน ที่นำไปสู่ทุนวิเคราะห์และจัดการให้เกิดการพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดน นอกจากทุนพื้นฐานที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังทำให้เกิดชุมชนใหม่ขึ้น นั่นคือ ทุนร่างกาย ที่คนในชุมชนเข้ามาร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเองในการสร้างตลาดขึ้นมาด้วยกำลังร่างกายแรงใจ กำลังทรัพย์ของคนในชุมชน ทุนธุรกิจชุมชนที่เกิดการรวมกลุ่มประกอบอาชีพ ที่ทำให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มมากมาย ได้แก่ กลุ่มแม่ค้า/ผู้ประกอบการร้านค้า/ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มปูนปั้นมโนราห์ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มจักรสานและการละเล่นโบราณ กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มขนมโบราณ กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม รำมโนราห์-รำพราณ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กลุ่มของเล่นพื้นถิ่นและงานประดิษฐ์ กลุ่มร้อยลูกปัดมโนราห์ และกลุ่มผ้ามัดย้อม ทุนเงินตรา ที่เกิดเป็นทุนกองกลางในการพัฒนาชุมชนและตลาด จากผลกำไรของการจำหน่ายสินค้าและที่พักโฮมสเตย์ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ทุนชุมชนเป็นส่วนที่เป็นสนับสนุนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน ที่สำคัญด้านการนำทุนที่มีอยู่มาบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชุมชน (สมเกียรติ หนูเนียม, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

สรุป

กลไกที่เกิดขึ้นในการทำงานตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นส่วนที่เข้ามาสนับสนุนให้ตลาดสามารถจัดการตนเองได้ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า กลไกที่เข้ามาสนับสนุนให้เกิดการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นส่วนที่เข้ามาขับเคลื่อนการดำเนินงานให้ดำเนินการต่อไปได้ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลในชุมชนถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น ทำให้เห็นถึงพลังอำนาจของชุมชนในการจัดการตนเองเพื่อให้เกิดการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดนโดยชุมชนคล่องแคล่วอย่างแท้จริง ได้แก่ ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ แกนนำชุมชนถือว่าเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้เกิดแนวคิดในการจัดการด้านการรวมกลุ่มคนในชุมชน และกระตุ้น สร้างความเข้าใจถึงหลักการทำงาน และสมาชิกชุมชน ที่เข้ามามีส่วนการสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้ง การรวมกลุ่มอาชีพ การดำรงตำแหน่งองค์กรชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

หรือภาคีเครือข่าย ที่ทำงานร่วมกับชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ มาโดยตลอด ซึ่งความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย สามารถพบได้ทั้งเครือข่ายที่เกิดภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ที่ขยายฐานเครือข่ายออกไปด้วยผลความสำเร็จของชุมชน ตลาดริมน้ำคลองแดนจึงเปรียบเสมือนเครือข่ายแม่ ที่มีเครือข่ายลูก ทำงานและส่งเสริมสนับสนุนดำเนินงานควบคู่ไปด้วยกัน ซึ่งเครือข่ายในชุมชนจะเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์จากฐานวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของชุมชน ที่ได้เข้ามาร่วมดำเนินการประสานงานร่วมกัน ได้แก่ วัด โรงเรียน และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า/แม่ค้า กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มปูนปั้นมโนราห์ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มจักรสานและการละเล่นโบราณ กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มขนมโบราณ กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม รำมโนราห์-รำพราน เป็นต้น ที่ได้ขยายออกไปสู่ชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มอาชีพดังกล่าว และนอกจากนั้นเครือข่ายภายนอก ที่เข้ามาเติมเต็มการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน ในการสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตสงขลา องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา กระทรวงพลังงาน กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม การเคหะแห่งชาติ ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งชุมชนคลองแดนถือว่าหน่วยงานที่เข้ามาแล้วแต่เป็นเครือข่ายการทำงาน ที่เข้ามาเป็นพี่เลี้ยงให้ชุมชนคลองแดนสามารถจัดการตนเอง และพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งทุนชุมชนซึ่งเป็นข้อค้นพบของกลไกสนับสนุนการจัดการตนเองของชุมชน ที่เกิดขึ้นในตลาดริมน้ำคลองแดน ที่ใช้เป็นฐานในการขับเคลื่อนการดำเนินการในทุก ๆ ด้าน อีกทั้งยังก่อให้เกิดทุนใหม่ที่เกิดจากการจัดการทุนที่มีอยู่ ทั้งทุนร่างกายแรงใจ ทุนเงินตรา ทุนธุรกิจชุมชน ที่เกิดจากการจัดการทุนที่ดีของตลาดริมน้ำคลองแดน

จากที่ผู้ศึกษาได้สรุป กลไกที่เข้ามาสนับสนุนการตัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดนข้างต้นนั้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.11 สรุปกลไกสนับสนุนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน

4.3.2 กระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน: ตลาดริมน้ำคลองแดน

4.3.2.1 การรวมกลุ่ม

การรวมกลุ่มของชุมชนคลองแดน มีจุดเริ่มต้นมาจากการรวมตัวของคนกลุ่มเล็ก ๆ ในชุมชนที่จุดประกายความคิดที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพลิกฟื้นชุมชนคลองแดนที่ซบเซาให้กลับมามีสภาพดีขึ้นอีกครั้ง นั่นคือ พระครูรัตนสุตากร เจ้าอาวาสวัดคลองแดน คุณอภิชาติ เหมือนทอง คนในชุมชนคลองแดน ด้วยการจัดการผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของ วัด ชุมชน รัฐ (หน่วยงานรัฐ) มาอย่างต่อเนื่อง ผ่านเครื่องมือสำคัญคือ งานวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับโครงการ

พัฒนาที่อยู่อาศัยชนบทภาคใต้ ทำให้เกิดการฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดนขึ้น หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน เพื่อให้การดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดนเป็นไปตามเป้าหมายและ เพื่อสร้างพลังอำนาจในการจัดการตนเองสู่การขับเคลื่อนที่จะส่งผลต่อกิจกรรมต่าง ๆ การรวมตัวของ คนในชุมชนจึงก่อให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มขึ้น จึงได้มีเกิดกลุ่มที่มีชื่อว่า “คณะกรรมการดำเนินการตลาด น้ำคลองแดน” ที่ได้รวมกลุ่มกันเพื่อจัดเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ตามพระราชบัญญัติ ส่งเสริม การจัดสวัสดิการสังคม 2546 กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และขยายไปสู่ การรวมกลุ่มอาชีพอื่น ๆ โดยคณะกรรมการฯ เกิดขึ้นจากการเลือกจากภายในชุมชน ตามศักยภาพ ความสามารถของแต่ละบุคคล และการเชิญบุคคลที่มีความรู้ความสามารถจากภายในและภายนอก ชุมชนมาเป็นที่ปรึกษา โดยนายเกรียงไกร อนันตพงศ์ ในฐานะประธานชุมชนดำรงตำแหน่งประธาน กรรมการดำเนินการตลาด นายอภิชาติ เหมือนทองเป็นรองประธานฝ่ายวัฒนธรรมและนายสมเกียรติ หนูเนียม เป็นรองประธานฝ่ายตลาด (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559) ซึ่งการ จัดการตลาดริมน้ำคลองแดนถือว่าการจัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชนอย่างแท้จริง โดยเป็นตลาดน้ำ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการก่อตั้งอย่างแท้จริง มิได้เกิดจากการจัดตั้งขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นแต่อย่างใด (เกรียงไกร อนันตพงศ์, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2559) ดังคำ ชี้แจงรองประธานชุมชนฝ่ายวัฒนธรรม

คณะกรรมการคลองแดนเกิดขึ้นมาพร้อมกับการเปิดตลาดริมน้ำคลองแดน เพราะด้วย การที่เราทำงานร่วมกันผ่านงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ก็มี การพูดคุยหารือร่วมกันมาตลอด เราเริ่มประชุมและร่วมวางแผนกันมาตั้งแต่เริ่มต้นเปิดตลาดใหม่ ๆ ทุกคนต่างเห็นถึง ความสำคัญ เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนตลาดน้ำคลองแดน มาประชุมวางแผน และกำหนดทิศทางชุมชนร่วมกัน ตั้งแต่การเลือกประธาน การแบ่งหน้าที่ การกำหนด โชนในการดูแล รวมทั้งการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพราะเราการกำหนดว่าทุกสัปดาห์ที่ 2 ของเดือนจะต้องมาพัฒนาชุมชนร่วมกัน ทั้งซ่อมสะพาน ทำความสะอาด เก็บขยะ ทุกคนก็เข้ามาช่วยกัน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2559)

สอดคล้องกับคำชี้แจงคณะกรรมการดำเนินงานตลาดริมน้ำคลองแดน ได้กล่าวว่า

คณะกรรมการและแม่ค้าพ่อค้าทุกคน จะต้องมีการประชุมทุกครั้งก่อนเปิดตลาด เพราะ เราเปิดแค่วันเสาร์ จึงต้องมีการประชุมทุกวันเสาร์เพื่อที่จะชี้แจงข่าวสาร ปัญหาต่าง ๆ การรับแม่ค้าใหม่เข้ามาจะต้องมาแจ้งในที่ประชุม รวมทั้งการเข้ามาของหน่วยงาน ต่าง ๆ หรือนักวิจัยเหมือนลูกสาวที่เข้ามา ก็ต้องแจ้งในที่ประชุมได้ทราบว่าจะทำอะไร อย่างไร มีวัตถุประสงค์อะไร เพื่อจะ让他ได้รับรู้และดูแลช่วยเหลือได้อย่างเต็มที่ (นงนุช อนันตพงศ์, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2559)

สอดคล้องกับคำชี้แจงรองประธานฝ่ายวัฒนธรรม ได้กล่าวว่า ตั้งแต่เริ่มมีเปิดตลาด เราได้มีการเลือกประธานกรรมการตลาดน้ำ และคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ขึ้นมา โดยคนในชุมชนทุกคน เป็นคนคัดเลือกกันเอง เรามีการประชุมทุกครั้ง มีการจดบันทึกทุกครั้ง และเรามีกฎกติการ่วมกัน ที่ทุกคนสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นข้อปฏิบัติ ทุกคนจะต้องมาประชุมมันคือ กฎข้อหนึ่งที่เราได้สร้างไว้เพื่อปฏิบัติร่วมกัน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2559)

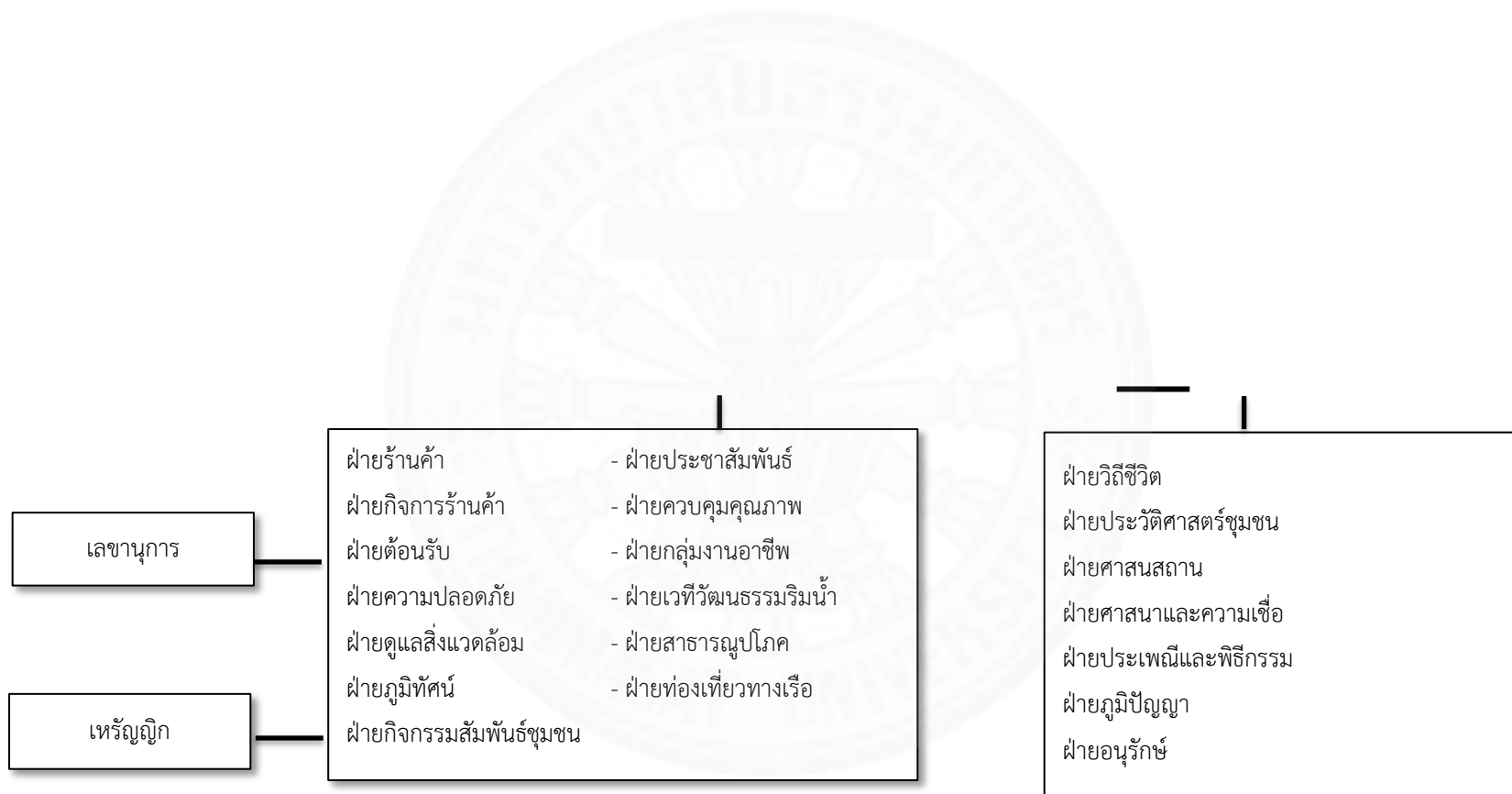
ซึ่งสำหรับข้อมูลรายละเอียดของคณะกรรมการดำเนินการตลาดน้ำคลองแดน (คณะกรรมการชุมชนวิถีพุทธคลองแดน, 2552, น. 1) มีดังต่อไปนี้

1. คณะกรรมการที่ปรึกษาตลาดน้ำคลองแดน ประกอบด้วย ประธานที่ปรึกษา และกรรมการที่ปรึกษา

2. คณะกรรมการตลาดน้ำคลองแดน ประกอบด้วย ประธานกรรมการรองประธานฝ่ายวัฒนธรรม รองประธานฝ่ายตลาด และคณะกรรมการ จำนวน 2 ฝ่าย ได้แก่

2.1 คณะกรรมการฝ่ายตลาด ซึ่งประกอบด้วย ฝ่ายร้านค้า ฝ่ายกิจการแม่ค้า ฝ่ายโภชนาการ ฝ่ายควบคุมคุณภาพ ฝ่ายความปลอดภัย ฝ่ายเวทีวัฒนธรรมริมน้ำ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายกลุ่มงานอาชีพ ฝ่ายต้อนรับ ฝ่ายภูมิทัศน์ ฝ่ายดูแลสิ่งแวดล้อม ฝ่ายสาธารณูปโภค ฝ่ายท่องเที่ยวทางเรือ เหมัญญิก และเลขานุการ

2.2 คณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย ฝ่ายวิถีชีวิต ฝ่ายประวัติศาสตร์ชุมชน ฝ่ายศาสนาสถาน ฝ่ายศาสนาและความเชื่อ ฝ่ายประเพณีและพิธีกรรม ฝ่ายภูมิปัญญา และฝ่ายอนุรักษ์

ภาพที่ 4.12 โครงสร้างคณะกรรมการตลาดริมน้ำคลองแดน. จาก การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (น. 319), โดย ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ, 2555, วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาพัฒนศึกษา.

โครงสร้างของคณะกรรมการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน มีรายละเอียดของคณะทำงาน
ของและฝ่าย (กฎระเบียบชุมชนคลองแดน, 2552, น. 1-3) ดังนี้

1. คณะกรรมการที่ปรึกษาตลาดน้ำคลองแดน ประกอบด้วย
นายสิทธิศักดิ์ เฟือกสม กรรมการที่ปรึกษากฎหมาย

2. คณะกรรมการตลาดน้ำคลองแดน ประกอบด้วย

- 1) นายเกรียงไกร อนันตพงศ์ ประธานกรรมการ
- 2) นายสิทธิโชค ภัคดีฉนวน รองประธานกรรมการ
- 2) นายอภิชาติ เหมือนทอง รองประธานฝ่ายวัฒนธรรม
- 3) นายสมเกียรติ หนูเนียม รองประธานฝ่ายตลาด

2.1 คณะกรรมการฝ่ายตลาด ซึ่งประกอบด้วย

1) ฝ่ายกิจการแม่ค้า

คุณเครือวัลย์ สุดใจ	คุณณิษฐา ขุนทอง
คุณสมปอง ขาวหนูนา	คุณพรทิพย์ ขาวหนูนา
คุณพุ่มพวง ดุกสุขแก้ว	คุณสมชาย ทองเรือง
คุณธัญญลักษณ์ เกียรติธรรมโม	คุณจิตติมา ทองเรือง
คุณจันทร์ฉาย พรรณราย	

2) ฝ่ายความปลอดภัย

ผญ.สุภัทร ขาวหนูนา

3) ฝ่ายเวทีวัฒนธรรมริมน้ำ

คุณอุดม หยั่งนา	คุณพรชัย ชูมนต์
คุณสุนทร รัตน์พิมล	

4) ฝ่ายประชาสัมพันธ์

คุณอุดม หยั่งนา	คุณอภิชาติ เหมือนทอง
คุณเล็ก โต๊ะทอง	คุณไผน หนูหมั่น

5) ฝ่ายกลุ่มงานอาชีพ

1. ขนมโบราณ	คุณเพ็ญศรี อุดมผล
2. กะปิ แป้งแดง	คุณเตือนใจ จิตภักดี
3. กระจูด	คุณพรทิพย์ ขาวหนูนา
4. ข้าวซ้อมมือ	คุณพุ่มพวง ดุกสุขแก้ว
5. ปูนปั้นรูปโนรา	คุณธันฐภัทร์ อนันตพงศ์
6. ปลาแห้ง	คุณสมพร ทองนวน

7. ฝ่ามดัย้อม	คุณอริสรา รอดเกลี้ยง
8. การละเล่นโบราณ	คุณสมหมาน อนุเชษฐรักษ์
9. ของเล่น (ธรรมชาติ)	คุณอภิชาติ เหมือนทอง
10. จักรสานใบตาล, ใบลาน	คุณเคลิ้ม ช่วยคง
11. ร้อยลูกปัดโนราห์	คุณกรณิศา ส่งอัน
12. เล่าเรื่อง	คุณประจวบ รัตติโชค
13. พิพิธภัณฑ์ชุมชน	คุณสายัณห์ ชลสาคร
- 6) ฝ่ายต้อนรับ
เรือนไม้โฮมสเตย์	พรทิพย์โฮมสเตย์	ยายอองโฮมสเตย์
พิพิธภัณฑ์ชาวนา	ร้อยปีโฮมสเตย์	เรนพีโฮมสเตย์
ระเบียงไทยโฮมสเตย์	บ้านตาจวบ	บ้านยายเลียบ
ครูสายัณห์โฮมสเตย์	บ้านรินน้ำโฮมสเตย์	
- 7) ฝ่ายภูมิทัศน์
คุณเกษรินทร์ ชูสุข	คุณรัตนา จันทร์ช่วยนา	คุณอริสรา รอดเกลี้ยง
คุณภริตพร พูลยิ้ม	คุณจิตติมา ทองเรือง	
- 8) ฝ่ายดูแลสิ่งแวดล้อม
คุณอัจฉรา แก้วหนูนวล	คุณกานดา ทิพย์จันทร์	คุณสุพิศ ชูประดิษฐ์
- 9) ฝ่ายสาธารณูปโภค
นายประจวบ แก้วหนูนวล	นายสุพรชัย ทองดี
นายไพโรจน์ ประทุม	นายประทีป แพงผา
- 10) ฝ่ายท่องเที่ยวทางเรือ
คุณประทีป แพงผา	คุณประทีป รัตติโชค
- 11) เทรี่ญญิก
คุณนุชรี อนันตพงศ์	คุณธนพรรณ ฉันทวีโรจน์
คุณหรรษวิณี ทองดี	
- 12) เลขานุการ
คุณพุ่มพวง ดุกสุกแก้ว	คุณจิตติมา ทองเรือง
คุณอุบล เหมือนทอง	

2.2 คณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย ฝ่ายวิถีชีวิต ฝ่ายประวัติศาสตร์ ชุมชน ฝ่ายศาสนาสถาน ฝ่ายศาสนาและความเชื่อ ฝ่ายประเพณีและพิธีกรรม ฝ่ายภูมิปัญญา และฝ่ายอนุรักษ์

จากการศึกษาพบว่า โครงสร้างของคณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน มีระดับหัวหน้าในสมาชิก ที่เป็นการรวมกันในลักษณะของระบบครอบครัว หรือเป็นระบบเพื่อนบ้าน ในระแวกเดียวกัน ประธานกรรมการ จะทำหน้าที่ร่วมกับรองประธานกรรมการ รวมทั้งรองฝ่าย การตลาดและฝ่ายวัฒนธรรมในการทำหน้าที่การประสานงาน การติดต่อกับหน่วยงานภายนอก รวมทั้ง คณะนักท่องเที่ยงที่มีความประสงค์จะเข้ามาท่องเที่ยวเยี่ยมชมตลาดริมน้ำคลองแดน

สมาชิกในแต่ละฝ่ายไม่ได้เป็นลักษณะตายตัว จะมีการเลือกตั้งใหม่เมื่อครบวาระ 2 ปี และการทำงานของสมาชิกแต่ละฝ่ายมีการทำงานที่สามารถช่วยเหลือกันได้ ซึ่งพบว่าเป็นรูปแบบในลักษณะการมีความยืดหยุ่นสูง ด้วยเพราะเป็นการทำงานในลักษณะ ครอบครัวญาติพี่น้องระแวกบ้านใกล้เคียง จึงทำให้การทำงานมีความคล่องตัวและในการทำงานแต่ละฝ่ายสามารถทำงานแทนกันได้ ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถในการช่วยเหลือในฝ่ายนั้น ๆ แต่จะมีฝ่ายที่คอยตรวจสอบดูแลการทำงาน เพื่อป้องกันการ ทำงานที่ผิดพลาดได้ (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

นอกจากนี้ประธานชุมชนได้ชี้แจงอีกว่า

ตลาดริมน้ำคลองแดนจัดตั้งขึ้นโดยชุมชนเอง และดำเนินการโดยคนในชุมชน ไม่ได้เกิดขึ้นจากหน่วยงานใด ชุมชนจึงได้ดำเนินการจดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ของกระทรวง พม. ซึ่งหมายถึง องค์กรซึ่งเป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชนและจัดตั้งกันขึ้นเอง เพราะเรามีการจัดตั้งคณะกรรมการ มีแผนการดำเนินงานแล้ว จึงได้ทำการยื่นขอไป ในปี 2555 เราจึงได้รับการจดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ สิ่งทีก่อผลคือ เพื่องานต่อการขอรับการสนับสนุนโดยตรงมายังชุมชน (เกรียงไกร อนันตพงศ์, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2560)

ดังนั้น จะเห็นว่า การรวมกลุ่มของชุมชนคลองแดนนั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่เริ่มกระบวนการฟื้นฟูชุมชน เมื่อได้เปิดตลาดริมน้ำคลองแดน จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการตลาดน้ำคลองแดนขึ้น ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ระบบการจัดการของตลาดน้ำออกมามี ทำให้ตลาดน้ำได้รับผลความสำเร็จอย่างมากมาย จนสามารถจัดตั้งเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ภายใต้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตลอดจนภาคีเครือข่ายที่เข้ามามีบทบาทหน้าที่ในตลาดคลองแดน จากการรวมกลุ่มของชุมชนคลองแดน ทำให้เห็นถึงขั้นตอนของการรวมกลุ่ม คือ 1) ค้นหาศักยภาพของชุมชนและการคัดเลือกผู้นำและการเลือกคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เข้ามาดำรงตำแหน่งในการจัดการตลาดริมน้ำ 2) การสร้างกฎกติกาเพื่อเป็นข้อปฏิบัติร่วมกัน 3) แบ่งหน้าที่ในการทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย และ 4) เชื่อมโยงเครือข่าย แกนนำได้มีแนวคิดในการจัดการด้านกลุ่มคนในชุมชน ในการสร้างความเข้าใจ เพื่อได้นำมาสู่การวางเป้าหมายทิศทางการพัฒนาตลาดน้ำคลองแดนรวมทั้งกฎกติกาในการปฏิบัติร่วมกัน การที่จะให้ที่มีการแบ่งหน้าที่ในการทำงานด้วยความเต็มใจของคนในชุมชน ที่ออกมาให้รูปแบบของคณะกรรมการ

ดำเนินการตลาดน้ำคลองแดนข้างต้น โดยแกนนำได้สร้างบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชนแต่ละฝ่าย มีความสำคัญที่เท่าเทียมกัน เพื่อที่จะช่วยกันพัฒนาชุมชนของตนเองที่ทำให้ระบบการจัดการของตลาดนั้นออกมาดี ทำให้ตลาดน้ำได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยวอย่างมากมาย ภายใต้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ที่เข้ามามีบทบาทหน้าที่ในตลาดคลองแดน ตั้งแต่บทบาทในการคัดเลือกผู้นำ และการเลือกคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เข้ามาดำรงตำแหน่งในการจัดการตลาดริมน้ำ บทบาทในการทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย บทบาทในการสร้างกฎกติกาเพื่อเป็นข้อปฏิบัติร่วมกัน ทำให้เห็นว่าเมื่อมีการเปิดตลาดน้ำคลองแดนขึ้น การที่จะทำให้ตลาดน้ำคลองแดนเป็นที่น่าสนใจ แกนนำได้มีแนวคิดในการจัดการด้านกลุ่มคนในชุมชน ในการสร้างความเข้าใจ เพื่อได้นำมาสู่การวางเป้าหมาย ทิศทางการพัฒนาตลาดน้ำคลองแดนรวมทั้งกฎกติกาในการปฏิบัติร่วมกัน การที่จะให้ที่มีการแบ่งหน้าที่ในการทำงานด้วยความเต็มใจของคนในชุมชน ที่ออกมาให้รูปแบบของคณะกรรมการดำเนินการตลาดน้ำคลองแดนข้างต้น โดยแกนนำได้สร้างบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชนแต่ละฝ่ายมีความสำคัญที่เท่าเทียมกัน เพื่อที่จะช่วยกันพัฒนาชุมชนของตนเอง

4.3.2.2 แผนและข้อมูลชุมชน

การขับเคลื่อนการทำงานของคณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน สิ่งที่สำคัญคือ การจัดทำแผนชุมชน เพื่อวางทิศทางในการพัฒนาตลาดชุมชนแล้วนั้น จะต้องบูรณาการพัฒนาชุมชนในด้านมิติต่าง ๆ ซึ่งชุมชนคลองแดนได้ร่วมกับคนในชุมชนและภาคีเครือข่าย ในการวางทิศทางการพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดน ภายใต้องค์กรสาธารณประโยชน์ชุมชนวิถีพุทธคลองแดนด้วย เพื่อจะได้ทำงานการพัฒนาควบคู่ไปด้วยกัน อยู่บนฐานของหลักคิดของชุมชนคลองแดนโดยมีเป้าหมายคือ การพัฒนาวิถีชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นผ่านตลาดชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แหล่งสร้างรายได้ ตลอดจนศูนย์กิจกรรมพัฒนาชุมชน แผนของตลาดริมน้ำคลองแดนมีทิศทางและแนวทางการพัฒนาตลาดครอบคลุมไปสู่ชุมชนคลองแดน ในมิติต่าง ๆ ที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้นมีความสุขมากขึ้น ด้านวัฒนธรรม ด้านประชาสัมพันธ์ ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภค (คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน, 2552) ดังคำบอกเล่า

ด้วยการวิเคราะห์ชุมชนร่วมกัน ถึงศักยภาพของการจัดการว่าชุมชนมีความสามารถในการจัดการตลาดได้เพียงใด มีด้านใดบ้างที่สามารถจำกัดเพื่อให้คณะกรรมการสามารถจัดการได้ ด้วยผลการพูดคุยร่วมกัน สร้างความเข้าใจร่วมกัน ระหว่างสมาชิก แกนนำ และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ที่เข้ามีส่วนร่วมทุกคนต่างมีความคิดที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ พัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนที่อนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชีวิตของคลองแดน ทำให้มีความคิดเห็นตรงกันว่า จะมีการเปิดตลาดเพียงแค่วันเสาร์เท่านั้น เพราะด้วยวัตถุประสงค์ที่เปิดตลาดริมน้ำคลองแดนขึ้น เพื่อเป็นพื้นที่ในการสร้างกิจกรรมในคนในชุมชนได้ทำ

ร่วมกัน พื้นที่ตลาดในการจำหน่ายสินค้าเป็นเพียงรายได้เสริมเท่านั้น ตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้กับลูกหลานในชุมชนได้กลับมาช่วยพ่อแม่ขายของในวันหยุด เพื่อซึมซับวิถีของชุมชน และให้มีความรู้สึกภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง (สายัณห์ สาคร, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2560)

ภายใต้ของคณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน โดยได้มีการวางแผนในการพัฒนาชุมชนวิถีพุทธคลองแดนหรือ ตลาดริมน้ำคลองแดนร่วมกัน ซึ่งในส่วนนี้จะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนที่เป็นเสมือนคู่มือของชุมชนคลองแดน ที่เป็นทิศทางในพัฒนาคลองแดน โดยนโยบายแนวทางการพัฒนาชุมชนคลองแดนมีจุดประสงค์และยุทธศาสตร์การพัฒนาดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.4

แผนพัฒนาองค์กรสาธารณประโยชน์ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อ.ระโนด จ.สงขลา

ยุทธศาสตร์	แผนการพัฒนา
1. ด้านวัฒนธรรม	1.1 รักษาศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม 1.2 รักษามรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ เช่น มโนราห์ และลำคลอง เป็นต้น 1.3 อนุรักษ์ศาสนสถาน โบราณสถานและโบราณวัตถุ เช่น วัดและพระทอง เป็นต้น 1.4 รักษาไว้ซึ่งความดั้งเดิมและเป็นของแท้ในท้องถิ่น เช่น เครื่องแต่งกายและบ้านเรือน เป็นต้น 1.5 จัดให้มีการนำเสนอหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุที่พบอย่างเหมาะสม เช่น ซ้ำงค้อม เรือขุด และพระทอง เป็นต้น 1.6 ส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ขนมโบราณ การต่อเรือและยาสมุนไพร เป็นต้น 1.7 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนทุกเพศทุกวัย
2. ด้านประชาสัมพันธ์	2.1 จัดให้มีการโฆษณาและประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ เช่น ใบปลิว และรถแห่ เป็นต้น 2.2 ช่วยกันดูแลสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ เช่น ปลูก ต้นลำพู และน้ำในลำคลอง เป็นต้น 2.3 จัดให้มีคัคทุเทศก์นำชมและให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ควรเป็นเยาวชนลูกหลานชาวคลองแดนที่ได้รับการอบรมด้านข้อมูลและภาษา 2.4 ผู้คนในชุมชนควรต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส

ตารางที่ 4.4

แผนพัฒนาองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อ.ระโนด จ.สงขลา (ต่อ)

ยุทธศาสตร์	แผนการพัฒนา
3. ด้านสิ่งแวดล้อม	3.1 ช่วยกันดูแลสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ เช่น ปลูก ต้นลำพู และน้ำในคลอง เป็นต้น 3.2 ปรับปรุงภูมิทัศน์และจัดให้มีพื้นที่สีเขียวไม่ก่อสร้างจะแน่นเกินไป 3.3 จัดให้มีถังขยะและการจัดเก็บอย่างสม่ำเสมอ 3.4 กำหนดเส้นทางท่องเที่ยวเดินเท้าที่ชัดเจนและสะดวกต่อนักท่องเที่ยว 3.5 กำหนดเส้นทางท่องเที่ยวอย่างเพียงพอ 3.6 จัดให้มีการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากมิจฉาชีพ 3.7 จัดให้มีเส้นทางรถที่สะดวกและจัดให้มีที่จอดรถอย่างเพียงพอ พร้อมป้ายบอกทางที่ชัดเจน
4. ด้านสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภค	4.1 การก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ร้านค้าและสะพาน เป็นต้น จะต้องไม่ผลกระทบต่อชุมชนน้อยที่สุด

หมายเหตุ. จาก คู่มือชุมชนคลองแดน, โดย คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน, 2552.

กล่าวโดยสรุป การขับเคลื่อนภายใต้การทำงานของคณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน สิ่งที่สำคัญคือ การจัดทำแผนและข้อมูลชุมชน เพื่อวางทิศทางในการพัฒนาชุมชนในด้านมิติต่าง ๆ ซึ่งชุมชนคลองแดนได้ร่วมกับคนในชุมชนและภาคีเครือข่ายในการวางทิศทางการพัฒนา ที่ได้ร่วมกันสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูล ผ่านงานวิจัยการปรับปรุงที่อยู่อาศัยชนบทภาคใต้ถือเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน โดยอยู่ฐานความต้องการและทุนของชุมชนก่อนเป็นเป้าหมายคือ การอนุรักษ์วัฒนธรรมผ่านการพัฒนาวิถีชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และยุทธศาสตร์การพัฒนา คณะกรรมการฯ ตลาดริมน้ำคลองแดน จึงได้กำหนดแผนพัฒนาองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ชุมชนวิถีพุทธคลองแดนครอบคลุมไปสู่ทั้งตลาดและชุมชนคลองแดน ที่มีทิศทางและแนวทางการพัฒนาตลาดและชุมชนในมิติต่าง ๆ ที่ทำงานควบคู่ไปด้วยกันในทุกด้าน ทั้งด้านวัฒนธรรมด้านประชาสัมพันธ์ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภค นอกจากนี้เพื่อรองรับการทำงานร่วมกันของภาคีอื่น ๆ ชุมชนจึงจัดทำข้อมูลชุมชนผ่านงานวิจัยของสถาบันต่าง ๆ ที่ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งในฐานะนักวิจัยชุมชน ตลาดริมน้ำคลองแดน จึงดำเนินการตามแผนชุมชนที่ได้กำหนดไว้โดยมีข้อมูลชุมชนเป็นฐานในการพัฒนาในแต่ละด้าน (คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน, 2552)

4.3.2.3 การขับเคลื่อนแผน

คณะกรรมการฯ จะใช้เวทีการประชุมเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนแผนการทำงานในทุกสัปดาห์ ทุกคนจะมาร่วมกันแลกเปลี่ยนพูดคุย รับฟังข่าวสารต่าง ๆ และเพื่อที่จะเตรียมการวางแผน ในการดำเนินงานในแต่ละสัปดาห์ ดึงภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนในแต่ละด้านเข้ามาร่วมวางแผน และดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ เช่น ด้านสาธารณูปโภค ที่ได้การสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา ด้านการพัฒนาระบบไฟฟ้า ปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณตลาด โดยที่มีคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ คอยติดตามผลการดำเนินการของแต่ละแผนงานมีการดำเนินการตามที่วางไว้หรือไม่ รวมถึงการแก้ไขปัญหา หากเมื่อมีข้อบกพร่องหรือได้รับฟังปัญหาที่ไม่พึงพอใจจากนักท่องเที่ยว ทางคณะกรรมการฯ จะมีการแจ้งในที่ประชุมทราบและร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหา (อุบล เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559) นอกจากนี้ยังมีการประสานการทำงานทุกครั้งผ่านหัวหน้าโซนต่าง ๆ ที่ได้แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ และการประสานงานจากหน่วยงานภายนอกในการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน

ด้วยกระแสสังคมมีเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน เพื่อการรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งที่เป็นคุณและโทษ คณะกรรมการดำเนินงานตลาดริมน้ำคลองแดน รวมทั้งผู้ประกอบการร้านค้า ผู้ประกอบการโฮมสเตย์ จะมีการประชุมทุกสัปดาห์ คือ ในวันเสาร์ที่มีการเปิดตลาด เพื่อที่จะมาร่วมกันแลกเปลี่ยนพูดคุย รับฟังข่าวสารต่าง ๆ และเพื่อที่จะเตรียมการวางแผน ในการดำเนินงานในแต่ละสัปดาห์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งการดำเนินการทำงานของตลาดริมน้ำคลองแดนจะเป็นในลักษณะของการขับเคลื่อนตามสถานการณ์ของแต่ละสัปดาห์ และการดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้ ดังนี้

(1) การขับเคลื่อนตามสถานการณ์

การดำเนินการในแต่ละสัปดาห์จะมีคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ คอยติดตามผลการดำเนินการของแม่ค้าร้านค้าว่ามีการดำเนินการตามที่วางไว้หรือไม่ รวมถึงการแก้ไขปัญหา หากเมื่อมีข้อบกพร่องหรือได้รับฟังปัญหาที่ไม่พึงพอใจจากนักท่องเที่ยว ทางคณะกรรมการฯ จะมีการแจ้งในที่ประชุมทราบในที่ประชุมทราบและร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหา นั้น ดังคำชี้แจงของเลขานุการ

ทุกครั้งที่มีการประชุม ประธานหมอไกรหรือไม่ก็ลุงชาย จะเป็นคนมาแจ้งข่าวต่าง ๆ ให้แม่ค้าฟัง ว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้าง จากการไปประชุมที่อื่น ๆ มา และจะมีพี่ตังหัวหน้าแม่ค้า จะคอยรายงานการทำงานของแต่ละโซนว่ามีทำตามกฎหรือไม่ เช่น การใส่หมวก ฝักกันเปื้อน หรือใส่ชุดดำไว้ทุกข์ และจะมีหัวหน้าโซนรายงานผลการทำความสะอาด ทิ้งขยะเสมอ (อุบล เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

สอดคล้องกับ คำบอกเล่าของประธานกลุ่มโฮมสเตย์ ได้กล่าวว่า
 เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนในจำนวนมาก ๆ เราก็ต้องแจ้งในที่ประชุมทราบว่าเข้ามาพักจำนวนกี่คน แล้วมาจากไหนบ้าง เพราะโฮมสเตย์คลองแดนมีแค่ 11 หลัง บ้านหลังหนึ่งรองรับนักท่องเที่ยวได้เพียง 10-30 คน เพื่อที่จะกระจายไปในบ้านหลังอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ในการดูแลนักท่องเที่ยว (พะเยาว์ อนุเชษฐรักษ์, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

นอกจากนี้ยังมีการประสานการทำงานทุกครั้ง ผ่านหัวหน้าโซนต่าง ๆ ที่ได้แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ นอกจากนี้ยังมีการประสานงานจากหน่วยงานภายนอกในรับการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เป็นการทำงานที่เป็นการประสานงานทั้งแนวราบและแนวตั้ง เป็นการประสานการทำงานที่มีบทบาทการสั่งการทางผู้นำ รวมถึงการประสานงานระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน เพื่อที่จะให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ตลอดจนการติดตามและตรวจสอบเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ผลการปฏิบัติงานของคนในตลادن้าคลองแดน

จะมีฝ่ายตรวจสอบดูแลทุกกลุ่มว่าในแต่ละสัปดาห์มีการทำงานที่บกพร่องในด้านใดบ้าง ควรแก้ไขในด้านใดบ้าง โดยจะใช้วิธีการตรวจตามความรับผิดชอบของคนที่ได้รับมอบหมายและเปรียบเทียบกับการทำงานเมื่อครั้งที่ผ่านมามีการปรับปรุงหรือไม่ เพื่อที่จะหาแนวทางในการแก้ไขต่อไป (เครือวัลย์ สุขใจ, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่า “พี่จะทำหน้าที่ตรวจการแต่งกายของแม่ค้าพ่อค้าทุกสัปดาห์ คนไหนที่ไม่ใส่หมวก ผ้ากันเปื้อน จะมีการปรับเงิน ครั้งละ 5 บาท และถ้าครั้งต่อไปยังไม่ใส่มาอีก ก็จะปรับเป็น 2 เท่า” (สมปอง ขาวหนูนา, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559) นอกจากนี้หัวหน้ากลุ่มผู้ประกอบการร้านค้าและแม่ค้าได้ชี้แจงว่า

เราทุกครั้งที่มีการตรวจการทำงานหรือการแต่งกายของแม่ค้าในโซนต่าง ๆ จะมีการรายงานผลในที่ประชุมทุกครั้ง เพื่อเป็นการเตือนความจำอยู่เสมอ ๆ ว่าเรามีหน้าที่อะไร และควรรักษาเอกลักษณ์ของคลองแดนไว้อย่างไร เพราะเรามีกฎกติการ่วมกันเอาไว้ ถ้าไม่ทำตาม พี่ก็ไม่เข้าใจว่าจะมีกฎไว้ทำไม ทุกคนเลยให้ความสำคัญ ถึงแม้ว่าจะลืมห้าง แต่ก็การลงโทษเล็กน้อย ๆ เก็บเงินเอามาไว้ในกองกลางก็ยิ่งดี (เครือวัลย์ สุขใจ, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

(2) การดำเนินการตามแผน

ตลادن้าคลองแดนได้ดำเนินการตามแผนมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านวัฒนธรรม ด้านประชาสัมพันธ์ ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภค ที่เป็นไปในลักษณะของการทำงานควบคู่ไปด้วยกันกับงานที่ดำเนินการแต่ละสัปดาห์ ดังคำชี้แจง

ตลادن้าเราดำเนินการตามแผนไว้ทุกอย่าง เพราะเรามีเป้าหมายที่ชัดเจน ดังนั้นการดำเนินการในแต่ละด้านจะต้องสอดคล้องกับแผนงานที่วางไว้ เพราะเป็นทิศทางที่

เราต้องใช้ในการดำเนินงาน เช่น ด้านวัฒนธรรม เราได้ดำเนินการตามแผนทั้งจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ได้มีการฟื้นฟูประเพณีเก่าแก่ของชุมชนขึ้นมาใหม่ นั่นคือ ประเพณีแห่ขันหมากปฐม ในลักษณะของการจัดให้เหมือนรูปแบบเดิมมากที่สุด โดยจัดขึ้นเป็นปีที่ 2 แล้ว คนในชุมชนหรือแม้แต่คนภายนอกต่างให้ความสนใจกับกิจกรรมในครั้งนี้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม และภาคอื่น ๆ ที่เข้ามาช่วยเหลือ หรือการอนุรักษ์ศาสนสถาน โบราณวัตถุ ที่เป็นสิ่งที่มีค่าของชุมชน ให้คนได้เข้ามาเรียนรู้ (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2560)

นอกจากนี้ ประธานชุมชนได้ชี้แจงว่า

สิ่งที่เรากำลังดำเนินการอยู่ในทุกสัปดาห์ก็คือว่าเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินการตามแผนที่เราได้วางไว้ เพราะมักจะเป็นการดำเนินการที่มีการต่อยอดในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้เสมอ เพราะมักจะมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนด้าน ๆ เช่น การพัฒนาด้านสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภค ก็มีหน่วยงานเข้ามาช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง ล่าสุด กรมโยธาธิการเข้ามาสำรวจพื้นที่เพื่อที่จะทำพระเจดีย์เพื่อดำเนินการของระบบไฟฟ้า ช่อมแซมสะพานและกำจัดผักของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในตลาด (เกรียงไกร อนันตพงศ์, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2560)

ดังนั้น จะเห็นว่า ชุมชนมีการขับเคลื่อนตามแผนที่วางไว้ทั้งในลักษณะของการขับเคลื่อนตามสถานการณ์ของแต่ละสัปดาห์และการดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้ที่ดำเนินการควบคู่ไปด้วยกัน มีการวางแผน ในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งในเรื่องของการดูแลสุขภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ให้มีความสะอาด ด้านวัฒนธรรม ที่เกิดกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนในตารางไว้ เช่น ประเพณีแห่ขันหมากปฐม ด้านสาธารณูปโภค ก็มีการดูแลอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการรองรับนักท่องเที่ยวในการบริการต่าง ๆ เช่น ด้านการแต่งกาย บ้านพักโฮมสเตย์ เป็นต้น การประสานงานก็มีความสำคัญซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของการประสานงานของตลาดน้ำคลองแดน เป็นการทำงานที่เป็นการประสานงานทั้งแนวราบและแนวดิ่ง เป็นการประสานการทำงานที่มีบทบาทการสั่งการทางผู้นำ รวมถึงการประสานงานระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน เพื่อที่จะให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ตลอดจนการติดตามและตรวจสอบเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ผลการปฏิบัติงานของคนในตลาดน้ำคลองแดน ที่ทำให้เห็นว่าในแต่ละสัปดาห์มีการทำงานที่บกพร่องในด้านใดบ้าง ควรแก้ไขในด้านใดบ้าง โดยจะใช้วิธีการตรวจสอบความรับผิดชอบของคนที่ได้รับมอบหมาย และเปรียบเทียบกับการทำงานเมื่อครั้งที่ผ่านมามีการปรับปรุงหรือไม่ เพื่อที่จะหาแนวทางในการแก้ไขต่อไป ทำให้เห็นว่าคนในชุมชนให้ความสำคัญกับการทำงานอย่างต่อเนื่องและมีความเข้าใจในบทบาทของแต่ละฝ่ายได้เป็นอย่างดี

4.3.2.4 การบูรณาการแผน

การดำเนินงานของตลาดริมน้ำคลองแดน ทุก ๆ ด้านที่เกิดขึ้นนั้น คณะกรรมการฯ แกนนำชุมชน หรือแม้แต่ภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนนั้น ถึงแม้ว่าบทบาทหน้าที่ การทำงานของแต่ละฝ่ายจะขับเคลื่อนตามด้านตามแผนงานที่ได้รับมอบหมายไว้นั้น แต่ทุกฝ่ายของการขับเคลื่อนได้ทำงานเชื่อมโยงกัน โดยจะต้องไม่ทำงานที่แยกส่วนออกไป อยู่บนฐานของการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกันแก้ไข นำโครงการหรือแผนงานในแต่ละด้านมาต่อยอดไปด้วยกัน ดังคำบอกเล่า

ตลาดริมน้ำคลองแดน ทำงานเชื่อมโยงกับภาคีหลาย ๆ ภาคส่วน ทั้งเชื่อมโยงร่วมกับ ชุมชน ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ตลอดการเชื่อมโยงชุมชนเอง เช่นวัฒนธรรมศิลปะ ภาคีได้นำมาบูรณาการร่วมกับโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 11 และมหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เกิดเป็นโครงการเยาวชนอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมคลองแดน ที่มีการสร้างชุดการแสดงการรำโนราห์ที่แสดงถึงความเป็นชุมชนคลองแดน นำมาแสดงบเวทีวัฒนธรรมภายในตลาดริมน้ำคลองแดน (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

นอกจากนี้ ประธานชุมชนได้ชี้แจงว่า

แผนที่เราได้ร่วมกันวางไว้นั้น มันเป็นแผนที่เราต้องดำเนินการ อาจจะมีการต่อยอดเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพขึ้น แต่ก็อยู่ภายใต้แผนงานที่ได้วางไว้ ซึ่งหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน จากชุมชนจะต้องพิจารณาร่วมกับชุมชนว่า หน่วยงานจะเข้าเสริมต้องไหนได้บ้าง เชื่อมโยงกับหน่วยงานใดได้บ้าง ซึ่งเพื่อให้เกิดผลสำเร็จที่สามารถพัฒนาได้หลายช่องทาง (เกรียงไกร อนันตพงศ์, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2560)

การขับเคลื่อนการพัฒนากิจกรรมในชุมชนได้มีการบูรณาการทุกด้าน ตามที่ได้วางแผนทิศทางการทำงานไว้ ชุมชนได้ใช้เวทีประชุมเป็นพื้นที่ในการสร้างการมีส่วนร่วมของ สมาชิกในชุมชน ตั้งแต่การร่วมรับฟังปัญหา ร่วมวางแผนแก้ไขปัญหา ร่วมลงมือทำ และร่วมรับ ผลประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดโอกาสให้องค์กรที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและได้ทราบถึงปัญหาและข้อมูลที่แท้จริงของชุมชน โดยการบูรณาการของ ตลาดริมน้ำคลองแดน สามารถแบ่งออกเป็น 4 ระดับ ดังนี้

1. ชุมชนกับสถานศึกษา
2. ชุมชนกับภาคีภาครัฐ
3. ชุมชนกับภาคีภาคเอกชน
4. ชุมชนกับชุมชน

ตารางที่ 4.5

การบูรณาการระหว่างชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องกับปริมาณน้ำคลองแดน

ระดับภาคี	องค์กร/หน่วยงาน	การบูรณาการแผน
ชุมชนกับสถาบัน การศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตสงขลา - มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา - โรงเรียนประชานุเคราะห์ 11 - มหาวิทยาลัยทักษิณ - มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ด้านงานวิจัยชุมชน ชุมชนต้องมีความรู้และฐานข้อมูลชุมชนเพื่อใช้ในการต่อยอดและพัฒนาในด้านต่าง ๆ - ด้านกิจกรรม อนุรักษ์การแสดงรำโนราห์ การฝึกสอนเด็กในการแสดงมโนราห์และรำพราวน
ชุมชนกับภาครัฐ	<ul style="list-style-type: none"> - องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา - กระทรวงพลังงาน - กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา แห่งประเทศไทย - กรมการค้าภายใน - กระทรวงพาณิชย์ - การเคหะแห่งชาติ - สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน - กรมส่งเสริมวัฒนธรรม - กระทรวงวัฒนธรรม - สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 	<ul style="list-style-type: none"> - ด้านงบประมาณในการปรับปรุงซ่อมเสริมพื้นที่บริเวณตลาด เช่น สะพาน, เส้นทางเดิน เป็นต้น - การพัฒนาระบบไฟฟ้าประหยัดพลังงาน - ด้านพัฒนา/สร้างองค์ความรู้ให้กับผู้ค้า ผู้ประกอบการตลาด อาทิ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ (Packaging) การผลิตสินค้าด้วยนวัตกรรม - ด้านการตรวจมาตรฐานเกณฑ์การท่องเที่ยวเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเพื่อดึงประชาชนและนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยว สถานที่สำคัญ ๆ ของจังหวัด - ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้สามารถประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจและสร้างความร่วมมือให้ภาคีที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ตารางที่ 4.5

การบูรณาการระหว่างชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องกับปริมาณน้ำคลองแดน (ต่อ)

ระดับภาคี	องค์กร/หน่วยงาน	การบูรณาการแผน
		<ul style="list-style-type: none"> - ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมสนับสนุนให้เป็นแหล่งถนนสายวัฒนธรรม "มรดกวัฒนธรรมคลองแดน" แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม - ด้านงานวิจัยด้านบรรจุภัณฑ์ผลผลิตชุมชน,ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน, ด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
ชุมชนกับเอกชน	บริษัท เซฟรอน (ไทย) จำกัด	<ul style="list-style-type: none"> - ด้านการพัฒนาไฟฟ้าประหยัดพลังงาน
ชุมชนกับชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - วัด - โรงเรียน - ผู้ประกอบร้านค้า - ผู้นำชุมชน - กลุ่มอาชีพ 	<ul style="list-style-type: none"> - ด้านการบริหารจัดการตลาดตลอดจนการดูแลจัดการในการดูแลความปลอดภัย ความสะอาด สุขลักษณะของสินค้าให้มีคุณภาพดูแลนักท่องเที่ยวและสถานที่พักบริการ ผ่านการดูแลและตรวจสอบของคณะกรรมการกลุ่มโฮมสเตย์
		<ul style="list-style-type: none"> - ด้านอนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ - ด้านวัฒนธรรม การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม เช่น ประเพณีขันหมากปฐุม และทำนุบำรุงศาสนาของคนในชุมชน - ด้านเศรษฐกิจ รวมกลุ่มเพื่อกระจายได้และสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนที่สามารถกำหนดราคาได้ด้วยตนเอง

สรุป

การจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นการลุกขึ้นมาเพื่อที่จะพลิกฟื้นชุมชนของตัวเองที่ก่อให้เกิดพลังให้กับชุมชนลักษณะของการรวมกลุ่มและได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นที่นำสู่การร่วมมือของคนในชุมชนและหน่วยงานภาคีภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนให้การจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน สามารถจัดการตนเองได้ ด้วยศักยภาพของชุมชนเอง จากการศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดนนั้น มีกระบวนการที่ต่อเนื่องมาจากการกระบวนฟื้นฟูชุมชนคลองแดน ที่มีการปรับปรุงวัด บ้านเรือนที่อยู่อาศัย และปรับพื้นที่บริเวณตลาดเก่าให้ฟื้นขึ้นมาใหม่ ด้วยความร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งกระบวนการที่เกิดขึ้นนำมาสู่การจัดการตนเองของชุมชนได้แก่

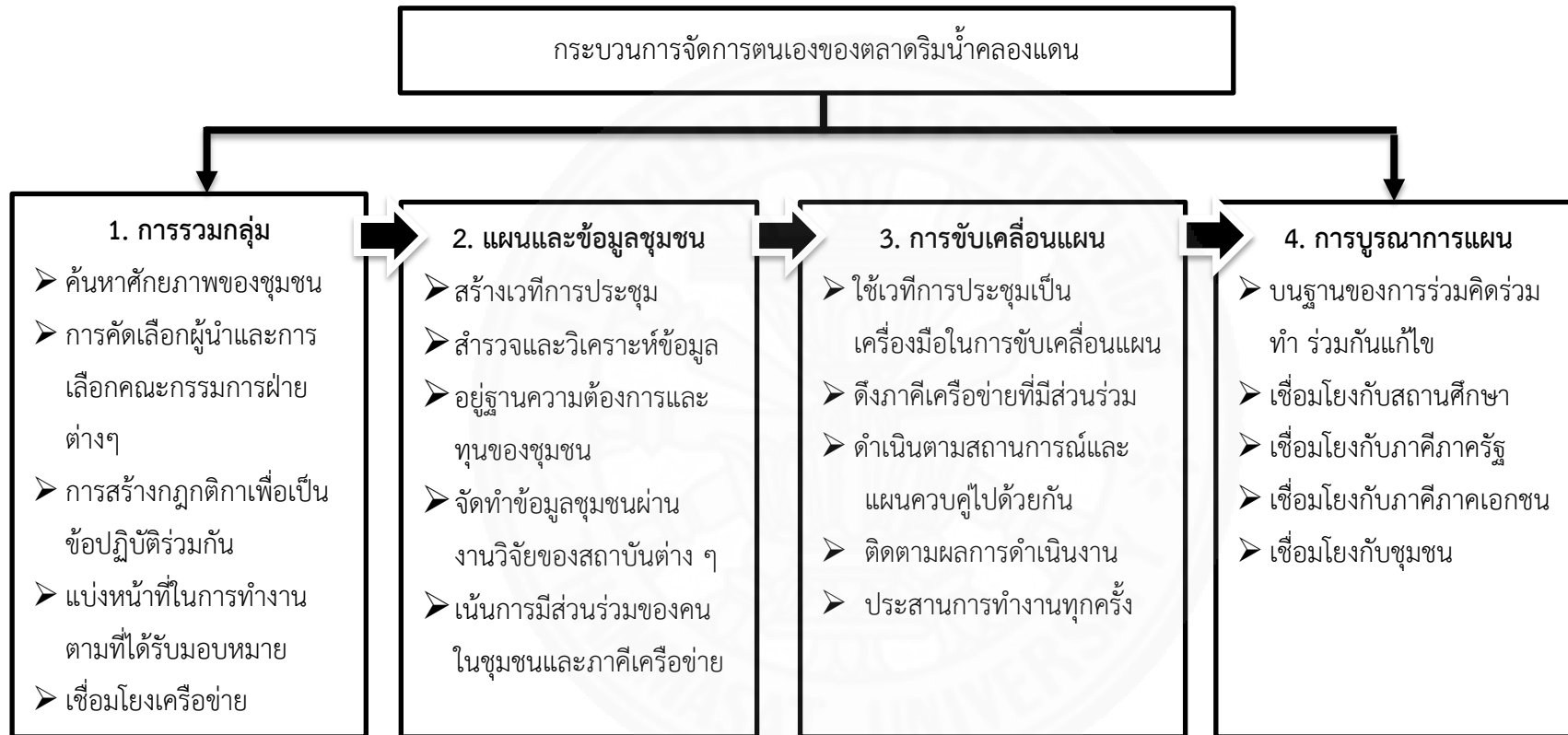
1. การรวมกลุ่ม ตั้งแต่การค้นหาศักยภาพของคนในชุมชน การคัดเลือกผู้นำและการเลือกคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ และการกำหนดบทบาทในการทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายออกมาให้รูปแบบของคณะกรรมการดำเนินการตลาดน้ำคลองแดนข้างต้น แกนนำชุมชนจะกำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชนแต่ละฝ่ายมีความสำคัญที่เท่าเทียมกัน

2. การจัดทำแผนชุมชน ชุมชนคลองแดนได้ร่วมกับคนในชุมชนและภาคีเครือข่ายในการวางทิศทางการพัฒนาตลาดริมน้ำคลองแดน ภายใต้องค์กระสาธนะโยชน์ชุมชนวิถีพุทธคลองแดนด้วย เพื่อจะได้ทำงานการพัฒนาควบคู่ไปด้วยกัน อยู่บนฐานของหลักคิดของชุมชนคลองแดนโดยมีเป้าหมายคือ การพัฒนาวิถีชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นผ่านตลาดชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แหล่งสร้างรายได้ ตลอดจนศูนย์กิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยการวางแผนครอบคลุม 5 ด้าน ได้แก่ ด้านวัฒนธรรม ด้านประชาสัมพันธ์ ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภค

3. การขับเคลื่อนแผน ชุมชนมีการวางแผน ในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งการประสานงานทั้งแนวราบและแนวตั้ง ตลอดจนการติดตามและตรวจสอบเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ผลการปฏิบัติงานของคนในตลาดน้ำคลองแดน เพื่อที่จะให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน

4. การบูรณาการแผน การขับเคลื่อนการพัฒนากิจกรรมในชุมชนทุกขั้นตอน ชุมชนได้ใช้เวทีประชุมเป็นพื้นที่ในการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ตั้งแต่การร่วมรับฟังปัญหา ร่วมวางแผนแก้ไขปัญหา ร่วมลงมือทำ นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดโอกาสให้องค์กรที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งการบูรณาการแผนการทำงานของตลาดริมน้ำคลองแดนสามารถแบ่งความสัมพันธ์ของการทำงานร่วมกันออกเป็น 4 ลักษณะ คือ ชุมชนกับสถานการศึกษา ชุมชนกับภาครัฐ ชุมชนกับเอกชน และชุมชนกับชุมชน

จากการสรุป กระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดนข้างต้น สามารถอธิบายสรุปในแผนภาพ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.13 สรุประบวนการจัดการตนเองตลาดริมน้ำคลองแดน

4.3.3 เครื่องมือการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน

การจัดการตนเองของตลาดชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน นอกจากกลไกที่เข้ามาสนับสนุนให้เกิดกระบวนการจัดการตนเองแล้วนั้น การศึกษายังพบว่า ตลาดริมน้ำคลองแดนมีเครื่องมือที่เป็นตัวช่วยให้ประโยชน์ต่อการพัฒนาและนำไปสู่กระบวนการจัดการตนเองได้ซึ่งประกอบไปด้วย

4.3.3.1 กฎระเบียบของตลาดริมน้ำคลองแดน

ตลาดริมน้ำคลองแดนจะมีกฎระเบียบที่ผู้ประกอบการใช้ปฏิบัติร่วมกันอันเกิดขึ้นจากการประชุมและบอกกล่าวต่อกันสำหรับกฎระเบียบของตลาดน้ำคลองแดนที่ผู้ประกอบการทั้งผู้ประกอบการร้านค้าและผู้ประกอบการโฮมสเตย์ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกันมากถึง 25 ข้อ ดังคำชี้แจง

กฎของคลองแดนเดิมที่มีไม่กี่ข้อ เมื่อมีการประชุมทุกครั้ง ก็มีการเพิ่มเรื่อย ๆ จนตอนนี้มีเยอะมาก แต่คนในชุมชนเขายอมรับและปฏิบัติได้เพราะเขาเป็นคนสร้างกฎกันขึ้นมาโดยมีเงื่อนไขว่ากฎห้ามลด แต่เพิ่มได้สิ่งสำคัญที่ทำให้คนในคลองแดนทำตามกฎก็เพราะนอกจากกฎกติกา ด้วยคลองแดนเป็นชุมชนวิถีพุทธเรายังมีกฎมารตรทางสังคมที่เป็นบทลงโทษ (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

จากตรงนี้จะเห็นได้ว่าผลของการทำงานร่วมกัน ย่อมมีกฎกติกาเป็นตัวบังคับในการดำเนินงานร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นกฎที่ร่วมสร้างขึ้นทั้งของผู้ประกอบการกิจการร้านค้าผู้ประกอบการ โฮมสเตย์ รวมทั้งสมาชิกชุมชนและนักท่องเที่ยว ก็จะต้องทราบกฎของชุมชนเช่นกันซึ่งกฎระเบียบของตลาดริมน้ำคลองแดนมีหลายด้านร่วมกันแต่จะยกข้อที่สำคัญ ๆ มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.6

กฎระเบียบผู้ประกอบการร้านค้า

กฎระเบียบ	ข้อปฏิบัติ
ด้านการพัฒนาและรักษาความสะอาด	<ol style="list-style-type: none"> 1) สมาชิกร้านค้าทุกท่านจะต้องดูแลขยะ เก็บและนำไปทำลายให้เรียบร้อยทั่วบริเวณที่ตนได้จำหน่ายสินค้า ทุกวันที่มีกิจกรรม เช่น ทุกเสาร์หรือทุกวันที่เปิดให้มีกิจกรรมร้านค้า 2) ทุกวันอังคารสัปดาห์ที่ 2 ของเดือนทุกท่านต้องเข้าร่วมหารือและด้วยจิตอาสา หรือปรับปรุง หรือซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างและดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชนฯ

ตารางที่ 4.6

กฎระเบียบผู้ประกอบการร้านค้า (ต่อ)

กฎระเบียบ	ข้อปฏิบัติ
ด้านการต้อนรับ นักท่องเที่ยว	1) สมาชิกจะต้องมีวาจา กริยามารยาท ต้องสุภาพเรียบร้อย 2) สมาชิกสามารถให้ข้อมูลในชนแก่ผู้มาเยือนได้สมาชิกจะต้องศึกษาเรื่องราวและเข้าใจ ในการแนะนำหรือนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนแก่ผู้มาเยือนได้ทุกท่าน
ด้านความปลอดภัย	1) ต้องคอยสอดส่องดูแลให้ความสะอาดและความปลอดภัยแก่ผู้มาเยือนทุกท่าน 2) ต้องดูแลทรัพย์สินที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน
ด้านสินค้า	1) สินค้าที่นำมาจำหน่ายจะต้องไม่ซ้ำซ้อนกันหรือสินค้านั้นซ้ำ แต่ไม่เกิน ร้านให้ดูภูมิทัศน์ เป็น 2 ซ้ำเกินร้านหากจะเพิ่มสินค้า 2 หลักการแบ่งโซน ทั้งนี้ต้องอยู่ในดุลพินิจของคณะกรรมการชุมชน วิถีพุทธคลองแดน 2) ภาชนะที่ใช้ในการบรรจุอาหารต้องเป็นภาชนะที่ทำมาจากวัสดุธรรมชาติ 3) สินค้าที่ห้ามจำหน่าย คือ น้ำอัดลมเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ทุกชนิด และไม่ให้มาเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์เข้ามาดื่มในวันที่มีกิจกรรม เสื้อผ้าแฟชั่นรองเท้า / สินค้ามือสอง และอื่น ๆ อาทิ ปะทัด พลุ ดอกไม้ไฟ หรือวัสดุใด ๆ ที่มีส่วนประกอบของดินประสิวทุกชนิด
ด้านการแต่งกาย	ผู้ประกอบการจะต้องแต่งกายตามรูปแบบที่ได้ตกลงร่วมกัน เช่น การสวมเสื้อของตลาดน้ำคลองแดนและผู้หญิงให้นุ่งผ้าถุง ผู้ประกอบกิจการร้านค้า มีผ้ากันเปื้อนและหมวกซึ่งมีชื่อ ตลาดริมน้ำคลองแดน สามคลองสองเมือง ซึ่งตามรูปแบบที่กรรมการชุมชนฯ ได้กำหนดไว้เท่านั้น ส่วนผู้ชายจะต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย และมีผ้าขาวม้าผูกเอวทุกคน เป็นต้น

ตารางที่ 4.6

กฎระเบียบผู้ประกอบการร้านค้า (ต่อ)

กฎระเบียบ	ข้อปฏิบัติ
ด้านเงินทุนกองกลาง	<ol style="list-style-type: none"> 1) ผู้ประกอบการจะต้องจ่ายเงินค่าบำรุงเพื่อเป็นเงินกองกลาง สำหรับนำไปใช้ในการพัฒนาตลาดน้ำ ในวันที่ตลาดน้ำเปิดดำเนินการ ครั้งละประมาณ 30-10 บาท 2) ต้องให้ความร่วมมือในความจัดเก็บรายได้สู่ชุมชนตามกำหนดที่ได้วางไว้
ด้านกิจการร้านค้า	<ol style="list-style-type: none"> 1) กรรมการฝ่ายกิจการร้านค้าซึ่งมีหน้าที่ตรวจสอบสินค้า/ให้ข้อมูล/รับทราบปัญหาและเรื่องอื่น ๆ ของสมาชิกร้านค้าทุกท่าน 2) ต้องให้ความร่วมมือในการเข้าตรวจสอบสินค้า ร้านค้า ภาชนะ ราคา ความสะอาดปริมาณ คุณภาพ ชุดแต่งกาย และที่เก็บขยะ ของกรรมการฝ่ายกิจการร้านค้าและต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัด

หมายเหตุ. จาก กฎระเบียบชุมชนสำหรับผู้ประกอบการร้านค้า ผู้ประกอบกิจการโฮมสเตย์.

โดย คณะกรรมการชุมชนวิถีพุทธคลองแดน, ม.ป.ป.

ตารางที่ 4.7

กฎระเบียบผู้ประกอบการโฮมสเตย์

กฎระเบียบ	ข้อปฏิบัติ
ความสะอาดของบ้าน	<ol style="list-style-type: none"> 1) บ้านพักต้องมีอากาศที่สามารถถ่ายเทได้สะดวก และแสงสว่างสามารถส่องเข้ามาถึงปราศจากความชื้นไม่มีกลิ่นอับ มีหลังคาที่สามารถกันน้ำได้ ภายในห้องพักต้องได้รับการทำความสะอาดเป็นประจำ 2) ต้องเปลี่ยนผ้าปูที่นอน และอุปกรณ์ส่วนตัวสำหรับผู้มาเยือนทุกครั้ง หรือผู้มาเยือนใหม่เข้ามาพัก 3) ต้องหมั่นกำจัดแมลงที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอยู่เสมอ 4) เนื่องจากห้องน้ำจะเป็นห้องทำผู้มาเยือนจะมาร่วมใช้ด้วย ดังนั้นต้องเตรียมอุปกรณ์ทำความสะอาดส่วนตัวสำหรับผู้มาเยือน (กรณีที่แขกมิได้มีการเตรียมมา) และจะต้องมีการทำความสะอาดเป็นประจำ 5) ต้องหมั่นดูแลสภาพแวดล้อมของบ้านพักอยู่เสมอ

ตารางที่ 4.7

กฎระเบียบผู้ประกอบการโฮมสเตย์ (ต่อ)

กฎระเบียบ	ข้อปฏิบัติ
ความปลอดภัย	<ol style="list-style-type: none"> 1) ต้องมีการดูแลและซ่อมแซมกลอนหรือล๊อคประตู หน้าต่าง ให้อยู่ในสภาพใช้งานได้ดี 2) ถ้าเห็นนักท่องเที่ยวไม่เก็บทรัพย์สินไว้ในที่ปลอดภัย ต้องตักเตือน 3) ถ้านักท่องเที่ยวลืมทรัพย์สินไว้ในบ้านหรือที่พักอื่น ๆ ภายหลังการเดินทางกลับเจ้าของบ้านต้องเก็บไว้ในที่ปลอดภัยและพยายามติดต่อเจ้าของเพื่อมารับคืน
บ้านพักโฮมสเตย์	<ol style="list-style-type: none"> 1) มีความเต็มใจของสมาชิกในครอบครัวต่อการรับผู้มาเยือน 2) บ้านพักมีโครงสร้างที่ดี 3) ชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ดี 4) ไม่ไกลจากเมืองหรือพื้นที่เทศกาลหรือสถานที่ท่องเที่ยว 5) ต้องมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานเช่น <ul style="list-style-type: none"> - ที่นอนหรือเตียง - หมอน - น้ำประปาหรือถ้าไม่มีควรมีแหล่งน้ำอื่น ๆ - ห้องน้ำสะอาด 6) มีความปลอดภัย

หมายเหตุ. จาก กฎระเบียบชุมชนสำหรับผู้ประกอบการร้านค้า ผู้ประกอบกิจการโฮมสเตย์.

โดย คณะกรรมการชุมชนวิถึพุทธคลองแดน, ม.ป.ป.

4.3.3.2 โชนพื้นที่ ละแวกบ้าน

คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดนได้มีการวางแผนการจัดการพื้นที่พื้นที่ตลาดริมน้ำคลองแดน ขึ้นอยู่กับอาคารบ้านเรือนที่อาศัย หากพื้นที่ใดจำหน่ายสินค้าบริเวณหน้าบ้าน ก็จะแบ่งตามเขตพื้นที่โดยดูความเหมาะสมของเขตพื้นที่ทั้งหมด เพื่อที่จะช่วยกันดูแลเรื่องของปัญหาขยะจึงได้มีการแบ่งพื้นที่เพื่อดูแลความสะอาด ดังคำชี้แจงประธานชุมชน

ตลาดริมน้ำคลองแดนมีการแบ่งหน้าที่ในการรับผิดชอบไว้ 4 โชนใหญ่ ๆ คือ ลานพื้หนุ่ม ลานบ้านประธาน ลานลุงชาย และลานน้ำตึง ผู้ประกอบการในตลาดน้ำคลองแดนจะมีทั้งผู้ประกอบการที่จำหน่ายสินค้าในตลาดน้ำเฉพาะวันเสาร์ซึ่งเป็นวันเปิดทำการตลาดน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ละแวกใกล้เคียง จะมีผู้ประกอบการที่จำหน่ายสินค้าในตลาดน้ำ

ทุกวันเนื่องจากมีบ้านเรือนตั้งอยู่ในตลาดน้ำ โดยเฉพาะร้านศรีสุขโฮสเทลคือ บ้านประธานเอง (เกรียงไกร อนันตพงศ์, สัมภาษณ์ วันที่ 27 พฤศจิกายน 2559)

นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการแบ่งพื้นที่บ้านพักก็ไม่ได้เป็นรูปแบบที่เป็นทางการ แต่ขึ้นอยู่กับมาตรฐานของผู้ที่จะเป็นผู้ประกอบการโฮมสเตย์ว่าผ่านการอบรมและการรับรองจากคณะกรรมการฯ หรือไม่ โดยปัจจุบันมีทั้งหมด 11 บ้านพัก ที่มีทั้งสองฝั่งลำคลอง ดังคำบอกเล่าโฮมสเตย์ที่เกิดขึ้นในแต่ละหลัง จะต้องผ่านการตรวจของคณะกรรมการโฮมสเตย์ก่อนเสมอ ว่าได้รับมาตรฐานตามที่ได้กำหนดและหากเป็นไปตามที่กำหนดสามารถเปิดให้บริการได้ โดยการดูแลจะเป็นการดูแลแบ่งออกเป็น 2 ฝั่งตามเขตจังหวัด คือ ฝั่งคลองแดนสงขลาและฝั่งคลองแดนระโนด ช่วยดูแลกันตามบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกัน (กานดาทิพย์จันทร์, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2559)

4.3.3.3 งานวิจัย

ตลาดริมน้ำคลองแดน เริ่มต้นจากการทำงานวิจัยในการพัฒนาวัด ชุมชน และขยายผลต่อมาสู่ตลาดริมน้ำคลองแดน หลังจากเปิดตลาดอย่างเป็นทางการเมื่อปี 2552 ในช่วงเวลาต่อมา ได้มีนักวิชาการและนักวิจัยจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ตลอดจนสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเข้ามาทำการศึกษาวิจัย เพื่อที่จะพัฒนาชุมชนและตลาดน้ำคลองแดนในด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาตลาดริมน้ำเพื่อความยั่งยืน การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน มาตรฐานการตลาดด้านการท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยเหล่านี้ ล้วนเป็นฐานข้อมูลให้กับชุมชนที่สามารถนำข้อมูลจากงานวิจัยไปต่อยอดและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

4.4 การจัดการทุนชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดน

การศึกษาการจัดการตนเองของตลาดชุมชน เกี่ยวกับการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน ไม่ว่าจะเป็นในด้านของ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา เศรษฐกิจการประกอบอาชีพ ดังที่กล่าวมานั้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากตลาดชุมชนที่เน้นการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ได้ปรับเปลี่ยนตลาดชุมชนสู่อีกบทบาทหนึ่งของการสร้างรายได้ให้กับชุมชน คือ การเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาสัมผัสความเป็นชุมชนคลองแดน ชุมชนแห่งการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นถิ่น นอกจากการเข้าใจถึงพัฒนาการความเป็นมาของชุมชนคลองแดนและการฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดนให้กับมีชีวิตขึ้นอีกครั้งแล้วนั้น ทุนชุมชนในชุมชนคลองแดนถือเป็นฐานของศูนย์รวมการจัดการในชุมชนทั้งหมด ที่ทำให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง (เสรี พงศ์พิศ, 2548) โดยเป็นการศึกษาการจัดการทุนชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดนสามารถอธิบายได้ ดังนี้

4.4.1 ชุมชนในชุมชนคลองแดน

4.4.1.1 ทุนวัฒนธรรม

คลองแดนเป็นชุมชนที่มีการดำเนินวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมของคลองแดน สืบทอดกันมาช้านาน จากการศึกษาพบว่า ทุนวัฒนธรรมของชุมชนคลองแดน ที่แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

1. การสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชุมชนคลองแดนมาอย่างช้านานและมีคุณค่าแก่คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ตามคำบอกเล่า “ชุมชนคลองแดนมีโบราณวัตถุที่ใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมาตั้งแต่สมัยอดีต เช่น เรือขุด เป็นเรือที่ขุดจากไม้ตะเคียนทองทั้งต้น ที่ชุมชนได้บูรณะใหม่ และรักษาไว้ที่วัดคลองแดน” (จวบ รัตติโชติ, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2559) รวมทั้ง ประวัติศาสตร์ ตำนานเกี่ยวกับคลองแดน ที่ได้เล่าสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

2. สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ เป็นการกระทำที่สะท้อนออกมาจากการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชนคลองแดน ด้วยความเป็นชุมชนที่อยู่ในจังหวัดหนึ่งของภาคใต้ก็มีความเป็นเอกลักษณ์ส่วนหนึ่ง ประกอบกับความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ ที่มีความแตกต่างกัน ความเป็นชุมชนในแต่ละพื้นที่จึงมีเอกลักษณ์ต่างกัน เช่นเดียวกับชุมชนคลองแดน ประกอบด้วย ความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ระบบเครือญาติและระบบสังคม เป็นต้น ดังคำบอกเล่า

คนเฒ่าคนแก่ปลูกฝังมาเสมอว่าคนคลองแดนจะต้องเป็นชุมชนที่มีจิตสาธารณะ อยู่รวมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เพราะเราก็คลองแดนเหมือนกัน อีกทั้งคลองแดนมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญคือ วัดคลองแดน ที่ทำให้คนคลองแดนดำเนินชีวิตด้วยความเรียบง่าย (อภิชาติ เหมือนทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2559)

ด้วยฐานทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมายาวนาน เป็นสิ่งที่สร้างระบบวัฒนธรรมของชุมชนคลองแดนให้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนชุมชนคลองแดน เพราะคนในชุมชนความผูกพันกับความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีต วัดคลองแดนจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนให้มีวิถีชีวิตที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตสาธารณะ ทั้งในด้านความเชื่อความศรัทธาของพระพุทธรูปทองคำ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนปะเพณีท้องถิ่น ที่เป็นที่ยึดโยงคนในชุมชนให้รู้สึกรักและหวงแหนชุมชนคลองแดน ให้เกิดการฟื้นฟูพัฒนาและอนุรักษ์ นอกจากนี้ ยังเป็นการแสดงออกถึงเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของแต่ละชุมชน ก่อให้เกิดศักดิ์ศรีความรัก ความสามัคคี ภาคภูมิใจต่อชุมชนของตนเองและต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน

4.4.1.2 ทุนมนุษย์

ทุนมนุษย์หรือทุนบุคคลเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยผลักดันและส่งเสริมให้เกิดการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดนภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพราะชุมชนมีบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในหลากหลายด้าน ได้แก่ ลุงจวบ รัตติโชติ ผู้เชี่ยวชาญด้านช่างไม้, ครูสายัณห์ สาคร ผู้มีความรู้ด้านการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ผู้นำชุมชนถือว่าเป็นทุนสำคัญที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ ท่านพระครูรัตนสุตากร เจ้าอาวาสวัดคลองแดน, คุณเกรียงไกร อนันตพงศ์ ประธานชุมชน, นายอภิชาติ เหมือนทองและนายสมเกียรติ หนูเนียม รองประธานชุมชน เป็นต้น ผู้นำเหล่านี้เป็นบุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทำเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชนสังคม อยู่บนฐานจิตใจที่เอื้ออาทร มีความเสียสละ มีจิตอาสา ดังนั้น จะเห็นได้ทุนมนุษย์ของชุมชนเป็นทุนที่ช่วยขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการทำงานที่นำไปสู่ผลสำเร็จของชุมชน

4.4.1.3 ทุนองค์ความรู้ภูมิปัญญา

ชุมชนคลองแดนได้นำเอาองค์ความรู้การนำฐานจากภูมิปัญญาของท้องถิ่นจากการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษนำมาประยุกต์เพื่อนำมาต่อยอดเกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น องค์ความรู้ด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้าน การรำมโนราห์ รำนายพราน มาจัดเป็นชมรมสอนการแสดงมโนราห์-รำนายพราน ให้แก่เด็กและเยาวชนในชุมชน องค์ความรู้ด้านการทำขนมโบราณ เกิดเป็นศูนย์การเรียนรู้การทำขนมให้แก่ผู้ที่สนใจทั้งคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว องค์ความรู้ด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เกิดการรวมกลุ่มในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ทำให้สินค้านั้นเกิดมูลค่าเพิ่มสร้างรายได้ให้กับชุมชน เป็นต้น องค์ความรู้เหล่านี้ เป็นการสร้างกระบวนการพัฒนาที่เป็นมิติใหม่ของการขับเคลื่อนในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นกลไกอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นโดยมีองค์ความรู้เป็นฐานรองรับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

4.4.1.4 ทุนธรรมชาติ

เป็นทุนที่หล่อเลี้ยงคนในชุมชนคลองแดนมาช้านาน น้ำ ดิน ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ด้านวิถีชีวิต การอาชีพ เป็นต้น ชุมชนคลองแดนได้มองเห็นถึงความสำคัญของทุนเหล่านี้ที่อยู่กับชุมชนนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชุมชน คือ การนำทุนธรรมชาติของคลองแดนที่เป็นสิ่งบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ความเป็นชุมชนคลองแดน คือ สายน้ำ 3 ลำคลอง 2 เมือง เป็นพื้นที่จุดเชื่อมต่อของคลองสามสาย ได้แก่ คลองสายระโนด คลองสายชะอวดและคลองสายปากพอง โดยเป็นจุดเชื่อมระหว่างจังหวัดสงขลาและจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้พื้นที่ชุมชนคลองแดนอุดมไปด้วยทรัพยากรที่หลากหลาย เป็นวัตถุดิบในการผลิตหรือเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้กับครัวเรือน ตลอดถึงเป็นพื้นที่ที่ทำให้ในชุมชนเกิดการร่วมมือของชุมชนเกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในชุมชน ที่จะไปสู่การจัดการตนเองได้อย่างเข้มแข็ง

4.4.2 การจัดการทุนชุมชนภายใต้ทุนชุมชนของชุมชนคลองแดน

ภายใต้ทุนชุมชนของชุมชนคลองแดนที่เป็นฐานสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนองค์ความรู้ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ที่นำมาสู่การจัดการตนเองของตลาดชุมชน ซึ่งชุมชนคลองแดน ได้ร่วมกันค้นหาวิเคราะห์พื้นที่และเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนและภาคเครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งนำมาสู่การจัดการทุนชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนจากที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งกระบวนการฟื้นฟูชุมชน และมีการต่อยอดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ที่ทำให้มีการจัดการทุนชุมชนได้เหมาะสม ซึ่งผลจากการจัดการชุมชน นำมาสู่การสร้างชุมชนใหม่ ดังนี้

1. ทุนกาย คนในชุมชนเข้ามาร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเองในการสร้างตลาดขึ้นมาด้วยกำลังแรงกายแรงใจ กำลังทรัพย์ของคนในชุมชน
2. ทุนเงินตรา ที่เกิดเป็นทุนกองกลางในการพัฒนาชุมชนและตลาด จากผลกำไรของการจำหน่ายสินค้าและที่พักโฮมสเตย์
3. ทุนที่เกิดการรวมกลุ่มประกอบอาชีพ ที่ทำให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มมากมาย ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า/แม่ค้า กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มปูนปั้นมโนราห์ กลุ่มสมุนไพรรักษาโรค และการเล่นโบราณ กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มขนมโบราณ กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม รำโนราห์-รำพราน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กลุ่มของเล่นพื้นถิ่นและงานประดิษฐ์ กลุ่มร้อยลูกปัดมโนราห์ และกลุ่มผ้ามัดย้อม

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ชุมชนคลองแดนได้มองเห็นถึงความสำคัญของทุนชุมชน จึงได้นำทุนชุมชนมาจัดการเพื่อพัฒนาชุมชนในหลายด้าน รวมทั้งตลาดริมน้ำคลองแดน ก็เป็นการจัดการที่เกิดมาจากฐานทุนวัฒนธรรมของชุมชนคลองแดน ซึ่งนำไปสู่การต่อยอดพัฒนาด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

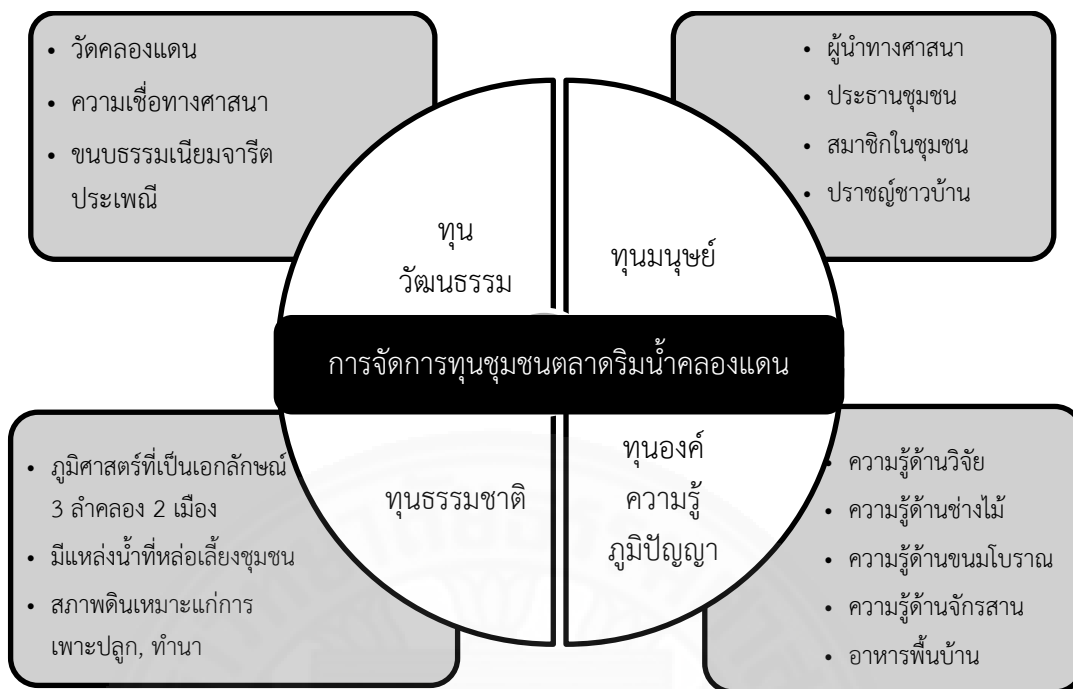
1. ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชนได้นำเอาทุนวัฒนธรรม และทุนภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านความคิดที่สร้างสรรค์ของคนในชุมชน คือ การส่งเสริมในการผลิตสินค้าชุมชน ด้วยการแปรรูป และมีการประยุกต์เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย โดยการนำเอาเอกลักษณ์ของชุมชนคลองแดนมาสร้างเป็นสินค้า ที่ออกมาให้รูปแบบสินค้า เช่น ปูนปั้นมโนราห์แบบคลองแดน งานฝีมือและของที่ระลึก พิพิธภัณฑสถานชุมชน และฐานกิจกรรมเรียนรู้ของชุมชน เป็นต้น
2. ด้านการสังคม ด้วยฐานวัฒนธรรมของชุมชน และทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพสามารถนำฐานทางวัฒนธรรม ในด้านของระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยมจารีตประเพณี ตลอดจนระบบเครือญาติ การมีจิตสำนึกสาธารณะ การมีน้ำใจและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของคนในชุมชน ที่สามารถดึงให้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมหาวิธีการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาและสร้างความสงบสุขให้แก่ชุมชน

3. ด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การนำเอาทุนชุมชนมาจัดการโดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่คนในชุมชนให้ความสำคัญ เพื่อนำมาใช้ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีสภาพที่ดีดั้งเดิม เพื่อให้เป็นการรักษาธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ให้คู่กับชุมชน เช่น การทำฝาย การบวชต้นไม้ เป็นต้น

4. ด้านวัฒนธรรม การจัดการทุน มาสร้างค่านิยมให้คนในชุมชน ให้มองเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมของท้องถิ่น และร่วมกันรักษาและอนุรักษ์ไว้โดยการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีพื้นที่แสดงออกถึงความเป็นวัฒนธรรมภาคใต้ เช่น การรำมโนราห์ การรำพราวน และประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น

สรุป

ทุนของชุมชนคลองแดนที่อยู่ นั้น ทั้ง ทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรม ทุนองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและทุนธรรมชาติ ถือเป็นฐานที่สำคัญของกระบวนการจัดการชุมชน ก่อให้เกิดการฟื้นฟูชุมชน ที่นำไปสู่การจัดการตนเองของตลาดชุมชน นอกจากทุนพื้นฐานที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังทำให้เกิดชุมชนใหม่ขึ้น นั่นคือ ทุนร่างกาย ที่คนในชุมชนเข้ามาร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเองในการสร้างตลาดขึ้นมาด้วยกำลังร่างกายแรงใจ กำลังทรัพย์ของคนในชุมชน ทุนธุรกิจชุมชนที่เกิดการรวมกลุ่มประกอบอาชีพ ที่ทำให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มมากมาย ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า/แม่ค้า กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มปูนปั้นมโนราห์ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มจักรสานและการละเล่นโบราณ กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มขนมโบราณ กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม รำมโนราห์-รำพราวน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กลุ่มของเล่นพื้นถิ่นและงานประดิษฐ์ กลุ่มร้อยลูกปัดมโนราห์ และกลุ่มผ้ามัดย้อม ทุนเงินตรา ที่เกิดเป็นทุนกองกลางในการพัฒนาชุมชนและตลาด จากผลกำไรของการจำหน่ายสินค้าและที่พักโฮมสเตย์ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า กระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชนคลองแดน เป็นการทำงานช่วยเหลือตนเองร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชน ให้คนในชุมชนคลองแดนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองได้

ภาพที่ 4.14 สรุปการจัดการทุนชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการฟื้นฟูของตลาดริมน้ำคลองแดน เพื่อศึกษากระบวนการและกลไกการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน และเพื่อศึกษาการจัดการตลาดชุมชนภายใต้ทุนชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอ ระโนด จังหวัดสงขลา

ผู้ศึกษาได้เลือกใช้รูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพ ขอบเขตพื้นที่คือ ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เชื่อมต่อด้านบารวมแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสารการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยประกอบด้วยแนวคิด ทฤษฎีและ และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นการสัมภาษณ์จากประชากร 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มผู้นำประกอบด้วย คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ ไม่เป็นทางการ และกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำ 12 กลุ่ม เครื่องมือทางมานุษยวิทยา ได้แก่ แผนที่ เดินดิน และผังประวัติศาสตร์ชุมชน และการสังเกต โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Nonparticipant Observation) รายงานผลการศึกษาดำเนินการบรรยายเชิงพรรณนา วิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น รวมทั้งนำเสนอข้อมูลด้วยตารางและภาพประกอบ

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 พัฒนาการและการฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดน

ชุมชนตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัด เป็นชุมชนที่เก่าแก่อันมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาเกือบ 200 ปี การเกิดขึ้นของตลาดริมน้ำคลองแดนนั้น จะเห็นได้ว่า ชุมชนคลองแดนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบการแลกเปลี่ยนสินค้ามาตั้งแต่อดีต ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่มีอาณาบริเวณใกล้แหล่งน้ำ สภาพอากาศเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม การประมง เมื่อผลผลิตเหลือจากการบริโภคในครัวเรือน จึงนำผลผลิตมาจำหน่ายผ่านระบบตลาด ซึ่งสอดคล้องกับ วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์ (2553, น. 70) ที่กล่าวไว้ว่า มนุษย์สามารถที่จะผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ สิ่งของเครื่องใช้ก็สามารถผลิตได้ในปริมาณที่มากพอและมีจำนวนมากเกินความจำเป็น จึงทำให้เกิดการนำผลผลิตส่วนนั้นมาทำการแลกเปลี่ยน โดยอาจจะเป็นการแลกเปลี่ยนภายในหมู่บ้านหรือระหว่างเมืองต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันตลาดริมน้ำคลองแดนเป็นตลาดระดับชุมชนขนาดเล็กที่มีลักษณะที่อยู่ใกล้กับชุมชน เป็นการจำหน่ายสินค้าบริเวณละแวกบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับ เกียรติ จิวะกุล, จาตุรันต์

วัฒนผาสุก และคณะ (2525, น. 6-7) ที่กล่าวว่า ตลาดระดับชุมชนขนาดเล็ก เป็นบริเวณการค้าที่ตั้งอยู่ใกล้บ้าน เช่น หน้าซอยหรือบริเวณบ้าน มีบริเวณค้าขายเล็ก ๆ มีสินค้าจำนวนน้อย ๆ ผู้ค้าสามารถขายได้ เช่น ขนม กับข้าว ก๋วยเตี๋ยว รวมทั้งสินค้าที่เป็นผลผลิตจากครอบครัว นอกจากจะเป็นพื้นที่จำหน่ายสินค้าของชุมชนแล้ว ตลาดริมน้ำคลองแดนยังกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แหล่งสำคัญของจังหวัดสงขลา ที่ได้ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนคลองแดนไว้ตลอดจนเป็นพื้นที่ของการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ที่ดึงศักยภาพของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน ทำให้เห็นว่าบทบาทของตลาดไม่ใช่แค่มีมิติด้านเศรษฐกิจเท่านั้นแต่ยังมีมิติในด้านของสังคมวัฒนธรรมอีกด้วย ซึ่ง สอดคล้องกับ ไพเราะ มงคลบุญเลิศ (2547, น. 52) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ตลาดยังเป็นตัวสร้างระบบวัฒนธรรมชุมชน ที่เป็นสื่อในการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการตลาด โดยการลดต้นทุนจากภายนอก เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ ภายใต้การเรียนรู้และการร่วมมือกันสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจากระบบการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจ ยังเป็นแหล่งให้นักท่องเที่ยวทั้งคนในชุมชนและภายนอกชุมชนเข้ามาเยือนชมและเรียนรู้การทำงานของตลาดริมน้ำคลองแดนได้ ซึ่งสามารถแบ่งเป็นยุคได้ดังนี้

1. ยุครุ่งเรือง ศูนย์กลางการค้าขาย (ประมาณช่วง พ.ศ. 2406-2516)

ตลาดริมน้ำคลองแดนเดิม เป็นแหล่งการค้าทางน้ำสำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ที่มีความเจริญอย่างมากชุมชนคลองแดนจึงกลายเป็นชุมชนใหญ่ที่มีการค้าทั้งร้านค้าอุปโภคและบริโภคจำนวนมากมาย และรวมทั้งห้องแถวตั้งอยู่เรียงรายตลอดโค้งน้ำ ในยุคสมัยนั้นคาดว่าจะเป็นเวลาเดียวกับช่วงที่กิจการค้าในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีความเจริญเติบโตรุ่งเรือง คือ ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2439-2481 ที่ถือว่าเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนริมน้ำในพื้นที่บริเวณแถบนั้น นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองของมหรสพของปักษ์ใต้ ทั้งหนังตะลุง มโนราห์ อีกทั้งยังทำให้เห็นว่าเป็นคนในคลองแดน ยังมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนา การประมง การค้าขาย เป็นต้น มาตั้งแต่อดีต โดยมีแหล่งน้ำสายสำคัญที่หล่อเลี้ยงให้แก่ชุมชน ทำให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทั้งด้านการค้าและวิถีชีวิตของคนในชุมชนคลองแดน

2. ยุคซบเซา ตลาดซบเซาผู้คนรือย้ายถิ่นฐาน (พ.ศ. 2528-2544)

ชุมชนตลาดน้ำหรือตลาดริมน้ำที่เคยยิ่งใหญ่ทางการค้าในแถบพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ถึงแม้ว่าการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างเส้นทางคมนาคมในพื้นที่ชนบท ทำให้การเดินทางสะดวกและรวดเร็ว แต่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างพื้นฐาน ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนคลองแดน ทั้งวิถีชีวิตในการใช้เส้นทางทางน้ำ วิถีชีวิตของคนริมคลองที่ได้มีการค้าขาย การอพยพย้ายถิ่น เมื่อไม่มีหนทางในการทำกินเลี้ยงชีพครัวเรือน คนส่วนใหญ่จึงเริ่มมีการรื้อบ้าน และย้ายไปในเมือง ประกอบกับภัยธรรมชาติที่ซ้ำเติมชุมชนคลองแดนให้ชุมชนกลายเริ่มกลายเป็นชุมชนร้าง

3. ยุคฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปะพื้นถิ่นผ่านงานวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชน (พ.ศ. 2545-2552)

จุดเริ่มต้นของการที่จะฟื้นฟูชุมชน จากเดิมที่มีสภาพคล้ายบ้านเมืองรกร้าง ให้กลับมาเป็นชุมชนอีกครั้ง ด้วยความริเริ่มที่จะพัฒนาชุมชนด้วยกลุ่มคนเล็ก ๆ ที่ร่วมกันวางแผนและวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีศรีวิชัย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ได้ทำร่วมกับชุมชน เป็นเหมือนแสงเทียนที่ส่องแสงให้กับชุมชนคลองแดนแห่งนี้ ถึงแม้มีอุปสรรคมากมาย แต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมานั้น ทำให้เห็นว่าคนในชุมชนยังมีพื้นฐานจิตใจที่สาธารณะและพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และยังมีจิตสำนึกที่สำนึกบ้านเกิด จนทำให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมกัน ทำให้เกิดการปรับปรุงวัดและบ้านที่อยู่อาศัยที่เป็นแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น นำมาสู่การฟื้นฟูวิถีชีวิตของคนในชุมชนริมน้ำคลองแดนให้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ จนเกิดเป็นตลาดริมน้ำคลองแดนที่เคยเกิดขึ้นในอดีตกลับมา เพื่อที่จะอนุรักษ์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ อาคารบ้านเรือน รวมทั้งวัด บ้านเรือนริมน้ำอายุเกือบร้อยปี สถาปัตยกรรมตามแบบโบราณในอดีตที่ยังคงบรรยากาศเก่า ๆ รสชาติของอาหารพื้นบ้านและขนมท้องถิ่นของคนในชุมชน

4. ยุคปัจจุบัน ตลาดริมน้ำคลองแดน แหล่งท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม (พ.ศ. 2552- ปัจจุบัน)

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 จนถึงปัจจุบัน ที่กำลังช่วงเวลาเข้าสู่ปีที่ 8 ในการเปิดตลาดน้ำคลองแดนอย่างเป็นทางการ ชุมชนคลองแดนได้จดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ซึ่งหลังจากได้มีการจดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ตลาดน้ำคลองแดน จึงได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดนร่วมกันของคนในชุมชนและการสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ ในเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ อาทิ การซ่อมแซมสะพาน การลงสายไฟลงดิน เป็นต้น ตลาดริมน้ำคลองแดนจึงเป็นพื้นที่หล่อหลอมคนในชุมชนได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งเป็นพื้นที่ในการนำผลผลิตทางการเกษตรของตนเองมาจำหน่ายสร้างรายได้ให้คนในชุมชน เป็นพื้นที่แหล่งการเรียนรู้ให้ชุมชนอื่น ๆ ได้เข้ามาเรียนรู้การทำงานของคนในชุมชน และเป็นพื้นที่ที่แสดงพลังความเป็นเจ้าของร่วมกันในการพัฒนาชุมชนบ้านเกิดของตนเองให้ดีขึ้นเพื่อรักษาไว้และปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่รักและหวงแหนบ้านเกิดของตนเอง

การฟื้นฟูของตลาดชุมชนคลองแดน มีใช้กระบวนการทำงานร่วมกันที่เรียกว่า “วชร” นั่นคือ การให้ความสำคัญกับ วัด ชุมชนและรัฐ โดยเริ่มต้นค้นหาผู้ร่วมแนวคิดหรือผู้ร่วมดำเนินการ การสำรวจและวิเคราะห์ชุมชน ว่าชุมชนคลองแดนมีทรัพยากรหรือทุนที่สำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการฟื้นฟูชุมชนของ ดุษฎี ทายตะคุ (2554, น. 13) กล่าวว่า การฟื้นฟูชุมชนเป็นกระบวนการหนึ่งในการพัฒนาชุมชน ปรับปรุงพื้นที่ทั้งด้านที่อยู่อาศัยอาคารบ้านเรือน ทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมทั้งทุนในชุมชน ที่เชื่อมโยงให้กลับมาให้คนในชุมชนได้เห็นถึงคุณค่าของชุมชนด้วยรูปแบบการฟื้นฟู 3 รูปแบบคือ การอนุรักษ์สิ่งมีค่า การฟื้นฟูบูรณะ การพัฒนาแบบหรือสร้าง

สิ่งใหม่ ด้วยความร่วมมือของคนในชุมชนและหน่วยงานภายนอกที่เป็นเสมือนพี่เลี้ยงในการพลิกฟื้นชุมชนและได้ขยายผลต่อยอดต่อในชุมชนริมคลองแดน ด้วยทุนที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดการจัดการทุนเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน ด้วยศักยภาพของคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม ทำให้เกิดการฟื้นฟูตลาดคลองแดนที่เคยรุ่งเรืองในอดีตกลับมามีชีวิตอีกครั้ง

5.1.2 กลไกสนับสนุนและกระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน

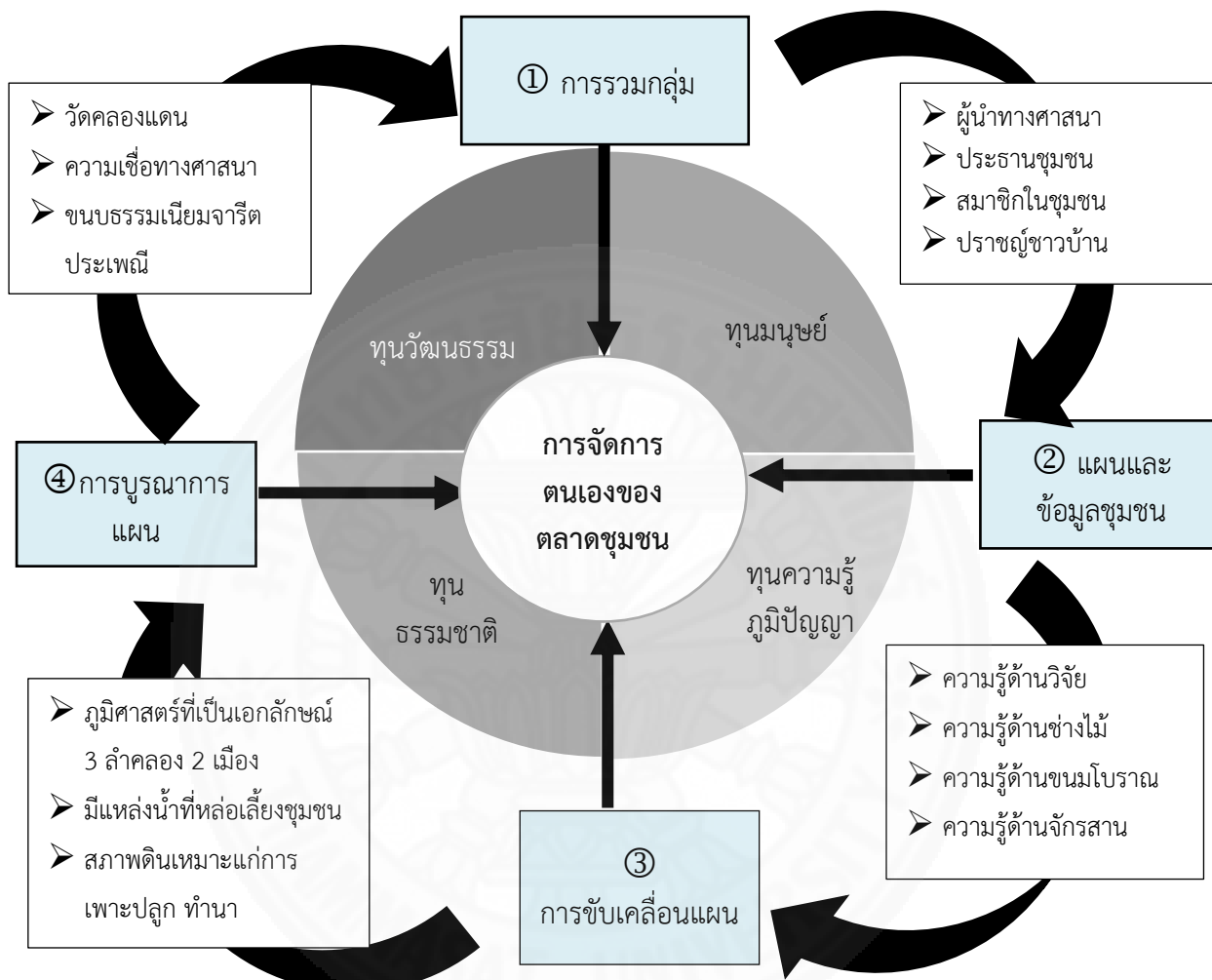
กลไกสนับสนุนการจัดการและกระบวนการจัดการตนเองของตลาดริมน้ำคลองแดน นั้น ชุมชนมีกระบวนการจัดการตนเองที่สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2557) การจัดการตนเองที่ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่ม เพื่อสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชนในการพัฒนาในด้านอื่น ๆ การจัดทำแผนและข้อมูลชุมชน การขับเคลื่อนแผนและการบูรณาการแผน เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและภาคีเครือข่าย และทุนชุมชนเข้ามาเป็นกลไกสำคัญ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ทั้งด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนของ โกวิทช์ พวงงาม (2553) กล่าวว่า ชุมชนมีความสามารถจัดการกับปัญหาและสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ที่แสดงออกมาในรูปแบบของการจัดทำแผนงาน การจัดรูปแบบองค์กรชุมชน การวางกฎระเบียบชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนของคนในชุมชน นอกจากนี้การจัดการตนเองที่เกิดขึ้นภายในตลาดริมน้ำคลองแดนนั้น กลไกที่เข้ามามีบทบาทและสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่ 1) บุคคลในชุมชนประกอบด้วย ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สมาชิกในชุมชน 2) เครือข่ายภาคี และ 3) ทุนชุมชน สุดท้ายแล้วยืนยันได้ว่า การจัดการทุนชุมชนและการจัดการเครือข่ายนำไปสู่การจัดการตนเองของตลาดชุมชนได้อย่างสำเร็จ ตลาดชุมชนจะกลับมาฟื้นฟูได้นั้น สิ่งที่สำคัญคือ จะต้องเริ่มจากการจัดการทุนชุมชนให้เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงนำมาสู่จัดการเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ผ่านกลไกคนในชุมชนที่สำคัญ และขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จึงจะกลายเป็นตลาดชุมชนที่ฟื้นขึ้นมาได้อีกครั้ง ตรงกับงานวิจัยของ ชรินทร์ วะสินนท์ (2549, น. 295-298) ได้ศึกษา การจัดการสวัสดิการของเครือข่ายของอินแปง กลไกกระบวนการจัดการตนเอง กล่าวว่า กลไกที่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการจัดการตนเองของชุมชน คือ บุคคลในชุมชน โครงสร้างองค์กร และเครือข่าย

5.1.3 การจัดการภายใต้การจัดการทุนของตลาดริมน้ำคลองแดน

การจัดการทุนชุมชนภายใต้ทุนชุมชนของตลาดริมน้ำคลองแดน พบว่า ชุมชนคลองแดนมีทุนชุมชนที่เป็นฐานในการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดนและการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ ทุนวัฒนธรรม ทุนองค์ความรู้ภูมิปัญญา ทุนมนุษย์ และทุนธรรมชาติ ซึ่งทุนดังกล่าวเมื่อนำมาจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนพบว่าเกิดทุนชุมชนที่เพิ่มขึ้นจากทุนพื้นฐานคือ ทุนแรงงาน ทุนเงินตรา ทุนที่เกิดการรวมกลุ่มอาชีพ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทุนชุมชนของ วิสมัญญา หุ่ยไธสงค์. (อ้างถึงใน โกวิทช์ พวงงาม, 2553, น. 396) กล่าวว่า การเกิดขึ้นของทุนชุมชน

นอกจากจะเป็นทุนที่มีอยู่แล้ว ยังมีวิธีสร้างทุนชุมชนหลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น ทุนร่วมแรง ทุนเงินตรา ทุนธุรกิจชุมชน ทุนสวัสดิการชีวิต ทุนที่เกิดจากการรวมกลุ่ม ทุนอุตสาหกรรมชุมชน เป็นต้น

สรุปจากการศึกษา การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอรโนด สงขลา เป็นการจัดการที่เกิดขึ้นภายใต้การจัดการทุนชุมชนที่มีศักยภาพ ทั้งทุนวัฒนธรรม ทุนมนุษย์ ทุนองค์ความรู้ภูมิปัญญาและทุนธรรมชาติ ก่อให้เกิดเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดกลไกการเข้ามาสนับสนุน ที่ทำให้เห็นเป็นกระบวนการสร้างพลังของชุมชนที่ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยลุกขึ้นมาจัดการทุนที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นฐานในการพัฒนาในทุกด้านอย่างบูรณาการทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งกลไกที่เข้ามาสนับสนุนให้เกิดการกระบวนการจัดการตนเอง ทั้งบุคคลในชุมชน สร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน เน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการวางแผนแม่บทชุมชน เพื่อที่จะเป็นการกำหนดทิศทางในการพัฒนาตลาดและพัฒนาชุมชนการขับเคลื่อนแผนอย่างบูรณาการควบคู่ไปด้วยกัน ใช้ตลาดชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างและส่งเสริมเศรษฐกิจของท้องถิ่น และการจัดการตนเอง ที่ทำให้คนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพที่ทำให้มีการรวมกลุ่มเพื่อการกระจายได้ในชุมชน สร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือน มุ่งพัฒนาสินค้าเกษตรกรในการแปรรูปสินค้าสร้างมูลค่าเพิ่มและทางค่านิยมที่ทำให้คนมีจิตสำนึกต่อชุมชน หวงแหนชุมชนตนเอง มีความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาตลาดและพัฒนาชุมชนด้วยความเต็มใจ ดังนั้น ตลาดริมน้ำคลองแดนสามารถชุดองค์ความรู้ข้อมูลกระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน ที่สนับสนุนและแนวทางการเสริมพลังเพื่อให้ชุมชนเกิดความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและเป็นพื้นที่ต้นแบบในการจัดการตนเองของตลาดชุมชน ให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ภายใต้บริบทที่ใกล้เคียงกันสามารถอธิบายรูปแบบการจัดการตนเองของตลาดชุมชน ผ่านกลไกการสนับสนุนและทุนชุมชนที่กล่าวไปข้างต้น ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5.1 การจัดการตนเองของตลาดชุมชน: ตลาดริมน้ำคลองแดน

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากการจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ในครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอจากงานวิจัยและข้อเสนอแนะระดับนโยบาย โดยมีเนื้อหาที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. กลไกการจัดการตนเองของตลาดชุมชน ของตลาดริมน้ำคลองแดน ถือเป็น ส่วนที่เข้ามาสนับสนุนให้เกิดการจัดการตนเองของตลาดชุมชน โดยเฉพาะกลไกที่มาจากบุคคลภายในชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ หรือแม้แต่สมาชิกในชุมชน ที่มีบทบาทสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมให้เกิดจัดการที่เป็นระบบ ตลอดจนการทำงานควบคู่กับภาคีเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง ทำให้การจัดการของตลาดชุมชนมีศักยภาพและสามารถขับเคลื่อนการดำเนินการกิจกรรมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ข้อเสนอของผู้ศึกษาที่มีต่อกลไกการจัดการตนเองของตลาดชุมชน คือ การดึงคนรุ่นใหม่หรือกลุ่มเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน ที่จะเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนในอนาคตเพื่อรองรับการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ที่จะให้ตลาดชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนคลองแดนและชุมชนใกล้เคียงได้ ด้วยกระบวนการส่งเสริมการสร้างความเข้าใจถึงรากเหง้าความเป็นตัวตนของชุมชน เช่น ประวัติศาสตร์ของชุมชนของตนเองผ่านการบอกเล่าหรือผ่านการสื่อความความหมายในการรับรู้ของกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชุมชน เช่น การผ่านป้ายสื่อความหมายเรื่องราวชุมชนในจุดต่าง ๆ ของชุมชน การอบรมเป็นนักรับสื่อความหมายให้กับเยาวชน เพื่อที่จะให้ความรู้แก่ผู้คนที่เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน เป็นต้น และสร้างฐานระบบองค์ความรู้ที่เข้าถึงคนกลุ่มใหญ่และขยายในวงกว้าง ผ่านการนำเสนอผ่านเทคโนโลยี สื่อออนไลน์ ที่เน้นความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ตอบโจทย์กระแสของสมัยใหม่การประชาสัมพันธ์ผ่านออนไลน์ ผ่านการถ่ายรูปหรือการสร้างเป็นเรื่องราวละครสั้น การสื่อความหมายภาษาอังกฤษที่จะเป็นช่องทางในการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลชุมชนได้มากขึ้น ซึ่งนอกจากกลุ่มคนรุ่นใหม่หรือเยาวชนของชุมชนจะเป็นส่วนที่เพิ่มกลไกในการทำงานของตลาดชุมชนคลองแดนแล้วนั้น ยังสามารถเป็นช่องทางในการขยายกลไกการทำงานทั้งในระดับภูมิภาค ระดับประเทศและระดับอาเซียน ที่จะเข้ามาเสริมการทำงานและเป็นภาคีเครือข่ายในการทำงานร่วมกันได้

2. กระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ด้วยการทำงานของชุมชน เพื่อชุมชนเอง ที่ทำให้เห็นกระบวนการที่เป็นจุดเริ่มต้นในการจัดการกับปัญหาในชุมชนของตนเองและมีการพัฒนาต่อยอดมาอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการรวมกลุ่มก่อเป็นการสร้างคณะกรรมการที่ช่วยกันทำงานร่วมกัน และมีการจัดทำแผน

และข้อมูลเพื่อที่จะเป็นฐานในการขับเคลื่อนแผนในการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ทั้งด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นไปในลักษณะของการบูรณาการ ร่วมกันของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุนในการจัดการของตลาดริมน้ำคลองแดน ก่อเกิดเป็น กระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน จึงถือได้ว่าตลาดริมน้ำคลองแดนเป็นพื้นที่ต้นแบบของการ เรียนรู้กระบวนการจัดการตนเองให้กับพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงได้ ซึ่งกระบวนการจัดการตนเอง ที่เกิดขึ้น นอกจากจะส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้วนั้น ยังเป็นการสร้างความยั่งยืน ให้กับชุมชน ตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง ที่ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น แต่เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้ตลาดชุมชนอยู่บนหลักโปร่งใส ดังนั้น ข้อเสนอของผู้ศึกษาต่อ กระบวนการจัดการตนเองของตลาดชุมชน คือ ตลาดชุมชนเป็นการสร้างรายได้เข้ามาสู่ชุมชนทั้งการ จำหน่ายสินค้าชุมชน การพักโฮมสเตย์ ที่เข้ามาในแต่ละสัปดาห์มีจำนวนมาก การจัดสมุดควบคุม รายรับ รายจ่ายเป็นปัจจุบัน และการเพิ่มมาตรฐานการในการตรวจสอบการดำเนินงานหรือกิจกรรม ต่าง ๆ จะเป็นกระบวนการหนึ่งสร้างกระบวนการความโปร่งใสของชุมชน ที่จะเป็นการสร้าง จิตสำนึกและสร้างค่านิยมให้กับคนในชุมชนได้ทำงานอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อถือและสามารถ ตรวจสอบได้ และเป็นการป้องกันการเอาเปรียบของคนในชุมชนได้ โดยการแจ้งให้ชุมชนทราบ ถึงรายได้ รายจ่าย และการจัดสรรงบประมาณกองกลางให้ทราบและมีการจัดทำบัญชีของชุมชนที่เป็น ปลายลักษณะอักษรและมีการกำกับตรวจสอบจากประธานชุมชนหรือที่ปรึกษาคณะกรรมการฯ ภายนอกชุมชนร่วมด้วย และควรจัดประชุมประจำเดือนของภาคีเครือข่ายเพื่อเปิดเผยข้อมูลด้าน การทำงาน ด้านบัญชีและทรัพย์สินส่วนกลางและร่วมกันปรึกษาการทำงานจากเครือข่ายที่ทำงาน ร่วมกัน ในการประเมินสถานการณ์ที่จะเป็นฐานของรายรับรายจ่ายที่เข้ามากับชุมชน เพื่อที่จะเป็น การวางแผนการจัดสรรงบประมาณกองกลางที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้สามารถครอบคลุมและพัฒนา ต่อยอดด้านอื่น ๆ ได้

3. การจัดการตลาดชุมชนภายใต้ทุนชุมชน ทุนชุมชนที่มีอยู่ในชุมชนคลองแดน ถือเป็นที่คนในชุมชนสามารถนำมาจัดการและก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดได้เป็นอย่างดี ทั้งทุน วัฒนธรรม ทุนทรัพยากร ทุนความรู้ภูมิปัญญาและทุนมนุษย์ ล้วนแล้วแต่เป็นทุนที่เป็นฐานสำคัญใน การก่อให้เกิดการจัดการตลาดชุมชน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการจัดการตลาดชุมชนภายใต้ทุนชุมชนของ คลองแดนนั้น สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์กับตลาดชุมชนในหลากหลายมิติ ทั้งเป็นทุนที่ ก่อให้เกิดการเสริมด้านเศรษฐกิจการสร้างรายได้เพิ่มให้กับคนในชุมชน การกระจายรายได้ให้กับคนใน ชุมชนและชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งยังเป็นทุนในการสร้างขนบธรรมเนียมประเพณีที่ทำให้คนในชุมชนได้ ร่วมกันฟื้นฟูประเพณีดั้งเดิมที่สูญหายไปให้กลับมาอีกครั้ง ดังนั้น ผู้ขอเสนอของผู้ศึกษาต่อการจัดการ ตลาดชุมชนภายใต้ทุนชุมชน คือ การสร้างการกระหน่ำให้เกิดขึ้นในชุมชนให้เห็นถึงคุณค่าของทุน ชุมชนที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยการสร้างกิจกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วยการดูแลรักษา

สิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกต้นไม้รอบ ๆ ชุมชน ทุกเดือนช่วงสัปดาห์ของการพัฒนาชุมชน หรือการปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินในช่วงฤดูน้ำหลาก การช่วยกันทำนุบำรุงโบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งของเครื่องใช้โบราณ ประจำปี เพื่อให้ยังคงอยู่กับชุมชน การรวบรวมข้อมูลความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือจัดให้มีการถ่ายทอดการเรียนรู้ เช่น การทำขนมโบราณ การทำอาหารพื้นถิ่นที่สามารถเป็นองค์ความรู้ให้กับคนรุ่นหลังต่อยอดเป็นสินค้าชุมชน สร้างจุดขายที่เป็นอัตลักษณ์พื้นถิ่นของชุมชนคลองแดน ที่จะสามารถเชื่อมโยงกับการจัดการด้านการท่องเที่ยวชุมชนได้อย่างดี

5.2.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การส่งเสริมตลาดชุมชน การทำให้ชุมชนมีการจัดการตนเองและสามารถนำมาสู่การต่อยอดการพัฒนาให้เกิดเป็นตลาดชุมชนได้นั้น ภาครัฐต้องส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นหาจุดเด่นของทุนชุมชนของตนเองขึ้นมา โดยที่ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องสร้างกระบวนการจัดเวทีการประชุมให้ทุกคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมโดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และจะต้องกระตุ้นให้ชุมชนลุกขึ้นมาค้นหาทุนและศักยภาพของตนเอง ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม เกิดเป็นแผนในการพัฒนาตลาดชุมชนร่วมกัน โดยการดึงเอาศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ทั้งทุนชุมชน และกลไกต่าง ๆ เข้ามาเสริมหนุนให้เกิดการสร้างกิจกรรมหรือโครงการจัดตั้งตลาดชุมชนขึ้นภายใต้บริบทของชุมชนที่ดึงเอาทุนวัฒนธรรมมาเป็นกลไกในการทำงานและสร้างเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพราะหากชุมชนมีทุนวัฒนธรรมเด่น ชุมชนนั้นสามารถพัฒนาตลาดชุมชนและสามารถขับเคลื่อนพัฒนาต่อยอดในช่องทางอื่น ๆ ได้

2. การจัดการตลาดชุมชนให้เป็นระบบ ภายใต้นโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืนนั้น การส่งเสริมให้เกิดตลาดชุมชนหรือการพัฒนาตลาดชุมชนเดิมให้เป็นระบบและเป็นแหล่งกระจายรายได้ให้กับชุมชนไปสู่ครัวเรือนได้นั้น ดังนั้น เพื่อให้ตลาดชุมชนเกิดความน่าสนใจและเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ในชุมชน หรือเพื่อส่งเสริมให้เกิดตลาดชุมชนที่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้ชุมชนอื่น ๆ สามารถพึ่งพาตนเองได้นั้น ควรจะต้องมีการจัดกระบวนการตลาดชุมชนในเชิงระบบ โดยการทำให้ Roadmap การจัดการตลาดชุมชนแห่งชาติ โดยรัฐบาลจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณให้กับนักวิจัยได้ทำงานร่วมกับนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ เพื่อการศึกษางานวิจัยว่าด้วยการจัดการตนเองของตลาดชุมชน เพื่อเป็นการสร้างฐานข้อมูลชุมชนเพื่อเป็นองค์ความรู้ในการพัฒนาและการจัดการตลาดชุมชนในประเทศไทย ด้วยการส่งเสริมและเผยแพร่ระดับนโยบาย เพื่อกำหนดให้เป็นแนวทางในการพัฒนาตลาดชุมชนที่เป็นองค์ประกอบของการจัดการตลาดชุมชนและเป็นเกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน แต่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทุกบริบทพื้นที่ของตลาดชุมชนทั่วประเทศ

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

- กระทรวงพาณิชย์, กรมการค้าภายใน. (2559). *คู่มือการดำเนินงาน โครงการตลาดชุมชนเพื่อธุรกิจท้องถิ่น “ตลาดต้องชม”*. กรุงเทพฯ: กระทรวงพาณิชย์.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, กรมการท่องเที่ยว. (2558). *สรุปสถานการณ์นักท่องเที่ยว มีนาคม 2558*. กรุงเทพฯ: กรมการท่องเที่ยว.
- กรมการผังเมือง. (2541). *ทฤษฎีและความรู้ทางด้านผังเมือง*. กรุงเทพฯ: กรมการผังเมือง.
- กระทรวงมหาดไทย, กรมพัฒนาชุมชน. (2553). *แนวทางการพัฒนาทุนชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาทุนและองค์การการเงินชุมชน.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2548). *วิถีชุมชน คู่มือการเรียนรู้ที่ทำให้งานชุมชนง่าย ได้ผลและสนุก (พิมพ์ครั้งที่ 7)*. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- คณะกรรมการชุมชนวิถีพุทธคลองแดน. (ม.ป.ป.). *กฎระเบียบสำหรับผู้ประกอบกิจการร้านค้าผู้ประกอบการกิจการโฮมสเตย์*. สงขลา: ผู้แต่ง.
- คณะกรรมการดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน. (2552). *คู่มือชุมชนคลองแดน*. สงขลา: ผู้แต่ง.
- ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ. (2547). *แนวความคิดฟื้นฟูชีวิตชุมชนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ส่วนประชาสัมพันธ์สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- ประดิษฐ์ มัชฌิมา. (2522). *สังคมวิทยาชนบท*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2557). *พลังขับเคลื่อนการจัดการตนเองบนแผ่นดินไทย*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- พรหมทิพย์ เพชรมาก. (บรรณาธิการ). (2556). *ปัจจุบัน ปฏิบัติ ปฎิรูป: ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองสู่การปฏิรูปประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- ไพเราะ มงคลบุญลือเลิศ. (2547). *สุขภาวะตลาด: ตลาดชุมชนทางเลือก กรณีศึกษา โครงการความร่วมมือส่งเสริมตลาดชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง*. ขอนแก่น: ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์.
- ไพศาล ช่างฉ่า. (2553). *เรื่องเล่าทางดงหลวง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.
- วารสารณ จิวชัยศักดิ์. (2553). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 28 (พิมพ์ครั้งที่ 7)*. กรุงเทพฯ: ด้านสุขภาพการพิมพ์.
- ศรัณยู วรากุลวิทย์. (2537). *งานมัคคุเทศก์ 1 (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา วาสุกกรี.
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. (2555). *ระเบียบโลกใหม่*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). *การพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)*. กรุงเทพฯ: สหมิตรพรีนติ้งแอนด์พับลิชชิง.
- สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2559-2560)*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2549). *คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี พลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี แถลงต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2557). *คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี แถลงต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- สุดาตวง เรืองรุจิระ. (2543). *หลักการตลาด* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: ประกายพริก.
- เสรี พงศ์พิศ. (2546). *ฐานคิดจากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญาไท.
- เสรี พงศ์พิศ. (2547). *ร้อยคำที่ควรรู้*. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- เสาวลักษณ์ ปรปักษ์พ่าย (บรรณาธิการ). (2558). *คู่มือสนับสนุนการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน.
- อับดุลสุโก ดินอะ. (2556). *ชุมชนจัดการตนเอง กรณีศึกษาตำบลอาซ่อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา*. นราธิวาส: พงศ์นราการพิมพ์.

บทความวารสาร

- ดุขฎี หายตะคุ. (กันยายน-ตุลาคม 2554). การอนุรักษ์ชุมชนที่อยู่อาศัยที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม: ท่าฉลอม สมุทรสาคร. *วารสารธนาคารอาคารสงเคราะห์*, 13.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2554). *ข่าวชุมชนปฏิรูปประเทศไทย ให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง*, 130.

วิทยานิพนธ์

- กฤตพร ห้าวเจริญ. (2555). *กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง.

- กฤษฎี พรธมาภพ. (2556). การจัดการตลาดชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์ อำเภอบุญชริก จังหวัด อุบลราชธานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น.
- จันทนา สุ่มทา. (2557). ทฤษฎีสังคมในการจัดการตนเองของกลุ่มส่งเสริมสุขภาพและสวัสดิการผู้สูงอายุ ตำบลสุขสำราญ อำเภอดงหลวง จังหวัดนครสวรรค์. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, สาขาวิชาการบริหารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น.
- ชนินทร์ เวสีนนท์. (2549). การจัดการสวัสดิการของเครือข่ายอินแปง: กลไก กระบวนการจัดการตนเอง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ. (2555). การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาพัฒนศึกษา.
- นิตยา จักรศรี. (2556). การบริหารจัดการตลาดชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลตะปาย อำเภอ ศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น.
- พิศมัย รัตน์โรจน์สกุล. (2545). ทฤษฎีชุมชน: เงื่อนไขการดำรงอยู่ของชุมชนในระบบทุนนิยม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์.
- ศรัณยพงศ์ โชติวรรณ. (2549). ผลกระทบของตลาดน้ำตลิ่งชันต่อชุมชนริมน้ำคลองชักพระ แขวงคลองชักพระ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะรัฐศาสตร์, สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม.
- สิริยา รัตน์ช่วย. (2557). ความเป็นธรรมในการเข้าถึงและการรับประโยชน์จากแหล่งเงินทุนในชุมชนของผู้ด้อยโอกาสเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต กรณีศึกษาอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาบริหารสังคม.
- สุวิมล มีแสง. (2554). กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่: กรณีศึกษา บ้านม่อนเฮาะ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยแม่โจ้, สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ, สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน.
- เสน่ห์ สุวรรณโชติ. (2554). แนวทางการพัฒนาท้องถิ่นโดยอาศัยทุนชุมชน กรณีศึกษา: ทุนชุมชนของตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น.

แสน กীরตินวนันท์. (2557). *กระบวนการสร้างความเข้มแข็งสวัสดิการชุมชนบนอัตลักษณ์ความเป็นจีน
กรณีศึกษาชุมชนโป้แป๊ะ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษภูบัณฑิต).มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาบริหารสังคม.

เอกสารอื่น ๆ

เกียรติ จิวะกุล, จาตุรันต์ วัฒนผาสุก และคณะ. (2525). *ตลาดในกรุงเทพมหานคร การขยายตัวและ
พัฒนาการ*. รายงานผลการวิจัยเงินทุนเพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาประสิทธิภาพทางวิชาการฯ.
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ขจรเกียรติ ศรีลา, และ จิตรลดา ไชยะ. (2559). *แนวทางการพัฒนาตลาดชุมชนสู่ความยั่งยืนทาง
เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา ชุมชนตลาดสด 1 2 3 เขตเทศบาลเมืองบ้านไผ่
อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น*. (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
คณะรัฐศาสตร์, สาขาวิชารัฐศาสตศาตร์.

จเร สุวรรณชาติ. (2552). *วิจัยโครงการการศึกษาและจัดทำโครงการนำร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัย
และชุมชนในชนบทภาคใต้ (คลองแดน)*. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย,
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์.

ไฉไล กองทอง, พรทิพย์ ผลเพิ่ม, พรนิภา ชัยวงศ์, และ มารุต แซ่เต๋มา. (2554). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการ
การพัฒนาระบบตลาดชุมชนบนพื้นที่สูง: กรณีศึกษาการพัฒนารูปแบบตลาดชุมชน.
สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)*

ชุตีรัตน์ เจริญสุข, อาคม เจริญสุข, และปาริฉัตร วิมูลชาติ. (2556). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการตั้งการมี
ส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้ตลาดชุมชนเจ็ดเสมียน อำเภอ
โพธาราม จังหวัดราชบุรี*. มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, สาขาบริหารธุรกิจ.

ทัศนียา คัญทะชา. (2558). *การออกแบบการแสดงโนราเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดริมน้ำ
คลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, คณะศิลปกรรมศาสตร์.

นราวดี บัวขวัญ และคณะ. (2556). *แผนงานวิจัยแนวทางการพัฒนามาตรฐานที่เหมาะสมกับ
การท่องเที่ยวโดยชุมชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้สู่อาเซียน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.).

พิมพ์กานต์ เหมือนทอง, จีรวรรณ ดำมี, อรรถพล ขุนจันทร์, และ ลูติพงศ์ บังทอง. (2552).

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โครงการย้อนรอยตลาดน้ำคลองแดน. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- สาลินี ทิพย์เพ็ง, ธารินทร์ มานีมาน, และ อัมรินทร์ สันตินิยมภักดี. (2554). *รายงานการวิจัย การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัด สงขลา*. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาการโรงแรม และการท่องเที่ยว.
- สุริชัย หวันแก้ว. (บรรณาธิการ) (2545). *บันทึกการสัมมนา การวิจัยเพื่อฟื้นฟูชุมชน: มิติใหม่ของ สังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพัฒนาเพื่อสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาแห่งประเทศไทย, กรมการท่องเที่ยว. (2557). *ข้อมูลสถิติจำนวน นักท่องเที่ยวที่ให้ความนิยมมาท่องเที่ยวในประเทศไทย*. สืบค้นจาก <http://newdot2.samartmultimedia.com/home/listcontent/11/221/276>
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2558). *ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558-2560*. สืบค้นจาก www.mots.go.th/ewt_dl_link.php?nid=7114
- กิตติชัย นวลทอง. (2559). *ผลงาน แนวคิด “ปีนโตร้อยสายสร้างเครือข่ายและตลาดชุมชน”*. สืบค้นจาก www.pandinthong.com/knowledgebase-dwl-th/381591791792
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2554). *ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง เหตุผล ความหมาย เป้าหมาย ตัวชี้วัดและกระบวนการทำงาน*. สืบค้นจาก www.codi.or.th/downloads/community_news/CODInews_050354.pdf
- องค์การบริหารส่วนตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. (มีนาคม 2558). *ข้อมูลพื้นฐาน ตำบลคลองแดน*. สืบค้นจาก www.klongdan.go.th/content/general_information

Books

- Doxiadis, C.A. (1996). *Urban Renewal and The Future of the American city*. Chicago: Public Administration Service.
- Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. (2003). Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Keijirotsuka & Kaliappa Kalirajan. (2011). *Community, Market and State in Development*. Great Britain: CPI Antony Rowe, Chippenham and E”stbourne

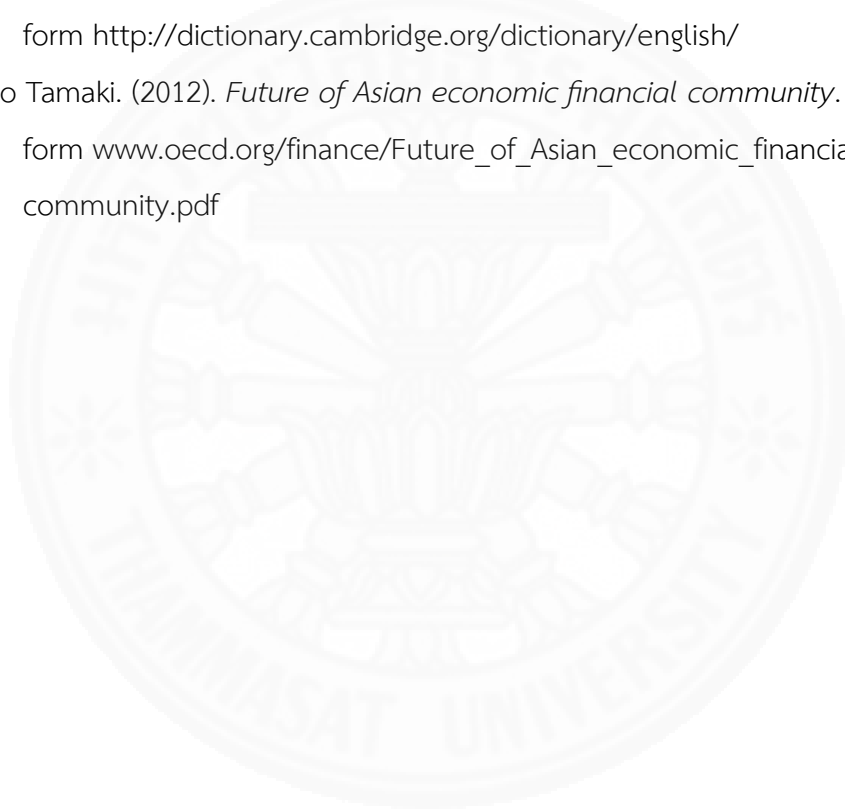
Homan, M. S. (1994). *Promoting community change: making it happen in the real world Belmont*. Calif., U.S.A.

Masahiko Aoki & Yujiro Hayami. (1997). *Communities and Markets in Economic Development*. New York: Oxford University Press.

Electronic Media

Cambridge Advanced Learner's Dictionary. (2017, January 19). *Community*. Retrieved from <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>

Rintaro Tamaki. (2012). *Future of Asian economic financial community*. Retrieved from www.oecd.org/finance/Future_of_Asian_economic_financial_community.pdf

ภาคผนวก

(ชุดที่ 1)

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก “การจัดการตนเองของชุมชน
กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา”
ประเด็น การฟื้นฟูชุมชนคลองแดน

คำชี้แจง: สัมภาษณ์ กลุ่มผู้นำ ในกลุ่มที่ 1 คือ ประธานชุมชน ผู้นำทางศาสนา ประชาชนชาวบ้าน
ในประเด็นคำถามต่อไปนี้

1. ตั้งแต่เดิมสมัยอดีตชุมชนคลองแดน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบ
อาชีพอะไร

.....
.....

2. การค้าขาย ทำผ่านตลาดช่องทางเดียวหรือไม่ อย่างไร และตลาดของชุมชน มีกี่แห่ง ที่ไหนบ้าง
และตลาดชุมชนที่ไหน ถือเป็นตลาดหลักหรือตลาดใหญ่ที่สุดของชุมชน เพราะเหตุใด

.....
.....

3. ตลาดคลองแดน (เก่า) มีเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่สำคัญอะไรบ้าง ที่ส่งผลให้ชุมชนเกิด
การเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงนั้น เกิดขึ้นอย่างไร

.....
.....

4. สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในการฟื้นฟูตลาดคลองแดน ที่เกิดขึ้นในมิติต่าง ๆ ของชุมชน มาจาก
สาเหตุใดบ้าง (ทั้งภายนอกและภายในชุมชน)

.....
.....

ปัจจัยภายใน

.....
.....

ปัจจัยภายนอก

.....
.....

5. ตลาดคลองแดนสืบต่อมาถึงวันนี้ได้มีวัตถุประสงค์อย่างไร และมีอุปสรรคใดบ้าง และปัจจัยใดทำให้ตลาดคลองแดนกลับมาฟื้นตัวได้อีกครั้ง

.....
.....

6. ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา จนถึงปัจจุบันตลาดคลองแดนมีบทบาทอย่างไรกับชุมชนบ้าง

.....
.....

(ชุดที่ 2)

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก “การจัดการตนเองของชุมชน
กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา”
ประเด็น กระบวนการการจัดการตนเองและกลไกการจัดการตนเอง

คำชี้แจง: สัมภาษณ์ 3 กลุ่มผู้นำ ได้แก่ กลุ่มผู้นำ และกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับตลาดริมน้ำคลองแดน
จำนวน 12 กลุ่ม ในประเด็นคำถามต่อไปนี้

1. การดำเนินการตลาดริมน้ำคลองแดน ที่เป็นในลักษณะรูปแบบคณะกรรมการมีเริ่มต้นมาจากอะไร
และใครหรือกลุ่มไหนในชุมชนที่มีบทบาทในการริเริ่มแนวคิดการจัดการตลาดในรูปแบบ
คณะกรรมการขึ้นมา
.....
.....
2. ตลาดริมน้ำคลองแดน มีกระบวนการ และขั้นตอนการจัดการระบบตลาด อย่างไร
.....
.....
3. แผนการบริหารจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน เป็นอย่างไร กระบวนการตรงไหนที่มีอุปสรรคหรือ
ตามที่คาดหวังบ้าง เพราะอะไร
.....
.....
4. สิ่งที่คุณคิดว่าชุมชนทำได้จนประสบความสำเร็จ มีอะไรบ้าง และเพราะเหตุใดทำให้ทำได้
.....
.....
5. การจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน ใช้วิธีการดำเนินงาน และกลไก สนับสนุนอะไรบ้าง ทั้งจาก
ภาครัฐ ภาคเอกชน และในส่วนของชุมชนเอง
.....
.....
6. บทบาทจากกลุ่มไหนบ้างที่มีส่วนผลักดันให้เกิดตลาดริมน้ำคลองแดนและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นใน
ชุมชน เป็นอย่างไร
.....
.....

7. สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ในการขับเคลื่อนให้ตลาดน้ำคลองแดนได้เกิดขึ้นคือ อะไร และปัจจัยใด สำคัญในลำดับรอง (จัดระดับปัจจัย)

.....
.....

8. บทบาทของแต่ละกลุ่มงานในภาคส่วนใดบ้าง ที่มีส่วนในการสนับสนุนการดำเนินการตลาดริมน้ำ คลองแดน

.....
.....

9. เครือข่ายใดบ้างที่เข้ามาสนับสนุนการจัดการตลาดริมน้ำคลองแดน มีการสนับสนุนในด้านใด

.....
.....

(ชุดที่ 3)

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก “การจัดการตนเองของชุมชน
กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา”
ประเด็น การจัดการทุนชุมชนตลาดริมน้ำคลองแดน

คำชี้แจง: การสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำ ในกลุ่มที่ 1 คือ ประธานชุมชน ผู้นำทางศาสนา ประชาชนชาวบ้าน
ในประเด็นคำถามต่อไปนี้

1. ชุมชนคลองแดนมีทุนชุมชนที่สำคัญอะไรบ้าง และทุนชุมชนที่มีอยู่นำมาจัดการในการดำเนินการ
ตลาดริมน้ำคลองแดนอย่างไร
.....
.....
2. คนในชุมชนมีศักยภาพและใช้ทุนมนุษย์ ทุนภูมิปัญญาของชุมชนดั้งเดิม เข้ามาจัดการตลาดริมน้ำ
คลองแดนหรือไม่ อย่างไร
.....
.....
3. ฐานทางวัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการตลาดชุมชนหรือไม่ อย่างไร
.....
.....
4. องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมีอะไรบ้าง ที่ช่วยสนับสนุนการจัดการตลาดริมน้ำ
คลองแดน อีกทั้งองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่นำมาต่อยอดหรือเสริมการจัดการอย่างไรบ้าง
.....
.....

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาววิชชุดา เขียวเกตุ
วันเดือนปีเกิด	8 ตุลาคม 2535
วุฒิการศึกษา	ปีการศึกษา 2557: ศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) (การพัฒนาชุมชน) มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

